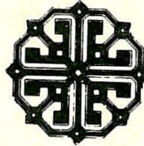
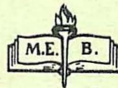
Şark İslâm Klasikleri

MİLLETLER VE HÜKÜMDARLAR TARİHİ

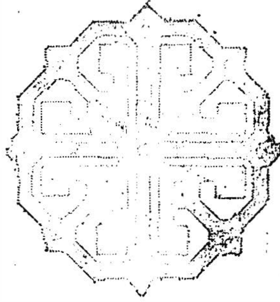
I

Taberî





MEB YAYINLARI



ŞARK - İSLÂM KLASİKLERİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 2206
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ: 517
Şark-İslâm Klasikleri: 37



Kitabın adı
MİLLETLER VE HÜKÜMDARLAR TARİHİ I
Yayın kodu
91.34.Y.0002.816
ISBN 975.11.0529.3 (Tk. No.)
ISBN 975.11.0530.7 (1. Cilt)
Baskı yılı
1991
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın 13.7.1990 tarih ve 5711 sayılı yazıları ile üçüncü defa 20.000 adet basılmıştır.

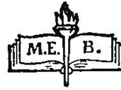
Şark - İslâm Klasikleri

MİLLETLER VE HÜKÜMDARLAR TARİHİ

I

Taberî

Çeviren
ZÂKİR KADİRÎ UGAN
AHMET TEMİR



İstanbul, 1991



ÖNSÖZ

Ebu Cafer Muhammed bin Cerir el-TABERÎ VE ESERLERİ [*]

İslâm dünyasında ve Arap dilinde ilk olarak bir dünya tarihi yazmaya teşebbüs eden Ebu Cafer Muhammed bin Cerir bin Yezid el-Taberî aslen İranlı olup, tahminen 839 milâdî (224- 225 h.) yılında, İranın Taberistan vilâyetinde, Amul'da doğmuştur. Daha küçük yaşta kendisini tahsile vermiş, rivayete göre yedi yaşında iken Kur'anı ezberlemiştir. İlk tahsilini doğduğu yerde yaptıktan sonra, babasının teşviki ile o zamanki meşhur ilim merkezlerini dolaşmıştır: Rey'e gitmiş, sonra Ahmed bin Hanbel'in (780-855) ölümü sıralarında Bağdat'ta bulunmuş, hadîs tahsil etmek üzere Suriye şehirlerinde kalmış ve iki defa Mısıra gitmiştir. İbn Asakir'e göre 876-877 de Mısırda bu-

[*] Taber` tarihi için önsöz, mütercimlerden babam Zakir Kadirî Ugan tarafından yazılacaktı, fakat 22.X.1954 tarihinde vefatı üzerine eser hakkında kısa da olsa, bir bilgi vermenin faydalı olacağını düşünerek, Millî Eğitim Bakanlığının emir ve müsaadesiyle bu işi üzerime aldım. Bu satırları yazarken Brockelmann ve Goldzieher'in eserlerinden, bilhassa R. Paret'nin Enc. Isl. daki makalesinden ve Taberî'nin önümüzdeki kendi eserinden faydalandım.

lunmuştur. Yakut'a göre oraya birinci defa 867 de ve Suriye seyahatinden sonra ikinci defa 869-870 te gitmiştir, kendi tarihine göre (cilt III, s. 1862) 871-872 yıllarında Bağdat'ta bulunuyordu. Mısır seyahati esnasında artık meşhur bir âlim olarak nam kazanmıştır. Mısırdan tekrar Bağdat'a dönmüş ve Taberistan'a yaptığı iki seyahat dışında, 923 yılından ölünciye kadar Bağdat'ta yaşamıştır.

Taberî sakin huylu bir âlimdi ve ilim bakımından şahsiyet sahibi bir zattı; gençliğinde bütün gayretini Arap dili ve edebiyatını ve İslâmın esaslarını öğrenmeye hasretti, sonra tedris işine başvurdu, edebî faaliyete girişti, kendisine teklif edilen çok paralı yüksek memuriyetleri de bu uğurda reddetti. Bu cihet onun, türlü türlü konulara ait olan eserlerinde de kendisini gösterir. Taberî'nin uğraştığı ilimler bilhassa şunlardır: Tarih, fıkıh, tefsir, lûgat, gramer, etik, matematik, tıb...

Taberî, Mısırdan döndükten sonra geçen ilk on yıl zarfında şafiî mezhebinin esaslarını kabul etmiş bulunuyordu. Fakat sonra kendisi de ayrı bir mezhep kurmuş ve buna da, benimsiyenler tarafından, onun babasına nispetle Ceririye adı verilmiştir. Bu mezhep, prensipten ziyade pratik bakımdan şiilikten ayrılmış ve pek çabuk da unutulmuştur. Halbuki onun Ahmed bin Hanbel'e karşı olan durumu prensip üzerine dayanır. Meselâ Ahmed bin Hanbel'in hadîsteki nüfuzunu tanır da fıkıhta tanımaz. Bu yüzden o

Hanbel'cilerin düşmanlığını üzerine çekmiş, onların XVII, 81. sure hakkındaki tefsirlerine hücum etmekle nefretlerini kazanmıştır. Fesat niyetiyle yığılan avamın hücumundan ancak polis kuvvetiyle kurtularak evine saklanmış, fakat iş mahkemeye kadar intikal etmiştir...

Taberî'nin eserlerinin hepsi de zamanımıza kadar gelmemiştir. Meselâ kendi mezhebi hakkındaki eseri ortada yoktur. Buna mukabil büyük Kur'an tefsiri olan *Cami ül-Beyan fi te'vili âyet-ül el-Kur'an* (bk. s. 113) adlı eseri malûmdur. Taberî bu eserinde ilk defa olarak ananevi ve tefsirle ilgili pek çok malzemeyi toplamış ve kendisinden sonra gelen tefsirciler için bir kaynak olmuştur. Bu eser aynı zamanda İslâm ilimlerini araştıran tarihçi ve tenkitçiler için kıymetli bir hazinedir.

Taberî'nin en büyük eseri ise, Arap dilinde meydana getirdiği ve dünya tarihi diyebileceğimiz *Tarih el-ümem ve-l-mülûk* veya *Tarih el-rüsul ve-l-mülûk* («Milletler ve Hükümdarlar Tarihi» veya «Peygamberler ve Hükümdarlar Tarihi») adlı kitaptır. Bize bilhassa 1879-1901 yıllarında Leiden'deki Brill müessesesi tarafından (ed. M. J. Goeje) ve 1939 da Kahire'de (Mustafa Muhammed tarafından) yapılan metin neşriyle tanıtılan bu eser, bize tam şekli ile gelmeyip, bir kısmı kaybolmuştur, bununla beraber, hülâsa halinde bize kadar intikal edeni de 12 tam ve bir de yarım ciltten ibarettir. Bu özet zamanla değerini kaybetmemiş, sonraki devrin bilginleri Taberî tarihinden çok faydalanmışlardır. Eser, M. 915 yılı temmuzunda

sona erer. Sonraki devirleri diğer tarihçiler devam ettirmiş olup, bunların en mühimleri şunlardır:

Taberî'nin talebelerinden Ebu Muhammed el-Ferganî'nin *Müzeyyil* veya *Silat el-Tarih* adlı kaybolmuş eseri;

Ebu el-Hasan Muhammed el-Hemedanî'nin (ölümü 1127), 1094 yılına kadar olan vakaları içine alan eseri; fakat bize bunun yalnız birinci cildi intikal etmiş olup, bu da ancak 977-978 yılına kadar devam etmektedir.

İbn Miskavayh ve İbn el-Esir gibi daha sonraki devrin tarihçileri de Taberî tarafından toplanmış malzemeden faydalanmışlar ve onun devrinden öteye geçerek devam ettirmişlerdir (979-980 veya 1225 milâdîye kadar). İbn el-Esir Taberî'nin tarihini bütün olarak ele almış ve başka kaynakların da yardımiyle onun boş bıraktığı yerleri doldurmaya çalışmıştır.

İspanyalı Arib'in 903-932 yıllarını içine alan ve De Goeje tarafından yayınlanan müsveddeleri dahi Taberî tarihinin bir devamı sayılabilir.

963 te Taberî'nin tarihi tekrar gözden geçirildi ve Samanî'lerin veziri Ebu Ali Muhammed el-Bel'amî tarafından veya onun emriyle farsçaya çevrildi. Bu işleme esnasında Taberî tarihinin bazı kısımları kısaltılmış, bazı yerleri de başka kaynaklardan faydalanılmak suretiyle daha ziyade genişletilmiştir. Bu eser sonradan Arapçaya ve Türkçeye de tercüme edilmiştir.

Taberî'nin *Tarih el-Rical* adlı eseri de, hadîs rivayet ederken eserlerinde adlarını zikrettiği şa-

hısları tanıtmak bakımından çok mühimdir. Esasında bu eseri, yukarıda adı geçen tarihi için bir zeyl olarak hazırlamıştır.

Taberî, dünya tarihi için lâzım olan malzemeyi, bir taraftan ilim tahsil etmek maksadiyle yapmış olduğu uzun seyahatleri esnasında toplamıştır ki, bunlar umumiyetle o zaman cari olan rivayetlerden ibaretti. O, her şeyden evvel bu rivayetlere dayandığını söyliyerek, kendisinin tarih görüşünü de açıklamak maksadiyle eserinde şöyle demektedir: «Benim bu kitabımı gözden geçirenler bilsinler ki, bu eserimde dercedilen her bilgi ve haber, pek azı hariç olmak üzere, aklî delillere. insanların fikir ve akıllariyle düşünerek buldukları sebeplere dayanmayıp, ancak senetleriyle ravilerini gösterdiğim haber ve rivayetlere dayanır. Çünkü geçip gidenlere ve sonra gelenlere dair olan haber, olay ve hâdiselerden herbiri, bunları gözleriyle görmiyen ve o zamanları idrak etmiyenlere, ancak o halleri gören ve işitenlerin haber vermeleri, o haberleri nakletmeleriyle bilinir, akıl ve fikir ile bilinmez. Geçip gidenlerin bazılarına dair naklettiğimiz haberlerin bir kısmını doğru ve hakiki bulmayıp inkâr edenler veyahut çirkin sayanlar bulunursa, onlar bilsinler ki, bu haberler tarafımızdan uydurulmadan ravilerce bize nakledilmiştir. O haberler bize nasıl nakledilmiş ise, biz de o şekilde alarak dercediyoruz» (cilt I, sayfa 8).

Onun tarih yazarken takip ettiği metodu açık olarak ortaya koyan yukardaki sözlere rağmen,

Taberî diğer cihetten yazılı kaynaklardan da faydalanmıştır; bunlardan bizce bilinenler bilhassa şunlardır:

Ebu Minhaf'ın bir eseri;

Ömer el-Şebbe'nin *Kitab-ı Ahbar el-Basra* adlı eseri;

Ziyab bin Eyyüb tarafından, içinden bazı parçaları Taberî'ye imlâ ettirilen rivayetlere ait bir eser;

Nasir bin Muzahim'in tarihle ilgili bir eseri;

Bundan başka Muhammed bin İshak'ın, Peygamberin hayatına dair bir eseri; yine Haşim el-Kelbî'nin, Vakidî, İbn Sa'id, Muhammed, Medainî, Seyf bin Ömer, İbn Tayfur v. b. ların eserleri.

Sasan'lılar tarihini kaleme alırken, İran hükümdarları üzerine yazılmış olup arapçaya çevrilmiş bir eserden de faydalanmıştır.

Taberî, rivayetlerden ve eserlerden topladığı zengin malzemeyi kullanırken, vakaları birbirine ekliyerek devamlı bir silsile meydana getirmeye çalışmaktan ziyade, elindeki malzemeyi sıralamakla iktifa etmiştir. Bu yüzden onun tarihinde, bir vaka hakkında bazan biribirinden farklı birçok söz ve rivayetlerle karşılaşıyoruz. Bundan başka o, topladığı malzemenin sahih olduğunu da iddiaya kalkışmamıştır.

İşte bu suretle onun tarafından toplanan malzemenin vicdanlı ve insaflı bir şekilde tertip edilmesi ve birçok yerde tezatlarla dolu olması, modern tarih araştırmaları için Taberî tarihinin kıymet ve değerini teşkil eder. Bilhassa İslâmiyetin ilk devirleriyle ilgili vakaları araştırırken onun eserinden çok şey öğrenilebilir.

Azade Temir

Taberî ve eserleri üzerine bibliyografya

C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur I*, s. 142 v. d.

C. Brockelmann, *Das Verhältnis von Ibn el-Aṯīrs Kāmil fit-ta'rīḫ zu Ṭabaris Aḫbar er-rusul wal mulūk.* Strassburg 1890.

J. Goldzieher, *Die literarische Tätigkeit des Ṭabarī nach Ibn 'Asākir.* WZKM IX, 1895, s. 359 - 371.

H. F. Amedroz, *Konkordanz zwichen Ṭabarī's Annalen und Ibn Miskawaih's Taǧārib el - umam.* Islam II, s. 105 - 114.

Ebu Cafer Muhammed bin Cerir el-Taberî, *Cami ül-beyan fi tefsir el - Kuran.* Kahire 1331, 30 kısım.

O. Loth, *Ṭabarī's Korankommentar*, ZDMG XXXV, 1881, s. 588 - 628

Nöldeke - Schwally, *Geschichte des Korans, II.* Leipzig 1919, s. 139 - 142, 171 - 173, 184.

J. Goldzieher, *Die Richtungen des islamischen Koranauslegung.* Leiden 1920. s. 85 - 98, 101 v. d.

H. Haussleiter, *Register zum Qorankommentar des Ṭabarī.* Strassburg 1912.

C. H. Becker, *Ṭabarī's sogen. Catechesis Mahometana.* ZDMG LV, 1901, s. 96 - 107.

Annales quot scripsit Abu Djafer Mohammed Ibn Djarir at - Tabarī. Ed. M. J. de Goeje. I: 1 - 6; II: 1 - 3; III: 1 - 4; Indices, Introductio, Glossārium, Addenda et Emendanda. Leiden 1879 - 1901.

İmam Ebu Cafer Muhammed bin Cerir el-Taberî, *Tarih el-ümem ve-l mülûk*. Neşreden Mustafa Muhammed, bütün ciltleri; Kahire 1358, 1939 m.

H. Zotenberg, *Chronique de Abou - Djafar - Mohammed ben-Yezid Tabari*, traduite sur la version persane d' Abou-Ali Mohammed Bel'ami. 4 cilt, Paris 1867-1874.

Th. Nöldeke, *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden*. Aus der arabichen Chronik des Tabari übersetzt und mit ausführl. Erläuterungen und Ergänzungen versehen. Leiden 1879.

Taberî, *İhtilâf el-Fukaha*, ed. F Kern, Kahire 1320.

F. Kern, *Ṭabarī's Iḫtilaf al-Fuqahā'*. ZDMG LV, 6,1901 s. 61 - 95.

Arīb, Ṭabarī continuatus, ed. M. J. de Goeje, Leiden 1879.

Yakut, *İrşad el-Arib*, neşreden Margoliouth, GMS VI, 6, s. 423-462.

Sam'anî, *Kītap el-ensab*. GMS XX, f 367 a.

İbn Hallikan, Slane tercümesi II, Paris-London 1843, s. 597 v. d.

CİLT I KISIM I

İÇİNDEKİLER

MİLLETLER VE HÜKÜMDARLAR TARİHİ I.

Esirgiyen, yarlıgayan Tanrının adiyle başlarım.

Varlıktan önce mevcut olup, her varlık yok olduktan sonra da baki kalan, yer değiştirmiyen her şeye kaadir olan Tanrıya hamdolsun. O Tanrı ki, önce şekli ve örneği olmadan mahlûklarını yarattı, O, adetsizdir, tektir, O, herkes ve her şey yok olduktan sonra da sonu ve nihayeti olmıyan zamanlarda baki kalacaktır, O, son derece ulu, büyük ve güzeldir, izzet, kudret ve saltanat sahibidir. Saltanatında ve vahdaniyetinde ortağa idare ve tedbirlerinde yardımcıya, arkaya ihtiyacı yoktur. oğula ve eşe malik olmaktan uzaktır. Onun mahiyetini akıllar idrak edemez, etraf onun vücudunu içine alamaz, gözler onu göremez, O, lûtfiyle mahlûklarının menfaatlerini korur, O bilgindir. Ben, lûtfiyle bağışladığı insanlarından ve nimetlerinden dolayı, yalnız O'na hamdeden, bağış ve nimetlerini artırmasını ümit eden kişiler gibi O'nu över, nimetlerine şükrederim. Bütün sözümde ve işimde kendisine yaklaştıracak ve kendisini razı edecek yolu göstermesini dilerim, kalb ve ihlâsla, O'nu bir ve tek Tanrı diye tanıyarak, hakiki ululuğu yalnız O'na tahsis ederek, O'nun

birliğine inanırım. O'ndan başka mabut olmadığına. ortağı bulunmadığına, Muhammed'in, O'nun, soyu pâk ve seçkin kulu, kullarına doğru yolu göstermek üzere seçtiği elçisi, mahlûklarını Tanrıya ibadete çağırmak üzere gönderdiği ve vahyi indirdiği kulu olduğuna tanıklık ederim. O Muhammed ki, O'nun emirlerini açık olarak kullarına eriştirdi, emirlerini yaymak üzere kutsal savaşlarda, kavmine vaız ve nasihatlarda, Tanrı tarafından yakîn derecesi lûtfedilinceye kadar, O'na itaat ve ibadetlerde bulundu. Tanrının buyruklarını kullarına eriştirmek ve kutsal savaşlarda bulunmak hususunda hiçbir kusur, zaaf ve gevşeklik eseri göstermedi. Tanrı, O'nu, en yüksek ve en meziyetli olan medih ve senalarla övsün. Tanrı O'ndan razı olsun.

Tanrıyı övdükten ve ululadıktan sonra: Kudreti büyük, isimleri kutlu olan Tanrı, kullarını yaratırken onlara ihtiyacı yoktu, onlara muhtaç değildi. Bu mahlûkları arasından buyruk ve yasaklarını onlara tahsis ettiği bir sınıfını, bağış ve ihsanlarının bir karşılığı olmak üzere, kendisine ibadet ve kulluk etmek. kendisini medih ve senalarda bulunmak üzere seçti. Bunlardan kulluk görevini yerine getirenlerine lûtuf ve nimetlerini artıracak, keremini bollaştıracaktır ki, Tanrı bu hususta şöyle diyor: «Ben cin ve insanları ancak kendime kulluk edip ibadet etsinler diye yarattım. Ben onlardan yiyecek talep etmem. bana yemek yedirmelerini istemem. Rızk veren. kuvvet ve metanet sahibi olan Tanrıdır» (Zariyat 56-57-58).

Tanrı, bu mahlûklarını yaratmakla, bundan önce arkası kesilmeden devam etmiş olan saltanatına toz ağırlığında olsa dahi bir şey eklemiş ve artırmış değildir. Tanrı bu mahlûklarını ortadan kaldırarak yok ettiği takdirde de, onun saltanatından hiçbir şey eksilmeyecektir. Çünkü hal ve hâdiseler onu değiştirmez, onu usandırmaz, gün ve geceler onun kudret ve saltanatını eksiltemez. Çünkü *dehr* ve zamanları yaratan odur. O'nun bu dünyada insanlara olan keremi, cömertliği, ihsanı umumidir. O, bütün insanlara kulak, göz ve kalb ihsan etmiştir. Batıl ile hak ve hakikati birbirinden ayırt etsinler, düşünsünler, kendilerine faideli ve zararlı olan nesneleri bilsinler diye, aklı nsanlara tahsis etmiştir. Tanrının yeryüzünü düz olarak, gökleri muhafazalı bir tavan şeklinde yaratması, insanların geniş yollarda yürüyerek kolaylıkla seyir ve seferlerde bulunmalarını sağlamak içindir. Tanrı bunu kitabında açıklar. O, insanlar için gökten bol yağmurlar yağdırdı, böylece belli ölçü ve miktarda onların rızklarını temin etti. Gece ayı, gündüz güneşi seyir ve hareket ettirdi. Ay ile güneş, birbiri arkasından sıra ile, onların menfaatleri için seyir ve hareket ederler. Geceleri onlar için sükûnet ve istirahat zamanı, gündüzleri çalışarak hayatlarını kazanma vakti yapan O'dur. İhsan ve bağışları onları memnun etmek üzere gecelerin ayını, gündüzlerin güneşini birbirine muhalif bir halde yarattı. gecenin yüzünü kararttı. gündüzü aydın yaparak insanların görebilmelerini sağladı. Kudreti ulu, isimleri kutlu olan Tanrı, kitabında şöyle

diyor: «Biz, gece ve gündüzleri kudre ve hikmetimizi bildiren iki alâmet kıldık. Gecenin belgisi olan ayın yüzünü kararttık, gündüzün belgisi olan güneşi aydın kıldık. Ta ki, Rabbinizin kerem ve fazlı ile geçinmenizi sağlıyasınız, yıl arın sayısını, zamanların hesabını bilesiniz. Biz Kur'anda her nesneyi açık bir surette anlattık» (İsra 12-13). Tanrının, bunları bu kanuna göre yaratması, onun tarafından gün, gece, ay ve yılların belli saat ve vakitlerinde farzedilmiş olan namaz zekât, hac, oruç ve başka ibadetlerin vakitlerini. borçluların borçlarını, üzerlerine terettüp eden diğer hak ve vecibeleri ödeme zamanlarını bilmelerini temin etmek iç.ndir. Tanrı bu münasebetle kitabında şöyle diyor: «Senden hilâller hakkında soran'ar olur. Onlara de ki, hilâller hac vakitlerini bilmek ve umumiyetle insanlar için bir ·ehberdir» (Bakara: 190). Diğer bir âyette: «Güneşi aydın, ayı nurlu kılan, yılların sayısını bilmeniz için aya konak yerleri tâyin eden O'dur, Tanrı, bunları, ancak hikmete uygun olarak yarattı. Tanrı, düşünen ve bilen kudretini gösteren belgileri açık olarak anlatır. Gece ve gündüzlerin türlü olup birbirini takip etmelerinde ve Tanrı'nın göklerde yarattığı varlıklarda, kötülüklerden sakınanlar için, onun birliğini ve kudretini gösteren belgi ve tanıklar vardır» (Yunus: 6-7). Bunlardan her biri, yaratanın mahlûklarına olan ihsanı, lûtuf ve keremidir. Mahlûklarının çoğu O'nun bu nimetlerine şükretti, Tanrı, şükredenlerden birçoğuna, ilk önce ihsan ettiği gibi, bağış ve ni-

metlerini artırdı. Şu âyetinde onlara bunu vadetti: «Rabbınız; ükrettiğiniz takdirde size olan nimetlerimi artırırım, nimetlerimi küfranla karşılarsanız, hakkınızda azabım ş:ddetli olur, demiş ve bunu size bildirmişti». Tanrı, nimetlerine şükredenleri, dünyada onlara olan kerem ve bağışlarını artırmakla beraber, ahrette devamlı olan nimetlere kavuşturacaktır, cennet nimetlerini onlar için ebedi kılmıştır. Şükredenlerden birçoğuna, vadedi!en bu nimetlere kavuşmayı, öbür dünyada huzuruna geldikleri zamana bıraktı. Fakat birçokları Tanrının bu nimetlerini küfranla karşıladılar, O'nun keremin inkâr edip, O'ndan başkasına kulluk ettiler. Tanrı, onlardan ilk önce lûtfettiği nimet ve ihsanlarının arkasını kesti, onlara dünyada iken helâk edici azap indirdi. Hakir ve zelil edici cezalarını ise ahret gününe bıraktı. Nimetlerini inkâr edenlerden birçoğunu da, derece derece azaba yaklaştırarak gazabına uğratmak üzere, hayatlarında bu nimetlerinden onları faydalandırdı ki, maksadı onların suçlarını çoğaltmak, yüklerini ağırlaştırmak, onlar için hazırlanmış cezaları ahrette çektirmektir. Tanrının dargınlığına yaklaştıran amellerden Tanrıya sığınır, rıza ve sevgisine yaklaştıran hayırlı amellerde bulunmayı sağlamasını ondan dileriz.

Ebu Cafer diyor: Ben bu kitabımda kudreti ulu olan Rabbimizin mahlûklarını yaratmasından (hilkatten) başlıyarak: İlk önce O'nun nimet ve ihsanların nail olan, bu bağışlarına şükreden ve haberleri bize erişen her devir peygamberleri-

nin, hükümdarlarının ve geçen halifelerin tarihlerini anlatacağım. Tanrı bunlardan nimetlerine şükredenlerine, evvelce ihsan etmiş olduğu nimetlerini, dünya hayatında artırdı. Bunlardan bazısına olan lûtuf ve ihsanını ahretleri için topladı ve sakladı. İlk ihsan etmiş olduğu nimetleri inkâr edenleri bunlardan mahrum bıraktı ve cezalandırılmalarını çabuklaştırdı. Nimetlerini hiçe sayanlardan bazılarına, bunların arkasını kesmeden, ömürleri müddetince devam ettirdi. Ben, bu kitabımda bunlardan herbirini, onlara hsan edilen nimetleri, hükümet sürdükleri çağlarda olup biten olay ve hâdiseleri kısaca anlatacağım. Çünkü, bu hususlarda uzun uzadıya bilgiler vermek için insanın ömrü yetişmez. Eserler ve kitaplar uzar. Bununla beraber ben, bunlardan herbirinin yaşadığı müddeti, ölüm tarihini kaydedeceğim. Bu bilgilerden önce yazılması uygun ve münasip görüleni baş tarafa geçirerek zamanı, onun başlangıcını ve sonunu anlatacağım. Yüce Tanrı zamanı yaratmadan önce ondan başka bir şey var mıydı, zaman fanı midir? Zaman yok olduktan sonra Tanrının yüce ve kutlu olan zatından başka herhangi bir varlık kalacak mıdır? Yüce Tanrı zamanı yaratmadan önce ne gibi bir varlık mevcuttu? Zaman yok olduktan sonra ne kalacak? Sonra onu nası yarattı. o nasıl yok olacaktır? Gök ve verlerin, onların arasında ve toprağın altındaki varlıkların sahibi, tek ve Kahhar Tanrının zatından başka kadim ve ezeli, bir varlığın bulunmadığı kısa bir ifade ve delillerle anlatılacaktır. Çünkü biz bu

eserimizde bunları delillerle ispat etmek yolunu seçmeden, ancak geçip giden hükümdarların tarihini. onlara ait olan haberleri, Tanrının elçi ve peygamberlerinin zamanlarını, ömürlerini, halifelerin hükümet sürdükleri zamanları, onların biyoğrafisinden bazısını, hâkimiyetlerinin ne kadar sürdüğünü, zamanlarında cereyan eden olay ve hâdiseleri kısaca nakladeceğiz.

Bundan sonra Tanrı'nın iradesi, yardımı ve kuvveti ile, Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) sahabelerini, onların isim ve künyelerini, soylarını, yaşlarını, bunlardan herbirinin ölüm tarihini ve yerini anacağız. Bundan sonra hayırlı işlerde onları kendilerine örnek edinmiş olan Tabiin (1) lere dair haberleri şartımıza uygun bir şekilde nakledeceğiz. Yine şartlarımız dahilinde, onların arkasından gelenleri, rivayetleri makbul ve övülmüş olup da kendilerinden haber nakledilenleri, rivayetleri kabul edilmediği için, kendilerinden haber nakledilmiyenleri, onlardan nakledilen haberlerin niçin zayıf sayıldığını, bunun sebep ve illetlerini anlatacağız. Ben, kast ve niyet ettiğim bu işlerin her birinde, Tanrının yardımını ve başarı ihsan etmesini diliyorum.

Benim bu kitabımı gözden geçirenler bilsinler ki, bu eserimde dercedilen her bilgi ve haber, pek azı hariç olmak üzere, aklî delillere, insanların fikir ve akıllariyle düşünerek buldukları sebeplere dayanmayıp, ancak senetleriyle ravilerini gösterdiğim haber ve rivayetlere dayanır.

Çünkü geçip gidenlere ve sonra gelenlere dair olan haber, olay ve hâdiselerden her biri, bunları gözleriyle görmiyen ve o zamanları idrak etmiyenlere, ancak o halleri gören ve işitenlerin haber vermeleri, o haberleri nakletmeleriyle bilinir, akıl ve fikir ile bilinmez. Geçip gidenlerin bazılarına dair naklettiğimiz haberlerin bir kısmını doğru ve hakik bulmayıp inkâr edenler veyahut çirkin sayanlar bulunursa, onlar bilsinler ki, bu haberler tarafımızdan uydurulmadan ravilerce bize nakledilmiştir. O haberler bize nasıl nakledilmiş ise, biz de o şekilde alarak dercediyoruz:

Zaman nedir?

Ebu Cafer diyor: Zaman, gece ve gündüzün saatlerinden ibarettir. Uzun ve kısa süren müddete de zaman denilir. Araplar: *Eteytüke zamane El-Haccacü emîrün* ve *Eteytüke zamane el-Haccacü emîrün* derler. Haccac emîr bulunduğu vakit geldim, demek isterler. *Eteytüke zamanesserami* dedikleri zaman, hurma kesimi çağında geldiklerini anlatırlar. *Eteytüke ezemane El-Haccacü emîrün* şeklinde zamanı çoğul kalıbına sokarak da konuşurlar ve Haccac'ın emirliği vaktini ayrı zamanlara parçalanmış telâkki ederler. Racız şöyle diyor:

جاء الشتاء و قميص أخلاق (2)

Kış geldi. benim gömleğim eskimiş, parça parça olmuştur.

Şiirde gömlek çoğul kalıbında olan *ehlâk* ile tavsif edilerek gömleğin her parçasına «parça

parça oldu» denmiştir. Araplar, bu kabilden olmak üzere, bir parça toprağı çoğul kalıbındaki sebasib (çöller) ile tavsif edip: *Arzün sebasibun*, derler ki, bu, «toprak çöller» demek olur. Aşa beni Kays bin Salebe'nin و كنت أمرأ زمنا بالعراق mısraında olduğu gibi (3) *zaman*'a *zemen* de denilir. Şair bu beyitte *zaman* yerinde *zemen* kullanıyor. Yukarda açıkladığım ve tavsif ettiğim gibi, zaman diye gece ve gündüzün saatlerine denilir.

Zamanın başlangıcından sonuna ne kadar müddet süreceğine dair

Bizden önce geçıp giden bilginlerin bu husustakı fikirler çeşitlidir. Bunlardan bir kısmı bütün zamanın 7000 yıl süreceği fikrindedir. Bu fikri ileri sürenler şunlardır: Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Vazıh söylemiş, onlara da Hammad'dan nakledip Yahya bin Yakup söylemiş, Hammad, Said bin Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şunu rıvayet eder: «Dünya ahretin haftalarından bir hafta olup, edi bin yıl sürer. Bu yedi bin yıldan altı bin ve birkaç yüz yılı geçmiş, dünyanın ömründen yüzlerce yıl geçtikten sonra dünyada Tanrının birliğine inanan kimse kalmaz». Başkaları dünyanın ömrü 6000 yıl kadar olacaktır, derler. Bu fikri ileri sürenler şunlardır: Bize Ebu Hişam söyledi, ona ve arkadaşlarına Muaviye bin Hişam söylemiş, Muaviye Süfyan'dan, o da Ameş'ten, o Ebu Salih'ten rivayet eder, o, Kâb'in kendisine: «Dünyanın ömrü altı bin yıldır» diye söylemiş

olduğunu nakleder. Bize Muhammed bin Sehl bin Asker söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Abdülkerim söylemiş, ona Abdüssamet bin Ma'kil, Vehb'in kendisine şu sözleri söylemiş olduğunu haber vermiştir: «Dünyanın ömründen 5000 yıl geçti. Ben, bu geçmiş zamanlardan her birinde gelip geçen hükümdar, peygamber ve onların hallerini biliyorum, dedi. Biz bunun üzerine Vehb bin Münebbih'den: «Dünyanın ömrü kaç yıldır? diye sorduk. O, 6000 yıldır, cevabında bulundu.» Ebu Cafer diyor: Bu haberler arasında en doğrusu, bu haberin doğruluğuna delâlet eden ve bize Muhammed bin Beşşar ile Ali bin Sehl tarafından nakledilen rivayettir. Onlar kendilerine bu hadîsin Mü'ammil tarafından rivayet edilmiş olduğunu söylediler. Mü'ammil, bu hadîsi Süfyan'dan, Abdullah bin Dinar'dan, o da Abdullah bin Ömer'den naklederek: «Ben, Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun): Sizden önce geçip giden kavimlerin ömürlerinin müddetlerine nispetle, sizin ömrünüzün müddeti, ikindi namazı ile güneşin batması arasındaki zamana muadildir, diye söylediğini işittim» der. Bize Hasan bin Arefe söyledi, ona Süfyan Sevrî'nin kızkardeşinin oğlu Ammar bin Muhammed Ebu el-Yakzan söylemiş, o, bu haberi Leys bin Ebi Süleym'den, o, Mugîre bin Hakim'den, o da Abdullah bin Ömer'den rivayet eder: «Tanrı elçisi: Ümmetim için dünyanın ömrü, ancak ikindi namazını kıldıktan sonra güneşin batmasına kadar olan vakit miktarındadır, dedi.» Bana, Mu-

hammed bin Avf söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Nuaym söylemiş, onlara Şerik söylemiş, o, ben bu haberi Seleme bin Küheyl'den işittim, der, o, Mücahid'den, o da İbn Ömer'den rivayet eder: «Biz, ikindi namazından sonra, Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) yanında oturuyorduk, bu sırada güneş Kuaykian dağının üzerinde gözüküyordu, Tanrı elçisi: geçip gidenlerin ömürlerine nispetle dünyada yaşayacağınız müddet, günün geçip giden kısmından kalan şu müddete muadildir, dedi.» Bize ibn Beşşar ile Muhammed bin Müsenna söyledi, bunlardan herbiri kendilerine bu haberin Halef bin Musa tarafından söylenmiş olduğunu anarlar; Halef, babasından o, Katade'den, o da Enes bin Malik'ten şunu rivayet eder: Günlerden bir gün Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) sahabelerine hutbe okudu, bu vakit güneş batmaya yaklaşmış, güneşin ancak bir parçası gözüküyordu. Tanrı elçisi: Muhammed'in vücudunu kudretinin tesiri altında bulunduran Tanrı adiyle and içerek: Dünyanızın ömrünün geçip giden kısmına nispetle bu gününüzün geçip giden kısmından kalan şu parçasına benzediğini teyit ederim, güneşin az bir kısmının batmamış olduğunu görüyorsunuz, dedi.»

Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına Ali bin Zeyd'den nakledip ibn Uyeyne söylemiş, o, Ebu Nadre'den, o da Ebi Sa'id'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi güneş batarken bize: Dünyanın ömründen kalan kısmı, bu günün geçip giden kısmından kalan şu parçasına benzer, dedi.»

Bize Hennad bin Es-Seri ile Ebu Hişam Rifaî söyledi, onlara Ebu Bekr bin Ayyaş söylemiş, o, Ebu Husayn'den, o, Ebu Salih'ten, o da Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) şahadet parmağiyle orta parmağına işaret ederek: Ben, kıyamete şu kadar bir vakit kaldığında Peygamber olarak gönderildim, dedi.» Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Âdem söylemiş, o, Ebu Bekr'den, o, Ebu Husayn'den, o, Ebu Salih'ten, o da Ebu Hürreyre'den aynı hadîsi rivayet eder. Bize Hennad söyledi, ona ve arkadaşlarına Ameş'ten nakledip Ehvas ile Ebu Muaviye söylemiş, Ameş, Ebu Halid Valibî'den, o da Cabir bin Semuyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) şahadet parmağiyle orta parmağına işaret ederek: Ben, kıyamete şu kadar vakit kaldığında Peygamber olarak gönderildim, buyurdu.» Bize Ebu Kebir söyledi, onlara Assam bin Ali söylemiş, o, Ameş'ten, o da Ebu Halid Valibî'den, o Cabir bin Semure'den şunu rivayet eder: «Ben Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) iki parmağına bakmış gibi oluyorum. O, şahadet parmağiyle onun yanındaki parmağına işaret ederek: Ben kıyametin, şu iki parmağımın birbirine yakınlığı gibi yaklaştığı bir vakitte Peygamber olarak gönderildim, dedi.» Bize İbn Humeyd söyledi, ona Yahya bin Vazıh söylemiş, ona ve arkadaşlarına Katen söylemiş, o, Ebi Halit Valibî'den, o da Cabir bin Semure'den şunu rivayet eder: «Tanrı

elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) şahadet ve orta parmaklarına işaret ederek: Ben, kıyamete şu kadar bir vakit kaldığında Peygamber olarak gönderildim, dedi ve iki parmağını bir araya getirdi». Bize ibn Müsenna söyledi, ona Muhammed bin Cafer söylemiş, o, Şube'den, o, Katade'den, o da Enes bin Malik'ten işiterek şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) iki parmağına işaret ederek: Kıyamete şu kadar bir vakit kaldığında Peygamber olarak gönderildim, dedi.» Şube, Katade bunları hikâye ederken: «Bu parmaklardan birinin diğerine olan fazlalığı nispetinde» cümlesini de ilâve etti, der. Şube: Bu kaydın Katade tarafından mı veyahut Enes tarafından mı nakledilmiş olduğunu bilmiyorum, dedi. Bize Hellad bin Eslem söyledi, ona Nadr bin Şümeyl, ona ve arkadaşlarına Katade'den nakledip Şube söylemiş, onlara da Enes bin Malik şu hadîsi rivayet etmiştir: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) iki parmağını göstererek: Ben kıyamete şu kadar bir vakit kaldığında, Peygamber olarak gönderildim, dedi.» Bize Mücahid bin Musa söyledi, onlara Yezid, Yezid'e de Şube söylemiş, o, Katade'den, o Enes bin Malik'ten, o da Peygamberden aynı hadîsi rivayet eder. O, ancak: «Peygamber orta ve şahadet parmağiyle işaret etti» cümlesini ilâve eder. Bize Muhammed bin Abdullah ibn El-Hakem söyledi, ona ve arkadaşlarına Evzaî'den nakledip, Eyyüb bin Süveyd söylemiş, Evzaî ile arkadaşları İsmail bin Ubeydullah'tan şunu rivayet ederler: «Enes bin Malik,

Velid bin Abdülmelik'in katına gelmişti. Velid ondan: Kıyamet hakkında Peygamberden ne gibi sözler işittin? diye sorduğunda Enes, kıyamet hakkında Peygamberin: Sizin bulunduğunuz vaktin kıyamete yakınlığı şu iki parmak arası kadardır, diye söylediğini işittim, Peygamber iki parmağiyle buna işaret etti, diye cevap verdi.» Bana, Abbas bin Velid söyledi, ona babası haber vermiştir, babasiyle arkadaşlarına Evzaî, ona da İsmail bin Ubeydullah şunu söylemiş: «Enes bin Malik, Velid bin Abdülmelik'in katına gelmişti, Velid ondan: Tanrı elçisinden, kıyameti anarak ne gibi sözler söylediğini işittin? diye sordu. Enes: Tanrı elçisinin, kıyametin sizin zamanınıza yakınlığı şu iki parmağının birbirine olan yakınlığına benzer, diye söylediğini işittim, cevabında bulundu». Bana ibn Abdurrahim Barkî söyledi, onlara Ezvaî'den nakledip, Amr bin Ebu Seleme söylemiş, ona İsmail bin Ubeydullah: «Enes bin Malik, Velid bin Abdülmelik'in katına gelmişti...» diye aynı hadîsi rivayet etmiştir. Bana Muhammed bin Abdulâla söyledi, o, Enes'ten şunu rivayet eder: «Peygamber: Ben kıyametin, şu kadar yaklaştığı bir vakitte, Peygamber olarak gönderildim, dedi ve iki parmağını gösterdi». Bize ibn Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Vehb bin Cerir söylemiş, onlara da Ebu El-Teyyah'tan nakledip, Şube söylemiş, o, Enes'ten şunu rivayet eder: «Ben kıyametin, şu iki parmağımın birbirine yakınlığı gibi yaklaştığı bir vakitte, Peygamber olarak gönderildim, dedi». Ebu Musa: «Vehb

şahadet ve orta parmaklariyle buna işaret etti» der. Bana Abdullah bin Ebu Ziyad söyledi, ona ve arkadaşlarına Vehb bin Cerir söylemiş, Vehb ile arkadaşlarına da Ebu -Teyyah'tan nakledip Şube söylemiş, o, Katade'den, o da Enes'ten şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi: Ben, kıyametin şu iki parmağımın birbirine yakınlığı gibi yaklaştığı bir vakitte Peygamber olarak gönderildim, dedi ve iki parmağını birbirine yaklaştırdı». Bana, Muhammed bin Abdullah bin Bezi söyledi, ona ve arkadaşlarına Fuzayl bin Süleyman söylemiş, onlara da Ebu Hazım söylemiş, o, Sehl bin Sa'd'den şunu rivayet eder: «Ben, Peygamberin orta parmağiyle baş parmağına yakın olan parmağına işaret ettiğini gördüm, onun: Ben, kıyametin, şu iki parmağın birbirine yakınlığı nispetinde yaklaştığı bır vakitte Peygamber olarak gönderildim, diye söylediğini işittim». Bize Muhammed bin Yezid Edemî söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Damre söylemiş, o, Ebu Hazım'dan, o da Sehl bin Sa'd Sâidî'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun): Ben, kıyametin, şu iki parmağımın birbirine yakınlığı gibi yaklaştığı bir vakitte Peygamber olarak gönderildim, dedikten sonra orta parmağiyle, başparmağına bitişik olan parmağını bir araya getirdi ve: Benim Peygamber olarak gönderilmemle kıyametin arası, bahis ile yarıştırılan iki ata benzer; benim Peygamber olarak gönderilmemle kıyametin hali, kavmine öncü olarak gönderilen kimsenin haline de benzer ki, öncü, düşmanın kendisinden

önce gelerek kavmini bastırmasından korktuğunda giyimi ile işaret edip kavmine: Düşman sizi bastırdı, düşman sizi bastırdı, diye işaret eder; ben de o öncünün kendisiyim».

Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Cafer'den nakledip Halid söylemiş, Halid, Muhammed bin Cafer'den, o, Ebu Hazim'dan, o da Sehl bin Sa'd'dan şu hadîsi rivayet eder: «Ben, kıyametin, şu iki parmağımın birbirine yakınlığı gibi yaklaştığı bir vakitte Peygamber olarak gönderildim, dedi ve bu iki parmağını biraraya getirdi». Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Halid söylemiş, onlara da Süleyman bin Bilâl söylemiş, o Ebu Salim'den, o da Sehl bin Sa'd'dan şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) orta parmağiyle başparmağına bitişik olan parmağını bir araya getirerek: Ben, kıyametin, bu iki parmağın birbirine yakınlığı gibi yaklaştığı bir vakitte Peygamber olarak gönderildim, dedi». Bana, İbn Abdurrahim El-Berki söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Ebu Meryem söylemiş, onlara da Muhammed bin Cafer söylemiş, o, Ebu Hazim'dan, o da Sehl bin Sa'd'dan şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun): Ben, kıyametin, şu iki parmağımın birbirine yakınlığı gibi yaklaştığı bir vakitte Peygamber olarak gönderildim dedi ve bu iki parmağını biraraya getirdi». Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Nuaym söylemiş, o, Beşir bin Muhacir'den, o da, babasından nakleden

Abdullah bin Büreyde'den şu hadîsi rivayet eder: «Ben, Peygamberin: Kıyamet ile Tanrı elçisi olarak gönderilmem ikisi bir vakte rasladı, az kalsın kıyamet benim peygamberliğimden önce kopacaktı, diye söylediğini işittim.» Bana Muhammed bin Omar bin Heyyac söyledi, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Abdurrahman söylemiş, o, Ubeyde bin Esved'den, o da Mücalid'den, o, Kays bin Ebu Hazim'dan, o, Müstevrid bin Şeddad Fihrî'den, o da Peygamberden şunu rivayet eder: «Ben, tam kıyamet kopacağı bir sırada Peygamber olarak gönderildim, ben kıyametten ancak şu parmağımın ötekisinden önde olduğu kadar önce geldim, diye şahadet parmağiyle orta parmağına işaret etti. Ebu Abdullah, Peygamberin bu iki parmağını bir araya getirmiş olduğunu bize söyledi». Bana, Ahmet bin Muhammed bin Habib söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Nasr söylemiş, onlar Mes' udî'den, o, İsmail bin Ebu Halid'den, o, Şa'bî'den, o da Ebu Cübeyre'den şu haberi Peygamberden rivayet eder: «Ben, kıyametin, şu iki parmağımın birbirine yakınlığı gibi yaklaştığı bir vakitte Peygamber olarak gönderildim, dedi ve orta parmağiyle şahadet parmağını gösterdi; kıyamet ile benim Peygamber olarak gönderildiğim vakit arasındakı fark şu iki parmaktan birinin diğerine olan uzaklığı kadardır». Bize Temim bin El-Muntasır söyledi. ona ve arkadaşlarına Yezid söylemiş, o, İsmail'den, o, Şübeyl bin Avf'dan, o da İbn Cübeyr' den, o Ensar'dan olan bazı ihtiyarlardan rivayet eder, bu ihtiyarlar Tanrı elçisinin (ona salâvat

ve selâmlar olsun): «Ben, kıyametin şu kadar yakın olduğu bir vakitte Peygamber olarak geldim» diye söylediğini işittik derler. Taberî: Temim bize Peygamberin, kıyametin yaklaştığını anlatmak maksadiyle şahadet parmağiyle orta parmağını nasıl biraraya getirmiş olduğunu gösterdi; Yezid de şahadet ve orta parmakları ile işaret edip gösterdi ve Peygamber bu iki parmağını biraraya getirerek: «Ben, kıyametten, ancak şu parmağımın ötekisinden önde olduğu kadar önce geldim» diye söyledi, dedi. Gün, tan yerinin ağarmasından güneş batıncaya kadar olan vakitten ibaret olduğu için, Tanrı elçisinden rivayet ettiğimiz bu hadîs doğrudur. Bir rivayete göre de Peygamber, ikindi namazını kıldıktan sonra: Dünyanın ömründen, geçirmiş olduğu müddetlere nispetle ancak işte bu gününüzün kalan kısmı kadar bir vakit kalmıştır, diye söylemiştir. Yanında bulunan arkadaşlarına: Ben, kıyametin, işte şu iki parmağımın birbirine yakınlığı gibi yaklaştığı bir vakitte Peygamber olarak geldim diye söylemiş, şahadet parmağiyle orta parmağını biraraya getirerek: Ben, kıyametten, ancak şahadet parmağımın orta parmağımdan önde olduğu kadar önce geldim, demiştir. Böylece Peygamber olarak gönderilmesiyle kıyamet arasındaki zamanın, ikindi namazı kılınacak vakitlerin ortası arasındaki fark kadar olduğunu anlatmıştır; düşünerek tahmin etmek suretiyle, her şeyin gölgesi o şeyin iki misli uzunluğunu bulduğu için ikindi namazı vaktinin geldiği anlaşılır, bu an-

dan güneş batıncaya kadar olan vakit biraz eksik veya fazla olmak üzere günün yedide bir kısmını teşkil eder, başparmakla orta parmak arasındaki fark da takriben yedide bir nispetindedir. Bu bakımdan Ahmed bin Abdülaziz bin Vehb'in amcası Abdullah bin Vehb senediyle bana naklettiği hadîs de doğrudur. Amcası bu hadîsi Muaviye bin Salih'ten, o da babası Cübeyr'den rivayet eden Abdurrahman bin Cübeyr'den nakleder, o, Tanrı elçisinin arkadaşlarından olan Ebi Sa'lebe El-Haşimî'den şu hadîsi işitmiş ve rivayet etmiştir: «Tanrı, bu ümmeti yarım gün yaşatmaktan elbette âciz değildir». Tanrı elçisinin bu sözünün mânası: «Tanrı, bu ümmeti her günü dünya günleri hesabiyle bin yıl miktarında olan günün yarısı kadar (yani 500 yıl) yaşatmaktan âciz değildir», demektedir. Bu açıklamadan sonra zamanın mecmuunun miktarı hakkında birini İbn Abbastan, diğerini Kâ'b'dan rivayet ettiğimiz hadîslerden ve Tanrı elçisinden nakledilen bu iki hadîsin benzerlerinden en doğrusunun İbn Abbas'tan rivayet ettiğimiz şu hadîs olduğu anlaşılır: «Dünya, ahret gününün haftalarından bir hafta olup, ömrü yedi bin yıldır». Bu, böyle olursa ve Tanrı elçisinden rivayet edilen hadîs doğru ise Tanrı elçisi dünyanın kalan ömrünün kendi yaşadığı ve sağ bulunduğu vakitten itibaren yarım gün olduğunu açıklamış olur ki, bu yarım gün 500 eder. Çünkü bu yarım, (dünya günleri hesabiyle) beher günü bin yıl miktarında olan günün yarısıdır. Yine

bu açıklamadan Tanrı elçisinin yaşadığı vakte kadar, Ebi Sa'lebe El-Haşimî'den naklettiğimiz gibi, 6500 veyahut o kadar veya buna yakın bir müddet geçmiş olduğu anlaşılır. Doğrusunu Tanrı bilir.

Dünya zamanının başlangıcından sonuna kadar olan müddetinin yedi bin miktarında olduğu hakkında söylediğimiz sözler burada bitiyor. Delil ve tanıklar bu dâvanın doğruluğunu ispat etmiş olduğu için, bize söylenenlerin en doğrusu budur.

Bundan başka Tanrı elçisinden, dünyanın ömrü 6000 yıl diyenlerin sözlerinin doğruluğunu ispat eden hadîs de rivayet edilmiştir. Ravisinin nazarında bu rivayet doğru olduğu takdirde, biz bu haberi bırakarak, başka rivayetleri ileri sürmezdik. Dünya ömrünün altı bin yıl olduğuna delâlet eden hâdiseler şunlardır: Bana, Muhammed bin Sinan El-Kazzaz söyledi, o, bize Abdussamed bin Abdulvaris söyledi, der, o, Abdussamed, Zebban'dan, o Asım'dan, o, Ebi Salih'ten, o da Ebi Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) *Hukb*, seksen yıldır, onun her günü dünya ömrünün altıda birini teşkil eder, dedi». Bundan, dünya ömrünün 6000 yıl olduğu anlaşılır. Çünkü ahret günlerinden her gün dünya ömrünün altıda birine eşit olduğuna göre, dünya ömrünün altı bin yıl olduğu anlaşılmaktadır.

Yahudilere gelince, onlar ellerindeki Tevrat'a dayanarak Tanrının Âdem'i yaratmasından Peygamberin hicretine kadar, 4642 yıl geçmiş oldu-

ğunu söylerler. Yahudiler, Âdem'den Muhammed (S. A. m.) in hicretine kadar gelip geçen bütün Peygamberleri arka sıra bir bir saymak suretiyle bu hususta uzun uzadıya açıklamalarda bulunuyorlar. Tanrının iradesiyle, sırası gelince, Yahudilerin, kitap ehlinden olanların umumiyetle hal tercümeleri bilginlerinin ve haber nakledenlerin sözlerine dayanarak, bu hususta tafsilli bilgiler vereceğim.

Hıristiyan olan Yunanlılar, Yahudilerin bu iddialarını yalanlarlar. Onlar, ellerindeki Tevrat'ın ifadesine dayanarak Âdem'den Peygamber Muhammed (S.A.m.) in Mekke'den Medine'ye hicretine kadar, 5992 yıl ve birkaç ay geçmiş olduğunu söylerler. Yunanlı bu hıristiyanlar da Âdem'den Peygamberimiz çağına kadar geçip giden Peygamber ve hükümdarların doğum ve ölüm yıllarının arkasıra birbir tesbit etmek suretiyle dâvalarının doğruluğunu açıklarlar. Hıristiyanlara göre, Yahudiler İsa bin Meryem (A.m.) in Peygamberliğini inkâr etmek maksadiyle kendi tarihleriyle hıristiyanların tarihi arasındaki yılları eksiltmişlerdir. Çünkü İsa'nın vasıfları ve ne vakit peygamber olarak gönderileceği Tevrat'ta yazılıdır. Yahudiler, vasıfları itibariyle İsa'nın benzeri olan peygamberin gönderileceği zamanın henüz gelmediğini söylerler. Onlar, bu peygamberin zuhuru çağını beklerler. Benim fikrime göre onların zuhurunu bekledikleri ve iddialarınca Tevrat'ta tavsif edilen şahıs, Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) ümmetine haber vermiş olduğu ve ona tebeiyet

edenlerin umumunun Yahudiler olacağını bildirildiği Deccal'dir. Bu takdirde, o, Yahudi neslinden gelen Abdullah bin Sayyad olmalıdır.

Mecusilere göre, hükümdar Kiyumers'ten Peygamberimizin Mekke'den Medine'ye hicretine kadar 3139 yıl geçmiştir. Mecusiler; Kiyumers'ten yukarı hiçbir nesep zikretmezler. Onlar, Kiyumers' in, insanların ilk atası Âdem (ona ve Tanrının bütün peygamberlerine salâvat ve selâmlar olsun) olduğunu iddia ederler. Kiyumers hakkında habercilerin sözleri birbirini tutmuyor, bunlardan bir kısmı mecusilerin fikrindedir. Bir kısmı, yedi iklime sahip olduktan sonra, onun Âdem adını aldığını ve esasında onun, Camer bin Yasef bin Nuh olduğunu söylerler. O, Nuh'a (A. m.) iyiliklerde bulundu, hizmetinden ayrılmadı. Ona şefkat ve merhametle muamele etti. Bundan dolayı Nuh onun kendisi ve nesli hakkında iyi dualarda bulundu, Tanrıdan onun uzun ömürlü, memleketler sahibi, düşmanlarına karşı üstün, hükümdarlığının devamlı olmasını ve hükümdarlık neslinin kesilmemesini diledi. Tanrı, Nuh'un duasını kabul etti, Kiyumers'e ve nesline Nuh'un dilediklerini verdi. O, Fars'ların büyük babasıdır. Müslümanlar, Medain-i Kisra şehrini ellerinden alıp devletlerini yıkıncaya kadar onların devletleri devam etti. Kiyumers hakkında başka fikirde olanlar da vardır. Hükümdarların tarihini, hayatlarını, neseplerini ve hükümdarlığı elde etmelerinin sebeplerini anlatırken, bu hususta bize ulaşan haberleri nakledeceğiz.

Zamanın ve gece ile gündüzlerin fani olduğuna dair

Yukarıda, zamanın, gece ve gündüzün saatlerinden ibaret olduğunu anlatmıştık. Gece ve gündüzün saatları ise güneş ve ayın feleklerinde seyirlerinin miktarından ibarettir. Nitekim Yüce ve Ulu Tanrı kitabında şöyle diyor: «Onlar için gece, kudretimizi gösteren bir delildir ki, biz ondan gündüzü sıyırıp çıkarırız, o vakit onlar karanlığa girerler. Güneş dahi böyledir, belli olan karargâhına doğru seyrine devam eder, bu, her şeye galip, kudretli, bilgisi ile her şeyi bilen Tanrının takdiridir. Ayın seyri ve devri içinde menziller tâyin ve takdir eyledik ki, o, her devrin sonunda kuru ve eğri hurma dalı gibi olur. Ne güneşin aya yetişmesi ne de gecenin gündüzü geçmesi mümkün değildir, herbiri bir felekte yüzer.» (Yasin: 37, 38, 39, 40). Zamanın, anlattığımız gibi, gece gündüzün saatlarınden ve güneş ile ayın felekteki dereceleri geçip gitmesinden ibaret olması ile, zamanın ve gece ile gündüzlerin bir kudret tarafından vücuda getirildiği, bunları yaradanın yüce ve kudretli Tanrı olduğu açık bir surette anlaşılır. Zaten bütün mahlûkları yalnız o yoktan var eder. Nitekim kudretli olan Tanrı, kitabında: «Gece ve gündüzü, güneş ve ayı o yarattı. Ay ile güneşten her biri kendi feleklerinde yüzer» der (Sebbehe: 33). Bir kimse mahlûkların bu faniliğini bilmese dahi, elbette gece ve gündüzlerin türlü hallerde olduğunu bilir. Çünkü bunlardan biri olan gece, Tanrının

mahlûklarını karanlık içinde bırakır, gündüz ise Tanrının mahlûklarına aydınlık ve nur getirir, nuru ile gecelerin karanlıklarını gidererek geceyi gündüze çevirir. Durum böyle olmakla beraber, halleri birbirinden başka olduğu için, bunların bir vakitte bir arada ve bir parçada toplanmaları mümkün değildir. Bu açıklamadan, bunlardan birinin diğerinden önce mevcut olduğu pek açık olarak anlaşılır. Hangisi diğerinden önce mevcut olursa olsun, diğerinin ötekisinden sonra yaratılmış olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bu, her ikisinin fani olduğunu gösteren delil ve açıklama olup, kendilerini yaradan tarafından vücuda getirildiğini bildirir.

Gece ve gündüzlerin fani olduğunu bildiren delillerden biri de, her günden önce bir günün geçmiş olması, her günün arkasından diğer bir günün gelmesidir. Önce mevcut olmayıp sonradan var olan her varlığın fanilerden olduğu ve bir yaradanı bulunduğu bir gerçektir. Bunların yoktan var olduğunu gösteren delillerden diğer biri de, sayılan nesnelerden olmalarıdır. Sayılan her nesne ya çift, yahut tek olur. Sayılan varlık çift olduğu takdirde, ondan önce iki sayısının bulunması tabiîdir. Bu ise, sayılan nesnelerin evveli ve başlangıcı olduğunu gösterir. Tek olduğu takdirde, onun evveli ve başlangıcı birdir. Bunlardan herbiri bu varlıkların başlangıcı ve evveli bulunduğunu gösterir. Evveli olan her varlığın ise bir yaradanı bulunması zaruridir.

Yüce ve Ulu Tanrının, zaman ile gece ve gündüzleri yaratmasından önce, mahlûklarından herhangi birini yaratmış olup olmadığına dair.

Biz, yukarda zamanın gece ve gündüzün saatlerinden itibaren olduğunu, saatlerin ayın ve güneşin feleğin derecelerinden geçip gitmeleriyle husule geldiğini anlatmıştık. Bu doğru ise, Hennad bin Es-Serî'nin Tanrı elçisinden rivayet edip bize söyledikleri de doğrudur. Ona ve arkadaşlarına Ebu Bekir bin Ayyaş söylemiş, o, bu hadîsi Ebu Sa'id Bakkal'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan rivayet eder. Hennad başka hadîslerde şunları okumuş olduğunu söyler: «Yahudiler, Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) katına gelerek ondan yer ve göklerin yaratılışı hakkında sordular. Peygamber: Tanrı, yeri pazar ve pazartesi günleri yarattı, dağları ve mahlûkları için faydalı olan nesneleri salı günü, ağaçları, suyu, şehirleri, mamure ve harabeleri çarşamba günü yarattı. İşte bu dört gün içinde bu varlıklar yaratılmıştır. Yüce Tanrı kitabında şöyle diyor: «De ki, yeri iki günde yaradan Tanrıyı mı inkâr ediyorsunuz? Ona mı ortaklar katıyorsunuz? Halbuki, o bütün âlemlerin Rabbisidir. O Tanrı ki, yerin üstündeki yüksek dağları yarattı, yeri hayırlı ve bereketli kıldı, yerde herkesin ve her mahlûkun rızkını tâyin ve takdir etti. Bunları tam dört günde tamamladı, işte soranlara doğru cevap budur». (Fussilet, 9, 10, 11). Tanrı elçisi (A. m.) sözüne devam edip dedi ki: Perşembe günü göğü, cu-

ma günü yıldızları, güneşi ve ayı, melekleri yarattı. Bunları cuma gününün sona ermesine üç saat kala tamamladı. Bu kalan üç saatin birinci saatinde yaşayacak ve ölecek kimselerin ömürlerini taktir etti, ikinci saatinde mahlûkların istifade edecekleri maddelere dokunacak afetleri yarattı, üçüncü saatinde Âdem'i yarattı, onu cennete yerleştirdi, İblise Âdem'e secde etmesini emretti, o, emri yerine getirmeye yanaşmadığı için, son saatte cennetten sürüldü, diye sözünü bitirdiğinde, Yahudiler: Ey Muhammed! Tanrı bundan sonra ne yaptı? diye sordular. Tanrı elçisi: Bundan sonra arşı üzerine çıktı, cevabında bulundu. Yahudiler, sözünü tamamlar isen isabet etmiş olursun, Tanrı bundan sonra istirahat etti, dediler. Tanrı elçisi, bu sözlerinden dolayı onlara çok darıldı». Bu münasebetle şu âyet indi: «Biz, gökleri ve yeri, yer ile gök arasındaki bütün mahlûkları altı günde yarattık, bize hiçbir yorgunluk ârız olmadı» (K: 38).

Bana, Kasım bin Bişr bin Maruf ile Hüseyn bin Ali Süda'î söyledi, onlara Haccac söylemiş, ona da İbn Cüreyc söylemiş, o, İsmail bin Ümeyye'den, o da Eyyüp bin Halid'den, o, Ümmu Seleme'nin azatlısı olan Abdullah bin Rafi'den, o da Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi elimden tuttuktan sonra: Tanrı, toprağı cumartesi, dağları pazar, ağaçları pazartesi, zararlı şeyleri salı, nuru çarşamba günü yarattı, perşembe günü hayvanları yer üstüne yaydı, Âdem'i cuma günü ikindiden sonra ya-

rattı, cuma günü saatlerinin ikindi ile gece arasındaki son saatinde yaratılan son mahlûk odur, dedi». Bize Muhammed bin Abdullah bin Bezii söyledi, ona ve arkadaşlarına bu hadîsi rivayet eden Fazl bin Süleyman, ibn Selâm ile Ebu Hüreyre'nin Peygamberden nakledip (Cuma günündeki saat) tâbirini kullanmış olduklarını anar. Abdullah bin Selâm: «Ben, Peygamberin andığı bu saatın hangi saat olduğunu biliyorum: Tanrı, yer ile gökleri pazar günü yaratmaya başladı, cuma gününün son saatinde tamamladı. Peygamberin andığı saat cuma gününün son saatidir» dedi. Bana Müsenna söyledi, o: bize Haccac söyledi, der, Haccac ile arkadaşlarına Ata bin Saib'den nakledip Hammad söylemiş, o İkrime'den şunu rivayet eder: «Yahudiler Peygamberden: pazar günü ne gibi bir gündür? diye sorduklarında Tanrı elçisi: Tanrı pazar günü yeri yarattı, yeri toprakla doldurarak örttü, cevabında bulundu. Yahudiler: pazartesi ne yaptı, diye sorduklarında Tanrı elçisi: Tanrı Âdem'i o gün yarattı, dedi. Yahudiler: salı günü ne yaptı? diye sordular. Tanrı elçisi: Tanrı, o gün dağları, suyu şu nesneleri ve kendi irade ettiği varlıkları yarattı, cevabında bulundu. Yahudiler: çarşamba günü ne yaptı? diye sordular. Tanrı elçisi: Gıda ve yiyecek maddelerini yarattı, dedi. Yahudiler: perşembe günü ne yaptı diye sordular. Peygamber: Gökleri yarattı, diye mukabelede bulundu. Yahudiler: cuma günü ne yaptı? diye sorduklarında Peygamber: cumanın iki saatinde

gece ve gündüzü yarattı, cevabında bulundu. Yahudiler: cumartesi gününe gelince, Tanrı o gün istirahat etti, dediklerinde Tanrı elçisi: Tanrıyı bundan tenzih ederim, dedi ve bu münasebetle şu âyet indi: «Biz, gökleri, yeri ve yer ile gök arasındaki varlıkları altı günde yarattık, bize hiçbir yorgunluk ârız olmadı.» Tanrı elçisinden rivayet etmiş olduğumuz bu iki haberden güneş ile ayın birçok varlıklar yaratıldıktan sonra yaratılmış olduğu açık bir surette anlaşılmaktadır. Çünkü İbn Abbas'ın Peygamber'den rivayet ettiği hadîste, Tanrının güneş ile ayı cuma günü yaratmış olduğu bildirilmektedir. O halde yer ile gök ve meleklerle Âdem hariç olmak üzere bunların arasındaki varlıklar, Tanrı güneş ile ayı yaratmadan önce yaratılmıştır. Demek ki, bunlardan her biri, gece ile gündüz mevcut olmadığı bir devirde yaratılmıştır. Çünkü, gece ile gündüz ancak ay ile güneşin feleğin derecelerini katetmesinden husule gelen malûm saatlerin isminden ibarettir. Burada anlattıklarımızın hepsi de doğru ise, bu varlıklardan herbirinin gece ve gündüz yaratılmadan önce mevcut oldukları anlaşılır. Ebu Hüreyre'nin Tanrı elçisinden rivayet etmiş olduğu hadîs de doğrudur. Çünkü Ebu Hüreyre, Peygamberin: Tanrı nuru çarşamba günü yarattı, diye söylediğini rivayet eder. Peygamber nurdan güneşi kastetmiştir. Biri çıkıp da: Sen günün, tan yerinin ağarmasından güneş batıncaya kadar olan vaktin adı olduğunu anmıştın, şimdi ise Tanrının güneş ile ayı varlıkları yarat-

maya başladığından birkaç gün sonra yaratmış ve vakitleri tesbit etmiş olduğunu söylüyor, güneş ile ay mevcut olmadığı halde, bu vakitlere günler adını veriyorsun, bu dâvanın doğruluğunu delillerle açıklamadığın takdirde, bunlar birbirine uymıyan sözlerden ibaret olup kalacaktır, diye itiraz ederse, ona şöyle cevap verilir: Tanrı bu vakitlere *eyyam*, yani günler adını vermiştir, ben de bu vakitleri Tanrı tarafından verilen adlariyle andım. Çünkü Tanrı güneş ile ay bulunmadığı bir çağda bunlar hakkında *eyyam*, yani günler tâbirini kullanmıştır. Şu âyet de bunun bir benzeridir ki, Yüce Tanrı: «Onlar için cennette sabah ve akşam yemekleri vardır» der. Halbuki cennette sabah da akşam da yoktur. Çünkü cennette gece, güneş ve ay yoktur. Yüce Tanrı, kitabının diğer bir yerinde: «Kâfirler ansızın ve birdenbire ölüm gelinceye veyahut kısır bir günün azabına katlanıncaya kadar, Kur' an hakkında şüphe ve tereddüt gösterirler» (Hac: 59) der. Yüce Tanrı kıyamet gününü (kısır) diye tavsif etmiştir. Çünkü kıyamet koptuktan sonra günün gecesi olmaz. Güneş ile ay yaradılmadan önceki vakitleri *eyyam*, yani günler adiyle anmakla dünya halkı hesabiyle 12 aydan ibaret olan dünya yıllarından bin yılı kastedilir. Bu yılların günleri ve saatleri, güneş ile ayın felekteki dereceleri katetmesiyle hesap edilir. Buna göre Cennet ehlinin yiyecek vakitleri de kendilerince dünyada malûm olan güneşin felekte seyri ile husule gelen sabah ve akşam tâbiriyle anlatılmıştır. Halbuki ahirette güneş de, gece de

yoktur. Burada söylediklerimizi, bizden önce geçip giden bilginler de söylemişlerdir. Bu sözleri söyliyenlere dair olan haberleri aşağıda nakrlediyoruz:

Bize, Ebu Hişam Rafiî söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Yeman söylenüş, o ve arkadaşları bu haberi Süfyan'dan, o İbn Cüreyc'den, o, Süleyman bin Musa'dan, o Mücahid'den rivayet eder: Mücahid İbn Abbas'ın: «Tanrı göklere ve yere kendi ihtiyarınızla veyahut mecburi olarak emre itaat edip geliniz, dediğinde onlar: Biz kendi ihtiyarımızla emre itaat edip geldik, dediler.» (Fussilet: 12) âyetini şöyle tefsir etmiş olduğunu rivayet eder: «Yüce Tanrı göklere: Güneşimi, ayımı, yıldızlarımı *tulû* ettir, yere de ırmaklarını akıt, meyvalarını meydana çıkar, diye emrettiğinde, yer ve gökler: Biz emrine itaat edip geldik, dediler».

Bize Bişr bin Muaz söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid söylemiş, onlar Sa'id'den, Katade'nin: «Tanrı her göğe kendi işini ilham etti» âyetini tefsir ederken: «Tanrı gökte güneş, ay ve yıldızları. onların düzenliği için gereken nesneleri yarattı» diye açıklamış olduğunu rivayet ederler. Burada Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) ve ravilerin sözleri yüce ve Ulu Tanrının, zamanı, günleri, geceleri ve güneşle ayı yaratmadan önce, yer ve gökleri yaratmış olduğunu açıklar. Doğrusunu Tanrı bilir.

Zamanın, gece ve gündüzün fani olduğunu, Yüce Tanrıdan başka her varlığın yok olacağını açıklıyan söz ve haberler.

İsimleri ulu olan Tanrının kitabında: «Yeryüzünde olan herkes fanidir, ancak ululuk ve ihsan sahibi olan Tanrı baki kalır» ve: «Tanrıdan başka mabut yoktur, onun zatından başka her şey helâk olur» demesi bu sözlerimizin doğruluğunu ispat eder. Yüce Tanrının dediği gibi, onun zatından başka her şey yok olacaktır. Gece ile gündüz karanlıktan veyahut nurdan ibaret idi. Tanrı bu varlıkları mahlûkların faydaları için yarattı. Bunların helâk olacaklarından şüphe yoktur. Tanrı: «Güneş tor top olduğu vakit kıyamet kopar» âyetiyle de bunu anlatmaktadır. Tor top olmaktan maksat, körleşerek aydınlığını kaybetmesidir. Ayette anlatıldığı gibi, kıyamet kopacağı zaman güneşin aydınlığı biter. Bu hususta uzun uzadıya açıklamalarda bulunmaya hacet yoktur. Tanrının varlığına inanan; onun birliğine kaani olan müslümanlar, Tevrat ve İncil ile amel edenler ve mecusiler buna inanırlar. Bunların fâni olduğunu ancak Tanrının birliğine inanmıyanlar inkâr ederler. Biz bu eserde, bu gibi bir inanışta bulunanların yanılmalarını açıklamak amacını gütmüyoruz. Burada bu kavimlerin sözlerini nakletmekten maksadımız, onlardan herbirinin, âlemde olan her şeyin fâni olduğunu itiraf ettiklerini göstermektir. Kadim, yani evveli ve sonu olmıyan tek bir Tanrı-

dan başka hiç kimse ve hiçbir nesne kalmıyacaktır. Fâni olduktan sonra, Tanrı insanları diriltecek, helâk olduktan sonra onları haşredecektir. Ancak putlara tapanlardan bir kitle âlemin fâniliğini itiraf ettikleri halde, tekrar dirilmeyi inkâr ederler.

Yüce Tanrının her varlıktan önce mevcut olup, kadim ve ezelî olduğunu, ismi ulu olan yaradanın kudreti ile her şeyin yoktan var olduğunu ispat eden deliller.

Yüce Tanrının bu vasıfta olduğunu gösteren delillerden biri de, âlemde göz ile görülebilen her varlığın cisimli veyahut bir cisim ile kaim olup, her cismin dağınık veyahut toplu bir halde bulunmasıdır. Dağınık halde bulunan her maddenin, diğer maddelerle uyuşarak başka bir şekil alması, tasavvur edilen ve düşünülen bir şeydir. Her maddenin birbirinden ayrıldıktan sonra tekrar birleşmesi hadîstir. İki madde birbiriyle bitiştikten sonra, birbirinden ayrılırsa, bu ayrılma da hadîstir, yani önce yokken sonradan vukua gelen bir haldir. Gözümüzle gördüğümüz varlıklar cinsinden ve cisimlerden veyahut cisim ile kaim olup da gözümüzle görmediğimiz mecvudatın halleri de gözümüzle görülen varlıklara benzer, onlar da önce yokken sonradan vücuda gelmiş şeylerdir. O halde bunlar da hadîstir, yani önce yokken sonradan var olmuşlardır. Bu cisimler toplu bir halde iseler, onların terkiplerindeki maddeleri bir araya toplıyan

bir kuvvetin tesisiyle bu şekli almış olduklarında şüphe yoktur. Bu cisimler dağınık bir halde iseler, bu dağılma hâdisesi bir dağıtıcının tesiriyle husule gelmiştir. Bu açıklamadan, cisimler toplu bir halde iseler, maddelerini bir araya toplıyan kudretin, dağınık bir halde iseler, dağınık şekilde olan bu maddeleri dağıtanın kendilerine benzemiyen, terekküp ettiği maddelerin dağılması veyahut bir araya toplanması caiz olmıyan bir varlık tarafından bir araya toplanmış veyahut dağıtılmış olduğu anlaşılır. O da, varlıklardan hiçbirine benzemiyen, muhtelif maddeleri bir araya toplıyan, tek ve kudret sahibi olan Tanrıdır. O'nun her şeye kudreti yeter. Bu açıklamamızdan, bütün varlıkları yoktan var edenin bütün varlıklardan önce mevcut bulunduğu, gece ve gündüzün, zaman ve saatlerin yoktan var edilmiş olduğu, bunları var edenin, onları idare eden ve hallerini değiştiren bir zat olduğu anlaşılır. Çünkü, kendisinden önce onu var eden bulunmadan bir şeyin mevcut olması imkânsızdır. Adı ulu olan Tanrının şu âyeti bunun açık bir delilidir: «Onlar, develerin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl kaldırıldığına, dağların nasıl kurulduğuna, yerin nasıl döşendiğine bakmazlar mı?» (Gaşiye: 17-18-19-20). Bu âyetler, aklı ile düşünen ve anlamaya çalışanlar için, yaradanın kadim ve ezelî olduğunu, âyetlerde anılan varlıklar cinsinden olanların hadîs olup, onların bir yaradanı bulunduğunu, bu yaradanının varlıklardan hiçbirine benzemediğini ispat eden delillerdir. Kutlu ve yüce olan Rabbimiz bu âyet-

lerde dağları, yer ve develeri delil olarak anmaktadır. Âdemoğlu emek sarfedip türlü çare ve vasıtalara başvurarak bazı nesnelerin hallerini değiştirebiliyor, kazıyor, yontuyor, yıkıyor. Âdemoğlu bunları yapabiliyorsa da, aslı ve maddesi olmaksızın bunlardan hiçbirini yeni baştan yaratmak kudretine malik değildir. Bunları yaratmaktan âciz olan kimsenin kendi şahsını yaratmaktan âciz olduğu bellidir. İstenildiği zaman değiştirilmesi ve başka bir kalıba sokulması imkân dahilinde olan varlık, kendi benzerini yaratamıyacağı gibi, kendi şahsını da meydana getiremez, onun şahsını yaratan zat, arzu ettiği her şeyi yaratmaktan âciz olmıyan, her varlığı yaratabilen tek ve üstün kuvvet sahibi olan Tanrıdır. Biri çıkıp da: Senin burada andığın varlıkların kadim olan iki kudret sahibi tarafından yaratılmış olabileceği inkâr edilemez, derse ona: Tedbir ve tertiplerin arkası kesilmeden hilkat tamam olduğu için, biz senin bu fikrini inkârla karşılıyoruz, denilir. Biz (daha tafsilli olarak) şöyle cevap veririz: Hilkat işini idare edenler iki zat olduğu takdirde, onlar ya ittifakla iş görürler veyahut ihtilâf halinde bulunurlar. Onlar ittifak halinde i görürlerse, bu anlamı itibariyle birliği ifade eder, ancak bir, iki şekline sokulmuş olur. Bunlar birbirine uymadan ihtilâf halinde iş görürlerse, hilkatin tamam olması, yaratmak için alınacak tedbirlerin arkası kesilmeden devamı imkânsızdır. Çünkü ihtilâf halinde iş görenlerin işleri birbirine uymaz, biri diğerinin yap-

tığını bozar, biri öldürürse, diğeri diriltir. Biri icad ederse, diğeri yok eder. Bundan dolayı tamam olarak arkasını kesmeden yaratmak imkânsız olur. Yüce ve Ulu Tanrı kitabında şöyle diyor: «Yer ile göklerde birçok ilâhlar bulunsa idi, yer ile gökler bozulurdu. Arş sahibi olan Rabbi, onların tavsif ettikleri hallerden tenzih ederim» (Enaam: 22) ve: «Tanrı hiç oğul edinmedi, onunla birlikte başka bir ilâh yoktur. Şayet olsaydı, her ilâh kendi yarattıkları ile müstakil iş görürdü. Bu ilâhlardan biri diğerinden yüksek ve üstün olurdu. Tanrı, onların vasfettiklerinden çok uzaktır.» (Mümenun: 22). Bu iki âyet, müşrikler tarafından söylenen sözlerin yalan ve batıl olduğunu ispat eden açık delillerdir. Bunun izahı şudur: Yer ile gökte Tanrıdan başka ilâh bulunduğu takdirde, bunlar önce tavsif ettiğim gibi, ya ittifakla iş görürler veyahut ihtilâf halinde bulunurlar. İttifak halinde iş görmelerini iddia etmek, ilâhların iki olduğu dâvasını kendiliğinden iptal edip Tanrının bir olduğunu açıklar, ancak sözü değiştirmekten ibaret kalır, bu dâvayı ortaya koyan ancak biri iki diye tâbir etmiş olur. Bu ilâhlar ihtilâf halinde iş görürlerse, yüce ve ulu Tanrının anlattığı gibi, bu ihtilâf yer ve göklerde nizamın bozulmasını icabettirirdi, çünkü bunlardan biri yoktan var ederse, diğeri onu yok eder, işini boşa çıkarırdı. Çünkü ihtilâf halinde olanların işlerinin birbirine aykırı olması tabiîdir. Bunun bir örneğini ateş ile kar teşkil eder, ateş ısıtır, kar soğutur, diğer bir delil de:

Tanrıya ortak katanların dediği gibi iki kadim ilâh bulunursa, her ikisi de kuvvetli olur veyahut her ikisi de kuvvetsiz ve âciz olur. Bu takdirde, âciz, zelil ve hakir oldukları için, ilâh olamazlar. Bu ilâhlardan herbiri kendi arkadaşına karşı kuvvetli olursa, diğeri arkadaşının kuvveti karşısında âcizdir. Demek ki, ismi kutsal olan Tanrı kendine ortak katanların bu isnatlarından uzaktır. O halde bütün varlıkları yaratan, her şeyi yapan, her varlıktan önce var olan tek ve bir olan Tanrıdır. Her varlık fani olduktan sonra, o bakidir, o, her varlıktan önce mevcuttur, vakit ve zaman, gece ve gündüz, karanlık ile nur mevcut olmadan önce, ancak onun kutsal olan zatı vardı. Ondan başka her nesne yoktan var olmuştur, tedbir sayesinde yapılmıştır. O, ortaksız, yardımcısız, arkasız olarak bütün mahlûklarını yarattı. Kudret ve üstünlük sahibi olan Tanrı kutludur, onu her eksiklikten tenzih eylerim.

Bana, Ali bin Sehl Remlî söyledi, o: bana Zeyd bin Ebu Zerka söyledi, der, Zeyd Cafer'den, o, Yezid bin Asamm'dan, o da Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun): Benden sonra sizden her şeyi sorarlar, aralarında: Tanrı her şeyı yaratmış, fakat onu kim yarattı? diye soranlar da olur. dedi». Bana, Ali söyledi, ona ve arkadaşlarına Cafer'den nakledip Zeyd söylemiş, o: Yezid bin El-Asamm, Nucebe bin Subayğ'dan nakledip, bana şunu söyledi, der: «Biz, Ebu Hüreyre'nin yanında bulunuyorduk, ondan bunu (yani yuka-

rıdaki rivayette anılan sözlerin) doğru olup olmadığını sordular. O, tekbir okudu ve: Dostum bana ne söylediyse, ben onu gözümle gördüm, ben bunu da, yani kim yarattı? diye soracaklarını da bekliyorum, cevabında bulundu». Cafer: Bana, Ebu Hüreyre'nin bu soru münasebetiyle şunları söylemiş olduğunu naklettiler, der: «Kişiler sizden Tanrıyı kim yarattı diye sorarlarsa, siz onlara: Her şeyi Tanrı yarattı, o, her varlıktan önce mevcuttu, her şey fâni olduktan sonra da o baki kalacaktır, diye cevap veriniz».

Tanrı tarafından feleklerde yüzdürülmek suretiyle bize saatleri gösteren, tarihlerin tesbiti ve gece ile gündüzlerin ayırd edilmesi için vasıta olan güneş ile ayı yaratmadan önce Tanrı, mahlûklarından birtakım sınıflar yaratmıştı. Biz burada önce yaratılmış bu mahlûkları ve bunların ilk halini anacağız.

Hilkatin başlangıcı. İlk önce hangi mahlûk yaratılmıştır?

Yunus bin Abdülâla'nın Tanrı elçisine dayanarak bana söylediği hadîs sahih ve makbul bir hadîstir. O: bana bunu İbn Vehb haber verdi, der, İbn Vehb'e, Muaviye bin Salih söylemiştir. Bana aynı hadîsi, Ubeyd bin Âdem bin ebu İlyas Askalanî de nakletti. O babasından, babası, Leys bin Sad'dan, o, Muaviye bin Salih'ten, o, Eyyüb bin Ziyad'dan, o, Ubade bin Velid bin Ubade bin Samit'den, o, babası Velid'den, o da babasından şunu rivayet eder: «Velid: ba-

bam Samit bin Ubade: Ey oğlum! ben Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) şu sözleri işittim, diye bana şu hadîsi rivayet etti, der: Tanrı, ilk önce kalemi yarattı, Tanrı kaleme yaz, diye emretti, kalem de olup bitecek her şeyi yazdı». Bana, Ahmed bin Muhammed bin Habib söyledi, ona ve arkadaşlarına Ali bin Hasan bin Şükayk söylemiş, ona Abdullah bin Mübarek haber vermiş, o, Riyah bin Yezid'den, o, Ömer bin Habib'ten, o, Kasım bin Ebi Bezze'den, o, Sa'id bin Cübeyr'den rivayet eder. Sa'id, İbn Abbas'ın Peygamberden nakledip şunu söylediğini anar: «Tanrı ilk önce kalemi yarattı, ona her şeyi yazmasını emretti». Bana, Musa bin Sehl Remlî söyledi, ona ve arkadaşlarına Nu'aym bin Hammad söylemiş, o, ibn Mübarek'ten, o, Riyah bin Yezid'den, o, Ömer bin Habib'ten, o, Kasım bin Ebü Bezze'den, o, Sa'id bin Cübeyr'den, o, ibn Abbas'tan, İbn Abbas Tanrı elçisinden aynı hadîsi rivayet eder. Bana Muhammed bin Muaviye Enmatî söyledi, ona ve arkadaşlarına Abbad bin Avvam söylemiş, onlara Abdülvahid bin Selim söylemiş, o, ben Ata'dan işittim, der. Ata: Ben Velid bin Ubade bin Samit'den: Baban öldüğü vakit ne gibi bir vasiyette bulundu, diye sordum. O: Babam beni yanına çağırdı ve: Ey oğlum! Tanrıdan sakın, bilin ki, Tanrının birliğine ve kaderin kötü ve iyisine iman etmeden, Tanrıdan sakınmış ve bilgilik derecesine ermiş olmıyacaksın, ben Tanrı elçisinin şu sözleri söylediğini işittim: «Yüce ve ulu Tanrı, ilk önce kalemi yarattı, ona yaz,

diye emretti, kalem: Ey Rabbim! Ne yazayım? diye sordu. Tanrı ona: Kaderi yaz, dedi. Kalem de hemen olanı ve ebediyete kadar olup bitecek şeyleri yazdı». Bizden önce geçip giden bilginler bu hususta türlü fikirde idiler. Ben ilk önce onların sözlerini nakledecek, ancak bundan sonra, Tanrının iradesiyle, açıklamalarda bulunacağım. Bunlardan bazıları Tanrı elçisinden (ona salâvat selâmlar olsun) rivayet edildiği veçhile sözler söylediler. Bu sözleri söyliyen bilginler şunlardır:

Bana Vasıl bin Abdulâla El-Ersedi söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Fuzayl söylemiş, o, Ameş'den, o, Ebü Zabyan'dan, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı ilk önce kalemi yarattı, ona: Yaz, dedi, kalem: Ey Rabbim! Ne yazayım? diye dordu. Tanrı: Kaderi yaz, diye emretti. Kalem o vakitten başlayıp kıyamet kopuncaya kadar olacak şeyleri yazdı. Tanrı, bundan sonra su buharını yukarıya çekti, bu buhardan gökleri yarıp aldı (yarattı)». Bize Vasıl bin Abdulâla söyledi, ona ve arkadaşlarına Veki söylemiş, o, Ameş'ten, o, Ebü Zabyan'dan, o da ibn Abbas'tan aynı hadîsi rivayet eder. Bize Muhammed bin Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Ebi Adi söylemiş, o Şu'be'den, o, Süleyman'dan, o, Ebü Zabyan'dan, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı ilk önce kalemi yarattı, kalem olacak her şeyi yazdı». Bize Temim bin El Muntasır söyledi, o, bize Şerik'ten nakledip İshak söyledi, der; o, Ameş'ten,

o, Ebü Zabyan'dan, o, Mücahid'den, o da İbn Abbas'tan aynı hadîsi rivayet eder. Bize Muhammed bin Abdülâla söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sevr söylemiş, onlara da Mamer söylemiş; o, Ameş'ten, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «İlk önce kalem yaratılmıştır». Bize İbn Humeyd söyledi, ona Ata'dan nakledip Ceria söylemiş, o, Ebü Duha Müslim bin Subayh'ten, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce ve ulu Rabbim ilk önce kalemi yarattı. Tanrı ona: Yaz diye emretti, o, kıyamete kadar olacak şeyleri yazdı». Bilginlerden bir kısmı Tanrının, mahlûklarından ilk önce nur ile karanlığı yaratmış olduğunu söylerler ki, bu zatlar şunlardır:

Bana İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme bin El-Fazl söylemiştir. Ebu İshak şöyle diyor: «Yüce ve ulu Tanrı ilk önce nur ile karanlığı yarattı, bundan sonra onları birbirinden ayırdı, birini karanlık bir gece diğerini aydınlatıcı, her şeyi gösteren gün yaptı.» Ebu Ca'fer (Taberî): Benim fikrime göre bu iki fikir ve rivayetten kabule şayan olanı ve doğrusu İbn Abbas'ın Tanrı elçisinden rivayet ettiği ve tarafımdan nakledilen: «Tanrı tarafından ilk önce yaratılan varlık kalemdir» hadîsidir, der. Biri çıkıp: Sen bu rivayetinde Tanrının mahlûklarından ilk önce kalemi, diğer bir rivayetinde ise, ilk önce nur ile karanlığı yarattığına dair birbirine uymıyan iki hadîsi naklediyor ve bundan sonra: En doğrusu, kalemin yaradılışı hakkındaki hadîstir,

diyorsun, o halde İbn Beşşar yoliyle İbn Abbas'tan rivayet edilen hadîsin mânası nedir? diye itiraz edebilir. Bu hadîsler şunlardır: İbn Beşşar, bize Abdurrahman söyledi, der, ona ve arkadaşlarına Ebu Haşim'den nakledip Süfyan söylemiş, o Mücahid'den şunu rivayet eder: Ben, İbn Abbas'a: Bir kitle kaderi inkâr ediyor, yalanlıyor, dediğimde, İbn Abbas bana şunları söyledi: «Onlar, Tanrının Kitabını yalanlıyorlar, ben onların saçlarından yakalar ve silkerim, isimleri kutlu olan Tanrı hiçbir şey yaratmadan önce arşı üzerinde bulunuyordu, o ilk önce kalemi yarattı, kalem kıyamete kadar olup bitecek nesne ve hâdiseleri yazdı, insanlar ancak önce takdir edilmiş olan kadere uygun olarak iş görürler, hareket ederler». İbn Humeyd'in naklettiği İbn İshak'ın hadîsi şudur: İbn Humeyd, Seleme yoliyle İbn İshak'tan rivayet eder; İbn İshak: «Tanrı altı günde gökleri ve yeri yarattı, o zaman Tanrının arşı su üzerinde bulunuyordu» âyetini tefsir ederken şunu söylemiştir: «Durum, yüce ve ulu Tanrının tavsif ettiği gibi olup, Tanrı diğer mahlûkları yaratmadan önce üzerinde arş bulunan sudan başka hiçbir şey mevcut değildi, kudret ve ululuk sahibi olan Tanrı arş üzerinde bulunuyordu. O, her mahlûktan önce nur ile karanlığı yarattı». İbn Abbas'ın, «kutlu ve yüce olan Tanrının arşı hiçbir varlık yaratılmadan önce suyun üzerinde bulunuyordu. Bundan sonra ilk önce kalemi yarattı» sözü doğru olduğu takdirde yüce Tanrının kalemi arşı yarattıktan sonra yaratmış olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki Şu'benin

İbn Haşim'den rivayet ettiği haberinde Süfyan, rivayetindeki «yüce ve kutlu Tanrı arşı üzerinde iken ilk önce kalemi yarattı» ibaresi yoktur. O, hadîsi ancak İbn Abbas'tan rivayet eden ve yukarda adları geçen diğer raviler gibi «yüce ve kutlu Tanrı ilk önce kalemi yarattı» şeklinde rivayet etmektedir. Tanrı'nın ilk önce kalemi yaratmış olduğunu söyliyen zatlar şunlardır:

Bize İbn Müsenna söyledi, ona Abdüssamed, ona da Şu'be söylemiş, o, Ebu Haşim'den, o da Mücahid'den şunu rivayet eder: «Ben Abdullah'tan işittim, Abdullah: İlk önce kalem yaratıldı, Tanrı kaleme: yaz, dedi. O da, olacak bütün nesne ve hâdiseleri yazdı, insanlar, bugün ancak önce takdir edilmiş olan hükme uygun olarak iş görürler, dedi.» Mücahid, Abdullah'ın, Abdullah İbn Abbas ile Abdullah İbn Ömer'den hangisi olduğunu bilmiyor. İbn Humeyd yoliyla İbn İshak'tan rivayet ettiğimiz sözlerin mânası: Tanrı, üzerinde arş bulunan suyu yarattıktan sonra nur ile karanlığı yarattı, demektir. Tanrı elçisinden yukarıda rivayet ettiğimiz hadîs doğrudur. Çünkü sözün doğruluğunu ve hakikati en iyi bilen odur. Tanrı elçisi hiçbir şeyi istisna etmeden, Tanrı tarafından hiçbir mahlûk yaratılmadan önce kalemin yaratılmış olduğunu söylerler, arşı da, suyu da ve başkasını da bundan istisna etmez. Ebu Zabyan ve Ebu Duha yoliyle İbn Abbas'tan olan rivayetimiz, İbn Haşim'in Mücahid yoliyle İbn Abbas'tan yaptığı rivayete göre doğrudur. Çünkü yukarıda anlattığımız gibi, Şu'be ile Süfyan'ın İbn

Haşim'den olan rivayetleri birbirine uymaz. İbn İshak'a gelince, o, bu husustaki sözlerini kimseye dayanmadan senetsiz olarak söylüyor. Halbuki hilkat meselesi, ancak yüce ve ulu Tanrının, yahut elçisinin (ona salâvat ve selâmlar solsun) haber vermesiyle anlaşılabilecek şeylerdendir. Bu hususta Tanrı elçisinden haberler nakil ve rivayet edilmiştir.

Kalemden sonra yaradılan şeye dair

Kudreti büyük olan Tanrı, kalemden sonra ve kaleme kıyamete kadar vukua gelecek şey ve hâdiseleri yazmayı emretmesi üzerine, ince bir bulut yarattı; bu Tanrının her sözü doğru olan kitabındaki şu âyette anılan ince ve beyaz buluttur: «Doğru yoldan sapanlar, Allahın ince ve beyaz bulutlar içinde kendilerine gelmesini mi bekliyorlar?» (Bakara: 210). Bu hâdise ise arşın yaratılmasından önce olmuştur. Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) bana dair haberler de rivayet edilmiştir. Bize İbn Vekî ile Muhammed bin Harun El-Kıttan söyledi, onlara Yezid bin Harun söylemiş, o, Hammad bin Seleme'den, o, Ya'le bin Ata'dan, o, Veki bin Hudüs'ten, o da amcası Ebu Rezin'den şunu rivayet eder: «Ben, Tanrı elçisinden: mahlûklarını yaratmadan önce Tanrı nerde bulunuyordu? diye sorduğumda: o altında da üstünde de hava mevcut yüksek bir bulutta bulunuyordu, bundan sonra arşını su üzerinde yarattı, diye cevap verdi». Bana, Müsenna. bin İbrahim söyledi, ona ve arkadaşlarına Haccac, onlara da Ya'la'dan rivayet

edip Hammad söylemiş, o, Veki bin Hudüs'den, o da amcası Ebu Rezin Ukeyti'den şunu rivayet eder: «Ben Tanrı elçisinden: gökleri ve yeri yaratmadan önce ulu ve kudretli Rabbimiz nerede bulunuyordu? diye sorduğumda o: üstünde ve altında hava mevcut olan yüksek bir bulutta bulunuyordu, bundan sonra arşını su üzerinde yarattı, cevabında bulundu». Bize Hallâd bin Eslem söyledi, onlara Nadr bin Şümeyl, onlara da Mesudî söylemiş, o, Cami bin Şeddad'dan, o, Saffan bin Muhriz'den o da İbn Husayn'dan rivayet eder. Tanrı elçisinin sahabelerinden olan İbn Husayn diyor ki: «Bir topluluk, gelerek Tanrı elçisinin katına girdiler. Ona: Bize ver! dediler ve Tanrı elçisini usandırıncaya kadar bu sözleri tekrarladılar. Onlar Peygamberin katından çıktıktan sonra, huzura diğer bir halk kitlesi girdi. Onlar: biz, Tanrı elçisine selâm vermek, dini iyice öğrenmek ve hilkatin ne vakit başlanmış olduğunu sormak üzere geldik, dediler. Tanrı elçisi: sizden önce katıma girenlerin kabul etmedikleri müjdeyi, siz kabul ediniz, buyurdu. Onlar da: kabul ettik dediler. Bunun üzerine o: hiçbir varlık mevcut olmadan önce yüce ve kudretli Tanrı vardı, arşı suyun üzerinde bulunuyordu. Mevcutlardan hiçbir şeyi yaratmadan önce onların mukadderatını *Zikr*'de (*Lavhi Mahfuz*) yazdı. Bundan sonra yedi göğü yarattı. Bu sırada biri gelerek bana: deven kaçtı, diye haber verdi. Tanrı elçisinin katından çıktığımda, ancak devemin arka tarafında yükselen serap gözüküyordu. Bunun üzerine ben:

Keşke devemi kendi haline bırakarak Tanrı elçisinin katından çıkmamış olsaydım». Bana Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Ameş'ten nakledip Ebu Muaviye söylemiş, o, Cami bin Şeddad'tan, o Saffan bin Muhriz'den, o da Umran bin Husayn'dan şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi: Ey Temim oğulları! müjdeyi kabul ediniz dedi. Onlar: bizi müjdeledin, artık bize ver, diye mukabelede bulundular. Bunun üzerine Tanrı elçisi: Ey Yemenliler! Müjdeyi kabul ediniz, dedi. Onlar: kabul ettik, bize hilkati anlat, hilkat nasıl başlamıştır? diye sordular. Tanrı elçisi: Yüce ve kudreti ulu olan Tanrı arşı üzerinde bulunuyordu. Arş her mahlûktan önce mevcuttu. Tanrı, Lavh'ı (mahfuz)' da olacak her şeyi yazdı, dedi. Bu sırada biri gelerek bana: deven kaçtı, diye haber verdi. Tanrı elçisinin katından çıktığımda, devemle iki arada ancak serap gözüküyordu». Yüce Tanrının, bu yüksek buluttan sonra neyi yaratmış olduğu hakkında birbirine uymıyan sözler söylenmiştir. Bazıları, bu yüksek buluttan sonra arşın yaradılmış olduğunu söylerler ki, bu zatlar şunlardır:

Bana, Muhammed bin Sinan söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Seleme, onlara da Hayyan söylemiş, o, Ubeydullah'dan, o da Zahhâk bin Müzahim'den, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce ve kudreti ulu olan Tanrı ilk önce arşı yarattı. Arşı üzerine çıktı». Diğer bilginler: «Yüce ve ulu Tanrı ilk önce suyu, bundan sonra arşı yarattı ve onu suyun üzerinde yerleştirdi» derler. Bu fikri ileri süren zatlar şunlardır:

Bize Hemedanlı Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Esbat bin Nasr söylemiş, o, İbn Malik ile Ebu Salih'ten Süddî yoliyle naklettiği haberleri arasında bu hususu zikreder, bu raviler, mezkûr haberi İbn Abbas'tan rivayet ederler. Bu haber Hemedanlı Mürre yoliyle Abdullah bin Mesud'dan ve Tanrı elçisinin sahabesinden bir kitleden de nakledilmiştir. Bunların hepsi de: «Mahlûklarından hiçbiri yaratılmadan önce, Tanrının arşı suyun üzerinde bulunuyordu, Tanrı, arştan önce sudan başka bir şey yaratmış değildir» derler. Bana, Muhammed bin Sehl bin Asker söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Abdülkerim, ona da Abdüssamed bin Makil söylemiş, o, Vehb bin Münebbih'in şu sözleri söylediğini işittim, der: «Arş, göklerle yer yaratılmadan önce suyun üzerinde bulunuyordu, Tanrı, gökleri ve yeri yaratmak istediğinde, bir avuç sâf su aldı, avucunu açtığında bu su duman halinde yükseldi, Tanrı, bundan sonra iki gün içinde bu dumanı yedi gök haline getirdi. İki gün içinde yeri döşedi, yedinci günü hilkatı tamamladı». Diğer bir rivayete göre, yüce ve kudreti ulu olan Tanrı kalemden sonra kürsüyü, kürsüden sonra arşı, bundan sonra da sırasiyle havayı, karanlıkları ve suyu yaratmış ve arşını suyun üzerine koymuştur. Ebu Cafer (Taberî) dıyor ki: Bence bu iki rivayetten kabule şayan olanı ve doğrusu, arştan önce suyun yaratıldığına dair olan haberdir, çünkü Ebu Rezin Ukaylî yoliyle Tanrı elçisinden rivayet ettiğim

aşağıdaki doğru hadîse göre, ondan: mahlûklarını yaratmadan önce Tanrı nerede bulunuyordu? diye sorulduğunda o: «Üstünde ve altında hava olan yüksek bir bulut içinde bulunuyordu, bundan sonra arşını suyun üzerinde yarattı» diye cevap vermiştir. Böylece Tanrı elçisi, Tanrının, arşını suyun üzerinde yaratmış olduğunu haber vermiştir, su yaratılmadan önce, bunun üzerinde diğer bir varlığı yaratmanın imkânsızlığı bellidir. Suyun arştan önce veyahut arşla birlikte var olması zaruridir. Bu Ebu Rezin'in Tanrı elçisinden rivayet ettiği hadîse uygun olduğu için, arşın sudan önce yaratılmış olması caiz görülemez.

Tanrı, arşını yarattığı vakit, suyun, rüzgârın sırtında bulunduğunu söyliyen kimseler de vardır. Bu rivayet doğru olduğu takdirde su ile rüzgâr arştan önce yaratılmış oluyor demektir.

Suyun, rüzgârın sırtı üzerinde bulunduğunu söyliyenlerin rivayetleri:

Bana, İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan'dan nakledip babası söylemiş, Süfyan, Ameş'ten, o, Minhal bin Amr'dan, o, Said bin Cübeyr'den şunu rivayet eder: İbn Abbas'tan, Yüce Tanrının: «Tanrının arşı suyun üzerinde bulunuyordu» âyetinde anılan su, neyin üzerinde bulunuyordu? diye sorduklarında o: «Su, rüzgârların sırtı üzerinde bulunuyordu» diye cevap verdi. Bize Muhammed bin Adül'âlâ söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sevr söylemiş, Muhammed Ma'mer'den, o, Ameş'ten, o da Sa'id

bin Cübeyr'den şunu rivayet eder: İbn Abbas'tan, yüce ve kudreti ulu olan Tanrının: «Arşı suyun üzerinde bulunuyordu» âyetinde anılan su neyin üzerinde idi? diye sorduklarında o: «Su rüzgârın sırtı üstünde bulunuyordu» diye cevap verdi. Bize Kasım bin Hasan söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin bin Davud söylemiş, o, bana Haccac söyledi, der, Haccac, İbn Cüreyc'den, o, Said bin Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan aynı haberi nakleder.

Göklerle yer ve onların arasında bulunan her şey denizlerle çevrilmiş olup, bütün bunları heykel, heykeli de (rivayete göre) kürsü çevirmiştir, bu sözleri söyliyenler şunlardır:

Bana, Muhammed bin Sehl bin Asker söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Abdülkerim söylemiş, Abdüssamed, heykelin büyüklüğünü anlatırken, Vehb'den şunları işittim, der: «Gökler, yer ve denizler heykel ile, heykel de kürsü ile çevrilmiştir, Yüce Tanrının iki ayağı kürsü üzerindedir, Tanrı kürsüyü kaldırmakta olup, kürsü onun iki ayağında nal [1] hükmündedir». Vehb'den: heykel nedir? diye sorulduğunda, şu cevabı verdi: «Heykel, göklerin etrafında bir şey olup, otağı çeviren tasma gibi yerleri ve denizleri kuşatır». Vehb'den, yerlerin ne olduğunu sordukları zaman: «Yerler yedi arzdan ibaret olup, adalar şeklinde döşenmiş ve yayılmış bir haldedir, adalar gibi olan bu yerlerden her ikisinin

[1] Ayakkabı.

arasında deniz vardır. Bu deniz, adalardan her birini kuşatır. Heykel, bu denizin arka tarafındadır» diye cevap verdi. Rivayete göre Tanrının kalemi yaratmasiyle diğer mahlûkları yaratması arasında bin yıl geçmiştir. Bu sözleri şunlar söylerler:

Bize Kasım bin Hasan söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin bin Davud, onlara da Mübeşşir Halebî söylemiş, o, Ertat bin Münzir'den rivayet eder, Ertat, Damre'den şunu işittim, der: «Tanrı kalemi yarattı, bundan sonra neleri yaratacağını ve olup bitecek şeyleri yazdı, kalem ile yazılan bu kitap, diğer mahlûklar yaratılıncaya kadar Tanrıyı bin yıl takdis etti ve ululadı, yüce ve kudreti ulu olan Tanrı gökleri ve yeri yaratmak istediğinde, rivayete göre, (önce) altı günü meydana getirdi ve bu günlerden herbirine ayrı ayrı adlar verdi. Rivayete göre bu günlerden birinin adı Ebced, diğerinin adı Havvaz üçüncüsünün adı Huttî, dördüncüsünün adı Kelemen, beşincisinin adı Sâfes, altıncısının adı Kareşet idi. Bu sözleri söyliyen zatlar şunlardır:

Bana Hazramî söyledi, ona ve arkadaşlarına Musarrıf bin Amr El-İyam, ona da Hafs bin Gias söylemiş, o, El-Alâ bin El-Musayyeb'den, o da Kinde uruğundan olan birinden rivayet eder; Kindeli, Dahhâk bin Muzahhim'in şu sözleri söylediğini işitmiştir: «Tanrı, gökleri ve yeri altı günde yarattı. Bu günlerden herbiri Ebced, Havvaz, Hutti, Kelemen, Sâfes ve Kareşet kelimelerinden biriyle isimlendirilmiştir». Bu haberi

Musarrif'den başkası Hafs'ten, Alâ bin Müseyyeb yoliyle rivayet eder, Alâ, Kindeli bir ihtiyarın kendisine şunu nakletmiş olduğunu söyler: «Ben Dahhâk bin Muzahim ile görüştüm, o, Zeyd bin Erkam'dan şunu işittim dedi: «Yüce Tanrı gökleri ve yeri altı günde yarattı, bu günlerden herbirini Ebced, Havvaz, Hutti, Kelemen, Sâfes ve Kareşet kelimelerinden biriyle isimledi». Diğer raviler ise: Tanrı bu günlerden ilk günü yarattığında ona Ahad (bir, pazar), ikinci günü yarattığında ona İsneyn (iki, pazartesi), üçüncü güne Sülâse (üç, salı), dördüncü güne Erbaa (dört, çarşamba), beşinci güne Hamis (beş, perşembe) adını verdi, derler. Günlere bu adların verilmiş olduğunu söyliyen zatlar şunlardır:

Bana Temim bin Muntasır söyledi, o, bana ve arkadaşlarıma Şerik'ten nakledip İshak haber verdi, der. Şerik, Galib'den, o, Ata bin Ebu Rabah'tan, o da ibn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı, ilk günü yarattığında ona Ahad (pazar), ikinci günü yarattığında ona İsneyn (pazartesi), üçüncü güne Sülâse (salı), dördüncü güne Erbaa (çarşamba), beşinci güne Hamis (perşembe) adını verdi. Bu iki rivayet birbirine aykırı değildir, çünkü bu günlerin arapça adlarının, Dahhâk bin Muzahim rivayetinde Ata tarafından anılan adlara nazaran başka bir dilden olması caizdir. Diğer bir rivayete göre günler altı değil, yedidir. Bunu söyliyen zatlar şunlardır:

Bana, Muhammed bin Sehl bin Asker söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Abdülkerim

söylemiş, o, Abdüssamed bin Ma'kil'den rivayet eder, o, Vehb bin Münebbih'in: «Günler, yedidir» diye söylediğini işittim, der. Tanrının alti gün yaratmış olduğuna dair Dahhâk ile Ata'dan ve yedi gün yaratmış olduğu hakkında, Vehb'den rivayet edilen haberlerin her ikisi de doğrudur. Çünkü günlerin yedi olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Dahhâk ile Ata tarafından söylenen sözlerin mânası, Tanrının o günlerde gökleri, yeri ve onlarda bulunan mahlûkları altı gün içinde yarattı, demektir ki, yüce Tanrı kitabında da aynı şeyi söyler ve: «gökleri ve yeri altı günde yaratan odur» der. Vehb bin Münebbih'in sözü ise haftanın günleri hakkında olup, o, bir hafta yedi gün, demek istemiştir. Bizden önce yaşamış bilginlerin yüce ve kudreti ulu olan Tanrının gökleri ve yeri hangi günde yaratmaya başlamış olduğu hakkındaki fikirleri birbirine uymuyor. Bir kısmı hilkate pazar günü başlanmış olduğunu söylerler ki, bu zatlar şunlardır:

Bize İshak bin Şahin söyledi, ona ve arkadaşlarına Halid bin Abdullah, Şeybanî'den nakledereк söylemiş, o, Avn bin Abdullah bin Utbe'den, o da kardeşi Ubeydullah bin Abdullah bin Utbe'den şunu rivayet eder: «Abdullah bin Selâm bana: Tanrı âlemi yaratmaya başladığında yeri pazar ve pazartesi günlerinde yarattı, dedi». Bana, Müsenna bin İbrahim söyledi, ona Abdullah bin Salih, ona da Ebu Maşer söylemiş, o, Sa'id bin Ebu Sa'id'den, o, Abdullah bin Selâm'dan şunu rivayet eder: «yüce ve kudreti ulu olan

Tanrı mahlûklarını pazar günü yaratmaya başladı, yeryüzünü pazar ve pazartesi günlerinde yarattı». Bana İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Ameş'den nakledip Cerir söylemiş, o, Ebu Salih'ten, o, Ka'b'dan şunu rivayet eder: «Tanrı, gökleri ve yeri pazar ve pazartesi günleri yaratmaya başladı». Bana Muhammed bin Ebu Mansur Amulî söyledi, ona ve arkadaşlarına Ali bin Heysem söylemiş, o, Müseyyeb bin Şerik'den, o da Ebu Ravk'dan, rivayet eder, o, Zahhâk'ın: «gökleri ve yeri altı günde yaratan odur» âyetini tefsir ederken her günü (dünya yılı hesabiyle) bin yıl miktarında olan altı günde yarattı, hilkate pazar günü başladı» diye söylemiş olduğunu anar. Bana Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Haccac, Haccac'a da Ebu Avane söylemiş, o, Ebu Bişr'den, o, Mücahid'den şunu rivayet eder: «Tanrı, mahlûklarını pazar günü yaratmaya başladı». Diğer bilginler: Tanrı mahlûklarını cumartesi günü yaratmaya başladı, derler. Bu hususta söyleyen zatlar şunlardır:

Bize, İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme bin El-Fazl söylemiş, ona da Muhammed bin İshak şöyle demiştir: «Tevrat'a inananlar Tanrının mahlûklarını pazar günü yaratmaya başlamış olduğunu söylerler, İncil'e inananlar ise: Tanrı mahlûklarını pazartesi günü yaratmaya başladı, derler. Biz Müslümanlar ise Tanrı elçisinden nakledilen haberlere dayanarak Tanrının mahlûklarını cumartesi günü yaratmaya başladığına kaniiz. Gerek Yahudilerin ve gerek

hıristiyanların yukarıda andığımız sözleri Tanrı elçisinden de rivayet edilmiştir ki, biz bu haberleri yukarıda naklettik. Fakat burada adı geçen iki kavimden her ikisinin de iddialarının doğruluğuna delâlet eden bazı haberler nakledeceğiz. Tanrı mahlûklarını pazar günü yaratmaya başladı, diyenlerin sözlerinin doğruluğunu Hennad bin Serî'nin bize rivayet ettiği haber ispat eder. O, bu haberi Ebu Bekr bin Ayyaş'tan, o, Ebu Sa'id Bakkal'dan, o, İkrime'den, o da İbn Abbas'tan rivayet eder. Hennad: Hadîsin devamında, Yahudilerin, Tanrı elçisinin katına gelerek, ondan göklerin ve yerin yaratılışı hakkında sorduklarından bahsolunmaktadır; Tanrı elçisi onlara: Tanrı yeri pazar ve pazartesi günlerinde yarattı, diye cevap vermiştir, der. Tanrı mahlûklarını cumartesi günü yaratmaya başladı, diyenlerin sözlerinin doğruluğunu şu rivayet ispat eder: Bana, Kasım bin Bişr bin Maruf ile Hüseyin bin Ali Suda'î, İbn Cüreyc'den nakledip bunları kendilerine Haccac'ın söylemiş olduğunu anarlar. İbn Cüreyc, İsmail bin Ümeyye'den, o, Eyyup bin Halit'ten, o, Ümmi Seleme'nin azatlısı olan Abdullah bin Rafi'den, o da Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi benim elimden tuttu ve: Tanrı toprağı cumartesi günü. dağları pazartesi günü yarattı, dedi». Benim fikrime göre bu iki haberden kabule şayan ve doğru olanı Tanrının gökleri ve yeri pazar günü yaratmaya başladığına dair olan haberdir, çünkü geçip giden ilim ehilleri ittifakla bu haberi kabul et-

mişlerdir. İbn İshak ise bu konuda ancak kendisinin iddiasına göre istidlâl ettiği fikirleri ileri sürmüştür. O, adı kutlu olan Tanrının bütün mahlûklarını yaratmayı haftanın yedinci günü olan cuma günü tamamladığını, Tanrının cuma gününde arşı üzerine çıkmış olduğunu, bundan dolayı cuma gününü müslümanlar için bayram günü yaptığını söyliyerek dâvasını ispat etmek ister. Halbuki, yukarda hikâye ettiğimiz sözler, iddiasının yanlış olduğunu gösterir. Çünkü Yüce Tanrı kitabının birkaç yerinde gökleri ve yeri altı günde yaratmış olduğunu kullarına şu âyetiyle bildirmiştir: «Gökleri ve yeri ve bunların arasındaki varlıkları altı günde yaratan odur, O, bunları yarattıktan sonra arşı üzerine çıktı. Sizin için ondan başka yaratıcı ve şefaatçı yoktur»; diğer bir âyetinde: «De ki, iki günde yeri yaratan Tanrıyı mı inkâr ediyorsunuz? Halbuki, O bütün âlemlerin rabbidir, O, yer üstünde yüksek duran dağları yarattı, yere hayır ve bereket ihsan etti. Yerde herkesin ve her mahlûkun rızkını takdir ve tâyin etti. Bunları dört günde yaptı. Bu bilgiler, soranlara cevap olarak verilmiştir. Bundan sonra Tanrı göğü yaratmak istedi, bu vakit gök dumandan ibaretti. Göklerle yere: İhtiyarınızla yahut mecburi olarak geliniz, dedi. Yer ile gökler: İhtiyarımızla geldik, dediler. Göğü yedi kat olarak iki gün içinde yarattı. Her göğe kendisiyle ilgili olan hususları ilham etti» (Fussilet: 9, 10, 11, 12). Tanrının bu âyette andığı iki günün, yukardaki âyette mezkûr olan altı

güne dahil olduğu hakkında, bilginler arasında ihtilâf yoktur. Yüce Tanrının gökleri ve yeri ve bunlar arasındaki varlıkları altı günde yaratmış olduğu malûmdur, Tanrı elçisinin hadîslerinden anlaşıldığı gibi, mahlûklarından en son olarak, cuma gününün (son saatinde) Âdem yaratılmıştır. Âdem'in yaratılmasiyle hilkatin tamamlanmış olduğu cuma günü, Yüce Tanrının kitabında andığı altı güne dahildir. Çünkü, Âdem'in yaratıldığı cuma günü, Kur'anda anılan altı güne dahil olmadığı takdirde, Tanrının mahlûklarını altı günde değil de, yedi günde yaratmış olması icabederdi. Bu ise Kur'anın açık olan ifadesine aykırıdır. Açıkladığımız gibi, Yüce Tanrı gökleri, yeri ve bunlar arasındaki varlıkları pazar günü yaratmaya başlamış ve cuma günü Âdem'i yaratarak hilkati tamamlamıştır. Bu açıklamamızdan hilkatin altı gün içinde tamamlanmış olduğu açık bir surette anlaşılır. Hilkatin cuma günü tamamlanmış olduğuna dair Tanrı elçisinden ve sahabesinden rivayet edilen hadîsleri, Tanrının yardımiyle, uygun olan yerlerde nakledeceğiz.

Tanrının kitabında göklerin, yerin ve bunlar arasındaki varlıkların yaratılmış olduğunu bildirdiği altı günün herbirinde nelerin yaratılmış olduğuna dair.

Bizden önce geçip giden ilim mensuplarının bu husustaki fikirleri türlü türlüdür. Bir kısmı, Müsenna bin İbrahim yoliyle rivayet ettiğimiz aşağıdaki haberde anıldığı gibi, Tanrının mahlûklarını pazar günü yaratmaya başlamış olduğuna

kanidir. Müsenna ve arkadaşları bu haberi Abdullah bin Salih'ten, o, Ebu Maşer'den, o Sa'id bin Ebu Sa'id'den, o da Abdullah bin Selâm'dan rivayet eder: «Tanrı mahlûklarını pazar günü yaratmaya başladı, yeryüzünü pazar ve pazartesi günleri yarattı, cuma gününün son saatinde, alelâcele, Âdem'i yarattı. Kıyamet de bu saatta kopar». Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad söylemiş, o, Esbat'tan, o, Süddî yoliyle İbn Malik ile İbn Salih'ten, onlar da İbn Abbas'tan ve Mürre Hemedanî yoliyle İbn Mesut'tan ve Tanrı elçisinin sahabesinden bir kitleden rivayet ettiği haberinde şöyle der: «Bu haberi rivayet ettiğim zatlar, Kutlu ve Yüce Rabbimizin yedi arzı pazar ve pazartesinden ibaret olan iki gün içinde yaratmış olduğunu, yerin yıkılmaması için üzerindeki muhkem dağları, ahalinin rızklarını, yerin ağaçlarını ve yer için gereken maddeleri salı ve çarşamba günlerinden ibaret olan iki günde yarattığını, Tanrının bundan sonra o vakit dumandan ibaret olan göğe çıktığını, bu dumanı tek bir gök haline getirdiğini, bundan sonra bu göğü yediye ayırdığını, bunları perşembe ve cuma günleri tamamladığını söylerler». Bize Temim bin Muntasır söyledi, ona Şerik'ten nakledip İshak söylemiş, o, Galip' ten, o, Ata bin Ebu Rabah'dan, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı, yeri pazar ve pazartesi günleri yarattı». Bunların rivayetlerinden, yerin gökten önce yaratılmış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü

bunlar, yerin pazar ve pazartesi günleri yaratılmış olduğunu söylüyorlar. Diğer raviler ise, Tanrının yeri, gıda ve yiyecek maddeleriyle birlikte döşenmemiş bir halde göklerden önce yaratmış olduğunu anarlar; Tanrı, bundan sonra göğe çıktı, göğü yedi kat olarak yarattı, sonra da yeri döşedi, derler.

Bu sözleri söyliyen zatlar:

Bana Ali bin Davud söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Salih söylemiş, o: Bana Ali bin Ebu Talha'dan nakledip Muaviye söyledi, der. Ali, İbn Abbas'ın, yerin Yüce Tanrı tarafından yaratılmış olduğunu ve göğü yerden önce andığına dair olan açıklamasını nakleder, İbn Abbas: «Yüce Tanrı, yeri, gıda ve yiyecek maddeleriyle birlikte döşemeden ve yaymadan, göklerden önce yarattı, bundan sonra göğe çıktı, göğü yedi kat olarak yarattıktan sonra yeri döşedi ve yaydı; Tanrının kitabındaki: Yeri bundan sonra döşedi, âyetinden bu anlaşılır» der. Bana, Muhammed bin Sa'd söyledi, ona babası söylemiş, babası amcasından, amcası da babasından nakleder, onun babası İbn Abbas'ın: «Yaradan bundan sonra yeryüzünü yaydı ve döşedi, yerden su çıkardı, otlaklar vücuda getirdi, dağları muhkem kıldı» (Naziat: 32) âyetini şöyle tefsir etmiş olduğunu söylemiştir: «Tanrı, gökleri ve yeri yarattı, yeryüzünde gıda ve yiyecek maddelerini yaratmadan önce, göğü yaratmak işini tamamladı, göğü yarattıktan sonra, yeryüzünde gıda ve yiyecek madde-

lerini yarattı, bunları yerin her tarafına yaydı, dağları muhkem kılmaktan maksat yeri döşiyerek onu gıda ve yiyecek maddeleri yetiştirebilecek bir hale getirmektir, çünkü, yer gıda ve yiyecek maddelerini ve nebatları ancak gece ve gündüz mevcut olduğu takdirde, yetiştirebilecekti. Tanrı: Gökleri yarattıktan sonra, yeri döşedik, der. Sen Tanrının: Bundan sonra yerden suları akıttı, otlaklarını vücuda getirdi, âyetini işitmiyor musun?» dedi. Ebu Cafer (Taberî) diyor ki: Bu rivayetlerden kabule şayan ve doğru olanı, Tanrının yeri pazar günü, göğü perşembe günü, yıldızları, güneşi ve ayı cuma günü yaratmış olduğuna dair olan rivayettir. Çünkü, İbn Abbas'ın Tanrı elçisinden rivayet ettiği hadîs sahih bir hadîstir. Biz bunu yukarda naklettik. Bundan başka yine İbn Abbas'ın Tanrı elçisinden rivayet etmiş olduğu şu haber de doğru ve sahih olabilir: «İsmi kutlu olan Yüce Tanrı, yeri, ilk önce yaymadan ve döşemeden yarattı, bundan sonra gökleri yarattı, onları düzgün bir hale getirdi, ancak bundan sonra yeri döşedi, yerden sular akıttı, otlaklar vücuda getirdi, dağları muhkem ve sabit kıldı». Bence bu hususta söylenen sözlerin doğrusu budur. Çünkü döşemek yaratmak demek değildir. Şu âyet de bunu anlatır: «Sizı mi yaratmak daha güçtür? Yoksa göğü mü? Tanrı göğü bina etti, onun tavanını kaldırdı, onu mükemmel bir surette düzenledi, tanzim etti. Gecesini karanlık yaptı, gündüzünü aydınlık kıldı. Bundan sonra yeri döşedi, yaydı, ondan su ve otlakları çıkardı,

dağları muhkem ve sabit kıldı» (Naziat: 27-28-29-30-31-32-33). Bu âyetlerden birinde anılan *Dahv* yaratmak demek değildir, döşemek ve yaymak anlamına gelir. Biri çıkıp da: Sen, bilginlerden bir grupun *Ve el-Arza bade zâlike dehâha* âyetindeki *bade* (sonra) kelimesini *maa* (ile) mânasına hamledip, âyeti buna göre tevil etmiş olduklarını bilmez değilsin, diye itiraz edip, sen sözünün doğruluğunu ne gibi bir delile dayanarak ispat edebilirsin? derse, biz o kimseye şöyle cevap verebiliriz: *Bade* Arap dilinde *Kable* (önce)'nin zıddı olarak kullanılır, *maa* (birlikte) mânasını anlatmaz. Sözler ve cümleler ise, o dil ile konuşanlar arasında maruf olan mânayı taşır, sözler çoğu zaman ne gibi bir anlamda kullanılırsa, o anlam kastedilir.

Rivayete göre, Tanrı dünyayı yaratmadan iki bin yıl önce Mekke'deki evi (Kâbeyi) dört köşe üzerinde suyun üstünde yaratmış, bundan sonra onun altından başlıyarak yeri döşemiş ve yaymıştır. Bu sözleri söyleyenler şunlardır:

Bana İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Ya'kub Kummî söylemiş, o, Ca'fer'den, o, İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı Mekke'deki evi dünyayı yaratmadan iki bin yıl önce dörtköşe üstünde suyun üzerinde yaratmıştır, bundan sonra evin altından başlıyarak yeri döşemiş ve yaymıştır». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan'dan nakledip Mihran söylemiş, o, Ameş'ten, o, Bükeyr bin Ahnes'ten, o, Mücahid'den, o da Abdullah bin Ömer'den şunu rivayet eder: «Tanrı yeri

yaratmadan iki bin yıl önce Kâbe'yi yarattı, Kâbe'nin bulunduğu yerden başlıyarak yeri döşedi». O halde yerin döşenmesi, gökler yaratıldıktan sonra vukua gelmiştir ki, biz yukarda bunu İbn Abbas'tan nakletmiştik. Bize İbn Humeyd söyledi, ona Mihran söylemiş, o, İbn Sinan'dan, o da Ebu Bekir'den şunu rivayet eder: «Yahudiler, Tanrı elçisinin (s. m.) katına gelerek: Ey Muhammed! Tanrı bu altı gün içinde mahlûklarından neler yarattı? Bize bunu söyle, dediler. Tanrı elçisi onlara şu cevabı verdi: Yeri pazar ve pazartesi günlerinde, dağları salı, şehirleri, yiyecek maddelerini, ırmakları, mamureleri ve yerin harap olan kısımlarını çarşamba günü, gökleri, melekleri perşembe günü ve sona ermesine üç saat kalıncaya kadar cuma gününde yarattı, cuma gününün bu kalan üç saatinden birinci saatinde ecelleri, ikinci saatinde âfetleri, üçüncü saatinde Âdem'i yarattı». Yahudiler: sözünü tamamlarsan, doğru söylemiş olursun, dediler. Tanrı elçisi ne söyliyeceklerini bildiği için onlara darıldı. Bu münasebetle şu âyet indi: «Biz, gökleri ve yeri ve bunların aralarında olan bütün varlıkları altı günde yarattık, bunları yaratırken bize hiçbir yorgunluk arız olmadı. Sen, onların dediklerine sabret» (K: 38). Biri çıkıp da: Senin anlattığın gibi, yer göklerden önce yaratılmış ise, Vasıl bin Abdul'âl Esedi'nin sana rivayet ettiği: «Tanrı her şeyden önce kalemi yarattı» hadîsini nasıl açıklarsın? diye itiraz ettiği takdirde, bu itirazı nasıl cevaplandırırsın? diyebilir. Bu haberi

Vâsıl ile arkadaşlarına Muhammed bin Fuzayl söylemiş, o Ameş'ten, o, Ebu Zabyan'dan o da İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle der: «Tanrı her şeyden önce kalemi yarattı, ona: yaz, dedi. Kalem: ey Rabbim! Ne yazayım! diye sordu. Tanrı ona: kaderi yaz, diye emretti. Kalem o vakitten kıyametedek olup bitecekleri yazdı, Tanrı bundan sonra sudan buharı yukarıya çekti, bu buhardan gökleri yarattı, bundan sonra *Nun*'u (balık) yarattı, yeryüzünü onun sırtı üzerine döşedi, *Nun* çalkandı, onun çalkalanmasiyle yer sallandı, bunun üzerine Tanrı dağları yaratarak yeri sabit (durağan) kıldı ki dağlar bu halleriyle yere karşı iftihar etmektedir.» Tanrı kitabında: «Nun, kalem meleklerin yazdıkları şeyler hakkı için» (Kalem: 1) diye *Nun*'u (balığı) anmaktadır.

Bana, Temim bin Muntesir söyledi, ona ve arkadaşlarına İshak söylemiş, o, Şerik'ten, o, Ameş'ten, o, Ebu Zabyan'dan, o da Mücahid yoliyle İbn Abbas'tan aynı hadîsi rivayet eder, ancak o: «Ondan gökler yarılarak alındı» kaydını ekler. Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Yahya söylemiş, o, Süfyan'dan, o, Süleyman yoliyle Ebu Zabyan'dan, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı, ilk önce kalemi yarattı, ona: yaz, dedi. Kalem: neyi yazayım, diye sordu. Tanrı ona: kaderi yaz, diye emretti, bunun üzerine kalem o günden kıyamete dek olup bitecek şeyleri ve hâdiseleri yazdı. Tanrı bundan sonra *Nun*'u yarattı, sudan buharı çıkararak yukarıya çekti, bu buhardan gökleri yarattı, yeri *Nun*'un

üzerine döşedi, bunun üzerine *Nun* çalkandı, onun çalkanmasiyle yer sallandı, Tanrı dağları yaratarak onu sabit kıldı. Dağlar bundan dolayı yere karşı iftihar ederler». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Cerir söylemiş, o, Ata Saib'den, o, Ebu Duha Müslim bin Subeyh'ten, o da Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce Tanrı ilk önce kalemi yarattı, Tanrı kaleme: yaz, diye emretti, kalem kıyamete dek olup bitecek şeyleri ve hâdiseleri yazdı, bundan sonra suyun üzerinde *Nun*'u yarattı, yeri, *Nun* üzerine döşedi, onu toprakla örttü». Bu haberin, rivayet edildiği şekilde doğru olduğu söylenmektedir. Bu haber, başka râvilerden de aynı anlamda izahlı ve tefsirli olarak nakledilmiştir ve yukarda İbn Abbas'tan naklettiğimiz şekle tamamiyle uygundur. Biri çıkıp ta: «Senin İbn Abbas'tan bu mânada bize nakletmiş olduğun bu haberin doğruluğunu teyit etmek üzere İbn Abbas'ın kendisinden, yahut başkalarından ne gibi haberler rivayet edilmiştir?» diye sorarsa, biz bu soruyu aşağıdaki haberleri naklederek cevaplandırabiliriz: Bize Musa bin Harun Hemedanî ve başkası söyledi, onlar bu haberi Ömer bin Hammad'dan rivayet ederler Ömer'e Esbat bin Nasr söylemiş, o, Süddî'den, o, İbn Malik'ten, o, Ebü Salih'ten, o da İbn Abbas'tan rivayet eder. Aynı haber Mürre Hemedanî yoliyle Abdullah bin Mesut'tan ve Tanrı elçisinin (s. m.) diğer sahabesinden de rivayet edilmektedir. Onlar: «Yeryüzündeki bütün varlıkları sizin istifadeniz için yaratan odur. Tanrı

bundan sonra göğe çıktı, göğü yedi kat olarak yarattı» âyetini tefsir ederken, İbn Abbas'ın şu sözleri söylemiş olduğunu rivayet ederler: «Tanrının arşı suyun üzerinde bulunuyordu, Tanrı sudan önce bir şey yaratmış değildi. O, diğer mahlûkları yaratmak istediğinde, sudan dumanı çıkarttı, duman suyun üzerinde yükseldi, Tanrı bu yükselen varlığa sema (gök) adını verdi. Bundan sonra suyu kurutarak onu tek bir yer haline getirdi. Bundan sonra yeri parçalara ayırdı, onu yedi parça yaptı. Bunları pazar ve pazartesi olmak üzere iki gün içinde yarattı. Tanrı, yeri balık üzerinde yarattı, bu balık *Nun*'dur. Yüce ve Ulu Tanrı *Nun*'u şu âyette anmaktadır: «Nun ve kalem hakkı için» (kalem: 1). Balığı suyun üzerinde, suyu yalçın ve düz taş üzerinde yarattı, bu taşı bir meleğin sırtı üzerine yerleştirdi, melek, (kaya) üzerindedir. Kaya rüzgârın üstündedir. Bu, Lokman'ın (Lokman: 16) anlattığı Kaya'dır, gökte de yerde de değildir. Balık kımıldadı, onun bu hareketinin tesiri ile yer sallandı, bunun üzerine Tanrı yerin üzerinde dağları, sabit kıldı. Bundan dolayı dağlar yere karşı iftihar etmektedir. Yüce Tanrının kitabında: «Tanrı, sizinle sallanmamak üzere yerde muhkem dağlar yarattı...» (Nahl: 15) der.

Ebu Ca'fer (Taberî) diyor ki: Adlarını andığım bu ravilerin sözlerinden, Yüce Tanrının gökleri ve yeri yaratmak istediği vakit sudan duman çıkardığı ve bu dumanın suyun üzerinden yükseldiği anlaşılmaktadır. Bunlar: «Onun üzerine

çıktı» cümlesindeki «onun» zamirinden suyu kastederler. Bir şeyin üzerinde bulunan her şey onun semasıdır. Tanrı bundan sonra suyu kurutarak onu tek bir yer haline getirdi. Tanrı, yeri yaratmadan önce, göğü düz ve düzgün bir halde yaratmıştı. Tanrı bundan sonra yeri yarattı. Hilkat, bu ravilerin açıkladıkları gibi vukua gelmişse, Tanrının sudan dumanı uçurtarak onu suyun üzerine yükseltmiş olması ve bu dumanın, suyun semasından ibaret bulunması mümkündür. Tanrı bundan sonra suyu kuruttu ve suyun üzerinde yükselen duman için onu toprak haline getirdi. Tanrı göğe çıkmadan önce yeri döşemedi veya yaymadı, yerin üzerinde gıda ve yiyecek maddelerini takdir ve tâyin etmedi, bundan önce yerden suyu ve otlakları çıkartmadı, Tanrı, o vakit sudan çıkarılan dumandan ibaret olan göğe çıktı, onu yedi gök olarak yaydı. Bundan sonra sudan ibaret olan yeri kuruttu, onu döşedi ve yaydı, yeri yediye böldü. Yeryüzünde gıda ve yiyecek maddelerini tâyin ve takdir etti. Yerden suyu ve otlakları çıkardı, tavsif ettiği gibi dağları sabit ve muhkem kıldı. Bundan, bizim İbn Abbas'tan olan rivayetimizin, anlam bakımından, naklettiğimiz şekilde doğru olduğu anlaşılır.

Pazartesine gelince, bilginlerin o gün neler yaratılmış olduğu hakkındaki ihtilâfını ve Tanrı elçisinden (s. m.) olan rivayetleri önce anlattık.

Salı ve çarşamba günlerinde yaratılmış olan nesnelere dair haberlerden bazılarını naklettik.

Şimdi, yukarda nakletmediklerimizden bir kısmını anacağız. Fikrimizce, bu hususta doğru olan rivayet, bize Musa bin Harun yoliyle rivayet edilen haberdir. Musa, bu haberi Amr bin Hammad-dan o, Esbat'tan, o, Süddî'den, Süddî de Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle ibn Abbas'tan rivayet eder. Yine Süddî diğer bir isnatla Mürre Hemedânî yoliyle Abdullah bin Mesut'tan ve Tanrı elçisinin sahabesinden olan bir kitleden nakleder. Bu rivayetlere göre, Tanrı, salı ve çarşamba olmak üzere iki günde, yerin üzerinde dağlar ahalisinin geçinecekleri gıda ve yiyecek maddelerini, ağaçları ve yer için gereken başka şeyleri yaratmıştır. Yüce Tanrı kitabında şöyle diyor: «De ki, iki günde yeri yaratan Tanrıyı mı inkâr ediyorsunuz? Ona mı ortak katıyorsunuz? Halbuki, O, bütün âlemlerin Rabbidir. O, yer üstünde yüksek duran dağları vücuda getirdi. Yere hayır ve bereket ihsan etti. Orada her mahlûkun geçineceği gıda ve yiyecek maddelerini takdir ve tâyin etti. O, bunları tam dört günde yaptı. Bu bilgiler soranlar içindir» (Fussilet: 10-11-12). Tanrı bundan sonra, o vakit dumandan ibaret olan göğe çıktı. Bu duman suyun nefes almasından husule gelmişti. Göğü önce tek bir gök olarak yarattı. Sonradan yedi gök haline getirdi. O, bunları perşembe ve cuma günleri yaptı.

Bana, Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Salih söylemiş, o, Şerik'ten, o, Galip bin Galiâb'dan, o, Ata bin Ebu Rabah'tan, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce Tanrı dağ-

ları salı günü yarattı, halk, bundan dolayı onu ağır bir gün sayar». Ebu Ca'fer (Taberî) diyor ki: Bize göre kabule şayan ve doğru olanı, Tanrı elçisinden rivayet ettiğimiz haberdir. Tanrı elçisi şöyle diyor: «Tanrı dağları ve mahlûkları için faydalı olan şeyleri salı günü, ağaç, su ve şehirleri, bayındır ve harabe halinde olan şeyleri çarşamba günü yarattı». Hennad da bize bunu söyledi. Ona, Ebu Bekir bin Ayyaş söylemiş, o, Ebu Sa'id Bakkal'dan, o, İkrime'den o da ibn Abbas'tan aynı haberi rivayet eder. Tanrı elçisinden şu haber de rivayet edilmektedir: «Tanrı dağları pazar, ağaçları pazartesi günü, insanların hoşlanmadıkları şeyleri salı günü, nuru çarşamba günü yarattı». Bana bu haberi Kasım bin Bişr bin Ma'ruf ile Hüseyin bin Ali Suda'î söyledi, onlara Haccac söylemiş, İbn Cüreyc: bana İsmail bin Ümeyye haber verdi, der. O, Eyyüb bin Halid'den, o, Ümmi Seleme'nin azatlısı olan Abdullah bin Rafi'den, o, Ebu Hüreyre'den, o da Peygamberimizden aynı haberi rivayet eder. (İbn Abbas'tan) önce nakledilen haberin senedi, en doğru bir senettir, onun rivayeti hakikate daha yakındır, çünkü bu söz geçip giden bilginler tarafından kabul edilmiştir.

Perşembe gününe gelince, o gün gökler yaratıldı, gökler bitişmiş bir halde iken, o gün parçalara ayrıldı. Bana, bunu Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad söylemiş, onlar Esbat'tan, o da Süddî'den nakleder, Süddî ise Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan; yine Süddî, Mürre Hemedanî

yoliyle Abdullah bin Mesut'tan ve Tanrı elçisinin sahabesinden bir kitleden rivayet eder. Tanrı, bundan sonra göğe çıktı; gök bu vakit duman halinde idi, bu duman suyun nefes almasından husule gelmişti. Tanrı göğü tek bir gök olarak yarattı, sonradan onu parçalara ayırarak yedi gök haline getirdi. Tanrı bunu perşembe ve cuma günlerinden ibaret olan iki gün içinde yaydı. Bu sonuncu günün cuma adını alması göklerle yerin yaratılmasının o gün bir araya toplanmış olmasından ileri gelmiştir. Tanrı, her göğe kendi işini ilham etti. Her göğün meleklerden olan halkını, göklerin denizlerden ve buz dağlarından ibaret olan ve bizce meçhul kalan mahlûklarını yarattı. Bundan sonra dünya göğünü yıldızlarla süsledi, bu yıldızları bir ziynet ve şeytanlardan sakınmak için vasıta kıldı. Tanrı arzu ettiği bu mahlûklarını yarattıktan sonra, arşı üzerine çıktı, Tanrı, bunu âyetlerinde şöyle açıklar: «O, gökleri ve yeri altı günde yarattı» ve: «Göklerle yer birleşmiş ve bitişik bir halde idi, biz onları birbirinden ayırdık» (En'am: 30).

Bana, Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Salih söylemiş, o: bana Ebu Maşer söyledi, der, o, Sa'id bin Ebu Sa'id'den, o da Abdullah bin Selâm'dan şunu rivayet eder: «Yüce Tanrı gökleri perşembe ve cuma günü yarattı, bunları yaratmayı cuma gününün son saatinde, tamamladı, bu son saatte, alelâcele, Âdem'i yarattı. Cuma gününün bu son saatinde kıyamet kopar». Bana Temim söyledi, ona ve arkadaşlarına

Şerik'ten nakledip İshak söylemiş, o, Galip bin Gallâb'dan, o, Ata bin Ebu Rabah'tan, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce Tanrı ırmak ve ağaçların yerlerini çarşamba günü, kuşu, yabani hayvan, haşere ve yırtıcı hayvanları perşembe günü, insanı cuma günü yarattı». Bu, sözlerini yukarda naklettiğimiz zatın ifadesinin aynıdır ki, o zat yüce ve ulu Tanrının gökleri, melekleri ve Âdem'i perşembe ve cuma günleri yaratmış olduğunu söyler. Bize göre doğrusu budur. Çünkü Hennad da bize bunu söyledi. Hennad ile arkadaşlarına Ebu Bekir bin Ayyaş söylemiş, o, Ebu Sa'id Bakkal'dan, o, İkrime'den, o, İbn Abbas'tan, o da Tanrı elçisinden bu haberi rivayet eder. Hennad, hadîsin kalan kısmını da okuduğunu anar ve bunu şöyle rivayer eder: «Tanrı perşembe günü göğü, cuma günü yıldızları, güneş ile ayı ve melekleri yarattı, bunların hilkatini cuma gününün sona ermesine üç saat kala tamamladı, bu saatlerin birincisinde insanların hayat ve ölüm saatlerini yarattı (takdir etti), ikinci saatinde insanların faydalandıkları her şeye musallat olacak âfetleri, üçüncü saatinde Âdem'i yarattı, onu cennette iskân etti. İblise Âdem'e secde etmesini emretti, emri yerine getirmediği için onu cennetten sürüp çıkardı». Bana Kasım bin Bişr ile Hüseyin bin Ali Suda'i söyledi, onlara Haccac söylemiş, İbn Cüreyc: Bana, İsmail bin Ümeyye'den nakledip Eyyüb bin Halid söyledi, der; o, Ümmi Seleme'nin azatlısı olan Abdullah bin Rafi'den, o da Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi benim elimden

tuttuktan sonra: Tanrı perşembe günü hayvanları yer yüzüne dağıttı, Âdem'i cuma gününün son saatinde, ikindi ile geceye kadar olan vakitler arasında yarattı, dedi». Bu açıklamalardan, Yüce Tanrının gökleri ve yeri yaratmaya başlamasından itibaren bütün mahlûklarını altı günde yaratmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu altı günden herbirinin dünya günleri hesabiyle bin yıl kadar olduğu da malûmdur. Tanrının, bu varlıkları yaratmaya başlamadan, kıyamet gününedek olup bitecek şeyleri ve hâdiseleri yazmasını emrettiği kalemin yaratılmasından sonra da bin yıl geçmiştir. Bu altı günden herbiri dünya günleri hesabiyle bin yıl olduğuna göre, Yüce ve Ulu Tanrının mahlûklarını yaratmaya başlamasından hilkati tamamlamasına kadar, biraz eksik yahut biraz fazla olmak üzere, yedi bin yıl geçmiş oluyor. Naklettiğimiz rivayet ve haberlerden bu anlaşılmaktadır. Eserimizin fazlaca uzamasından sakınarak, bu konu ile ilgili haber ve rivayetlerden birçoğunu nakletmedik.

Naklettiklerimiz gerçek ve doğru ise, yukarıda delillerle ve tanıklarla ispat etmiş olduğumuz ve bundan sonra da izah edeceğimiz gibi ismi yüce olan Rabbimizin hilkatı tamamlamasından bütün varlıkların yok olup gitmesine kadar, biraz eksik yahut biraz daha fazla olmak üzere yedi bin yıl geçecek ise, ilk hilkatten kıyamet kopuncaya ve bütün âlemler yok olup gidinceyedek, dünya yılları hesabiyle, 14 bin yıl geceçektir. Bu 14 bin yıl ise, ahret günleri hesabiyle 14

gün eder. Demek ki, ilk hilkatten, mahlûkların en son yaratılanı ve insan oğullarının büyük ataları olan Âdem'e kadar yedi gün geçmiştir, bu yedi gün dünya yılları hesabiyle yedi bin yıldır. Tanrının en son olarak meydana getirdiği Âdem'in yaratılmasını tamamlamasından en son mahlûkun yok olup gitmesine ve kıyamet kopmasınadek yine 7 bin yıl geçecektir. Böylece hilkatten evvelki hal avdet edecek; hilkatten önce olduğu gibi, kadim ve ezeli olup, yaratmak ve emretmek ona ait olan Tanrıdan başka bir şey kalmayacaktır.

Biri çıkıp da: Tanrının mahlûklarını yarattığı bu altı günün herbirinin dünya yılları hesabiyle bin yıl olduğunu ve bunların insanlar arasında malûm olan ve bilinen dünya günleri olmadığını ne ile ispat edebileceksin? Halbuki Tanrı Kur'anında: «Gökleri ve yeri altı günde yaratan odur» der, âyette bu günlerin senin iddia ettiğin günler olduğu anlatılmıyor. Tanrı insanlara hitap ediyor, insanlar ise gün denildiği vakit tan yerinin açılmasından güneş batıncaya kadar olan vakti anlarlar. Sen kendin de yukarda Tanrının kitabında geçen söz ve ifadelerin belli, meşhur ve umumiyetle kullanılan anlamlara hamledileceğini söylemiştin. Şimdi ise Tanrının: «Gökleri, yeri ve bunların arasındaki varlıkları altı günde yarattı» âyetinde geçen günü maruf olmıyan anlamda kullanıyorsun, Yüce ve ismi ulu olan Tanrı bir şey yaratmak isterse: «Ol der, yaratmak istediği şey olur», bundan dolayı Tanrının yer ve gökleri ve bunların arasındaki var-

lıkları dünya yılları hesabiyle altı bin yılda yarattı, diye tavsif etmesine lüzum yoktur, onun: «Ol!» diye emretmesiyle hemen olur, onun bu emri her şeyden ziyade tesirli ve nüfuzludur. Kutlu ve yüce olan Rabbimiz kitabında: «Bizim emrimizde her şey göz kırpmak kadar bir vakit içinde yerine getirilir» der, (Nahl: 77). Halbuki hilkatin altı günde tamamlanmış olduğunu söylüyorsun, diye itiraz ederse, ona şu cevap verilir: Biz, yukarda, eserimizde naklettiğimiz haber ve bilgilerin, umumiyetle ancak Tanrı elçisinden (s.m.) ve bizden önce geçip giden hayırlı bilginlerden rivayet edilen haber ve eserleri dercedeceğimizi, akıl ve fikir ile düşünülerek varılan bilgilere önem vermiyeceğimizi söylemiştik. Çünkü bu kitabımızda dercedilen bilgilerden maksat, geçmişte olup biten hal ve hâdiselerden haber vermekten ibarettir. Bu haberler ise akıl ve fikri işleterek bilinen şeylerden değildir. Bu dâvanı ne gibi haber ve rivayetlere dayanarak söylüyorsun? diye sorarsa, biz ona: Din bilginlerinden hiç kimse, bizim söylediğimiz bu sözlere aykırı söz sarfetmiş değildir, diye cevap veririz. Yine, din bilginlerinden bu hususta bir haber rivayet edilmiş midir? diye sorduğu takdirde; ona: Yer ve göklerin altı günde yaratılmış olduğu o bilginler arasında pek belli ve meşhur olduğu için, muayyen bir şahıstan rivayete ihtiyaç yoktur, bununla beraber, onların en tanınmış topluluğundan bu hususta haberler nakledilmiştir, deriz. Bizden bu bilginlerin isimleri istenilirse, şu zatların adlarını anabili-

riz: Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Uyeyne'den nakledip Hekkam söylemiş, o, İkrime'den o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce Tanrı gökleri ve yeri altı günde yarattı, o günlerden her biri sizin bildiğiniz ve saydığınız dünya yılları hesabiyle bin yıl kadardı» (Sebbaha: 7). Bize Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına İsrail'den nakledip babası söylemiş, o Simak'ten, o, İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder. İbn Abbas: «Yüce Tanrı gökleri ve yeri sizin adette saydığınız dünya yıllarına göre her günü bin yıl kadar olan altı günde yarattı» âyetini açıklarken: «Günden maksat, Yüce Tanrının gökleri ve yeri yarattığı altı gündür», der. Bize Abde söyledi, ona Hüseyin bin Ferec söylemiş, o, Ebu Muaz'dan, o da Ubeyd'den nakleder; Ubeyd, Zahhâk'ın: «Yüce Tanrı gökleri ve yeri sizin adette saydığınız dünya yıllarının hesabına göre her günü bin yıl kadar olan bir günde yarattı» âyetini şöylece açıkladığını işittim, der: «Ayette anılan gün, Tanrının gökleri ve yeri ve bunların arasındaki varlıkları yarattığı altı günden biridir». Bana Müsenna söyledi, onlara Müseyyeb bin Şerik söylemiş, o, Ebu Ravk'tan nakleder; o, Zahhâk'ın: «Gökleri ve yeri altı gün içinde yaratan odur» ayetini tefsir ederken şöylece açıklamış olduğunu zikreder: «Ayette anılan gün ahret günlerinden bir gündür, ahret günlerinden her gün (dünya yılları hesabiyle) bin yıl kadardır, Tanrı varlıkları pazar günü yaratmaya başladı, hilkati cuma günü bir araya topladı».

Bize İbn Humeyd söyledi, ona Ameş'ten nakledip Cerir söylemiş, o, Ebu Salih'ten, o da Kâ'b'dan şunu rivayet eder: «Tanrı, gökleri ve yeri pazar, pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri yarattı, cuma günü hilkatı tamamladı. Tanrı o vakitteki günlerden her günün karşılığı olarak bin gün yarattı». Bana Müsenna söyledi, ona Haccac söylemiş, ona ve arkadaşlarına Ebu Avane söylemiş, o, Ebu Bişr'den, o da Mücahid'den şunu rivayet eder: «Tanrının, gökleri ve yeri yarattığı altı günden herbiri sizin saydığınız dünya günleri hesabiyle bin yıl kadardır». Bu anlattıklarımızdan herbiri bir hakikat olduğu için biri ortaya çıkıp da: İsmi kutlu olan Tanrı, gökleri ve yeri ve bunlar arasındaki varlıkları her günü dünya günleri hesabiyle bin yıl kadar olan altı günde yarattı, diye nasıl tefsir edilir? Halbuki, o, bir şeyi yaratma isterse: «Ol!» diye emreder, yaratmak istediği şey de olur, diye itiraz edemez. Çünkü bu itirazı ileri sürenin kapıldığı vehimlerin herbirinin cevabı şudur: «Tanrı bütün varlıkları dünya yılları hesabiyle beher günü bin yıl kadar olan altı gün içinde yarattı, çünkü Tanrı bir şeyi emrederse: Ol! der, olur».

Gece ve gündüzden hangisinin diğerinden önce yaratılmış olduğuna, zamanların bilinmelerine ve tayinine yarıyan güneş ve ayın yaradılışına ve onların vasıflarına dair.

Biz, yukarıda, ismi kutlu ve ulu olan Tanrının vakit ve zamanları yaratmadan önce yaratmış

olduğu varlıklar hakkında konuşmuştuk, aynı zamanda vakit ve zamanların, gece ve gündüzlerin saatlerinden ibaret olduğunu ve bunların, güneş ile ayın felek derecelerinde seyir ve hareketlerinden husule geldiğini de anlatmıştık. Şimdi, gece ve gündüzden hangisinin diğerinden önce yaratılmış olduğunu açıklayacağız. Çünkü bunlardan hangisinin önce yaratılmış olduğu hakkında incelemelerde bulunan fikir adamlarının sözleri başka başkadır. Bunlardan bir kısmı, Tanrının geceyi gündüzden önce yaratmış olduğunu söylerler. Onlar bu dâvalarının doğruluğunu, güneş battıktan ve aydınlığı kaybolduktan sonra, gece karanlığının basmasiyle ispat etmek isterler. Güneşin aydınlığı ise gündüzün kendisidir; bunlar: gündüz, kısım kısım gecenin üzerine yürüyerek ortadan kaldırmadığı takdirde, gecenin kalacağı anlaşılıyor, derler. Gece ile gündüzde görülen bu hallerin, gecenin gündüzden önce yaratılmış olduğunu ispat ettiğini söylerler. Bu sözler İbn Abbas'tan rivayet edilmektedir. Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan'dan nakledip Abdurrahman söylemiş, o, babasından, o, İkrimeden, o da İbn Abbas'tan, gece ile gündüzden hangisinin daha önce yaratılmış olduğu sorulduğu vakit şöyle cevap verdiğini rivayet eder: «Siz, göklerle yer birleşmiş ve bitişik bir halde iken, gök ile yer arasında karanlıktan başka bir şey bulunmadığını bilmiyor musunuz? Bu da gecenin gündüzden önce mevcut olduğunu gösterir».

Bize Hasan bin Yahya söyledi, onlara Abdürrezzak söylemiş, o Sevrî'den, o, babasından o da İkrime'den rivayet eder: İkrime, İbn Abbas' ın, gecenin gündüzden önce yaradılmış olduğunu söyledikten sonra: «Onlar, gök ile yer birleşmiş ve bitişmiş bir halde iken onları birbirinden ayırdığımızı ve sudan bütün diri şeyleri yarattığımızı bilmiyorlar mıdır ki, hâlâ iman etmiyorlar» (Enbiya: 30) âyetini okuduğunu rivayet eder. Bize Muhammed bin Beşşar söyledi, onlara Vehb bin Cerir, ona ve arkadaşlarına babası söylemiş, o, Yahya bin Eyyüb'den, o, Yezid bin Ebu Habib' den, o da Mersed bin Abdullah El-Yezenî'den şunu rivayet eder: «Ukbe bin Âmir ramazan ayı hilâlini gördüğünde o geceyi ibadetle geçirmezdi, ertesi gün oruç tutar, ikinci geceyi ibadetle geçirirdi. Ben, bunu İbn Huceyre'ye söylediğimde o: gece mi gündüzden, yahut gündüz mü geceden öncedir? dedi». Başkaları gündüzün geceden önce mevcut olduğunu söylerler, sözlerinin doğruluğunu, Tanrının gece ve gündüzler mevcut olmadan önce var olup, mahlûklarından herbirini ilâhi nuru ile aydınlatmış olması ve geceyi yaradıncayadek bu halin devam etmiş bulunmasiyle ispat etmek isterler.

Bu fikri ileri sürenler şunlar: Bize Ali bin Sehl söyledi, ona ve arkadaşlarına Hasan bin Bilâl söylemiş, o ve arkadaşları Hammad bin Seleme' den, o, Zübeyr bin Abdüsselâm'dan, o Eyyüp bin Abdullah Fihrî'den, o da İbn Mesut'tan şunu rivayet eder: «Rabbiniz, gece ve gündüz mev-

cut olmadan önce, gökleri yüzünün (zatının) nuru ile aydınlattı. O'na göre, her gün sizin dünya günleri hesabiyle 12 saattır».

Ebu Ca'fer: Benim fikrime göre bu iki fikirden kabule şayan ve doğru olanı, gecenin gündüzden önce mevcut olduğuna dair ileri sürülen haberdir. Çünkü, yukarda anlattığım gibi, gündüz güneşin aydınlığından ibarettir, Tanrı güneşi ancak yeri yaydıktan ve döşedikten sonra yarattı ve gökte seyrettirdi ki, kitabında şöyle diyor: «Sizi mi yaratmak daha güçtür, yoksa gökleri mi? Tanrı göğü yaydı, onun tavanını yüksek kıldı. Onu mükemmel bir şekilde düzenledi, geceyi karanlık, gündüzü aydınlık etti. Bundan sonra yeri döşedi, yerden su ve otlaklıklar çıkardı, dağları muhkem yaptı». Güneşin, göğün tavanı yükseltilerek gece karanlık bir hale getirildikten sonra yaratılmış olmasından, gecenin, gök aydınlatılmadan karanlık içinde bulunduğu vakit meydana getirildiği anlaşılır. Bundan başka, bizim gündüz ve gecelerin halini gözümüzle görmemiz ve gündüzün geceyi bastırması da, gecenin gündüzden önce mevcut olduğunu gösterir. Çünkü, güneş batarak aydınlığı ortadan kaybolduktan sonra hava kararmaktadır. Bu da gündüzün, kendi aydınlığı ve nuru ile geceyi bastırmakta olduğunu gösterir. Doğrusunu Tanrı bilir.

Gece ile gündüzden hangisinin daha önce yaratılmış olmasına gelince: Güneş ile ayın yaratılma vakti hakkında Tanrı elçisinden rivayet edilen haberler çeşitlidir. İbn Abbas'tan, Tanrı-

nın güneş ile ayı, yılzdızları, melekleri cuma gününün sona ermesine üç saat kala yaratmış olduğuna dair bir haber nakledilmektedir. Bize bunu Hennad bin Serî söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Bekir bin Ayyaş söylemiş, o, Ebu Sa'd Bakkal'dan, o, İkrime'den, o, İbn Abbas'tan, o da Tanrı elçisinden aynı hadisi rivayet eder. Ebu Hüreyre, Tanrı elçisinden şunu rivayet eder: «Tanrı nuru çarşamba günü yarattı». Bize bunu Kasım bin Bişr ile Hüseyin bin Ali söyledi, onlara: Bize İbn Cüreyc'den nakledip Haccac bin Muhammed söyledi, derler; o, İsmail bin Ümey ye'den, o, Eyyüb bin Halid'den, o Abdullah bin Rafi'den, o, Ebu Hüreyre'den, o da Tanrı elçisinden: «Nur çarşamba günü yaratılmıştır» diye söylemiş olduğunu rivayet eder. Bunlardan hangisi önce yaratılmış olursa olsun, Tanrı güneş ile ayı yaratmadan önce birçok mahlûkları ve ancak bundan sonra gece ile gündüzü yaratmıştır. Çünkü Tanrı kullarının menfaatlerine uygun olanı bilir. Tanrı bundan sonra güneş ile ayı seyir ve hareket ettirdi, bunları birbirinden ayırdı, birini gecenin, diğerini de gündüzün belgisi yaptı. Gece ve gündüz belgilerinin başka başka olması hakkında da bir takım rivayetler nakledilmektedir. Bana Muhammed bin Ebu Mansur Amulî söyledi. ona ve arkadaşlarına Halef bin Vasıl söylemiş, onlara da Ömer bin Subeyh Ebu Nuaym Behil söylemiş, o Mukatil bin Hayyan'dan, o, Abdurrahman bin Ebza'dan, o da Ebu Zerr El-Gifarî'den şunu rivayet eder: «Ben Tanrı elçisinin elinden tutmuştum, hepi-

miz birlikte batı tarafına doğru gidiyorduk, güneş batmaya yaklaşmıştı, batıncayadek güneşe baktık, ben ondan: Ey Tanrı elçisi! güneş nereye batıyor? diye sordum; o: Gökte batıyor, bundan sonra bir gökten diğerine yükselerek nihayet yedinci kat göğe geliyor, o, arşın altına geldiğinde secdeye kapanıyor, güneşin idaresine memur olan melekler de onunla birlikte secde ediyorlar. Güneş bundan sonra: Ey Rabbim! nereden doğayım, batıdan mı yahut doğudan mı? diye soruyor. Yüce ve kudreti ulu olan Tanrı bu münasebetle: «Güneş kendisinin karargâhına doğru seyir ve hareket ediyor» der. Oraya geldiğinde arşın altında alıkonuluyor, «güneşin bu hal ve hareketi, kudretli ve bilgin olan Tanrının takdiri ile olur». Yani kendi mülkünü ne için yaratmış olduğunu bilen kudretli Tanrının işidir. (Tanrı elçisi sözüne devam ederek) şöyle dedi: Bundan sonra Cebrail, arş nurunun aydınlığından yapılmış bir libas getirir; bu libas, günün yaz mevsimindeki uzunluğu, kışın ve bunların arasındaki güz ve ilkbahar günlerinin uzunluk ve kısalıklariyle mütenasiptir. Güneş bu libası giyerek doğudaki yerlerinden doğar. (Tanrı elçisi sözüne devam edip) diyor ki: Güneş arşın altında üç gece hapsedilmiş gibi olur. (Kıyamet koparken) güneşe bu aydınlık libas giydirilmez. O zaman batı tarafından doğar. Tanrının; güneş tor top olduğu çağda, demesinin mânası işte budur. Ayın, göğün etrafındaki seyir ve hareketi, doğması, batması, yedinci kat semaya yükselmesi, arşın altında alı-

konulması, secdesi ve Tanrıdan izin istemesi güneşinki gibidir. Fakat, Cebrail, ona kürsünün nurundan yapılma libas getirir. Kudretli ve ulu Tanrı bu hususta şöyle diyor: «Tanrı güneşi aydın, ayı nurlu kıldı» (Yunus 5). Ebu Zerr: «Biz, bundan sonra Tanrı elçisi ile birlikte arkamıza döndük, akşam namazını kıldık» der. Tanrı elçisinin bu hadîsinden, güneş ile ayın, ancak güneş aydınlığının arş nurundan, ayın ise kürsü nurundan yapılan libaslar giymeleriyle birbirinden ayrıldığı anlaşılmaktadır. Başka bir mânayı anlatan diğer bir habere gelince, bunu bana Muhammed bin Ebu Mansur söyledi, ona ve arkadaşlarına Halef bin Vasıl söylemiş, ona ve arkadaşlarına da Mukatil bin Hayyan'dan nakledip Ebu Nu'aym söylemiş; o, İkrime'den şunu rivayet eder: «İbn Abbas günlerden bir gün bir yerde oturuyordu, bu sırada yanına biri gelerek: Ey Abbas'ın oğlu! Bilgin olan (El-habr) Kâ'b'dan acip sözler işittim, güneş ile ay hakkında birtakım sözler söylüyor, dediği vakit İbn Abbas dayanmış bir halde bulunuyordu, o, adamın bu sözlerini işittikten sonra, çarçabuk ayaklarını dikerek oturdu ve: Ne söylüyor? diye sordu. Katına gelen adam: Kıyamet günü güneş ile ay yaralanmış ve ayakları kesilmiş deveye benzer bir halde getirilir, bundan sonra her ikisi de cehenneme atılırlar. diye söylüyor, cevabında bulununca, pek ziyade darıldığı için İbn Abbas'ın (bir) dudağı yukarıya fırladı, diğeri de aşağıya sarktı; o, bundan sonra: Kâ'b yalan söylüyor, yalan! diye bu sö-

zünü üç kere tekrarladı ve: Bu, Yahudilerin sözleridir, Kâ'b bunu İslâmiyete sokmak istiyor, Tanrı kendisinin emrinde ve kendine muti olan mahlûklarına azap çektirmekten çok uzaktır, sen, kutlu ve Yüce Tanrının ayetlerini işitmedin mi? dedikten sonra şu ayeti okudu: «...O, seyreden güneş ve ayı sizin faydanız için emirlerine boyun eğdirdi...» (İbrahim: 34). Ayette anılan De'b (emek sarfedip çalışmak) burada Tanrıya boyun eğmek ve itaat etmek demektir. O halde Tanrı kendisine itaat eden iki kulunu niçin cezaya çarptırsın, bundan başka Tanrı kendisine itaat edip seyir ve harekette bulunduklarından dolayı onları övüyor. Tanrı bu Yahudi bilginini öldürsün, onun bilginliğini takbih etsin, o, Tanrıya karşı ne kadar cesaretli davranıyor, Tanrının emirlerine boyun eğip, itaat eden bu iki kuluna karşı ne kadar büyük iftiralarda bulunuyor, dedikten sonra, taaccüp edip: «Biz Tanrının kullarıyız, hep onun katına döneceğiz» ayetini okudu. Bundan sonra yerden ufacık bir ağaç parçası alarak toprağı kazmaya başladı, uzun bir müddet geçtikten sonra başını yukarıya kaldırdı. Ağaç parçasını yere atarak: Size Tanrı elçisinden (s. m.) işitmiş olduğum bu hadîsi nakledeyim mi? Peygamber bu hadîsinde güneş ile ayın yaratılışlarını ve akibetlerini anlatıyor, dedi. Biz, Tanrı senden razı olsun, anlat dedik. Bunun üzerine o şu hadîsi rivayet etti: Tanrı elçisinden güneş ve ay hakkında sordular. O, soranlara şu cevabı verdi: Kutlu ve Yüce Tanrı mahlûklarını

mükemmel olarak yarattı, yaratılmıyan ancak Âdem kalmıştı. Mahlûklarını meydana getirirken arşının nurundan iki güneş yarattı. Birini ezelî olan ilminde güneş halinde bırakmayı kararlaştırdı, bu iki güneşten birini doğacağı ve batacağı yerler arasında dünya gibi bir biçimde yarattı, ezelî olan ilminde nurunu belirsiz edip, ay haline çevireceğini kararlaştırdığı güneşi ise ötekisine nispetle küçük yaptı. Bu iki güneşin küçük gözükmesi, göğün çok yüksekte olup yerden uzak olmasından ileri gelmektedir. Tanrı bu iki güneşi önce yarattığı hallerinde bırakmış olsa idi, geceler gündüzlerden, gündüzler de gecelerden ayırt edilemezdi. Ücretle çalışan ne zaman çalışacağını, ne vakit ücretini alacağını, oruçlu, ne vakit iftar edeceğini, kadınlar malûm günlerini nasıl sayacaklarını, müslümanlar hac vakitlerini, borçlu ne vakit borcunu ödiyeceğini, insanlar geçinmeleri için ne vakitlerde çalışarak ne zaman istirahat edeceklerini bilmezlerdi. Kudretli ve Ulu Tanrı, kullarının ihtiyaçlarını pek iyi bildiği ve kullarına pek merhametli olduğu için, Cebrail'i gönderdi, Cebrail o vakit güneş halinde bulunduğu ayın üzerinden kanadını üç defa geçirdi ve böylece ayın aydınlığını giderdi. Bundan sonra ayda ancak nur kaldı. Yüce ve Ulu Tanrı bunu kitabında şu ayette anlatmaktadır: «Biz gece ve gündüzleri, kendimizin birliğimizi ve kudretimizi gösteren iki belgi kıldık, gecenin işareti olarak aydınlığını giderdik, gündüzün belgisini aydın kıldık» (İsra: 5). Tanrı elçisi sözüne devam edip

şöyle dedi: Ayda görmekte olduğumuz çizgilere benziyen siyahlık bu giderınenin işaretidir. Tanrı bundan sonra güneş için arş nurunun aydınlığından bir araba yarattı. Bu arabanın 360 kulpu vardı. Bu kulplardan herbirine bir meleği memur etti. Meleklerden herbiri bu kulplardan birine yapıştı. Aya ve onun arabasına da göklerin ahalisinden 360 meleği memur etti. Onlar da onun kulplarına yapıştılar. Tanrı her ikisi için de yerin iki tarafında ve göğün etrafında doğacak ve batacakları yerleri, batıda siyah çamurdan 180 pınar yarattı ki, Tanrı bunu kitabında şöyle anlatmaktadır: «Yeryüzünde onun kudretini kutlu ve sağlam kıldık, kendisine her istediği şeyi bağışladık. O, bu yolu takip etti. Güneşin battığı yere vardı. Onun siyah çamurlu bir pınara battığını gördü» (Kehf: 84-85-86). Tanrı doğuda da aynı miktarda siyah çamurlu pınarlar yarattı. Pınarlar, kuvvetli kaynarken kazan gibi kaynarlar, onun her gün ve gece doğacak ve batacak yeni yerleri var. Bu pınarların baştarafı doğu, son tarafı batıdır. Yazın, güneşin doğacak yerleri ile batacak yerlerinin arası uzun, kışın doğacak yerleri ile batacak yerlerin arası daha yakındır. Tanrı bunu kitabında: «O, iki maşrik ile iki mağribin, Rabbisidir» diye anlatır, yani, doğacağı yer orada, batacağı yer burada, demek ister. Tanrı, bu ayette güneşin doğacağı ve batacağı yerlerinin hepsini de anmadı, ancak sonradan maşriklerin ve mağriblerin Rabbi diye çoğul kalıbına sokarak anlattı. Böylece bu pınarların sayısını

da anmış oldu. Tanrı, aynı zamanda göğün aşağısında bir deniz yarattı. Bu deniz üç fersahlık bir kareyi işgal eder. Bu deniz, her tarafı sarılıp tutturulmuş olan bir dalga olup, Tanrının emriyle gökte bulunur. Bu denizden bir damla olsun su damlamaz. Adette bütün denizler bir yerde sabit olduğu halde, bu deniz atılmış ok süratinde akar. Bu dalga, havada doğu ile batı arasında uzatılmış bir ip gibi dosdoğru hareket eder. Güneş, ay ve seyyareler, bu denizin dalgalarının derinlikleri içinde seyir ve hareket ederler. Tanrı bu hali: «Bunlardan herbiri kendi feleğinde yüzer» diye anlatmaktadır. Felek arabanın bu denizin derin dalgaları içinde yürümesinden ibarettir. Muhammed' in vücudunu, kudretinin tesirinde bulunduran Tanrı adına and içerek: Güneş, bu denizin dışarısına çıktığı takdirde, yerdeki kaya ve taşları yakacağını ay bu denizin dışarısından doğarsa, yeryüzünde yaşıyanların onun güzelliğine düşkün ve âşık olup, Tanrıyı bırakarak, ona tapmış olacaklarını teyit ederim. Ancak Tanrının bu gibi kötü işlerden koruduğu evliyalar bundan korunurlardı. İbn Abbas, Ali bin Ebu Talib'in: Ey Tanrı elçisi! Atam anam sana feda olsun, sen seyyarelerin güneş ve ay ile birlikte seyir ve hareket ettiğini söyledin, seyyareler nedir? diye sorduğunu nakleder. Tanrı elçisi onun bu sorusunu şöyle cevaplandırdı: Bunlar beş yıldız olup, Bercis, Zuhal, Utarid, Behram ve Zühre adlarını taşırlar. Bu beş yıldız güneş ve ay ile birlikte, onlar gibi, seyir ve hareket ederler. Bunlardan

başka yıldızlar ise, kandillerin mescitlerde asılı bulunduğu gibi göklerde asılı dururlar. Bunlar Tanrıyı takdis ve ona ibadet ederek gök ile birlikte dönerler. Tanrı elçisi sözüne devam edip şöyle dedi: Siz bunu açık bir surette görmek ve bilmek isterseniz, feleğin dönüp dolaşmasına bakınız, o, bir defasında şurada, diğer bir defasında başka bir yerde gözükür. İşte bu, seyyareler hariç olmak üzere göğün bütün diğer yıldızlarla birlikte dönüp dolaşmasıdır. Bunların bugünkü dönüp dolaşmaları, gördüğünüz gibidir. Bu dönüp dolaşmalar, onların ibadetleri ve namaz kılmalarıdır. Bunlar kıyamet kopuncayadek bu şekilde seyir ve hareket ederler. Bunların değirmen taşı gibi süratle hareketleri ise, kıyamet gününün korkunç hallerinden ve depremlerindendir. Yüce Tanrı kitabında bu hali şöyle anlatmaktadır: «Göğün değirmen taşı gibi döndüğü, dağların bir yürüyüş ile yürüdüğü günde, Tanrının ayetlerini yalanlıyanların vay haline» (Tur: 9-10-11-12). Güneş doğduğu vakit, pınarladan birinden, arabası üzerinde olduğu halde, peyda olur, onun idaresine memur olan 360 melek, kanadlarını yaydıkları halde Tanrıyı eksikliklerden tenzihle onu takdis ve ona ibadet ederek arabayı felekte çekerler. Onlar gece ve gündüzlerin saatleri sona erinceye kadar, gece, gündüz bu vazifeyi görürler. Tanrı, güneş ile ayı denemek istediği vakit, kullar Tanrının belgelerinden bazısını görürler. Tanrı bu belgeyi göstermekle kullarını günahlarından tövbe edip, kendisine itaat ve ibadete çağırır. Tanrı, bu belgesini

göstermek istediğinde, güneş arabasından yuvarlanarak denizin derinlikleri içine düşer, bu deniz felektir. Tanrı, bu belgesini büyütmek ve kullarını korkutmak istediği vakit, güneş tamamiyle arabadan yuvarlanır, arabanın üzerinde güneşin bir parçası bile kalmaz, bu vakit gün kararır, yıldızlar gözükür. Bu, güneşin tamamiyle tutulma halidir. Tanrı bundan daha küçük belgesini göstermek isterse, güneşin yarısı, yahut üçte biri veya üçte ikisi suya düşer, diğer parçaları arabanın üzerinde kalır. Bu, güneşin küçük ölçüde tutulma halidir. Tanrı, bu yolla güneşi veyahut ayı dener, kullarını korkutarak günahlarını affetmesi için yalvarmaya çağırır. Bu hallerden hangisi vukua gelirse gelsin, arabayı çekmeye memur olan melekler ikiye bölünürler, bir kısmı güneşi arabaya, diğer bir kısmı da arabayı güneşe doğru çekerler, bu görevleri esnasında, Tanrıyı bütün eksikliklerden tenzih edip, onu takdis ve ona ibadet ederek arabayı veyahut güneşi çekerler, gerek yaz, kış ve gerek güz ve ilkbahar mevsimlerinde, gece ve gündüzlerin saatleri müddetince namaz kılarak, gece ve gündüzlerin uzunluğunu arttırmamasını temin ederler. Tanrı onlara bunun ilmini ilham etmiş, onlara bu kuvveti vermiştir. Siz güneş ile ayın kendilerini örten bu denizin derinliklerini içinden azar azar olarak çıktığını görüyorsunuz, güneş veyahut ayı tamamiyle denizin dalgaları içinden çıkardıktan sonra, memur olan bütün melekler bir araya toplanarak güneşi (veyahut ayı) arabanın üzerine koyarlar, Tan-

rıyı bütün eksikliklerden tenzih ederek, onu takdis ve ona ibadet ettikleri halde arabayı çekerek batıya getirirler. Batmakta olduğu yerine getirdikten sonra, güneşi o pınara sokarlar. Bunun üzerine güneş göğün ufkundan pınara düşer. Tanrı elçisi sözüne devam edip şöyle dedi: Kudretinin en acibi ve bundan daha acibini yaratmadığı bir şey varsa, o da (Sara ile İbrahim her ikisi de ihtiyarlamış-ken melek tarafından İshak'ın ve sonra da Yakub'un doğması ile müjdelenmesidir ki,) Sara, kudretin büyüklüğüne taaccüp etmiş, bunun üzerine Cebrail ona: Ey Sara: Tanrının kudret ve hikmetine taaccüp mü ediyorsun? (Hud: 72) diye hitap etmişti. Tanrının, biri doğuda, diğeri batıda olmak üzere iki şehir yaratması da kudretinin taaccüp edilecek hallerindendir. Bu iki şehirden biri doğuda, diğeri batıda olup, doğudaki şehrin ahalisi Âd kavminden olan inananların kalıntısıdır. Batıda olan şehrin ahalisi ise, Salih Peygambere inanmış olan Semud kavminin kalıntısıdır. Doğudaki şehrin adı Süryanicede Markisya, arapçada Cebelku'dur. Batıdakinin Süryanice adı Bercisya, arapçası Cabersü'dür. Her iki şehrin onar bin kapısı olup, kapıların arası bir fersahlıktır. Her iki şehrin her kapısında onar bin silâhlı bekçi nöbet bekler. Ahalisinin sayısı o kadar çoktur ki, bir kere bekçilik ettikten sonra, kıyamet kopuncaya kadar onlara nöbet beklemek sırası gelmez. Muhammed'in vücudunu kudretinin tesirinde bulunduran Tanrı adına and içerek temin ederim ki, bu şehirlerde yaşıyan halkın

sayısının çokluğu ve seslerinin gürültüsü mâni olmadığı takdirde, dünyada yaşıyan bütün kavimler, doğduğu ve battığı vakitlerde güneşin gökteki denize düşmesinden husule gelen gürültüyü işitebilirlerdi. Bu iki şehirde oturan kavimlerin arka taraflarında Mensik, Tafıl, Taris adında diğer üç kavim yaşar. Ya'cuc ve Ma'cuc'lar onlara yakın bir yerdedirler. Cebrail, beni geceleyin Mescid-i Haram'dan alıp, Mescid-i Aksa'ya götürdüğü vakit, beni Ya'cuc ve Ma'cuc'lar yurduna da götürdü. Ben onları Yüce ve Ulu Tanrıya imana çağırdım. Fakat onlar benim bu çağrımı kabul etmediler. Cebrail, bundan sonra, beni öteki iki şehre götürdü. Onları da Yüce ve Ulu Tanrının dinine ve ona ibadete çağırdım. Onlar benim çağrımı kabul edip bütün kötülükleri bıraktılar. Din ve diyanetleri bakımından onların en iyisi sizin en iyinizle bir derecededir, onların kötüleri sizin kötüleriniz sırasındadırlar. Cebrail, bundan sonra, beni öteki üç kavmin yanına götürdü. Onları da Tanrının dinine ve ona ibadete çağırdım, onlar çağrımı kabul etmediler. Yüce ve Ulu Tanrıyı inkâr edip Tanrı elçilerini yalanladılar. Onlar, Ya'cuc, Ma'cuc ve Tanrıya isyan eden diğer kavimlerle birlikte cehennemliktirler. Battıktan sonra güneş, meleklerin süratli uçuşları ile, bir gökten diğer göklere götürülür, en yüksekteki yedinci göğe ulaşır, arşın altında secdeye kapanır, güneşin idaresine memur edilen melekler de onunla birlikte secde ederler. Güneş, bundan sonra bir gökten diğerine iner, dünya göğüne

geldiği vakit tan yeri açılır. Pınarlardan birinden doğarak alçaldığı zaman tan yeri aydınlanır, gökten alçaldığında güneş dünyayı aydınlatır. Tanrı elçisi sözüne devam edip dedi ki: Tanrı, doğu tarafında yedinci denizin üzerinde karanlıktan bir perde yarattı. Bu perde Tanrının dünyayı yaratmasından kıyamet kopuncaya kadar olan gecelerin sayılarına göredir. Güneş batacağı yere geldiğinde, gecelerin idaresine memur olan melek gelerek perdenin karanlığından bir avuç alır, bundan sonra batıya gelir, avucundaki karanlığı azar azar parmakları arasından dağıtarak ufuktaki kırmızılığın bitmesini bekler. Kırmızılık bittikten sonra, avucundaki bütün karanlığı dağıtır. Melek, bundan sonra kanadlarını yayar, onun kanadları yeryüzünün iki tarafında, göğün iki çevresine ulaşır. Yüce Tanrı irade ettiği nispette, gök ve yerin çevresi haricinde havada uzanır. Melek, Tanrıyı her eksiklikten tenzih ve takdisle ona ibadet edip, iki kanadı ile karanlığı sevk ve idare ve batıya ulaşıncaya kadar böylece hareket eder. Melek, batıya geldiğinde, doğu tarafından tanyeri açılır. Melek bundan sonra, kanadlarını birbirine yanaştırır, iki avucu ile karanlığın parçalarını birbirine yanaştırdıktan sonra onu avucu içine alır. Bundan sonra doğudaki karanlığı alarak batıya getirip yedinci denizin üzerine koyar. Bunun üzerine gecenin karanlığı yedinci denizin üzerinden başlar. Bu perde doğudan batıya nakledilirse, sûr üfürülür, sûrun üfürülmesiyle dünya yıkılır. Böylece dünya nizamı

bozuluncayadek günler doğu tarafından aydınlanır. Gecelerin karanlığı öteki karanlık perdesi tarafından gelir. Tanrının, kullarını günahlarından tövbe ettirmek üzere tâyin ettiği vakit gelinceye dek güneş ile ay kendilerinin doğacak yerlerinde doğmakta devam ederler, doğmakta oldukları yerlerden batıya doğru seyreder, oradan en yüksekteki yedinci göğe yükselirler. Arşın alt tarafına gelerek secdeye kapanırlar. Tanrının kullarını tövbeye çağıracağı vakit geldiğinde, yer yüzünde günahkârlar ve günahlar çoğalır, hayırlı işler işliyen kalmaz, hayırlı işleri emir ve tavsiye eden bulunmaz, yeryüzünde kötülük çoğalır, yayılır. Kötülükten meneden de kalmaz. Yeryüzünün hali bu şekli aldıktan sonra, güneş arşın alt tarafında bir gece kadar alıkonulur, güneş nereden doğacağı hakkında emir verilmesini isteyerek secdeye kapanır, fakat ay arşın alt tarafına gelerek güneşle birlikte secdeye kapanıncayadek cevap verilmez. Ay da nereden doğacağını sorar, ona da cevap verilmez, güneş üç gece, ay iki gece kadar arşın altında alıkonulur, o gecenin uzunluğunu ancak geceleri ibadet edenler bilirler. O zaman islâm yurtlarının her birinde, böylece geceleri ibadet edenlerden az sayıda bir topluluk kalmış olur. Onlar, ahali tarafından hakir görülür, zillet içinde yaşarlar. Bu zahitlerden biri, önce, uyuduğu kadar uyuduktan sonra, yerinden kalkar, namaz kılacağı yerine girer, namazını kılar, *evrad*'ını, (Kur'an ve dualıklarını) okur, bundan sonra ibadet ettiği yerinden kalkar, tan-

yerinin henüz açılmadığını görür, bunu şüphe ile karşılar, kötü düşüncelere kapılır: Ben namaz kılarken kısa sureler okumuşum, yahut namazımda kusur etmişim, yahut vaktinden önce kalkmışımdır, diye düşündükten sonra, namaz kılacak yere girerek tekrar evvelki gecede kıldığı namazlarını kılar, evradını okur, namaz kıldığı yerinden çıkar, yine de tanyerinin açılmamış olduğunu görür, şüphesi ve korkusu artar, her türlü kötü düşüncelere dalar. Yine de: Namazımı hafif kılmışımdır, namazımda kusurum vardır, yahut erkenden, gecenin evvelinden, uykumdan kalkmışımdır, diye düşünerek üçüncü defa olmak üzere namaz kılacağı yere girer, gecenin korkunç hal ve hâdisesini beklediği için bu defasında pek ziyade korkmuş bir halde namaz yerine girer, namaz yerinden kalkarak çıktığı vakit gecenin karanlığını ve yıldızların da gecenin başlangıcında bulundukları yerde dönmekte olduklarını görür. Zahit, o gecenin korkulu hal ve hâdiselerini beklediği için, bu defasında işin hakikatini anlıyarak korkunç haller içinde olan kimse gibi korkar, ağlamak onun bu ıstırabını hafifletir. Bundan sonra, o şehir ve memleketin zahitleri birbirini çağırmaya başlarlar. Zaten onlar bundan önce birbirleriyle tanışırlar, görüşürlerdi. Her şehir ve her mahallin zahitleri o şehir ve mahallin mescitlerinden birinde toplanırlar, o gecenin kalan kısmında ağlıyarak, bağırıp çağırıp yalvararak Tanrıya dua ve ibadet ederler. Gaflet içinde bulunanlar ise bu geceyi gaflet içinde geçirirler. Güneş

ile ay üç gece kadar bu halde kaldıktan sonra, Cebrail güneş ile ayın yanına gelerek: Yüce ve Ulu Tanrı size âdette battığınız yerinize dönerek oradan doğmanızı emrediyor, bundan sonra Rab size aydınlık vermiyecektir, der, güneş ile ay bundan müteessir olarak ağlarlar, onların ağlamasını yedi gök ahalisi ile arşın balkonlarında yaşıyanlar ve arşı kaldırmaya memur olan melekler de işitirler, onlar da ay ile güneşin bu halinden, ölüm ve kıyamet gününün korkunç vaziyetinden müteessir olarak ağlarlar. Yeryüzünde yaşıyanlar güneş ile ayın âdette doğdukları yerlerinden doğacaklarını beklerlerken, kafalarının arka tarafından, iki kara kargaya benzer bir halde simsiyah ve tortop olarak doğduklarını, güneş ve ay tutulduğu vakitlerde olduğu gibi güneşi ziyasız, ayı nursuz bir halde görürler. Bunun üzerine yeryüzünde yaşayanlar bağırıp çağırmaya başlarlar. Analar çocuklarını, dostlar, kalblerinin meyvası hükmünde olan dostlarını unuturlar, herkes karşılaştığı bu dehşetli hal ile meşgul olur.

İyi ve hayırlı kimselerin ağlamaları o gün faydalı olur, onların bu hareketi amel defterlerine ibadet olarak yazılır. Azgın ve bozuk kişilerin ağlamaları o gün kendilerine fayda vermez, onların ağlaması amel defterlerine azgınlık olarak yazılır. Ay ile güneş birbiriyle yarışan, öne geçmek için birbiriyle çekişen ve birbirinin dengi olan iki deveye benzer bir halde göğe doğru yükselirler. Göğün ortasından ibaret olan göbeğine geldikleri vakit, Cebrail yanlarına gelerek

boynuzlarından yakalayıp onları batıya iade eder, onları eskiden batmakta oldukları pınara gurup ettirmeden tövbe kapısında batırır. Tanrı elçsi bunu anlatırken Ömer bin Hattap; Ey Tanrı elçisi! Kendim ve ailem yolunda feda olsun, tövbe kapısı nedir? diye sordu. Tanrı elçisi onun bu sorusuna şöyle cevap verdi: Ey Ömer! Tanrı, tövbe için batının arka tarafında ayrı bir kapı yarattı, bu kapının iki tane kanadı olup, inci ve mücevherle süslenmiştir, bu iki kapının arası, süratle koşan süvari için kırk yılda geçilecek kadar bir yoldur. Bu kapı, Tanrı tarafından yaratıldıktan beri açık olup, ancak güneş ile ayın batıdan doğduğu gecenin sabahında kapanacaktır. Âdem' den bugüne kadar kulların tekrar günahkâr olmamak üzere kıldıkları doğru tövbeler o kapıdan içeriye girer, Yüce ve Ulu Tanrının katına yükselir. Bu sırada Muaz bin Cebel: Ey Tanrı elçisi! Atam ve anam sana feda olsun, doğru olan tövbe nedir? diye sordu. Tanrı elçisi: Önce katlanılan günahlara pişman olarak bunları affetmesini Tanrıdan dilemek ve süt ineğin memesine nasıl tekrar dönmezse, bunun gibi o günahları tekrar işlememeye söz vermektir, diye cevap verdikten sonra sözünün kalan kısımlarını anlatmaya başladı: Dünyanın nizamı bozulduğu vakit, Cebrail o kapıya gelir, her iki kanadını kapatır, kanadları birbirine bitiştirerek, aralarında hiçbir açıklık bulunmayacak bir hale getirir. Tövbe kapısı böylece kapandıktan sonra İslâmiyette yapılan hiçbir hayırlı amel fayda vermez, ancak bundan önce

hayırlı olan ınsanların amelleri leh ve aleyhlerinde olmak üzere Tanrı katına ulaşır. Yüce Tanrı bunu şu âyetinde anlatır: «Meleklerin veya Rabbin gelmesini mi, yahut ilâhi işaret ve belgilerin gözükmesini mi bekliyorlar? Tanrının bazı ayetlerı geldiği gün ınanmak fayda vermez, eğer o kimse ondan önce mana gelmemiş, yahut inancı ile bir hayır kazanmamış ise...» (En'am: 158). Söz buraya geldiğinde Übey bin Kâ'b: Ey Tanrı elçisi! Atam ve anam sana feda olsun, bundan sonra güneş ile ayın ve dünya ile halkının hali ne olacaktır? diye sordu. Tanrı elçisı ona şu cevabı verdi: Ey Übey! Güneş ıle ay bu hâdiselerden sonra tekrar nur ve aydınlık giyimlerinı giyerek eskiden olduğu gibı, doğacak ve batacaklardır, ınsanlara gelince, onlar, belgilerin acı ve kaygulu olduğunu gördükten sonra, dünyalarını onarmaya başlarlar, kanallar kazırlar, ırmaklar akıtırlar, ağaçlar dikerler, yapılar yaparlar. Fakat dünyanın ömrü kısa olup, surun üfürülmesiyle güneşin batıdan doğmasına kadar geçen müddet. yeni doğan bir kulunun (at yavrusunun) bınilecek kadar büyümesı ıçin kâfı gelmez. diye cevap verdi. Bu sırada Huzayfe bin El-Yemân: Ey Tanrı elçisi! Atam ve anam sana feda olsun, sûr üfürüldüğü vakit insanların hali ne olur? diye sorduğunda Tanrı elçisi şu cevabı verdi: Ey Huzeyfe! Muhammed'in vücudunu kudretinin tesirinde bulunduran Tanrı adına and içerek şunu teyit ederim: Kıyamet öyle çabuk ve beklenmedik bir vakitte kopar ki, havuzunu su ile dolduran kimse havuzundaki suyu içmek fırsatını bulama-

dan kıyamet kopar; bir giyim iki kişi arasında bulunursa, onlar bu giyimi sarmak, satmak ve satın almak imkânını bulmadan kıyamet kopar; bir kimse eline lokmasını almış ve ağzına sokmuş bir halde bulunursa, lokmasını yemek imkânını bulmadan kıyamet kopar; biri sağınal devesinin sütünü sağıp devesinin yanından ayrılarak bunu içmeden kopar, dedikten sonra şu âyeti okudu: «Kıyamet onları ansızın bastırır, onlar kıyametin koptuğunu duymazlar» (Ankebut: 52). Sûr üfürülerek kıyamet koptuktan sonra, Yüce Tanrı cennetlilerle cehennemlileri birbirinden ayırır, fakat güneş ile ayın getirilmesini emretmeden önce cennet ehli cennete, cehennemliler cehenneme giremezler, güneş ile ay siyah ve tortop oldukları halde getirilirler, onlar kaygu, ıstırap içinde ve titrek bir halde bulunurlar, o günün dehşetinden ve Tanrıdan korktukları için damarları atar. Arşın hizasına geldiklerinde secdeye kapanırlar ve: Ey Rabbimiz! bizim itaatimizi, sana ibadet edip dönüp dolaştığımızı, dünya günlerinin devamı müddetince senin emrine boyun eğerek süratle seyir ve hareket etmiş olduğumuzu biliyorsun, müşriklerin bize taptıklarından dolayı bizi azaba çarptırma, biz sana ibadet etmeyi unutmadık, derler. Kutlu ve Yüce Tanrı onlara: doğru söylüyorsunuz, ben sizi yeni baştan yaratarak eski halinize iade etmeyi kararlaştırdım, sizi ne gibi bir maddeden yaratmış isem, aslınıza dönünüz, der. Onlar: Ey Rabbimiz bizi ne gibi bir maddeden yaratmıştın? diye sorarlar. Tanrı: Ben sizi arşımın

nurundan yarattım, nura dönünüz, der. Bu ilâhi emir üzerine her ikisinden bir yıldırım parlar, bunun parlaklığı gözleri kamaştıracak dereceyi bulur. Bundan sonra bu parlıyan madde arşın nuriyle birleşir. Yüce Tanrı şöyle der: «O. yeni baştan yaratır, yaratmayı iade eder» (Buruc: 12). İkrime diyor: İbn Abbas'ın yanından kalkarak bu hadîsi işitenlerle birlikte Kâ'b'ın yanına geldik. İbn Abbas'ın sözlerini ve Tanrı elçisinden rivayet edilen hadîsi ona naklettik. Bunun üzerine Kâ'b yerinden kalktı, hep birlikte İbn Abbas'ın katına geldik. Kâ'b, İbn Abbas'a: benim hadîsim hakkında sözlerini duydum, ben, Tanrıdan kendimi yargılamasını diler, tövbe ederim, ben, o sözleri eski bir kitapta okumuştum, o kitap elden ele dolaşıyordu. Bunun Yahudiler tarafından ne derece değiştirilmiş olduğunu bilmiyorum, sen ise yeni bir eserden, Yüce ve kudreti büyük olan Tanrı tarafından son zamanda indirilmiş olan kitaptan, peygamberlerin ulusundan ve hayırlısından naklediyorsun. Ben, o hadîsi senden işitip ezberlemek isterim, onu bana nakledersen, bu benim öteki hadîsimin yerini tutar, dedi. İbn Abbas, onun bu ricasiyle hadîsi tekrarladı. Ben de bunu parça parça olarak kalbimde yerleştirdim. İbn Abbas hadîsi tekrarlarken önce bize söylediklerine bir şey de eklemediği gibi bir şey de eksiltmedi, hiçbir parçasını öne geçirmedi, sona da bırakmadı. Bunun üzerine benim İbn Abbas'a olan saygım ve sevgim arttı ve hadîs ezberlemeye de rağbetim fazlalaştı».

Bu hususta geçıp giden bilginlerden rivayet edilen hadîsler cümlesinden olmak üzere bize İbn Humeyd söyledi, ona, Abdülâzız bin Rüfeyi'den nakledip Cerir söylemiş, o, İbn Tufayl'den, o da İbn Kevva'dan şunu rivayet eder: «Ben Ali'den (A. m): Ey inananlar emiri aydaki bu lekeler nedir? diye sordum. Ali: yazıklar olsun sana, sen: gecenin belgisini, yanı, ayın yüzünü kararttık, âyetini okumadın mı? Bu lekeler, Tanrının ayın aydınlığını gidermesidir, diye cevap verdi».

Bana, Ebu Küreyb söyledi, ona Za'ide'den nakledip Talk söylemiş, o, Âsım'dan, o da Ali bin Rabia'dan, o, İbn Kevvâ'dan şunu rivayet eder: «Ben Ali'den (A. m): ayda görülen bu siyahlık nedir? diye sorduğumda Ali: Biz, gecenin belgisini kararttık gündüzün belgisini aydın kıldık, âyetini okuyarak cevap verdi ve: bu siyahlık aydınlığın giderilmesinin eseridir, dedi». Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdurrahman söylemiş, onlara da Ebu İshak'tan nakledip İsrail söylemiş, o, Ubeyd bin Umeyr'den şunu rivayet eder: «Ben, Ali'nin (A.m) katında bulunduğum vakit İbn Kevvâ ayda görülen siyahlık nedir? diye sorduğunda, Ali: o gecenin giderilen belgisinin eseridir, diye cevap verdi». Bize, İbn Ebu Şevârib söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid bin Zürey, onlara da İmran bin Hüdeyr söylemiş, o, Rüfeyi bin Ebu Kesir'den şunu rivayet eder: «Ali bin Ebu Talip bize: İstediğiniz şeyleri sorunuz, dedi. Bunun üzerine İbn Kevvâ ayağa

kalktı ve: Ayda görülen siyahlık nedir? diye sordu. Ali: Tanrı seni öldürsün, keşke din ve ahret hakkında sormuş olsaydın, dedikten sonra: o, gecenin karartılmasıdır, cevabında bulundu». Bize, Zekeriyya bin Yahya bin Eban Mısrî söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Ufeyr, onlara da İbn Lehi'a söylemiş, o, Huyey bin Abdullah'tan, o da Ebu Abdurrahman'dan, o, Abdullah bin Amr bin El-As'dan şunu rivayet eder: «Biri Ali'den (R. A.): Ayda görülen siyahlık nedir, diye sorduğunda. Ali: Tanrı kitabında: biz gece ile gündüzü iki belgi kıldık, gecenin belgisini karanlık, gündüzün belgisini aydın kıldık, âyetini okudu».

Bize, Muhammed bin Sa'id söyledi, o: Bana babam söyledi, der. Babasına amcası, ona da babası söylemiş, o, İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «İbn Abbas, biz, gece ile gündüzü iki belgi kıldık, gecenin belgisini giderdik, ayetini: geceyi kararttık, diye tefsir etti». Bize Kasım söyledi. ona ve arkadaşlarına Hüseyin, onlara da Haccac söylemiş, Haccac, İbn Cüreyc'den, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Ay da güneş gibi aydınlatıyordu. Ay gecenin, güneş gündüzün belgisidir. Tanrı ayı kararttı». Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Ebu Za'ide söylemiş, o, Mücahid'den nakledip: İbn Cüreyc bana şunu söyledi, der: «Mücahid: biz gece ile gündüzü iki belgi yaptık, âyetini açıklarken: güneş gündüzün, ay gecenin belgisidir, gecenin belgisini giderdik, ayetini tefsir ederken: bundan maksat ayda gözüken siyahlıktır, Tanrı onu bu

şekilde yarattı, demiştir». Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, ona da İbn Cüreyc'den nakledip Haccac söylemiş. O, Mücahid'in, bu ayeti: biz gece ile gündüzü iki belgi, yani gece ve gündüz kıldık, diye tafsir etmiş olduğunu ve: Tanrı onları bu şekilde yaratmıştır, diye söylediğini nakleder. İbn Cüreyc, Abdullah bin Kesir'in, kendisine ve arkadaşlarına, gecenin belgisini giderdik, gündüzün belgisini aydınlatıcı kıldık, ayetini açıklarken: «iki belgiden maksat gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır, demiştir». Bize Bişr bin Muaz söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezit bin Zureyi, onlara da Katade'den nakledip Sa'id söylemiş, o, Katade'nin, kendisine ve arkadaşlarına şunu söylemiş olduğunu rivayet eder: «Biz, Yüce ve Ulu Tanrının: gece ile gündüzü iki belgi kıldık, gecenin belgisini giderdik, ayetini açıklarken: gece belgisinin giderilmesinin eseri ayda görülen siyahlık, gündüzün belgisi güneşin gösterici, olmasıdır, diye tefsir ederdik, Tanrı, güneşi aydan daha parlak ve daha büyük olarak yaratmıştır». Bize Muhammed bin Amr söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Âsım, onlara da İsa söylemiş, İsa, Haris'ten, o da Hasan'dan, o, Verka'dan, bunların hepsi de İbn Ebu Nüceyh yoliyle Mücahid'den rivayet ederler. Mücahid: «Biz, gece ve gündüzü iki belgi kıldık, ayetini: gece ve gündüz kıldık, yüce ve kudreti büyük olan Tanrı bunlardan her ikisini bu şekilde yaratmıştır, diye açıklamıştır».

Ebu Ca'fer (Taberî) diyor ki: bize göre bu hususta söylenen sözlerin kabule şayan olanı ve doğrusu şudur: ismi ulu ve kutsal olan Tanrı gündüz ile ayı kendisinin iki belgisı olarak yaratmıştır, gündüzün belgisi olan güneşi gösterici kılmış, onun aydınlığı sayesinde her şey gözükür, gecenin belgisi olan ayın aydınlığını giderip onu siyah yapmıştır. İsmı kutlu olan Tanrının, ay ile güneşin her ikisinı arşının nurundan iki güneş halinde yaratmış olması mümkündür. Sonradan, sözlerini naklettiğimiz zatların dedikleri gibi, gecenin karanlığı ile ayın nurunu gidermiştir. Tanrının, ayın nurunu gidermesı, ay ile güneşin başka başka hallere girmesine sebep olmuştur. Bundan başka, güneşin aydınlatıcı olmasının arşın nurundan, ayın ise kürsünün nurundan yaratılmış olan giyimleri giymiş olmaları ile de mümkündür. Burada naklettiğimiz haberlerden birinin senetleri doğru ve güvenli olsa idi, biz senedi güvenilir olanının rivayetini doğru ve sahih olarak kabul ederdik, fakat her iki haberin de senetleri güvenli değildir. Bundan dolayı, güneş ile ayın başka başka hallerde olmasının sebeplerine dair senetle nakledilen bu iki haberi kesin olarak kabul etmeyi caiz görmedik. Bununla beraber, yüce ve ismi kutsal olan Tanrının ay ile güneşin aydınlatma vasıflarını birbirinden başka yaptığını kesin olarak biliyoruz, aydınlatmak hususunda bunların başka başka şekillerde yaratılmalarının, Tanrının kullarının menfaatlerini pek iyi bilmesinden ileri gelmiş olduğuna

da kaniiz. Tanrı, kullarının fayda ve menfaatlerine uygun olduğu için bunlardan birini aydınlık ve gösterici olarak, diğerini de aydınlığı giderilmiş bir halde yaratmıştır.

Bu eserimizde ay ile güneşe dair naklettiğimiz haber ve rivayetleri yeter derecede buluyoruz. Göklerle yerin yaradılışlarının nasıl başlamış ve umumiyetle Tanrının bütün mahlûklarını nasıl yaratmış olduğuna ve bunların tavsifine dair olan haberleri anmadığımız gibi ay ile güneş hakkında rivayet edilen birçok rivayetleri de nakletmedik. Çünkü yukarıda, bu eserimizde zamandan, hükümdarlar ile peygamberlerin tarihinden, şartlarımıza uygun olarak bahsedeceğimizi söylemiştik. Tarihler, zamanlar, ancak gece ve gündüzlerle tesbit edilebileceği için gece ve gündüzü anlattık. Gece ve gündüzler ise, güneş ile ayın feleklerinde dönüp dolaşmalarının vakitlerini bildiren saatler olduğu için, bunlardan da bahsettik. Bunlardan önce vakit ve saatlerle gece ve gündüzlerin bulunmadığı çağlarda, Tanrının ne gibi mahlûkları yaratmış olduğuna dair onun elçisinden rivayet edilen haberleri de naklettik. Bundan başka Tanrının yaratmak istediği ilk varlıkların yaradılışlından hilkati tamamlayıncaya kadar, dünya yılları hesabiyle ne kadar vakit geçmiş olduğunu da anlattık. Bunları naklettiğimiz haber ve delillerle açıkladık. Bundan sonra, Tanrının hilkati tamamlamasından bütün varlıkların yok olup gideceği çağa kadar ne kadar vakit geçeceğini de bildirdik. Söylediğimiz bu sözle-

rin doğruluğunu Tanrı elçisinden (s. m.), sahabeden, milletin bilginlerinden naklettiğimiz haber ve delillerle ispat ettik. Kitabımızın yukarı kısmında yüce ve kudreti ulu olan Tanrıya isyan eden zalimlerin ve Rablarının adlarına uygun olarak iş gören hükümdarların tarihini ve kendilerine Tanrı elçileri gönderilen kavimlerin yaşadıkları vakitleri de anacağımızı söylemiştik. Yukarda, tarihlerin tesbitine yarıyan vakit ve saatlerin bilinmesine yardım eden güneş ve ayın hallerini de anlattık ki, ay ile gecelerin, güneş ile gündüzlerin vakit saatleri bilinir. Bunları anlattıktan sonra, şimdi, Tanrı tarafından devlet ve nimet ihsan edildiği halde, nimetleri küfranla karşılamış olanın, Tanrısını inkâr edip ona isyan edenin, Tanrıya karşı kendisini büyük sayanın halini, bu isyanından dolayı Rab tarafından elindeki nimetleri alınarak hakir ve zelil edilenin akibetini anlatacağız. Bundan sonra onun gösterdiği yoldan ayrılmıyan, ve Tanrı tarafından hakir ve zelil edilen kimsenin halini onun zamanında veya ondan sonra hükümet süren ve Tanrıya itaat ederek eserleri ve işleri övülen hükümdarlarla, elçi ve peygamberleri anacağız.

Tanrıya isyan edenlerin birincisi, onların imamı, başkanı ve yedekçisi olan İblise (ona lânetler olsun) dair

Yüce ve kudreti büyük olan Tanrı onu güzel bir surette yaratmış, ona şeref vermiş, saygılı eylemiş, rivayete göre, onu dünya yüzünün ve

yerin hükümdarı, bununla birlikte cennetin de hazinedarı ve muhafızlarından yapmıştı. O, Tanrısına karşı ululuk gösterdi, Rablık iddiasında bulundu. Rivayete göre idaresi altında bulunanları kendisine ibadete çağırmıştır. Bunun üzerine Tanrı onu ilâhi olan rahmetten sürülen şeytan kalıbına soktu. Hilkat ve suretini çirkin kıldı, lûtfiyle bağışladıklarını elinden aldı, ona lânet okudu, göklerinden kovdu, ahrette, kendisinin ve ona tebiiyyet edenlerle taraftarlarının yaşayacak yerlerini cehennem kıldı. Bizi, dargınlığından ve dargınlığı icabettiren hal ve işlerden saklamasını, nimetlerini artırdıktan sonra eksiltmesinden korumasını diliyerek, Yüce Tanrının dergâhına sığınıyoruz. Şimdi İblis'in yüce ve ulu Tanrıya karşı ululuk göstermesinden evvelki, iddia etmediklerini iddiaya kalkışmasından önceki halini, Tanrının ona bağışlanan nimetlere dair geçip giden bilginlerden nakledilen haberleri anacağız. Bundan sonra onun saltanatı ve hükümdarlığı çağından devleti elinden gidenedek olup bitenleri, verilen nimet ve güzel ihsanların elinden alınmasının sebeplerini ve başka işlerini kısaca anlatacağız.

Dünya göğünün ve yeryüzü ile gökler arasındaki yerlerin İblis'in mülkü olduğuna dair rivayetler

Bize, Kasım bin Hasan söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin bin Davud, onlara da İbn Cüreyc'den nakledip Haccac söylemiş, o, İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «İblis, meleklerin

eşrafından ve onların en saygılı uruklarından olup, cennetlerin de hazinedarı ve muhafızı, dünya göğü ile yeryüzünün de sultanı idi». Bize, Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, ona da İbn Cüreyc'den nakledip Haccac söylemiş, İbn Cüreyc Tavıne'nin azatlısı olan Salih ile Şerik bin Ebu Nemir'den, bunlardan biri veyahut her ikisi de İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Cinlerin bir uruğu melekler cinsindendir, İblis, cinlerin melekler cinsinden gelen uruğundan olup, yerle gök arası onun idaresi altında idi». Bize Musa bin Harun Hemedanî söyledi, ona ve arkadaşlarına Anır bin Hammad, onlara da Süddî'den nakledip Esbat söylemiş, Süddî, İbn Malik ve İbn Salih yoluyla İbn Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoluyla da İbn Mesut'tan ve Tanrı elçisinin (s. m.) sahabesinden bir kitleden naklettiği haberinde şöyle diyor: «İblis, dünya göğü mülkünün başına geçirilmişti. O, meleklerin bir uruğundan gelen cinlerden idi. Onların cin adiyle anılmaları cennetlerin hazinedarı ve muhafızı olmalarından ileri gelmişti. İblis, dünya göğünün idaresi başında bulunmaktan başka cennetin de hazinedarı idi».

Bana Abdan Mervezî söyledi, ona Ebu Mu'az El-Fazl bin Halid'den işitip, Hüseyin bin Ferec, ona da Ubeyd bin Süleyman söylemiş, o, Zahhâk bin Müzahim'den, İbn Abbas'ın «... melekler Âdem'e secde ettiler, ancak İblis secde etmedi, o, cinlerdendi, ayetini açıklarken şunları söylemiş olduğunu rivayet eder: İblis, meleklerin

eşrafından ve en saygıdeğer uruğundandı, cennetlerin hazinedarı ve muhafızı, dünya göğünün ve yeryüzünün sultanı idi». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, onlara da Mübarek bin Mücahid El-Ezher söylemiş, o, Şerik bin Abdullah bin Ebu Nemir'den, o, Tav' me'nin azatlısı olan Salih'ten, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Meleklerin bir uruğu cin adını taşır. İblis bu cinlerdendi ve gökle yer arasında hükümet sürüyordu. O, Tanrıya isyan etti. Bunun üzerine Tanrı onu dergâhından sürülen şeytan kalıbına soktu».

Tanrı düşmanı İblis'in, Rabbinin nimetlerini hakir görmesi, kendisine ibadete çağırarak, Tanrılık iddiasında bulunması.

Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, Hüseyin'e de, İbn Cüreyc'den nakledip Haccac söylemiş, İbn Cüreyc: «Onlar arasından: ben ilâhım, o, ilâh değildir, diye kim söylüyor? ayetini açıklarken: meleklerden kimse: ben ilâhım, o değil, diye söylemedi, İblis: ben ilâhım, o değil, diye söyledi ve kendisine ibadete çağırdı, bunun üzerine bu âyet indi» der. Bize Bişr bin Mu'az söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid, onlara da Katade'den nakledip Sa'id şunu söyledi: «Katade: onların arasından biri: ben ilâhım o ilâh değil derse, biz, bundan dolayı onu cehennem azabına çarptırır, zalimleri böyle azablarız, ayeti Tanrı düşmanı İblis'e mahsus olmak üzere inmiştir, dedi; bu sözü söyledikten sonra: Tanrı

lânet okudu, rahmetinden uzaklaştırdı, onu ve zalimleri cehennemde azaplayacağını bildirdi, dedi».

İblis mel'unun hükümet sürdüğü ve sultanlığı çağında olup biten hal ve hâdiseler, mahvının sebebi, Tanrılık iddiası

Tanrı düşmanı İblis (ona lânetler olsun), Tanrıya muti bulunduğu vakitlerde, bize Ebu Küreyb yoluyla İbn Abbas'tan nakledilen haberde anılan hal ve hâdiseler cereyan etmiştir. Ebu Küreyb ile arkadaşlarına Osman bin Sa'id, onlara da Bişr bin Umare söylemiş, o, Ebu Ravk'tan, o da Zahhâk yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: İblis, meleklerin Cin adını taşıyan bir uruğundandı, bu cinler dumansız ateşten yaratılmışlardı. İblis'in adı Haris idi. O, cennetin hazinedarlarından ve muhafızlarındandı. İbn Abbas, meleklerin bir uruğu olan cinlerden başka bütün meleklerin nurdan yaratılmış olduklarını söyler. Kur'an'da anılan cinler, alevlenerek yandığı vakit ateşin bir tarafında dil gibi uzanan parçasından yaratılmışlardır. İbn Abbas sözüne devam edip diyor ki: insan, çamurdan yaratıldı. Yerde ilk önce cinler yaşarlardı. Onlar yeryüzünde kanlar akıttılar, birbirlerini öldürdüler. Tanrı onlara karşı İblis'in komutasında meleklerden asker gönderdi; bunlar, meleklerin cin adı taşıyan uruğundandı. İblis ile onun idaresinde bulunanlar öteki cinlerle savaşarak onları denizlerdeki adalara ve dağların etrafına sürdüler. Bu

zaferi kazandıktan sonra İblis'in kalbinde gurur doğdu ve: ben, kimsenin yapmadığı bir işi yaptım, diye övündü. Tanrı, onun kalbinde doğan bu gururu bildi, İblis'in yanındaki melekler bunu bilmiyorlardı». Bana Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına İshak bin Haccac, onlara da babasından nakledip Abdullah bin Ebu Ca'fer söylemiş, o Rebil bin Enes'den şunu rivayet eder: «Tanrı, melekleri çarşamba, cinleri perşembe, Âdem'i de cuma günü yarattı. Cinlerden bir kavim kâfir oldu. Melekler gökten inerek onlarla savaşıyor, kanlar akıyor, yeryüzünde fesat hüküm sürüyordu».

Tanrının, düşmanı İblis'i helâk etmesinin sebebi, İblis'in nefsinin ona yüce ve kudretli Tanrıya karşı gururlu ve kibirli olmayı süslü göstermesi

Geçip giden Sahabe ve tabiinin, İblis'in gurur ve kibirinin sebepleri hakkındaki fikirleri birbirine uymaz. Zahhâk, İbn Abbas'tan bu hususta şunu rivayet eder: «İblis, Tanrıya isyan edip yeryüzünde bozgunculuk eden ve azgınlıklarda bulunan cinlerle savaşarak onları kaçırdıktan sonra, kalbi ona bunu büyük ve süslü gösterdi, o, bunu kimsede bulunmıyan bir fazilet diye düşündü». İblis'in bu gururunun sebebi hakkında İbn Abbas'tan ikinci bir rivayet de nakledilmektedir. Bu rivayete göre İblis dünya göğünün hükümdarı, gök ile yer arasında bulunan varlıkların idarecisi ve cennetin hazinedarı ve

muhafızı idi. Bu görevlerin başında bulunmakla beraber Tanrıya ibadet ederdi. O, kendisini pek pek beğendi, kendisinde bu meziyetleri görerek yüce ve kudret sahibi olan Tanrıya karşı kendisini büyük saydı. Buna dair rivayet edilen haberler şunlardır:

Bize Musa bin Harun Hemedanî söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Esbat söylemiş, o, Süddî'den rivayet eder; Süddî, Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan, Hemedanî yoliyle İbn Mesut'tan ve Tanrı elçisinin sahabesinden bir kitleden rivayet ettiği haberinde şöyle diyor: «Yüce ve kudreti ulu olan Tanrı arzu ettiği varlıkları yarattıktan sonra, arşı üzerine çıktı, İblis'i dünya göğü mülkünün başına geçirdi, İblis, meleklerin cin adını taşıyan bir uruğundandı. Bunların cin adını almaları, cennetin hazinedarı ve muhafızı olmalarından ileri gelmişti. İblis, bu meleklerin hâkimi olmakla birlikte (cennetin) hazinedarı ve muhafızı idi. Bu yüksek dereceden dolayı onun kalbinde kibir ve gurur doğdu ve: Tanrı bana bu dereceleri ancak bende meziyetler bulduğu için verdi, diye düşündü». Bana, Musa bin Harun da bunu söyledi. Ahmed bin Ebu Hayseme'nin Amr bin Hammad'dan olan rivayetinde: «Meleklerde bulunmıyan meziyet bende bulunduğu için» şeklindedir. Onun kalbinde kendisini büyük görme hali doğduğunda, Tanrı bu gururu bildi. Bunun üzerine meleklere: «Ben, yeryüzünde bir halife (yani bir hükümdar) yaratacağım» dedi. Bana

İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan nakledip Seleme bin El-Fazl söylemiş, o, Hallad bin Ata'dan, o da Tavus yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «İblis günaha girmeden önce, meleklerden olup adı Azazil idi. O, yeryüzü ahalisindendi. Meleklerin en çok ibadet eden ve en bilginlerindendi. Bu meziyetler onu kibir ve gurur yoluna saptırmıştır. O, cin adını taşıyan bir uruktandı». Bana İbn Humeyd bu haberı ikinci defa olarak da nakletti ve bu defasında haberi Seleme'nin İbn İshak'tan, onun Ata bin Tavus'dan veyahut Mücahid Ebu El-Haccac'dan, onun İbn Abbas ve başkasından olan senet ve rivayetiyle söyledi. O, bu senedi ile olan rivayetinde şöyle der: «İblis, meleklerden bir melek olup, adı Azazil ve yeryüzü ahalisindendi. O, yeryüzünü bayındırlıyanlardandı. O vakit yeryüzü ahalisi arasında meleklerden gelen ve cin adını taşıyanlar da yaşıyordu». Bize İbn Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Şeyban, onlara da Katade'den nakledip Selâm bin Miskin söylemiş, o, Sa'id bin Müseyyeb'den şunu rivayet eder: «İblis, dünya göğü meleklerinin başkanı idi». İblis'in kibir ve gururunun sebebine dair ibn Abbas'tan rivayet edilen üçüncü bir habere göre, İblis yüce ve ulu Tanrı tarafından yaratılan bir kavmin kalıntısından idi. Yüce Tanrı o kavme bir iş emretmişti, onlar Tanrının bu emrini yerine getirmeye yanaşmadılar. Bu hususta İbn Abbas'tan rivayet edilen haberleri aşağıda nakılediyoruz:

Bana Muhammed bin Sinan El-Kazzaz söyledi, ona ve arkadaşlarına Şebib'den nakledip Ebu Asım söylemiş, Şebib, İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı bir kavim yarattı ve Âdem'e secde etmelerini emretti. Onlar: secde etmiyeceğiz, dediler. Bunun üzerine Tanrı onları yakmak üzere ateş gönderdi. Onlardan sonra ikinci bir kavim yaratarak: ben çamurdan Âdem'i yaratacağım, ona secde ediniz, diye emretti. Onlar, emre itaat edip Âdem'e secde etmediler. Bunun üzerine Tanrı onların üzerine ateş gönderdi. Ateş onları yaktı. Tanrı yeni kavim yaratarak: Âdem'e secde etmiyecek misiniz? dediğinde, onlar: evet secde edeceğiz, dediler. İblis, Âdem'e secde etmeye yanaşmıyanlardandı». Diğer ravilere göre İblis'in bu isyanının sebebi, yeryüzünde yaşıyan ve bozgunculukla meşgul olup kanlar akıtan cinlerin kalıntısından olmasındandır, isyan ettikleri vakit Tanrı onlara karşı melekler göndermiş, melekler, onlarla savaşmışlardır. Bu fikri ileri sürenler şunlardır:

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Vazıh, onlara da Ebu Sa'id El-Yahmedî İsmail bin İbrahim söylemiş, o, Sevvar bin El-Ca'd El-Yahmedî'den, o, Şehr bin Havşeb'den şunu rivayet eder: «Şehr: İblis cinlerdendi, ayetini açıklarken: İblis, melekler tarafından kovulmuş cinlerden olup, meleklerden biri esir aldıktan sonra onu göğe götürmüştü, demiştir». Bana Ali bin Hasan söyledi, ona Ebu Nasr Ahmet bin Muhammed El Hallâl, ona Sü-

neyd bin Davud söylemiş, o, Hüşeym'den, o, Abdurrahman bin Yahya'dan, o da Musa bin Nümeyr ile Osman bin Sa'id bin Kâmil'den, Osman ise Sa'id bin Mesud'dan şunu rivayet eder: «Melekler, cinlerle savaşıyorlardı. Bu savaşlarda İblis esir alındı. O zaman küçük yaşta idi. O, melekler arasında onlarla birlikte Tanrıya ibadet edip yaşadı. Âdem'e secde etmeleri emredildiğinde melekler Âdem'e secde ettiler. İblis secde etmeye yanaşmadı. Bu münasebetle kudreti ulu olan Yüce Tanrı:... Ancak İblis secde etmedi, o, cinlerdendi. der». Ebu Ca'fer (Taberî) diyor ki: benim fikrime göre bu haber ve sözlerin kabule şayan olanı ve doğrusu, Yüce ve ulu Tanrının şu ayetine uygun olanıdır ki, Tanrı: «Biz meleklere, Âdem'e secde ediniz, diye emrettiğimizde melekler ona secde ettiler, ancak İblis Âdem'e secde etmedi. O, cinlerdendi. O, isyan ederek Rabbının emrini yerine getirmedi» der. İblis'in isyan edip Tanrının emrine itaat etmemesi, cinlerden olmasından ileri gelebilir. İblis'in bu isyanının, kendisini beğenmesinden, Tanrıya ibadet etmesinden, bilgisinin çokluğundan, dünya göğünün ve yeryüzünün hükümdarı, cennetlerin hazinedarı olmasından ve başka sebep ve işlerden ileri gelmiş olması da caizdir Bu fikirlerin doğruluğu ancak delil olabilecek haberlerle ispat edilebilir. Bizim elimizde ise fikirlerin doğruluğunu ispat edecek delil ve haber yoktur. Bu husustaki ihtilâflar ise yukarıda hikâye ve rivayet ettiğimiz gibidir.

Diğer bir rivayete göre de İblis'in mahvolmasının sebebi şudur: Âdem'den önce yeryüzünde cinler yaşarlardı. Tanrı, onların aralarında çıkacak dâvalara bakmak üzere İblis'i onlara kadı olarak gönderdi, İblis daima adalet ve doğrulukla hükmetmiş ve ona bundan dolayı Hakem adı verilmişti. Tanrı kendi ismini vahiy yoliye bildirmişti. Bundan dolayı İblis'in kalbinde kibir ve gurur doğdu, kendisini ulu gördü ve pek beğendi. Tanrı tarafından kadı olarak gönderildiği halk arasında fitne, düşmanlık ve dargınlık doğurdu. Bunun üzerine o halk yeryüzünde savaşla meşgul oldu, iddia edildiğine göre onlar iki bin yıl savaştılar. Savaşlar o dereceyi buldu ki, rivayete göre, atları kanlar içinde yüzüyordu. Bu raviler, şu ayetin bu hususta inmiş olduğunu söylerler.: «Onları ilk önce yaratmaktan âciz kaldık mı ki, tekrar diriltmekten âciz olalım? Belki onlar kendilerini yeniden yaratacağımızdan şüphe ederler» (K: 15). Meleklerin: «biz sana hamdü sena ile seni her eksiklikten tenzih edip takdis ederken orada fesat yapacak ve kanlar akıtacak bir mahlûk mu yarattın» (Bakara: 30) demeleri de bundan ileri gelmiştir. Bunun üzerine Tanrı ateş göndererek onları yaktı. İblis, kavminin başına gelen bu felâketi gördüğünde, göğe çıktı, melekler arasında kalarak, Tanrının kullarından kimsenin ibadet etmediği derecede çalışarak ibadetle meşgul oldu. Tanrı, Âdem'i yaratıncayadek İblis bu şekilde hareket etti. Âdem yaratıldıktan sonra, anlattığımız gibi, İblis Tanrıya isyan edip emirlerini tutmadı.

Tanrının, İblis'in saltanat ve hâkimiyet günlerinde, insanların ilk ataları olan babamız Âdem'i yaratmasına dair

Kudreti ulu olan Tanrı. meleklere İblis'in içinde saklanan kibir ve gururu bildirmek istedi. Melekler, İblis'in bu halini bilmiyorlardı. İblis'in devlet ve saltanatının yıkılacağı ve kendisinin mahvolacağı zaman yaklaşınca, Tanrı meleklere İblis'in bu halini göstermeyi ve emrini bildirerek Âdem'i yaratmayı kararlaştırıp meleklere: «...Ben yerde kendime bir halife yaratacağım...» (Bakara: 30) dediğinde Melekler: «Biz sana hamdü sena ile her eksiklikten tenzih edip, seni takdis ederken, orada fesatla meşgul olacak ve kan akıtacak mahlûk mu yaratacaksın?...» diye cevap verdiler. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: «Meleklerin böyle söylemeleri, onların bundan önce yeryüzünde yaşayan cinlerin halini görmelerinden ve Tanrı tarafından: ben yerde kendime bir halife yaratacağım, dendikten sonra olmuştur. Onlar: bundan önce yeryüzünü bozup orada kanlar akıtan cinler gibi bir mahlûk mu yaratacaksın? Onlar sana isyan edip emirlerini yerine getirmezler, biz sana hamdü sena ile seni her eksiklikten tenzih edip takdis ediyoruz, dediklerinde Tanrı: Ben, sizin bilmediklerinizi biliyorum, dedi. Tanrı bu sözü ile: İblis'in içinde sakladığı kibir ve gururunu, onun benim emirlerime aykırı iş görmeye kesin olarak karar vermiş bulunduğunu, nefsinin ona batıl şeyleri güzel göstermekte olduğunu açığa

vuracağım ki, siz bunu kendi gözünüzle göreceksiniz, demek istemiştir» [1]. İblis'in kibir ve gururu hakkında birçok sözler söylenmiştir. Biz, bu sözleri *Cami-ül beyan an te'vili âyat-ül Kur'an* adlı eserimizde naklettik ve bu eserimizde nakletmeyi uygun bulmadık.

Tanrı, Âdem'i yaratmak istediğinde, toprağının getirilmesini emretti. Toprak yeryüzünden göğe çıkarıldı, Tanrı Âdem'i yapışkan, kaygın, siyah ve kokan çamurdan yarattı. İbn Abbas, Tanrının Âdem'i kendi eliyle yaratmış olduğunu söyler. Bize Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Süddî'den nakledip Esbat söylemiş; Süddî, Ebu Malik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoluyla da İbn Mesud'dan ve Tanrı elçisinin sahabelerinden bir kitleden rivayet ettiği haberinde: «Melekler, Tanrıya... biz sana hamdü sena ile seni takdis ederken, orada fesat yapan ve kan akıtacak bir mahlûk mu yaratacaksın? dedikleri vakit, Tanrı: Ben, sizin bilmediklerinizi biliyorum, dedi, ayetini tefsir ederken o zatların: yani İblis'in halini ve gururunu biliyorum (siz bunu bilmiyorsunuz)», diye tefsir etmiş olduklarını söyler. Tanrı, toprağı getirmek üzere Cebrail'i yeryüzüne gönderdi, yer ona: toprağımdan bir şey alarak onu eksiltmenden, şekil ve suretimi bozarak beni hakir düşürmenden Tanrıya sığınırım, diye Cebrail'in yerden toprak almasına müsaade etmedi. Bunun üzerine Cebrail toprağı almadan Tanrı katına

[1] İbn Abbas'ın âyet tefsiri burada bitiyor.

döndü ve: Ey Rabbim! yer, sana sığınarak toprak alınama mâni oldu, ben de memur olduğum vazifeyi göremeden döndüm, dedi. Tanrı, bundan sonra bu işe Mikâil'i memur etti. Yer, yine Tanrıya sığınarak toprak alınmasına müsaade etmedi. Mikâil de Tanrı katına dönerek aynı sözleri söyledi. Tanrı, bundan sonra, ölüm meleğini gönderdi. Yer, yine Tanrıya sığınarak toprak alınmasına müsaade etmek istemedi. Melek: Tanrının emrini yerine getirmeden ve yerden toprak almadan göğe dönmekten Tanrıya sığınırım dedikten sonra yerden toprak aldı. Toprağı yalnız bir yerden almayıp, kırmızı, beyaz ve siyah yerlerden toplıyarak bunları birbiriyle karıştırdı. Bundan dolayı Âdem oğulları türlü renktedirler. Melek toprağı aldıktan sonra göğe çıktı, su ile ıslattı, toprak, yapışkan çamur haline geldi. Çamur değişerek kokuncayadek kendi halinde bırakıldı. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Yakup Kumî söylemiş, o, Ca'fer bin Ebu El-Mugire'den, o da Sa'id bin Cübeyr yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Kudret sahibi olan Yüce Tanrı İblis'i gönderdi, o, yeryüzünün yüzeyinden hoş ve tuzlu toprak alarak göğe çıkardı. Bu topraktan yaratıldığı için ona Âdem adı verildi, [1] bunun üzerine İblis: Ben, çamurdan yarattığın mahlûka mı secde edeyim? diye Âdem'e secde etmeye yanaşmadı; toprağı yeryüzünden alarak kendim getirdim, dedi. Bize İbn Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Davud, onlara da Ebu Husayn'dan nakledip

[1] Edîm: Arapçada bazan yeryüzü anlamına gelir.

Şu'be söylemiş, o, Sa'id bin Cübeyr'den şunu rivayet eder: «Âdem'in Âdem adını alması, toprağının yerin yüzeyinden alınmış olmasından ileri gelmiştir». Bana Ahmed bin İshak Ehvazî söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Ahmed, onlara da, Ebu Husayn'den nakledip, Mis'er söylemiş, o, Sa'id bin Cübeyr'den şunu rivayet eder: «Âdem, yerin yüzeyi üzerinden alınan topraktan yaratılmış olduğu için, bu adla anılmıştır». Bana Ahmed bin İshak söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Ahmed, onlara da babasından nakledip Amr bin Sabit söylemiş, o, büyükbabası yoliyle Ali'den (R. A.) şunu rivayet eder: «Âdem, yerin yüzeyinden alınan topraktan yaratılmıştır, alınan bu toprak arasında hoş ve iyisi bulunduğu gibi kötüsü de vardır. Sen bunun eserini Âdem'in oğullarında görüyorsun ki, bunların da iyisi ve kötüsü var». Bana Yakub bin İbrahim söyledi, ona ve arkadaşlarına Avf'dan nakledip İbn Uleyye söylemiş; bana Muhammed bin Beşşar ile Ömer bin Şebbe söyledi, onlar: bize Yahya bin Sa'id söyledi, derler. Yahyaya Avf söylemiştir; bana İbn Beşşar söyledi, ona da İbn Ebu Adi ile Muhammed bin Ca'fer ve Abdülvahhab Sakafî söylemişler, onlar: bize Avf söyledi derler. Bana Muhammed bin Umare El-Esedî söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Eban, onlara da Anbese Avf El-Arabî söylemiş, o, Kusame bin Züheyt'den, o Ebu Musa Aş'arî yoluyla Tanrı elçisinden şunu rivayet eder: «Tanrı, Âdem'i avuciyle bütün yeryüzünden aldığı topraktan yarattı, Âdem'in

evlâdı yerden alınan bu toprağa göre kırmızı, siyah, beyaz ve bunlar arasındaki renkte olup, yumuşak veya sert tabiatlı, hoş, iyi veya kötüdürler. Bundan sonra Âdem'in yaratılacağı toprak ıslatıldı, yapışkan çamur haline geldikten sonra siyah ve kokan bir çamur şeklini aldı, bundan sonra lüleci çamuru haline gelinceye kadar bırakıldı. Yüce Tanrı bunu şu ayetinde anlatmaktadır. «Biz, insanı, yıllar geçmiş olduğu için saksı gibi kuru ve dokunulduğu vakit ses çıkaran, siyah ve kokan çamurdan yarattık» (Rahman: 27). Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Sai'd ile Abdurrahman bin Mehdi, onlara da Ameş'den nakledip Süfyan söylemiş, Ameş, Müslim El-Batîn'den, o, Sa'id bin Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Âdem üç türlü maddeden yaratılmıştır, biri sâlsâl (kurumuş ve dokunulduğu vakit ses çıkaran toprak), ikincisi Hame (siyah ve kokan toprak), üçüncüsü Tın-î lâzib (yapışkan çamur) dır». Yüce Tanrı Sâlsâl ile, kurumuş ve dokunulduğu vakit ses çıkaran çamuru kastetmiştir, Tanrı, Âdem'in yapılacağı çamuru tahammur haline getirdikten sonra, kırk gün, bir rivayete göre de kırk yıl yere atılmış bir ceset halinde bırakmıştır». Bu sözü söyliyen zatlar şunlardır:

Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Osman bin Sa'id, onlara da, Ebu Ravk'dan nakledip Bişr bin Umare söylemiş, o, Zahhâk yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Kutlu Tanrı, Âdem'in yaratılacağı toprağın yerden alı-

narak göğe çıkarılmasını emretti. Toprak getirildikten sonra Âdem'i yapışkan, siyah ve kokan çamurdan yarattı. Bu çamur ancak maddeleri birbirine yapıştıktan sonra siyah ve kokan bir şekil aldı. Tanrı, bu çamurdan kendi eliyle Âdem'i yarattı, Âdem'in vücudu yere atılmış bir halde kırk gün kaldı. İblis, bu kırk gün içinde Âdem'in sureti yanına gelir, ayağı ile teptiği vakit vücut ses çıkarırdı. Yüce ve kudretli Tanrı bunu: testi gibi kuruduğu için tutulduğu vakit ses çıkaran, ayetinde anlatır, çünkü testi sağır olmayıp, içi kovuk (mücevvef) tir. İblis, ayağiyle teptikten sonra ağzından girip götünden, götünden girip ağzından çıkar ve: sen böyle testi gibi seslenmek için değil de, bir maksatla yaratılmışsındır, sana musallat olacak kuvvet bana verilirse, elbette seni helâk edeceğim, sen bana musallat olursan, elbette sana isyan edeceğim» derdi.

Bize Musa bin Harun söyledi, ona Amr bin Hammad, ona da Süddî'den rivayet edip, Esbat söylemiş, Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoliyle de İbn Mesut'tan ve Tanrı elçisinin sahabesinden bir kitleden rivayet ettiği haberde şöyle diyor: «Tanrı, meleklere: hani Rabbiniz: ben çamurdan insan yaratacağım, onun hilkatini düzenliyerek, ona kendi ruhumdan üfürdükten sonra, siz ona secde edip yere kapanın, demişti (Hicr: 29-30). Tanrı, İblis ululuk göstererek secde etmeye yanaşmaktan kaçınmasın diye Âdem'i kendi eliyle yarattı ki, İblis ululuk göstererek secde etmediği vakit:

sen, kendi elimle yarattığım Âdem'e ululuk göstererek secde etmiyorsun, halbuki, ben kibirlilik göstermeden onu kendi elimle yarattım, demek içindi. Tanrı, cuma günü ölçüsü hesabiyle kırk yıl Adem'in çamurdan olan cesedini bıraktı. Melekler Âdem'in cesedi yanından geçtiklerinde ondan çok korktular. Aralarında en çok korkan İblis idi. İblis Âdem'in cesedi yanından geçtikçe ona vuruyor, vurdukça testi gibi sesleniyordu. İblis: sen elbette, bir maksat için yaratılmış olacaksın, der, cesedin ağzından girip götünden çıkardı. Meleklere de: bu cesetten korkmayınız, çünkü Rabbiniz sağırdır, bu cesedin ise içi kovuktur, ona karşı bana nüfuz ve kudret verilirse, onu helâk ederim, derdi.» Bana Hasan bin Bilâl söyledi, ona ve arkadaşlarına Süleyman Teymî'den nakledip Hammad bin Seleme söylemiş, o, Ebu Osman Nedi yoluyla Selman Farisî'den şunu rivayet eder: «Tanrı, kırk gün içinde Âdem'in yaratılacağı toprağı çamur haline getirdi, bundan sonra bu çamuru eliyle topladı, hoş olan kısmını sağ, kötüsünü sol eline aldı, bundan sonra ellerini birbirine silerek çamurları karıştırdı. İşte bundan dolayı hoş ve temiz şeylerden kötü; ve kötü nesnelerden hoş ve temiz şeyler çıkar.» Bize İbn Humeyd söyledi ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, Ebu İshak'tan şunu rivayet eder: «Ebu İshak, doğrusunu Tanrı bilir kaydiyle şöyle demiştir: söylendiğine göre Tanrı Âdem'i yarattıktan sonra ruh üfürmeden önce cesedi kırk gün o halde bırakarak ona baktı, ceset kırk gün içinde (dokunul-

duğu vakit) ses çıkaran bir testi gibi oldu. Halbuki o ateş tesirinde kalmamıştı. Bu müddet geçtikten sonra, ceset ses çıkaran testi halinde iken, Yüce ve kudretli Tanrı ona ruh üfürmek istedi ve meleklere: ben Âdem'e ruh üfürdükten sonra secdeye kapanınız, diye emretti. Tanrı, cesede ruh üfürdüğünde, ruh Âdem'in baş tarafından geldi». Bunlar, bizden önce geçip giden bilginlerin sözleridir. Bu sözleri söyliyen zatlar şunlardır:

Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Süddî'den rivayet eden Esbat söylemiş; Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoluyla da İbn Mesut ile Tanrı elçisinin sahabelerinden bir kitleden rivayet ettiği haberinde şöyle diyor: «Yüce ve kudretli Tanrının Âdem'e ruh üfüreceği vakit geldiğinde meleklere: ben Âdem'e ruh üfürdükten sonra ona secde ediniz, diye emretti. Tanrı, cesede ruhu üfürdüğünde baş tarafından girdi, Âdem aksırdı, melekler ona: Tanrıya hamdolsun diye söylediler. O da: Tanrıya hamdolsun, dedi. Yüce ve Ulu Tanrı ona: Rabbin seni esirgesin, diye mukabelede bulundu. Âdem, gözleri canlandıktan sonra cennet meyvalarına baktı, ruh içine sirayet ettiğinde yemek istedi, iki ayağı canlanmadan önce, acele edip, yerinden kalkarak cennet meyvaları üzerine sıçradı, Yüce Tanrı bunu: insan aceleden yaratıldı (Enbiya: 37), ayetinde anlatır». Bütün melekler Âdem'e secde ettiler. Ancak İblis on-

larla birlikte bu işi yapmadı, Âdem'e secde etmekten çekindi, kendisini ulu sayarak kâfirlerden oldu. Tanrı ona: ben kendi elimle yaratmış olduğum Âdem'e secde etmeyi emrettim, seni ona secde etmekten ne alıkoydu? dediğinde İblis: ben ondan hayırlıyım, senin çamurdan yarattığın mahlûka secde edecek değilim, cevabında bulundu. Bunun üzerine Tanrı ona şöyle dedi: cennetten çık, cennette kibirlik gösterilmez, sen zelil ve hakir oldun» (Enbiya: 12-13). Ayette kullanılan *Sagar* zillet anlamına gelir. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Osman bin Sa'id, onlara da Bişr bin Umare söylemiş, o, Ebu Ravk'tan, o da Zahhâk yoluyla ibn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce ve kudret sahibi olan Tanrı kendi ruhundan Âdem'e üfürdükten sonra ruh cesede baştarafından girdi. Cesedin, ruhtan azıcık bir şey sirayet eden her yeri et ve kan oldu. Ruh, göbeğine geldiğinde, Âdem kendisine baktı. cesedin güzelliği onu hayrette bıraktı. Yerinden kalkmak istedi, fakat kalkamadı, Âdem'in bu halini Tanrı: insan aceleden yaratılmıştır, ayetiyle anlatır ki, kalbi sıkıntılı olup sabırsızdır, sevinçli ve kaygulu hallere de tahammülü yoktur, demektir. Cesedin her yeri canlandıktan sonra, Âdem aksırdı ve Tanrının ilham etmesiyle: âlemlerin rabbine hamdolsun, dedi. Tanrı da onun bu sözünü: Ey Âdem! Tanrı seni esirgesin, diye karşıladı. Tanrı göklerdeki başka meleklere değil de bilhassa, İblis ile beraber bulunan meleklere: Âdem'e secde ediniz, diye emretti. Bu emir üze-

rine İblis'ten başka bütün melekler Âdem'e secde ettiler. İblis secde etmeye yanaşmadı, kibirlik gösterdi, nefsi ona kibir ve gurur telkin ettiği için: Ben Âdem'e secde etmiyeceğim, ben ondan hayırlıyım, yaşça da ondan büyüyüm, yaradılışım bakımından da ondan kuvvetliyim, beni ateşten, onu çamurdan yarattın dedi. Böylece ateşin topraktan kuvvetli olduğunu anlatmak istedi. İblis Âdem'e secde etmediği için, Tanrı onu İblis (Kaygulu ve ümitsiz) kılarak hayret içinde bıraktı. Ondan hayrı kesti, bu suçunun bir karşılığı olarak onu dergâhtan sürülmüş şeytan yaptı». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına, Muhammed bin İshak'tan nakledip Seleme şunu söylemiştir: «Muhammed, doğrusunu Tanrı bilir. kaydiyle şöyle demiştir: Ruh, başına girdiğinde Âdem aksırdı ve: Tanrıya hamdolsun, dedi. Tanrı onun bu sözünü: Rabbın seni esirgesin, diye karşıladı. Âdem'in hilkati tamamlandıktan sonra, Tanrının emrini yerine getirmek üzere bütün melekler Âdem'e secde ettiler. İblis onların arasından çekilerek secde etmedi, azgınlık ve kıskançlık gösterdi, kendisini büyük saydı. kibir ve gururundan dolayı Âdem'e secde etmedi, bundan dolayı Tanrı ona: Kendi elimle yarattığım Adem'e secde etmekten seni ne alıkoydu? Ey İblis! Cehennemi seninle ve insanlardan sana tâbiiyet edenlerle elbette dolduracağım, dedi. (S: 86). Tanrı, İblis'i azarladıktan ve İblis'in ısrarla isyanına devamı anlaşıldıktan sonra, ona lânet okuyarak cennetten sürdü». Bana Muham-

med bin Halef söyledi, ona ve arkadaşlarına Âdem bin Ebu İlyas, onlara da Ebu Halid Süleyman bin Hayyan söylemiş, o, Muhammed bin Âmr'dan, o, Ebu Seleme yoliyle Ebu Hüreyre'den, o da Tanrı elçisinden rivayet eder. Yine Ebu Halid: Bana Davud bin Ebu Hind söyledi, der. o, Şa'bî'den, o, Ebu Hüreyre'den, o da Tanrı elçisinden rivayet eder. Yine Ebu Halid, aynı hadîsi İbn Ebu Zubab Devsî yoliyle Sa'id Makberî ile Yezid bin Hürmüz'den, o, Ebu Hüreyre'den o da Tanrı elçisinden rivayet eder: Yüce ve kudretli olan Tanrı Âdem'i kendi eliyle yarattı. Ona kendi ruhundan üfürdü, meleklerden bir topluluğa ona secde etmelerini emretti, onlar Âdem'e secde ettiler. Adem oturdu, aksırdıktan sonra: Tanrıya hamdolsun, dedi. Yüce ve Ulu Tanrı onun bu sözünü: Rabbin seni esirgesin, diye karşıladı. Ona, meleklerden kendisine secde etmiş olan topluluğun yanına gelerek onları selâmlamasını emretti, Âdem, yanlarına gelerek onları selâmladı, onlar da Âdem'i selâmladılar, Tanrıdan onu esirgemesini dilediler. Âdem, bundan sonra Tanrı katına döndü yüce ve kudretli Tanrı ona: İşte bu şekilde selâmlaşma, senin ve senin neslinden gelenlerin birbirlerine olan selâmlarıdır, dedi. İblis, kendisinin kalbinde saklı olan kibri ve Tanrıya olan isyanını açığa vurdu. Bundan önce Tanrı meleklere: Ben, yeryüzünde kendime bir halife yaratacağım, dediği vakit onlar: Biz sana hamdedip, seni takdis ederken, yeryüzünde de fesat yapan, kanlar akıtan mahlûk mu

yaratacaksın? dediklerinde Tanrı: Ben sizin bilmediklerinizi biliyorum, demişti. İblis, Tanrıya âsi olduktan sonra melekler kendilerine belirsiz kalmış olan hali ve aralarında yüce ve kudretli Tanrıya isyan edip, emirlerine aykırı hareket eden birinin bulunduğunu bildiler». Ulu ve kudretli Tanrı bundan sonra, Âdem'e bütün isimleri öğretti. Tanrının Âdem'e öğretmiş olduğu isimlerin muayyen ve hususi isimler mi veyahut umumî mânasiyle mi olduğu hakkında bizden önce geçip giden bilginlerin fikirleri türlü türlüdür. Bunlardan bir kısmı her şeye ait ismin öğretilmiş olduğu fikrindedirler. Bu fikri ileri sürenler şunlardır:

Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Osman bin Sa'id, onlara da Bişr bin Umare söylemiş, Bişr, Ebu Ravk'tan, o da Zahhâk yoluyla İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı Âdem'e bütün isimleri öğretti, bu isimler kişilerin kendi aralarında birbiriyle anlaştıkları nesnelerin isimleridir ki, kişi, hayvan, yer, yumuşak yer, deniz, dağ, eşek ve bunların benzerleri, kavimlerin ve başka nesnelerin adlarıdır». Bana Ahmet bin İshak Ehvazî söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Ahmed, onlara da Âsım'dan rivayet edip Şerik söylemiş, o, Hasan bin Sa'd yoluyla İbn Abbas'tan rivayet eder. İbn Abbas: «Tanrı Âdem'e bütün isimleri öğretti», ayetini tefsir ederken yavaşça ve pek yavaş yellenmeye varıncaya kadar her nesnenin ismini öğretti, diye açıklamıştır. Bana Ali bin Hasan söyledi, ona ve arkadaşlarına Müslim Cermî, onlara da Muhammed

bın Musab söylemiş, o, Kays bin Rebi'den, o, Âsım bin Küleyb'den, o da Sa'id bin Mabed yoluyla İbn Abbas'tan trivayet eder. İbn Abbas: «Tanrı Âdem'e bütün isimleri öğretti» ayetini tefsir ederken: Tanrı Âdem'e nesne, küçük nesne, yavaşça yellenme ile sesli olarak yellenmeye varıncayadek her nesnenin isimlerini öğretti, şeklinde açıklamıştır. Bize Muhammed bin Amr söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Âsım, onlara da Isa bin Meymun söylemiş, o, Ebu Necih yoliyle Mücahid'den rivayet eder. Mücahid: «Tanrı, Âdem'e bütün isimleri öğretti» ayetini: Tanrı neler yaratmış ise, yaratmış olduğu bütün varlıkların isimlerini ona bildirdi, diye tefsir etmiştir. Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan'dan nakledip babası söylemiş, o Hasıf yoliyle Mücahid'den rivayet eder. Mücahid: «Tanrı Âdem'e bütün isimleri öğretti» ayetini: her nesnenin ismini öğretti, diye tefsir etmiştir. Bize Süfyan söyledi, o, Hasıf yoliyle Mücahid' den rivayet eder. Mücahid: «Tanrı, Adem'e bütün isimleri öğretti» ayetini: her nesnenin ismini öğretti, diye tefsir etmiştir. Bize Süfyan söyledi, ona ve arkadaşlarına Şerik'ten nakledip babası söylemiş, Şerik, Sâlim Eftas'dan, o da Sa'id bin Cübeyr'den rivayet eder. Sa'id. ayeti: Tanrı Âdem'e deve, sığır ve koyuna varıncayadek her nesnenin adını öğretti, şeklinde açıklamıştır. Bize Hasan bin Yahya söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak, onlara da Katade'den nakledip Mamer söylemiş, Katade: «Tanrı Adem'e bütün isimleri

öğretti» ayetini: her nesnenin ismini, bu dağ, bu denizdir, diye öğretti, şeklinde açıklamıştır. Tanrı bundan sonra bu nesneleri meleklere arzedip: söylediğiniz sözleri doğru söylediyseniz, bu nesnelerin isimlerini bana bildiriniz, dedi. Bize Bişr bin Muaz söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid bin Züreyi söylemiş, o, Sa'id yoliyle Katade'den şunu rivayet eder: «Tanrı, Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra onları meleklere göstererek: eğer söylediğiniz sözler doğru ise, bunların isimlerini bana bildiriniz, dedi. Melekler cevap verdiler: Ey Rabbımız! Sen her türlü eksiklikten uzaksın, kutlusun, biz, ancak senin öğrettiklerini biliyoruz, bilgin ve hikmet sahibi ancak sensin (Bakara: 31-32). Bundan sonra Tanrı Âdem'e: onlara bu nesnelerin isimlerini söyle, diye emretti. Âdem, mahlûklardan her sınıfı kendi adiyle andı, herbirini kendi cinsine nispet etti». Bize Kasım bin Hasan söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, onlara da Haccac söylemiş, o, Cerir bin Hâzım'dan. Mübarek ile Ebu Bekir de Hasan ile Katade'den şunu rivayet eder: «Tanrı Âdem'e her nesnenin adını: işte bu at, bu katır, bu deve, bu cin, bu yabani hayvan diye öğretti, bunun üzerine Âdem her nesneyi kendi adiyle andı».

Diğer bilginler: Tanrı Âdem'e ancak hususi olarak meleklerin isimlerini öğretti, derler. Bu fikri ileri sürenler şunlardır:

Bana Abde Mervezî söyledi, ona ve arkadaşlarına Ammar bin Hasan, onlara da Abdullah bin Ebu Ca'fer söylemiş, o, babasından, babası

Rebi'den rivayet eder. Rebi: «Tanrı Âdem'e bütün ısimlerı öğretti» ayetini: meleklerin isimlerini öğretti, diye tefsir etmiştir. Diğerleri de bunlar gibi Tanrının Âdem'e ancak hususi nesnelerin isimlerini öğretmiş olduğunu söylerler. Fakat, öğretilen bu hususi isimler, Âdem'in neslinden gelecek olanların adı idi. Bu fikri ileri sürenler şunlardır:

Bana Yunus söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb söylemiş, o, İbn Zeyd'in: «Tanrı, Âdem'e bütün isimleri öğretti» ayetini, Âdem'in neslinden gelecek olanların isimleri, diye tefsir etmiş olduğunu söyler. Tanrı, Adem'e bunların isimlerini öğrettikten sonra, meleklere bu isimlerle anılanları göstererek: söylediğiniz sözler doğru ise, bunların adlarını bana söyleyiniz, diye emretti. Tanrının böyle emretmesi, bir zamanlar onlara: Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım, dediği vakit meleklerin: Biz, sana hamdü sena edip seni takdis ederken, yeryüzünde fesat yapan ve kanlar akıtan mahlûku mu halife yapacaksın? diye söylemiş olmalarından ileri gelmiştir. Tanrı Âdem'i (A.m.) yarattıktan ve ona ruh üfürerek yarattığı mahlûkların isimlerini öğrettikten sonra bu mahlûkları meleklere gösterdi ve: Sözünüz doğru ise, bunların isimlerini söyleyiniz, dedi. Hani siz yeryüzünde kendinizden birini halife yaptığım takdirde, bana itaat edip beni takdis edeceğinizi, bana âsi olmayacağınızı ve kendinizden başkasını yeryüzünde halife yaparsam, onun yeryüzünde fesatla meşgul olup, kanlar akıtacağını söy-

lemiştiniz. Siz gözünüzle gördüğünüz, müşahede ettiğiniz bu nesnelerin isimlerini bilmezseniz, sizden veyahut başkasından birini halife yaptığım takdirde, onun ne gibi hal ve hâdiselerle karşılaşacağını, işinizin neye varacağını bilmediğiniz gibi, gözünüzle görmediğiniz ve müşahede etmediğiniz için gaybî olan şey ve işlere akıl erdiremiyeceğiniz de tabiîdir, bundan dolayı halifenin sizden değil, insanlardan olması gerektir, dedi. Bu fikir bizden önce geçip giden bilginlerden bir topluluk tarafından ileri sürülmüştür. Bunu ileri sürenler şunlardır:

Bana Musa bin Harun söyledi, o: bana Amr bin Hammad söyledi, der, ona ve arkadaşlarına Süddî'den rivayet edip Esbat söylemiş, Süddî Ebu Malik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoluyla da Abdullah bin Mesut'tan ve Tanrı elçisinin (s. m.) sahabesinden bir kitleden rivayet ettiği haberinde, onların ayeti: «Âdemoğullarının yeryüzünde fesatla meşgul olup kan akıtacakları hakkındaki sözleriniz doğru ise...» şeklinde tefsir etmiş olduklarını söyler. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Osman bin Sa'id, onlara da Bişr bin Umare söylemiş, o, Ebu Ravk'tan, o da Zahhâk yoluyla İbn Abbas'tan rivayet eder. O, İbn Abbas'ın: «Söylediğiniz söz doğru ise» ayetini: Benim size gösterdiğim bu nesnelerin isimlerini biliyorsanız, yeryüzünde niçin kendime bir halife yapacağımı biliyorsunnz...» diye tefsir etmiş olduklarını söyler. Bir rivayete göre yüce ve kudreti ulu olan Tan-

rı bu sözleriyle meleklere hitap etmiştir. Çünkü onlar, Tanrı Âdem'i yaratmaya başladığında: Rabbimiz nasıl bir mahlûk yaratırsa yaratsın bizden daha bilginini, bizden daha saygılısını hiçbir vakit yaratmaz, dediler. Tanrı Âdem'i yarattıktan sonra, isimlerini öğrettiği bütün nesneleri meleklere göstererek: Tanrı hangı mahlûku yaratırsa yaratsın, biz o mahlûktan daha saygılı olacağız, diye söylemiş olduğunuz sözünüzde sadık iseniz, gösterdiğim bu nesnelerin isimlerini zikrediniz, dedi. Bu fikri ileri süren zatlar şunlardır:

Bize Bişr bin Muaz söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid bin Züreyir, onlara da Sa'id söylemiş, o, Katade'den şunu rivayet eder: «Rabbın meleklere: yeryüzünde kendime bir halife yaratacağım, dediğinde meleklerle, Âdem'in yaratılması hakkında istişarede bulunduktan sonra, onlar Tanrıya: yeryüzünde fesat yapan, kanlar akıtan mahlûk mu yaratacaksın? dediler. Melekler, Tanrı katında en kötü işin kan akıtmak, bir de fesatla uğraşmak olduğunu bildikleri için bu sözleri söylemişler ve: biz hamdü sena ile seni takdis ederken fesatla meşgul olacak ve kanlar akıtacak mahlûk mu yaratacaksın? demişlerdi, Tanrı onlara: ben sizın bilmediklerinizi biliyorum, dedi. Tanrı, bu halifenin neslinden elçi, haberci (Peygamber) ve salih olan kavimlerle cennette yaşayacak olanların yetişeceğini biliyordu». Bize rivayet ettiklerine göre İbn Abbas şunu da söylemiştir: Tanrı, Âdem'ı yarat-

maya başladığı vakit melekler: Tanrı ne gibi bir mahlûk yaratırsa yaratsın bizden daha saygılısını, bizden daha bilginini yaratmayacaktır, demişlerdi. Bunun üzerine Tanrı Âdem'i yaratmakla onları denedi. Her mahlûk, bu cümleden gökler ve yer itaat edip Tanrının emirlerini yerine getirmekle denenmişlerdir ki, Tanrı göklerle yere: itaat edip kendi ihtiyarınızla veyahut mecburi olarak geliniz, dediğinde onlar: biz emre itaat edip ihtiyarımızla geldik, dediler.

Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin bin Davud, ona da Haccac söylemiş, Cerir bin Hâzim ile Mübarek bin Hasan, Ebu Bekir yoliyle Hasan ile Katade'den rivayet ederler. Hasan ile Katade bu rivayetlerinde şöyle demişlerdir: «Yüce Tanrı meleklere: ben, yeryüzünde birini halife yapacağım, dediğinde melekler kendi fikirlerini açığa vurdular. Tanrı onlardan bir ilmi gizledi, diğerini bildirdi. Onlar bu ilimle: sen yeryüzünde fesat yapan, kan akıtan mahlûku mu kendine halife yapacaksın? dediler. Çünkü melekler, Tanrı katında fesat ile meşgul olmaktan ve kan akıtmaktan daha büyük günah olmadığını biliyorlardı. Onlar: biz sana hamdü sena edip seni takdis ederken, bu mahlûku mu yaratacaksın? dediklerinde, Tanrı: ben sizin bilmediklerinizi biliyorum, dedi. Tanrı Âdem'i yaratmaya başladığında, melekler kendi aralarında gizli seslerle konuşmaya başladılar ve: Rabbımız istediği herhangi mahlûku yaratırsa yaratsın, hiçbir vakit bizden daha bilgilisini ve saygı-

lısını yaratmayacaktır, dediler. Tanrı Âdem'i yaratarak ona kendi ruhundan üfürdükten sonra bu sözleri söyledikleri için onlara, Âdem'e secde etmelerini emretti, Âdem'i onlardan meziyetli kıldı. Bunun bir sonucu olarak kendilerinin Âdem'den hayırlı olmadıklarını anladılar. Fakat: biz her ne kadar ondan hayırlı değil isek de, ondan daha bilgiliyiz, çünkü, biz ondan önce yaratıldık, mahlûklar da ondan önce yaratıldılar, dediler. Melekler kendi bilgilerini pek beğendiklerinde, Tanrı Âdem'e bütün nesnelerin isimlerini bildirdi. Bundan sonra o nesneleri meleklere göstererek: dâvanızda sadık iseniz, bu nesnelerin isimlerini bana söyleyiniz, çünkü siz, hangi mahlûku yaratırsam yaratayım, kendinizin, ondan bilgili olacağınızı söylemiştiniz, diye hitap etti. Bunun üzerine melekler korkarak tövbe etmeye başladılar ki, her inanan bu gibi hallerde çarçabuk tövbe eder. Onlar: biz, seni her eksiklikten tenzih ederiz, biz ancak senin bildirdiklerini biliriz, sen her şeyi bilen hikmet sahibisin, dediler. Bunun üzerine Tanrı Âdem'e: Ey Âdem! Sen onlara varlıkların isimlerini söyle dedi. Âdem, onlara varlıkların isimlerini bildirdikten sonra Tanrı meleklere: ben size: göklerde ve yerde olan gaybî şeylerle sizin gerek açığa vurduklarınızı ve gerek gizli tuttuğunuz nesnelerin hepsini de bilirim, demedim mi? dedi. Çünkü onlar: Rabbımız istediğini yaratır, hangi mahlûku yaratırsa yaratsın, bizden daha saygılısını, bilginini, hiçbir vakit yaratmayacaktır, demiş-

lerdi. Tanrı Âdem'e her nesnenin ismini: bu at, bu katır, bu deve, bu cin, bu yabani hayvan, diye bildirdi. Âdem her nesneyi kendi adiyle andı. Âdem'e milletler birbir gösterildi (Âdem bunların da isimlerini söyledi), bunun üzerine Tanrı: Ben size göklerde ve yerde olan gayıbları (her nesnenin sır ve hikmetini), sizin açığa vurduğunuz ve gizli tuttuğunuz her nesneyi bilirim demedim mi? dedi. Meleklerin açıkça söyledikleri şey: yeryüzünde fesat yapan ve kan akıtan mahlûku mu yeryüzünün halifesi yapacaksın? demeleri olup, gizli tuttukları da: biz Âdem'den hayırlı ve bilginiz, diye söylemeleri idi». Bize Ammar bin Hasan söyledi, ona ve arkadaşlarına babasından nakledip Abdullah bin Ebu Ca'fer söylemiş, o, Rebi bin Enes'den şunu rivayet eder: «Bundan sonra Tanrı bu varlıkları meleklere gösterdi ve: dâvanızda sadık iseniz, bunların isimlerini bana söyleyiniz, dedi, melekler cevap verdiler: Ey Rabbımız! Biz, seni her türlü eksikliklerden tenzih edip seni takdis ediyoruz, biz, ancak senin öğrettiklerini biliriz, sen her şeyi bilen hikmet sahibisin, dediler. Çünkü, onlar: Biz sana hamdü sena edip seni takdis ederken yeryüzünde fesat yapan, kan akıtan mahlûku mu halifen yapacaksın? demişlerdi. Melekler, Tanrının yeryüzünde, kendine birini halife yapacağını bildikten sonra, aralarında: Tanrı nasıl bir mahlûk yaratırsa yaratsın, hiçbir zaman bizden daha bilginini ve bizden daha saygılısını yaratmıyacaktır, diye konuştular. Bunun üzerine Tanrı

Âdem'i onlara nispetle daha meziyetli kıldığını, ona bütün varlıkların isimlerini öğrettiğini bildirmek istedi, meleklere: dâvanızda sadık iseniz işte şu varlıkların isimlerini bana söyleyiniz . . . Ben sizin açığa vurduklarınızı ve gizli tuttuğunuzu bilirim, dedi. Melekler: fesatla meşgul olan ve kan akıtan mahlûku mu yeryüzünün halifesi yapacaksın? diye açığa vurmuşlar, Rabbımız istediği mahlûku yaratsa dahi, hiçbir vakit bizden daha bilginini, bizden daha saygılısını yaratmıyacaktır, diye kendi aralarında söylediklerini gizli tutmuşlardı. Tanrı Âdem'e varlıkların isimlerini öğrettikten sonra, onu bilgi ve saygı yönünden kendilerinden meziyetli kıldığını anladılar. Melekler İblis'in kendisini büyük saydığını ve Tanrı'nın emirlerine aykırı hareket etmekte olduğunu da bildiler. Onlar bundan önce İblis'in bu halini bilmiyorlardı. İblis, Tanrı'nın emrine itaat etmeyip Âdem'e secde etmeden isyanında ısrarla azgınlık ve bozgunluğunda devam ettiğinde, Tanrı onu cenneten sürüp çıkardı. dünya göğünün ve yeryüzünün hâkimiyetini elinden aldı, onu cennet muhafızlığı hazinedarlığından azletti. Yüce Tanrı ona: cennetten çık, çünkü sen dergâhtan sürülmüşsün, kıyamete kadar sana lânet okunacaktır, dedi» (Hicr: 35 - 36). İblis bu sırada henüz cennette yaşıyor, daha yere inmemişti. Bana Musa bin Harun'un haber verdiği gibi Tanrı Âdem'i cennette iskân etti. Musa ile arkadaşlarına Amr bin Hammad söylemiş, onlara da Süddî'den nakledip, Esbat söylemiş; Süddî Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan. Mürre Hemedânî yoliyle da İbn Mesut'tan ve Tanrı

elçisinin (s. m.) sahabesinden bir kitleden rivayet etttiği haberinde şöyle diyor: «Lânet okunduktan sonra, İblis cennetten çıkarıldı, Tanrı Âdem'i cennette iskân etti, Âdem alışmadan ve ülfet etmeden cennette dolaşıyordu, kalbinin ülfet edeceği eşi yoktu. Âdem, uykuya dalmıştı, uykusundan kalktığında bir kadının başı ucunda oturduğunu gördü. Tanrı onu Âdem'in kaburgasından yaratmıştı. Âdem ondan: Sen kimsin? diye sordu. O: ben bir kadınım, diye cevap verdi. Âdem: niçin yaratıldın? diye sorduğunda kadın: bana ülfet edesin diye, cevabında bulundu. Melekler, Âdem'in ilminin ne derecede olduğunun anlamak maksadiyle: Ey Âdem! kadına neden dolayı bu ad verilmiştir, diye sordular. Âdem çünkü o canlı bir maddeden yaratılmıştır, cevabında bulundu. Yüce Tanrı: Ey Âdem! sen eşinle birlikte cennette yaşa, cennet nimetlerinden arzu ettiğiniz gibi bol bol yiyiniz, fakat, bu ağaca yanaşmayınız, yaklaşırsanız, ikinizin nefsine de zulmedilmiş olur, (Bakara: 35) dedi». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan şunu rivayet eder: «Yüce Tanrı İblis'i azarladıktan sonra Âdem'e (A. m) dönerek: Ey Âdem! sen onlara (meleklere) isimlerini söyle, dedi. Âdem adlarını söyledikten sonra melekler: Ey Rabbımız biz ancak senin bildiklerini biliriz, sen her şeyi bilen hikmet sahibisin, dediler. Tevrat ile amel eden kitap ehlinden ve başka bilginlerden Abdulllah bin Abbas yoliyle bize erişen haberlere göre, Tanrı Âdem'i uykuya daldırdıktan sonra sol tarafındaki kaburgalarından birini aldı, bu kaburganın yerini hemen

et bürüdü iyileşti. Bu zaman Âdem uyuyordu, Tanrı bu kaburgadan Havva'yı yaratıncaya kadar uykusundan kalkmadı. Ravilerin hikâye ettiklerine göre, Âdem, uykusundan kalkarak bir tarafında Havva'yı gördüğünde: etim, kanım, eşim dedi; bu rivayetin doğruluğunu Tanrı bilir. Ona karşı sevgi hissi duyarak kalbi ile ona bağlandı. Yüce Tanrı, onun kalbinde Havva'ya karşı sevgi duygusu yarattıktan sonra Âdem'e: «Ey Adem! eşinle birlikte cennette oturunuz cennet nimetlerinden bol bol yiyiniz, fakat bu ağaca yaklaşmayınız ki, yaklaşır iseniz kendi nefsinize zulmetmiş olursunuz, dedi (Bakara: 35)». Bize Muhammmed bin Amr söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Âsım, onlara da İsa söylemiş, o, İbn Ebi Nüceyh'den, o da Mücahidden rivayet eder. Mücahid: «Ondan eşini yarattı» ayetini: Tanrı, Âdem uykuda iken, Havva'yı onun aşağıdaki iki eğe kemiğinden yarattı, diye tefsir etmiştir. Âdem uykusundan kalkarak Havva'yı gördüğünde: Esa, dedi ki, Nabatça «kadın» demektir. Bize Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Huzeyfe, onlara da Şibl söylemiş, o, İbn Ebi Nüceyh'den, o da Mücahid'den aynı haberi rivayet eder. Bize Bişr bin Muaz söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezit bin Züreyi, onlara da Sa'id söylemiş, Said, Katade'nin: «Ondan eşini yarattı» ayetini: Tanrı Havva'yı Adem'in kaburgasından yarattı, diye tefsir etmiş olduğunu söyler.

Yüce Tanrı'nın atamız Âdem'i denemesine dair.

Tanrı'nın, Âdem'in itaatini anlamak üzere denemesine, Tanrı tarafından saygılı ve katında şerefli derece sahibi kılındıktan, cennette yerleştirilerek bollluk, rahatlık ve genişlik içinde yaşadıktan sonra, Âdem'in Tanrı'nın emrini yerine getirmeyip günahlı olduğuna, Tanrı'nın onu nimetlerinden mahrum edip, yer yüzü halkının dar ve sıkıntılı yaşayışiyle yaşatmasına, tarla sürmek, çapa ile iş görmek, yer yüzünde ekincilikle geçinmek gibi işlerle meşgul etmesine dair.

Yüce ve Ulu Tanrı, Âdem (A. m) ile eşini cennette yerleştirdikten sonra, bir ağacın meyvesi hariç olmak üzere cennetin, istedikleri her türlü nimetlerinden ve cennetten ağaçlarının her birinden faydalanmalarına müsaade etti. Bu ağaçtan faydalanmayı yasak etmesi, onların kendine olan itaaatlerinin derecesini denemek, kendileri ve evlâtları hakkındaki ilâhi kaza ve hükmü yerine getirmek içindi ki, Tanrı bunu şu ayetlerinde anlatıyor: «Ey Âdem, eşinle birlikte cennette oturunuz, arzu ettiğiniz her nimetten bol bol yiyiniz, ancak bu ağaca yaklaşmayınız ki, yaklaşırsanız kendinize zulmetmiş olursunuz». Fakat, şeytan onların kalblerine kötü olanı iyi diye telkin edip, Tanrı'nın yasak etmiş olduğu ağacın meyvesini yemeyi ve bununla günahkâr olmayı süslü olarak gösterdi, yasak edilen bu ağacın meyvesini yemeye kandırdı, bu ağacın meyvesini yedikten sonra onların avret yerleri açıldı. Avret yerlerinin kendilerine gözükmeyen örtülü olan yerleri peyda oldu. İblis'in bunu onlara süslü olarak

göstermek yolunu bulması, Musa bin Harun Hemedanî'in söylediği şu haberde anlatılmaktadır: Musa ile arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Süddî'den nakledip Esbat söylemiş, Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoliyle da İbn Mesut ile Tanrı elçisinin sahabesinden bir kitleden rivayet ettiği haberinde şöyle diyor: «Yüce Tanrı Adem'e: ey Âdem! eşinle birlikte cennette oturunuz, cennetin nimetlerinden istediğiniz gibi bol bol yiyiniz, fakat bu ağaca yaklaşmayınız ki, yaklaşırsanız kendinize zulmetmiş olursunuz, dedi. İblis onların yanına cennete girmek istedi, cennetin muhafızları onu cennete sokmadılar, bundan sonra İblis yılanın yanına geldi, yılan o zaman deve gibi dört ayaklı olup en güzel hayvanlardandı. İblis ona, ağzı içine alarak kendisini cennete Âdem'in yanına götürmesini teklif etti. Yılan onun bu teklifini kabul edip, İblis'i ağzının içine soktu, cennet muhafızlarının yanlarından geçti, Tanrı bunu irade etmiş olduğu için onlar İblis'in yılanın ağzı içinde bulunduğunu bilmiyorlardı. İblis yılanın ağzı içinde iken Âdem'e söyledi ise de, Âdem onun sözüne önem vermedi, bunun üzerine yılanının ağzından çıkarak Âdem'e gözüktü, ona: ey Âdem! ebediyet ağacına ve zeval bulmayan bir mülk ve saltanata ulaşmak üzere sana yol göstereyim mi? dedi. Yani: kendisinden yediğin takdirde yüce ve kutlu Tanrı gibi hükümdar yapacak veyahut sizi ölümden kurtarıp ebedî yaşatacak olan ağaca ulaşmak yolunu sana göstereyim mi? diye söyledi. Kendisinin Âdem ile Havva'ya iyi ve faydalı

nasihatlerde bulunduğunu and içerek teyit etti. İblis, bununla üzerindeki giyimlerinin yırtılarak, kendilerine gözükmeyen avret yerlerinin gözükmesini istiyordu. İblis, meleklerin kitaplarından okuyarak onların avretleri bulunduğunu biliyor idiyse de, Âdem bundan habersizdi. Âdem ile Havva'nın giyimleri o zaman tırnak şeklinde tabiî bir elbise idi. Âdem, İblisin sözüne kanmadı, ağacın meyvesini yemedi. İblis, bundan sonra Havva'nın yanına geldi. Havva ağacın meyvesinden yedi, sonra Âdem'e sen de ye, ben yedim, zararı dokunmadı, dedi. Âdem ağacın meyvesini yedikten sonra, her ikisinin avret yerleri gözüktü. Bunun üzerine onlar cennet ağaçlarının yapraklarını koparарak vücutlarına yapıştırmaya başladılar».

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan, o, Leys bin Ebu Süleym'dan, o, Tavus Yemanî'den, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı düşmanı İblis kendisini yükliyerek cennete götürmeleri hususunda yer yüzü hayvanlarına tekliflerde bulundu. Maksadı Âdem ve Havva ile konuşmaktı. Hiçbir hayvan onun bu teklifini kabule yanaşmadı. Bunun üzerine yılanın yanına geldi. Ona: sen beni cennete sokarsan, seni himayeme alır, Âdemoğulllarından korurum, dedi. Yılan, İblis'in bu teklifini kabul edip, onu azı dişlerinden iki tanesinin arasına alarak cennete soktu. İblis, yılanın ağzı içinden konuştu. Yılan o zaman tüylü olup dört ayakla yürüyordu. Tanrı bu suçundan dolayı onu tüysüz, çıplak ve karnı üzerinde sürünerek yürüyen bir hale getirdi». Tavus,

İbn Abbas'ın: «Yılanı nerede görürseniz, orada öldürünüz, Tanrı düşmanı İblis'in himayesini boşa çıkarınız» diye söylemiş olduğunu nakleder. Bize Hasan bin Yahya söyledi ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak, onlara da Ma'mer söylemiş, o, Abdurrahman bin Mihriban'dan rivayet eder. O: Vehb bin Münebbih'in şu sözleri söylediğini işittim, der: «Yüce Tanrı Âdem ile eşini cennette yerleştirdiğinde, onlara belli bir ağacın meyvesini yasak etti, bu ağacın dalları birbirine sarılmış bulunuyordu. Melekler bu ağacın meyvelerinden yerler, bu onları ebedî olarak yaşatıyordu. Bu, Tanrı'nın Âdem ile Havva'ya yasak ettiği meyvedir. İblis, onları zelil etmek istediğinde yılanın içine sokularak cennete girdi. Yılan o zaman dört ayaklı Buhtiyye cinsinden deveye benziyordu. Tanrı onu şekil bakımından en güzel bir hayvan olarak yaratmıştı. Yılan cennete girdikten sonra İblis yılanın içinden çıktı. Tanrı'nın, Âdem ile Havva'nın yaklaşınalarını yasak ettiği ağaçtan bazı parçalar alarak Âdem ile Havva'nın yanına geldi. Onlara: şu ağaca bakın, kokusu, tadı, rengi ne kadar güzeldir, dedi. Âdem ağacın meyvesini yediğinde, her kisinin avret yerleri açıldı. Bunun üzerine Âdem bir ağacın içine girdi. Tanrı:Ey Âdem! sen neredesin? diye seslendi, Âdem: Ey Rabbim! buradayım, diye cevap verdi. Tanrı, ağacın içinden çıkmıyacak mısın? dediğinde, Âdem: Ey Rabbim! senden utanıyorum, dedi. Tanrı: senin yaratıldığın toprağa öyle bir lânet okuyacağım ki, bunun tesiri ile, bitirdiği meyveler dikenlere dönecektir, dedi». Münebbih bin Vehb diyor ki: «Ne

cennette ve ne de yer yüzünde Talh (Magilan) ağaciyle Sedr (Mekke kirazı) den daha güzel ve daha iyi ağaç yoktu. Tanrı, bundan sonra Havva'ya hitap ederek: Ey Havva! sen benim kulumu aldattın, bu suçunun bir cezası olmak üzere, yüklü olduğun vakit her defa arzu etmeden zorlanarak taşıyacaksın, karnında olan her yavruyu doğurduğun vakit defalarca ölüme maruz kalacaksın, dedi. Tanrı yılana: sen mel'unu içine sokarak cennete getirdin, bu suçunun cezası olarak senin yiyeceğin yalnız toprak olacaktır, sen Âdemoğullarının, onlar da senin düşmanların olup, sen rasgeldiğin her yerde onların ökçelerine vuracaksın, onlar da rasgeldikleri her yerde senin kafanı kıracaklardır, dedi». Bunları söyleyen Vehb'e: melekler yemezler, denildiği vakit o: Tanrı arzu ettiğini yapar, cevabında bulundu. Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin bin Davud, ona, Ebi Mişer'den nakledip Haccac söylemiş, o, Muhammed bin Kaysden şunu rivayet eder: «Tanrı, Âdem ile Havva'ya cennet ağaçlarından birinin meyvesini yemeyi yasak etti, cennetin diğer nimetlerinden bol bol istedikleri kadar yemeye izin verdi. İblis, yılanın içine sokularak cennete girdi, Havva ile konuştu, Âdem'i azdırmak maksadiyle kötü işi ona iyi olarak gösterdi; onlara: Tanrı'nın size bu ağacın meyvesinden yemeği yasak etmesi, yediğiniz takdirde her ikinizin de birer melek olacağınız, veyahut ölmeden ebedi yaşıyacağınız içindir, dedi, kendisinin iyi bir nasihatçı olduğuna ve sözünün doğruluğuna and içerek inandırmak istedi. İblis'in bu sözlerinin tesiriyle Havva yasak edilen

ağacın meyvesini kopardı, bunun üzerine ağaç kanadı, giydikleri süslü libaslar üzerinden yere düştü. Bunun üzerine cennet ağaçlarının yapraklarını koparak vücutlarına yaptıştırmaya başladılar. Tanrı: Ben, sizi bu ağaca yaklaşmaktan menetmedim mi? Şeytan büyük düşmanınızdır, demedim mi? diye hitap etti. Âdem, ilâhi sesi işittiğinde: Ey Rabbim! bu ağacın meyvesinden bana Havva yedirdi, dedi. Tanrı, Havva'ya: ona ne için bu ağacın meyvesini yedirdin? dediğinde o: yılan bana yememi emretti, cevabında bulundu. Tanrı, yılana: ne için yemeği emrettin? diye sorduğunda o: bana bunu İblis emretti, dedi. Tanrı: İblis'e lânet okunmuştur, o, dergâhımdan sürülmüştür, Havva'ya da :Ey Havva! bu ağacın kanamasına sebep olduğun için sen de her ay kana bulaşacaksın. Ey yılan! senin ayaklarını keseceğim, sen yüzün üzere sürünerek yürüyeceksin, her rasgelen senin kafanı kıracak, hepiniz de birbirinize düşman olduğunuz halde yere ininiz, diye emretti». Bana bin Ammar bin Hasan'dan nakledip söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdullah bin Ebi Ca'fer söylemiş, o, babasından, o da Rebi'den şunu rivayet eder: «Bana biri, şeytanın deve gibi bir hayvan suretinde cennete girmiş olduğunu söyledi, bundan dolayı ona lânet okundu, ayaklarından mahrum edilerek yılan şekil ve suretine sokuldu». Bana Ammar bin Hasan söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdulllah bin Ebi Ca'fer söylemiş, o, babasından, babası Rebi'den nakleder, ona Ebu El-Aliye şunu söylemiştir: «Develer arasında nesilleri cinlerden gelenler vardır. Âdem'in, tek bir ağaç hariç

olmak üzere cennetlerin bütün nimetlerinden faydalanmasına müsaade edilmiş, onlara: bu ağaca yaklaşmayınız, yaklaştığınız takdirde kendinize zulmetmiş olursunuz, denmişti. Şeytan, önce Havva'nın yanına geldi, ondan: size bir şey yasak edildi mi? diye sordu. Havva: evet, bu ağacın meyvesi yasak edildi, cevabında bulundu. İblis: Rabbinizin bu ağaca yaklaşmayı yasak etmesi, yediğiniz takdirde sizin birer melek veyahut ölmiyen ebedi birer mahluk olacağınız içindir. Bunun üzerine Havva o ağacın meyvesini yedi, Âdem'e de yemesini teklif etti, Âdem de yedi. Ebu El - Aliye: onların, meyvesini tattığı ağaçtan yiyen herkes büyük abdeste çıkardı, cennette ise abdeste çıkmak yoktur, diye söyledi ve: Şeytan onları cennetten kovdurdu, orada kendilerine ihsan edilen nimetlerden mahrum etti, (Bakara: 36) ayetini de: onları cennetten çıkarttı, şeklinde tefsir etti». Bize İbn Humeyd söyledi. ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan nakledip şunu söyledi: «İblis, Âdem ile Havva'yı azdırmak maksadiyle ağlamakla işe başladı, onun bu hali Âdem ile Havva'yı kaygulandırdı. Ondan: niçin ağlıyorsun? diye sorduklarında İblis: sizin için ağlıyorum, çünkü öleceksiniz ve bulunduğunuz bu saygı ve nimetlerden mahrum olacaksınız, dedikten sonra onların yanlarından ayrıldı. Onun ağlaması Âdem ile Havva'da üzüntü husule getirdi. İblis, sonradan tekrar onların yanına geldi, kötüyü iyi göstermek ve azdırmak maksadiyle: Ey Âdem! sana ebediyet ağacına ve sonu olmayan devlete ulaşmak yolunu göstereyim mi? Rabbinizin

size o ağaca yanaşmayı yasak etmesi, her ikinizin birer melek yahut ölmeden ebedi yaşayacak birer mahlûk olacağınız içindir, dedi, sözünün doğruluğuna and içti». İbn İshak: «Bu ağaçtan yediğiniz takdirde birer melek veyahut ölmiyecek birer mahlûk olursunuz, cümlesini: cennet nimetleri içinde yaşıyarak birer melek olmazsanız, bu ağacın meyvesini yedikten sonra ölmezsiniz, diye onları azdırmıştır, şeklinde tefsir eder: Şeytan aldatarak onları mertebelerinden indirdi, ayet de bunu anlatır, der». Bana Yunus söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb, ona da İbn Zeyd söylemiş. İbn Zeyd «Fevesvese» cümlesini: İblis, kötüyü iyi göstermek suretiyle Havva'nın kalbine vesvese verdi, bunun üzerine Havva ağacın yanına geldi, diye tefsir etmiştir. İblis, bundan sonra Âdem'e Havva'yı güzel gösterdi, Âdem Havva'yı ihtiyacını tatmine çağırdı, Havva, ancak ağacın yanına gelmesi şartiyle buna muvafakat edeceğini söyledi, Âdem oraya geldiğinde Havva: ancak meyvesinden yersen buna yanaşırım, dedi. Bunun üzerine her ikisi de yasak edilen ağacın meyvesinden yediler, hemen her ikisinin avretleri gözüktü. Bunun üzerine Âdem kaçarak cennette dolaşmaya başladı. Tanrı: Ey Âdem! benden mi kaçıyorsun? dediğinde, Âdem: Ey Rabbim! senden değil, senden utandığımdan kaçıyorum, cevabında bulundu. Tanrı: Ey Âdem! seni bu işe kim sevketti? diye sorduğunda, Âdem: Havva, diye cevap verdi. Bundan sonra yüce ve kudretli Tanrı: o, bu ağacı kanattığı gibi, ben ve onu her ay kana bulaştıracağım, ben onu mükemmel ve akılllı olarak yarat-

mıştım, şimdi hafif akıllı yapacağım; o iğrenerek ve istemiyerek yüklü olacak, yavrusunu zorlukla doğuracaktır, dedi. İbn Zeyd diyor ki: «Havva bu hatasına katlanmamış olsa idi, dünya kadınları âdet görmezler, hepsi de akılllı olur, hepsi de kolaylıkla hâmile oldukları gibi, kolaylıkla doğururlardı».

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, Muhammed bin İshak'tan şunu işittim der: Sa'id, Tanrı adına and içerek, Âdem'in, aklı başında iken yasak edilen bu ağaca yanaşmadığını söyledi, Havva ona rakı içirterek sarhoş ettikten sonra, ağacın yanına getirmiş, Âdem de meyvesini yemiştir. Âdem ile Havva bu hataya düştükten sonra, Tanrı onları cennetten çıkardı, bağışladığı saygı ve nimetleri onlardan aldı, düşmanları olan İblis ve yılan ile birlikte yere indirdi ve: «Birbirinize düşman olduğunuz halde yere ininiz» dedi. Bizden önce geçip giden bilginler de burada söylediklerimizi zikretmişlerdir.

Bize Yunus söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb, onlara da Abdurrahman bin Mehdi söylemiş, o, İsrail'den o da İsmail Süddî'den rivayet eder. İsmail, İbn Abbas'tan işiten birinin kendisine ve arkadaşlarına şunu söylemiş olduğunu anar: «Birbirinize düşman bulunduğunuz halde gökten yere ininiz, diye hitap edilenler: Âdem ile Havva ve İblis ile yılandır».

Bize Süfyan bin Veki ile Musa bin Harun söyledi. Onlara Amr bin Hammad söylemiş o Süddî yoliyle Esbat'tan nakleder. Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan, Mürre Hemadânî yoliyle

da İbn Mesut ve Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) sahabelerinden bir kitleden rivayet ettiği haberlerinde şöyle diyor: Tanrı onlara: birbirinize düşman bulunduğunuz halde gökten yere ininiz, dedi. Yılana lânet okuduktan sonra, onun ayaklarını kesti, onu karnı üzerinde sürünerek yürüyen bir mahlûk ve yiyeceğini de toprak yaptı. Âdem ile Havva'yı ve İblis ile yılanı yere indirdi». Bana Muhammmed bin Amr söyledi, o: Ebu Âsım söyledi, der, ona ve arkadaşlarına İsa bin Meymun söylemiş, o, Ebu Ebi Nüceyh'den o da, Mücahid'den «Birbirinize düşman olduğunuz halde yere ininiz» ayetindeki birbiriniz kaydını: Âdem, Havva, İblis ve yılan, diye tefsir etmiş olduğunu rivayet eder.

Âdem'in cennette ne kadar kaldığı, Tanrı'nın onu ne vakit yarattığı ve gökten yere ne zaman indirildiğine dair.

Tanrı Âdem'i (A. m) cuma günü yaratmış, aynı günde onu cennetten yere indirmiştir; Âdem, cuma günü tövbe etmiş ve ölmüştür. Tanrı elçisinden (A. m) bu husustak rivayet edilen hadîsler pek çoktur.

Buna dair Tanrı elçisinden (s. m.) rivayet edilen hadîsler

Bana Abdurrahman bin Abdullah bin Abülhakem söyledi, ona ve arkadaşlarına Ali bin Ma'bet onlara da Ubeydullah bin Amr söylemiş, o, Abdullah bin Muhammed bin Âkil'den, o Amr bin Şurahbil bin Sa'id bin Sa'd bin Ubade'den, o da Sa'd bin Ubade yoliyle Tanrı elçisinden, şunu

rivayet eder: «Cuma gününün beş türlü hususiyet ve meziyeti vardır ki, Tanrı o günde Âdem'i yarattı, onu o gün yere indirdi, Âdem o gün öldü. Cuma gününde öyle bir saat vardır ki, kul o saatte günaha ve kardeşlik bağlarını kesmeye sebep olmayan şeylerden ne dilerse Tanrı ona dilediğini verir, kıyamet cuma günü kopar, Tanrı katında yüksek derece sahibi olan her melek, gök, dağ ve rüzgâr hepsi de o günden korkar». Bana Muhammed bin Beşşar ile Muhammed bin Ma'mer söyledi, onlara Ebu Amir söylemiş, her ikisi Zübeyr bin Muhammed'den, o, Abdulllah bin Muhammed bin Akil'den, o, Abdurrahman bin Yezid Ensarî'den, o da Ebu Lübabe bin Abdülmünzir yoliyle Tanrı elçisinden (s. m.) şunu rivayet eder: «Günlerin ulusu cuma günüdür, o, şeker ve kurban bayramı günlerinden de şereflidir, cuma gününün beş hususiyet ve meziyeti vardır ki, Yüce Tanrı o gün Âdem'i yarattı, onu o gün gökten yere indirdi, o gün Âdem'in canını aldı, Kıyamet cuma günü kopar, cuma gününde öyle şerefli bir saat vardır ki, kul haram olmamak şartiyle Rabbinden ne dilerse, Tanrı onu verir, Tanrı katında yüksek derece sahibi olan her melek, gök, yer, dağ, rüzgâr, deniz cuma günü kıyamet kopacağından korkar». Hadîsin ibaresi İbn Beşşar rivayetinde olduğu gibidir. Bana Muhammed bin Ma'mer söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Amir, onlara da Züheyr bin Muhammmed söylemiş, o, Abdullah bin Akil'den, o, Amr bin Şürahbil bin Sa'id bin Sa'd bin Ubade'den, o, babasından, o, kendi babasından, o da Sa'id bin Ubade'den şunu rivayet

eder: «Biri, Tanrı elçisinin (s. m.) katına gelerek: Ey Tanrı elçisi! bize cuma gününün ne gibi hayırlı ve şerefli bir gün olduğunu anlat, dedi. Bunun üzerine Tanrı elçisi şunları söyledi: Tanrı. Âdem'i cuma günü yarattı. onu o gün gökten yere indirdi, Âdem o gün öldü, cuma gününde öyle hayırlı bir saaat vardır ki, kul günaha ve kardeşlik bağlarını kesmeğe sebep olacak birşey olmamak şartiyle, Rabbinden ne dilerse onu verir, kıyamet cuma günü kopar. Tanrı katında yüksek derece sahibi olan her melek, gök, yer, dağlar, rüzgâr cuma günü kıyamet kopacağından korkar». Bana Abdurrahman bin Abdullah bin Abdülhakem söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Züraa söylemiş, o, Yunus'tan, o, İbn Şihab'dan rivayet eder, o da Abdurrahman El - A'rac'ın Ebu Hüreyre'den şunu işitmiş olduğunu söyler: «Tanrı elçisi bize şunu söyledi: güneşin üzerine doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür, Tanrı o gün Âdem'i yarattı, Âdem'i o gün cennete getirtti, o gün cennetten çıkardı». Bana Behr bin Nasr söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb söylemiş, o, İbn Ebu Zinad'dan, o, babasından, babası Musa'dan, o, Musa bin Ebu Osman'dan ,o da Ebu Hüreyre yoliyle Tanrı elçisinden şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi bize şunu söyledi: günlerin ulusu cuma günü olup, o gün Âdem yaratıldı, Tanrı onu o gün cennete soktu, onu cuma günü cennetten çıkardı, kıyamet ancak cuma günü kopar». Bize Rebı bin Süleyman söyledi, ona ve arkadaşlarına Şu'ayb bin Leys söylemiş, onlar Leys bin Sa'd'dan, o da Ca'fer bin Rabia bin Abdurrahman bin Hürmüz'den ri-

vayet eder; Ca'fer: Ebu Hüreyre'nin şunları söylediğini işittim, der: «Tanrı elçisi (s. m.) şöyle dedi: güneş cuma gününden daha hayırlı hiçbir günde doğmadı, çünkü Tanrı o gün Adem'i yarattı, onu o gün cennetten çıkardı ve o gün cennete iade etti [1]». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Cerir söylemiş, o, Mansur ile Mugire'den Mugire, Ziyad bin Küleyb Ebu Maşer'den, o, İbrahim'den, o da El-Karsaa El-Zabbî'den rivayet eder. El-Karsaa ilk hafızlardandı. O, Selman yoliyle Tanrı elçisinden şunu rivayet eder: «Selman, Tanrı elçisi benden: Ey Selman! cuma gününün ne derece şerefli bir gün olduğunu biliyor musun? diye sordu, diyor. Ben: Tanrı ve elçisi bilir, cevabında bulundum. Tanrı elçisi bu sözünü üç defa tekrarladıktan sonra: baban veyahut babanız o gün cuma namazı kıldı, dedi». Bana Muhammed bin Umare Esedî söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdulllah bin Musa, onlara da Şeyban söylemiş, o, Yahya'dan, o, da Ebu Seleme'den rivayet eder. Ebu Seleme, Ebu Hüreyre'den, o da Kâb'dan şunu işitmiştır: «Güneş doğan günlerin en hayırlısı cuma günüdür, o gün Âdem yaratıldı, o gün Âdem cennete girdi, o gün cennetten çıkarıldı, kıyamet de cuma günü kopar». Bana Hüseyin bin Yezit Âdemî söyledi, ona ve arkadaşlarına Ravh bin Ubade. onlara da Zekeriyya bin İshak söylemiş, o, Amr bin Dinar'dan, o da Ubeyd bin Umeyr'den şunu rivayet eder: Günlerden ilk önce güneş doğan gün cumadır,

[1] Yanı o gün canını alarak cennete kavuşturdu.

o, günlerin en şereflisidir, Tanrı, o gün kendi suretine benziyen bir şekilde Âdem'i yarattı, hilkati tamam olduktan sonra Âdem aksırdı ve Tanrı'nın ilhamiyle: Tanrı'ya hamdolsun, dedi, Tanrı da: Rabbin seni esirgesin, diye mukabelede bulundu». Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına İshak bin Mansur söylemiş, o, Ebu Küdeyne'den o, Mugire'den, o, Ziyad'dan, o, Alkame'den, o, El - Karsaa'dan o da Selman yoliyle Tanrı elçisinden (s. m.) şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi: Ey Selman! Cuma gününün ne gibi hayırlı ve şerefli bir gün olduğunu biliyor musun? diye sorduktan sonra cuma günü öyle şerefli bir gündür ki, baban yahut babanız Âdem (A. m.) o gün cuma namazı kıldı, dedi». Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Osman bin Sa'id söylemiş, o, Ebu El-Ehvas'dan, o, Mugireden, o, İbrahim'den o, Alkame'den, o da Selman'dan şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi bana: Ey Selman! cuma gününün ne gibi hayırlı bir gün olduğunu biliyor musun? diyerek bu sözünü iki veyahut üç defa tekrarladıktan sonra şöyle dedi: o gün baban, yahut babanız cuma namazı kıldı, dedi». Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Hasan bin Atiyye söylemiş, o, Kays'den, o, Ameş'den, o, İbrahim'den, o, El-Karsaa'dan o da Selman'dan şunu rivayet eder: «Tanrı elçici bana: sen, cuma gününün ne derecede hayırlı bir gün olduğunu biliyor musun? dedikten, yahut buna benzer bir söz söyledikten sonra: o gün baban veyahut babanız Âdem (A. m.) cuma namazı kıldı, dedi». Bize Muhammed bin Ali bin Hasan bin Şu-

kayk söyledi, ona babası Ebu Hamza, ona, Mansur bin İbrahim, ona da El-Karsaa söylemiş, o, Selman'dan işiterek şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi bana: Cuma gününün ne gibi hayırlı bir gün olduğunu biliyor musun? diye sordu. Ben, hayır bilmiyorum, dedim. O: o gün babanız (Âdem) cuma namazı kıldı, dedi».

Âdem'in, cuma gününün hangi vaktinde yaratıldığı ve hangi saatinde yere indirildiği hakkında nakledilen haber ve rivayetler birbirine uymuyor; Abdullah bin Selâm ve başkasının senediyle bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu İdris, onlara da Muhammmed bin Amr söylemiş, o, Ebu Seleme'den, o da Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi şöyle dedi: güneş doğan günlerden en hayırlısı cuma günü olup, Âdem o gün yaratıldı, o gün cennette iskân edildi, kıyamet de cuma günü kopar, cuma gününde öyle hayırlı bir saat vardır ki, müslüman olan kul o saati rasgetirerek Rabbisinden hayırlı bir dilekte bulunursa, Tanrı ona sorduğunu verir. Abdullah bin Selâm: ben o saatin hangi saat olduğunu biliyorum, o, cuma günü saatlerinin en sonuncu saatidir, dedikten sonra: şu ayette Âdem'in bu son saatte alelâcele yaratılmış olduğu bildirilir, dedi: İnsan aceleden (onun tefsirine göre alelâcele bu son saaatte) yaratılmıştır».

Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Muharibi ile Abde bin Süleyman ve Esed bin Amr söylemiş; onlar Muhammed bin Amr'dan, o ve arkadaşları Ebu Hüreyre yoliyle Tanrı elçisinden aynı hadîsi rivayet ederler. Bu rivayette Abdullah

bin Selâm'ın sözleri aynı şekilde nakledimiştir. Bize Muhammed bin Amr söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Âsım, onlara da İsa söylemiş, o, İbn Ebi Nüceyh'den, o da Mücahid'den: «İnsan aceleden yaratıldı» ayetini açıklarken şunu söylemiş olduğunu rivayet eder: «Tanrı, Âdem'i bütün mahlûklarını yaratmış olduğu günlerin en sonuncu gününde yarattı, ruh, Âdem'in cesedine hulûl edip, iki gözünü, dilini ve başını canlandırdıktan sonra, cesedinin aşağı taraflarını canlandırmadan önce, Âdem: Ey Rabbim: hilkatimi güneş batmadan önce çabuk tamamla, dedi». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına Hasan, onlara da Verka söylemiş, o,İbn Ebi Nüceyh'den, o da Mücahid'den aynı sözleri rivayet eder. Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, onlara da Haccac söylemiş, o, İbn Cüreyc'den, o, Mücahid'den: «İnsan aceleden yaratıldı» âyetini açıklarken, Âdem'in bütün mahlûkların en sonuncusu olarak yaratılmış olduğunu, yukarda anlattığımız gibi, naklettikten sonra, Âdem'in: «Güneş battı, hilkatimi çabuk tamamla!» dediğini söyler.

Bana Yunus söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb söylemiş, o, İbn Yezd'in: «İnsan aceleden yaratılmıştır» ayetini açıklarken: «İnsan mahlûkların en sonuncusu olarak yaratıldı» hadîsini Muhammed bin Amr'ın nakline uygun olarak rivayet ettikten sonra, Muhammed'in rivayetine Âdem'in «Güneş battı, hilkatimi çabuk tamamla» demiş olduğunu eklemiştir. Bana Yunus söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb söylemiştir; o: İbn Zeyd,

«insan, aceleden yaratıldı» âyetini açıklarken bize şunları söyledi der: «Tanrı bu iki günün (yani perşembe ile cuma gününün) son saatinde alelâcele Âdem'i yarattı, Tanrı, onu aceleci kıldı». Ravilerden bazısına göre cuma gününün sabahından iki saat, diğer bir rivayete göre üç saat geçtikten sonra, Tanrı Âdem ile eşini Firdevs cennetinde iskân etmiş ve günün yedi saati geçtiğinde onları cennetten yere indirmiştir, böylece Âdem ile Havva cennette beş saat kalmışlardır. Diğer bazıları da üç saat kalmış olduklarını söylerler. Başka raviler: Tanrı Âdem'i günün dokuzuncu veyahut sekizinci saatinde cennetten çıkardı, derler. Bu sözleri söyliyenler şunlardır:

Ebu Ca'fer diyor ki: ben Merv'li Abdan bin Muhammed'den ders okurken, o bizlere Ammar bin Hasan senediyle aşağıdaki haberi nakletti. Ammar bu haberi Abdullah bin Ebu Ca'fer'den, o, babasından, babası Rebi'den, o, Enes'den, o da Ebu El - Aliye'den rivayet eder. Abdan: «Âdem, cuma gününün dokuzuncu veyahut onuncu saatinde cennetten çıkarıldı» haberini naklettikten sonra: «Evet Nisan ayının beşinde Âdem cennetten çıkarıldı» dedi. Bu son sözü söyliyen kimse Âdem ile Havva'nın dünya günlerinden olan cuma gününden iki saat geçtikten sonra Firdevs cennetine iskân edilmiş olduklarını anlatmak istiyorsa, bu sözler gerçekten uzak değildir. Çünkü, bizden önce geçip giden bilginlerden nakledilen rivayetlerde, Âdem'in, beher gününün ölçüsü bize belli olan dünya yıllarından bin yıla muadil olan altı günden son günün son sa-

atinde yaradılmış olduğunu teyit edilmektedir. Böyle bir günün bir saatinin 83 yıllık bir zamana muadil olması tabiîdir. Âdem'in topraktan olan hamuru yoğurulduktan sonra ruh üfürülmeksizin 40 yıl kalmış olduğu, bu kırk yıl da bizim dünya yılları hesabiyle hesap edildiği için Âdem'e ruh üfürülmesi cennette iskân edilmesi, cennetten indirilmesi gibi hallerin yine bizim yıllarımız ile 35 yıl kadar bir müddet içinde cereyan etmiş olduğu inkâr edilemez. Bu sözleri söyliyen kimse, Âdem'in beher günü bin yıl kadar olan cuma gününden iki saat geçtikten sonra cennete yerleştirilmiş olduğunu kastediyorsa, gerçekten uzaklaşmış olur. Çünkü, ilim ehillerinden bu konuda söylemek salâhiyetini haiz olanlardan her biri, Adem'in cesedine ruhun cuma gününün son saatinde güneş batmadan bir az önce üfürülmüş olduğunu söylerler. Bundan başka yüce ve adı kutlu olan Tanrı'nın Âdem'i cuma günü cennette iskân ettiğine ve o gün cennetten çıkarılmış olduğuna dair Tanrı elçisinden pek çok hadîs rıvayet edilmektedir. Bu doğru ise, Âdem'in yaratıldığı cuma gününün son saati ahret günleri hesabiyle hesap edilir. Halbuki, ahret günlerinin beher günü bizim dünya yılları hesabiyle bin yıl eder. Âdem cuma gününün son saatinde yaratılmış olduğuna göre, cuma gününün sabahından 11 saat geçtikten sonra yaratılmış demektir. Böylece cuma gününün bu son saati bizim dünya yılları hesabiyle 83 yıl 4 ay eder. Demek ki, Âdem (ona salâvat ve selâm olsun) cuma gününün sabahından 11 saat geçtikten sonra yaratılmıştır, Âdem'in cesedi ruh üfürülmeksizin, bizim

dünya yılları hesabiyle kırk yıl yere atılmış bir halde kalarak ancak bundan sonra ruh üfürülmüş olduğu için, hatalı yola sapmasından önce, bizim dünya yılları hesabiyle gökte ve cennette 40 yıl 4 ay yaşamış oluyor. Bu kırk yıl ise Tanrı'nın mahlûklarını yarattığı altı günün saatlerinden bir saate muadildir.

Bana Hâris bin Muhammed söyledi, ona ve arkaddşlarına Muhammmed bin Sa'd, onlara da Hişam bin Muhammed söylemiş, o, babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Âdem, öğle namaziyle ikinci namazı arasında cennetten çıktı, Tanrı onu yere indirdi, Âdem cennette ahret günleri hesabiyle yarım gün kalmıştı, bu yarım gün dünya yıllları hesabiyle 500 yıl eder, çünkü ahret günlerinin her biri dünya yıllları hesabiyle bin yıl eder». Hâris senediyle rivayet edilen bu haber de, Tanrı elçisinden geçip giden bilginlerimiz vasıtasiyle rivayet edilen haberlere aykırıdır.

Âdem ile Havva'nın yer yüzünün neresine indirilmiş olduklarına dair.

Bundan sonra Tanrı Âdem ile Havva'yı, yaratmış olduğu günde güneş batmadan önce gökten yere indiridi. O gün cuma günüdür. Muhammed ümmetinden olan geçip giden bilginler, onların Hint toprağına indirilmiş olduklarını söylerler.

Bu sözleri söyleyenlerden sözleri bize erişenlerin kimler olduğuna dair.

Bize Hasan bin Yahya söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak, onlara da Ma'mer söylemiş,

o, Katede'den şunu rivayet eder: «Yüce ve kudretli Tanrı, Âdem'i gökten yere indirince onu Hint toprağına bıraktı». Bize Amr bin Ali söyledi. ona ve arkadaşlarına İmran bin Uyeyne onlara da Ata bin Sa'ib söylemiş, o, Sa'id Cübeyr yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce Tanrı Âdem'i ilk önce yere indirdiği vakit onu Hint toprağındaki Delına'ya bıraktı». Bana Ammar'dan nakledip biri söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdullah bin Ebu Ca'fer söylemiş, o, babası Rebi bin Enes'den, o, Ebu Aliye'den: «Âdem'in Hint toprağına indirilmiş olduğunu» rivayet eder. Bana İbn Sinan söyledi, ona ve arkadaşlarına, Haccac onlara da Hammad bin Seleme söylemiş, o, Ali bin Zeyd'den, o da Yusuf bin Mihran'dan o, İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Ali bin Ebi Talib (ona Tanrı'nın selâmı olsun) Hint hakkında şöyle demiştir: yer yüzünde en ziyade hoş kokan yer Hint toprağıdır, çünkü Âdem oraya indiği için onun cennetten getirdiği hoş koku Hint'in ağaçlarına yapışmıştır». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd, onlara da babasından nakledip, Hişam bin Muhammmed söylemiş, o, Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Âdem Hint'e, Havva Cidde'ye indirildi. Âdem, onu arayarak Arabistan'a geldi, onlar birbirleriyle buluştular, Havva ona orada yaklaşmış olduğu için buluştukları yere *Müzdelife* adı verildi. Buluşup tanıştıkları yere Arafat, bir arada toplandıkları yere de Cemi dendi. Âdem, cennetten Hint toprağındaki Buz dağına indirilmişti». Bize Ebu Hemmam söyledi, ona babası, babasiyle arkadaşlarına Ziyad bin

Hayseme söylemiş, o, yonca taciri Ebu Yahya'dan rivayet eder, Mücahid, Ebu Yahya'ya şunu söylemiştir: «Bize Abdulllah bin Abbas: Âdem gökten indiği vakit Hint toprağına yerleştirildi, diye söyledi». Bize ibn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan nakledip Seleme şunu söylemiştir: «Kitap ehline gelince, onlar Âdem'in Hint toprağındakı Vasim adını taşıyan dağa indirildiğini, bu dağın Dehnec ile Mindel arasındaki Behil ovası yanında bulunduğunu söylerler, Dehnec ile Mindel iki şehirdir. Onlar, Havva'nın Mekke toprağındaki Cidde'ye indirilmiş olduğunu anarlar. Diğerleri, Âdem'in Serendib'de Buz adını taşıyan dağa, Havva'nın Mekkke toprağındaki Cidde'ye İblis'in Meysan'a, yılanın İsfehan'a indirildiğini söylerler. Diğer bir rivayete göre de yılan bir sahraya, İblis Übülle denizi (Acem körfezi) sahiline indirilmiştir. Fakat bunların indirildikleri yerler, ancak delil olabilecek bir haberle doğru olarak ispat edilebilir. Âdem'in Hint toprağına indirildiğine dair rivayet hariç olmak üzere, bu hususta böyle bir haber nakledilmiş değildir. Çünkü Âdem'in Hint toprağına indirilişi müslüman bilginler tarafından inkâr edilmediği gibi Tevrat ve İncil ehli de bunu kabul eder. Bu hahaberin doğrusu, bu bilginlerden bazılarının rivayeti ve haberi ile de ispat edilmiştir. Bir rivayete göre Âdem'in indirildiğı bu dağın yüksek tepesi, yeryüzündeki, dağ tepelerinin göğe en yakın olanıdır. Âdem, bu dağın tepesine indirildiğinde, onun iki ayağı tepenin üzerinde, başı gökte olup, meleklerin dua ve tesbihlerini işitiyor ve böylece onlarla

ülfet peyda ediyordu, fakat, melekler ondan korktukları için, boyu kısaltıldı. Bu sözleri söyliyenler şunlardır:

Bize Hüseyin bin Yahya söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak, onlara da Hişam bin Hassan söylemiş, o, Sevvar Hatine Ata'dan o da Ata bin Ebi Ribah'tan şunu rivayete eder:«Yüce ve kudretli Tanrı Âdem'i cennetten yere indirdiğinde onun iki ayağı yerde, başı gökte bulunuyor, gök ahalisinin sözlerini, Tanrı'yı her eksiklikten tenzih edip dua ettiklerini işitiyor, böylece onlarla ülfet ediyordu, melekler ondan korkuyorlardı, nihayet melekler dua ederken ve namaz kılarken Tanrı'ya bundan şikâyet ettiler. Onların bu şikâyetleri üzerine Tanrı Âdem'i yeryüzüne doğru aşağıya çekti. Bunun üzerine Âdem meleklerin zikir ve tesbihlerini işitmez oldu, bundan dolayı vahşileşti, yabancılık duydu, dua ederken, namaz kılarken bu halinden Yüce ve kudretli Tanrı'ya şikâyetlerde bulundu. Tanrı onun bu duasını kabul edip, onu Mekke'ye gönderdi. Mekke'ye giderken onun ayak bastığı yerler mamur köy, adımlarının arası çöl ve sahra halini aldı. Mekke'ye varıncaya kadar bu hal devam etti. Âdem Mekke'ye vardığında, Yüce Tanrı ona cennetten bir yakut indirdi. Bu yakut halen üzerinde Kâbe bulunan yere konuldu. Âdem, bu yakutun çevresini tavaf ederdi. Tufan hâdisesine kadar bu yakut bulunduğu yerinde kaldı. Tanrı, tufan hâdisesini yarattığında, bu taşı göğe kaldırdı. Tanrı İbrahim'i (A. m.) elçi olarak gönderinceye kadar bu hal böyle devam etti. Tanrı'nın dostu İbrahim, Kâbe'yi bina

etti. Tanrı bunu şu ayetiyde açıklamaktadır: Hani biz İbrahim'e evin (Kâbe'nin) yerini göstermiştik.. Ona: bana hiçbir şeyi ortak kılma, evimi tavaf edip, Mekke'de otur, rükû ve secde edenler için evini temiz tut, demiştik (Hacc: 26)». Bize Hasan bin Yahya söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak. onlara da Ma'mer söylemiş, o, Katade'den şunu rivayet eder: «Tanrı, Âdem'le birlikte evi kurdu. O zaman Âdem'in başı gökte iki ayağı yerde bulunuyordu, melekler Âdem'in bu kıyafetinden korktuktukları için, Tanrı Âdem'in boyunu 60 arşına indirdi. Bunun üzerine Âdem meleklerin seslerini ve tesbihlerini işitmez oldu. Bundan dolayı kederlendi ve bu halinden Tanrıy'ya şikâyette bulundu. Nihayet Tanrı ona: Ey Âdem! ben senin için gökten bir ev indirdim, sen arşımın etrafını tavaf ettiğin gibi, bu evimin çevresini de tavaf edecek, arşım yanında namaz kıldığın gibi bu evimin etrafında da namaz kılacaksın, dedi. Bu ilâhi emir üzerine Âdem Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı, Tanrı onun adımlarını uzalttı, her adımının arası çöl ve sahra oldu, bu yerler Âdem'den sonra da çöl ve sahra halinde kaldı. Âdem (A. m.) Mekke'ye geldiğinde evi tavaf etti. Ondan sonra Enbiya (Tanrı'nın habercileri) de bu evi tavaf ederlerdi». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'id, onlara da Haşim bin Muhammmed söylemiş, o, babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı, Âdem'i (A. m.) boyunu altmış arşına indirdikten sonra, Âdem: Ey Rabbim! ben, senin yurdunda senin komşun idim, sen beni koruyordun

orada senin nimetlerinden bol bol yerdim. Sevdiğim yerde otururdum, sen beni bu kutlu dağa indirdin, ben bu kutlu dağda bulunduğum vakit meleklerin seslerini işitiyor, arşının etrafını tavaf ettiklerini görüyor, cennetin hoş kokularını kokluyordum. Sen bundan sonra beni yere indirdin, boyumu altmış arşın yaptın, bunun üzerine meleklerin sesleri kesildi, cennetin kokuları kayboldu, diye dua ve şikâyetlerde bulundu. Tanrı ona: Ey Âdem! bu senin işlediğin günahın bir sonucudur, diye cevap verdi. Yüce Tanrı Âdem ile Havva'nın çıplak bir halde bulunduklarını gördüğünde, onlara cennetten indirdiği sekiz çift hayvanların bir çifti olan koçları kesmelerini emretti. Âdem koçları kesti, yününü aldı, Havva bu yünü eğirdi, Âdem ile Havva bu ipten kumaş dokudular, Âdem, kendisi için bir cübbe, Havva için gömlek ve başörtüsü dokudu. Bundan sonra Tanrı Âdem'e: arşımın hizasında benim haremim vardır, sen oraya git de benim için bir ev yap, meleklerin arşımın çevresini nasıl tavaf ettiklerini gördün, sen de bu evimin çevresini o şekilde tavaf edersin, ben orada senin ve bana itaatte bulunan evlâdının dualarını kabul edeceğim, dedi. Âdem: Ey Rabbim! ben, o evi nasıl bulabilirim? beni, oraya götürecek olan bu yolu bilmediğim için gitmekten âcizim, oraya gitmek kudretinde değilim, diye özür dilediğinde Tanrı Âdem'in refaketine bir melek verdi. Melek, onu Mekke tarafına götürdü. Âdem, otlu, çiçekli ve hoşuna giden yerlere vardıklarında meleğe: beni buraya indir, derdi. Melek ise, hayır, gidecek yerine varmadan bir yere inmiyeceksin, diye

cevap verirdi. Âdem'in inmiş olduğu her yer mamur oldu, geçip gittiği yerler ise çöl ve sahra halini aldı.. Âdem Tur-i Sina, Tur-i Zeytun, Lübnan ve Cudi dağlarından getirdiği taşlarla evi (Kâbe'yi) kurdu.. Temel taşlarını Hira dağından aldı. Âdem Kâbe'nin yapısını tamamladıktan sonra, Melek onu Arafat'a getirdi, ona bugün hacıların yaptıkları bütün hac amellerini öğretti. Bundan sonra Melek onu Mekke'ye götürdü, Âdem bir hafta Kâbe'yi tavaf etti. sonra Hint toprağına döndü ve orada Buz'da öldü».

Bize Ebu Hemınam söyledi, ona babası, babasına Ziyad bin Haysem söylemiş, o, yonca taciri Ebu Yahya'dan rivayet eder, ona Mücahid şunu söylemiştir: «Bana Abdullah bin Abbas söyledi: Âdem gökten indirildiği vakit Hint toprağına ayak bastı. Oradan kalkıp yaya olarak kırk defa hac etti, dediğinde, ben: Ey Haccac'ın babası! o, hayvana binmiyor muydu? diye sordum; o: Âdem'in bir adımda üç günlük yol almış olduğunu Tanrı adına and içerek teyid eylerim. dedi. Onun başı göğe erişiyordu. Melekler onun bu halinden şikâyet ettiklerinde Tanrı onu sıktı, bunun üzerine Âdem kırk yıl kadar bir müddet başını aşağıya eğdi». Bize Beni Haşim'in azatlısı olan Salih bin Herb Ebu Ma'mer söyledi, ona ve arkadaşlarına Sümame Ebu Ubeyde Seleme, onlara da Ebu Zübeyr söylemiş, o, Nafi'in İbn Ömer'den işitip kendisine şunu söylemiş olduğunu rivayet eder: «Adem (A. m.) Hint'te bulunduğu vakit, Tanrı ona vahyi ile hacca gitmesi icabettiğini bildirdi. Âdem bu emir üzerine Hint'ten kalkarak Hacca gitmek üzere yola çıktı, ayağının bas-

tığı her yer mamur bir köy, adımları arasındaki yerler ise çöl oldu. Âdem, Kâbe'ye vardı. Kâbe'yi tavaf etti, bütün hac amellerini yerine getirdi. Bundan sonra Hint'e dönmek istedi, Müzdelife ile Arafat arasındaki daracık yere geldiğinde melekler onu karşıladılar ve: Ey Âdem! haccın kutlu ve makbul olsun, dediler, onların kendisini böylece karşılamalarından dolayı Âdem taaccüp etti, melekler onun bu halini gördüklerinde: Ey Âdem! biz. sen yaratılmadan iki bin yıl öncedenberi bu evi tavaf ediyoruz, dedikleri vakit Âdem bunu garip sayarak, kabul etmek istemedi». Rivayet edildiğine göre Âdem cennetten yere indiğinde başında cennet ağacından yapılan bir taç bulunuyordu. Âdem yere indikten sonra tacın yapıldığı ağacın yaprakları kuruyarak yere döküldü. Bunun döküntüsünden her türlü hoş kokulu nebatlar bitti. Diğer kimselerin rivayetine göre yeryüzünde hoş kokulu nabatların bitmesi Tanrı'nın kitabında anlattığı gibi, Âdem ile Havva'nın vücutlarını örtmüş oldukları cennet ağacı yapraklarının kuruyarak yere dökülmesinden olmuştur. Doğrusunu Tanrı bilir. Diğer bir kitlenin rivayetine göre Âdem, Yüce Tanrı'nın kendisini yere indirdiğini bildikten sonra, cennetteki her ağacın yanından geçtikçe dallarından birer tane koparmış, bu dalları kendisiyle beraber yere götürmüş, bunlar kuruduktan sonra yaprakları yere dökülerek yer yüzündeki hoş kokulu nebatların aslını teşkil etmiştir. Bu sözü söyliyen zatlar şunlardır.:

Bize Ebu Hemmam söyledi, ona ve arkadaşlarına Ziyad bin Hayseme söylemiş, o, yonca taciri İbn

Yahya'dan, o da Mücahid'den şunu rivayet eder: «Mücahid, bana Abdullah bin Abba şunu söyledi, der: Âdem, cennetten çıktığında, cennet nesnelerinden her birinin yanından geçtiği vakit onlardan birer parça koparıp alıyordu. Tanrı meleklere: Âdem'in koparıp almasına mâni olmayınız, o, istediği her nesneyi beraberinde götürsün, dedi. Âdem, Hint topraklarına indiğinde bunlardan her birini kendisiyle birlikte götürmüştü. Hind'den getirilen bu hoş kokulu nesneler hep Âdem'in cennetten indirdiği şeylerdir». Âdem yere indiği vakit başında cennet ağaçlarından yapılmış taç bulunduğunu söyliyen zatlar: Bir kimse bana Ammar bin Hasan'dan nakletti, ona ve arkadaşlarından, babasından naklen Abdullah bin Ebu Ca'fer söylemiş, Abdullah, Rebi bin Enes'ten o da Ebu El-Aliye'den şunu rivayet eder: «Âdem, cennetten çıktığında kendisiyle birlikte cennet ağacından yapılma bir asâ götürdü, Âdem'in başında cennet ağacından yapılmış bir taç bulunuyordu. O, Hint toprağına indirildi. Hint'te yetişen bütün hoş kokulu nesneler işte bundan türemiştir.»

Bize Ebu Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen, Seleme şunu söylemiştir: «Âdem, cennetten çıkarılarak dağa inerken kendisiyle birlikte cennet ağaçlarından bir yaprak getirmişti. O, bu yaprağı, kuruduktan sonra, inmiş olduğu dağın üzerine serpti. Bütün hoş kokulu nebatların aslı işte bu yapraktır. Yalnız Hint toprağında bulunan bütün meyveler bundan türemiştir. Diğerleri, Âdem'in cennetten çıkarılışında Tanrı tarafın-

dan, kendisiyle birlikte götürülmesine müsaade ettiği meyvalardan meydana gelmiştir. Bizim faydalanmakta olduğumuz meyvalar, işte bu cennet meyvalarındandır. Bu sözleri söyliyen zatlar şunlardır:

Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Ebi Adi ile Abdülvahhab ve Muhammed bin Ca'fer söylemiş, onlar Avf bin Kaseme bin Züheyr'den, o da Eş'arî'den şunu rivayet eder: «Yüce ve kutlu Tanrı Âdem'i cennetten çıkarırken, ona kendisiyle birlikte cennet meyvalarından götürmesini emretti, Âdem'e her şeyi yapmak sanatını öğretti, sizin yemekte olduğunuz bu meyvalar, cennet meyvalarındandır. Fakat bunların halleri değişiyor, cennet meyvaları ise hiç değişmez». Diğer bilginlere göre, Hint'te biten ağaç ve nebatlara Âdem'in (A.m.) hoş kokusu ilişmiş ve sirayet etmiştir.

Hint'deki hoş kokulu nebatların, Âdem'in (A. m.) cennetten Hint topraklarına indiği vakit birlikte getirdiği hoş kokunun sirayeti ile meydana geldiğini söyliyen zatlar:

Bize Hâris Muhammmed söyledi, ona ve arkadaşlarına Hişam bin Muhammed, ona da Ebu Salih'den naklen babası söylemiş, Ebu Salih İbn Abbas'tan rivayet eder: «Âdem cennetten yere indiğinde vücudundan cennet kokusu saçıyordu. Âdem'in bu kokusu Hind'in nebatlarına, ovalarına yayılarak onlara yapıştı, oralarını hoş koku ile doldurdu. İşte bu cennet kokusu (oradan getirilen nesnelerle) başka yerlere nakledilmektedir». Diğer bir rivayete göre hoş koku meyanında Haceri Esved de Âdem ile birlikte cennetten yere indirilmiştir. Bu taş cennetten

indirildiği vakit kardan da beyaz idi. Musa'nın asâsı da Âdem'le birlikte cennetten indirilmiştir. Bu asâ cennetteki as ağacından (Van gülünden yahut çamdan) olup Musa'nın boyuna uygun olarak on metre uzunluğunda idi. Sapan ile diğer gerekli nesneler de Âdem ile birlikte cennetten inen eşya arasında bulunuyordu. Sonradan örs, çekiç ve kerpeten de de cennetten indirildi. Âdem, dağa indikten sonra etrafına bakındı, dağın üzerinde kazık gibi bitmiş bir demir gördü, bu da onlardan, yani yerde biten nesneler cümlesinden olacak, dedi. Kurumuş eski ağaçları çekiçle kırmağa başladı. Bundan sonra öteki dal (yani demir kazık) üzerinde ateş yaktı. Kazık eridi. Erimiş bu demirden ilk önce bıçak yaptı. Âdem bu bıçağı kullanmaya, onunla iş görmeye başladı. Bundan sonra fırın yaptı. Sonra bu fırın Âdem'in bir mirası olarak Nuh'a intikal etti. Hint'de şiddetle kaynayan yer işte bu fırındır. Cennetten ilk indiğinde Âdem'in başı göğe dokunuyordu, bundan dolayı başı kel oldu, çocukları da kelliği ondan tevarüs ettiler. Boyunun uzunluğundan dolayı ondan sahra hayvanları ürküyorlardı. Bu yüzden o günden itibaren bu hayvanlar ürkek ve yabani oldular. Âdem, bu dağda ayak üzere bulunduğu zaman meleklerin seslerini işitiyor, cennet kokularını kokluyordu. Sonradan onun boyu altmış arşına indirildi. ölünciye kadar Âdem'in boyu 60 arşın kaldı. Yusuf (A. m.) hariç olmak üzere evlâdından kimse Âdem gibi güzel değildi».

Rivayete göre Âdem gökten yere indirildiği vakit, Yüce Tanrı'nın emriyle otuz türlü meyvayı kendi-

siyle beraber getirmiştir. Bunlardan on tanesi kabuklu, on tanesi çekirdekli, on tanesi hem kabuksuz, hem çekirdeksizdi. Kabukluları şunlardır: ceviz, fındık, fıstık, haşhaş, nar, muz, badem, kestane, at kestanesi ve hindistan cevizi. Çekirdekli olanları şunlardır: şeftali, hurma, hünnab, şahluc, erik, gambira, sedir ağacının meyvası, alıç ve akgünlük.

Hem kabuksuz, hem çekirdeksiz olanları şunlardır: Elma, portakal. üzüm, dut, incir, hıyar, kavun, armut, ağaç kavunu, harnup. Rivayete göre Âdem'le birlikte cennetten çıkarılan nesneler arasında bir kese buğday da vardı. Diğer bir rivayete göre buğday Âdem'in karnı acıktıktan sonra Cebrail tarafından getirilmiştir. Çünkü Âdem aç kaldıktan sonra Rabbisinden yemek yedirmesini istemiş, bunun üzerine Tanrı. Cebrail aracılığı ile ona yedi buğday tanesi göndermiş, Cebrail bu taneleri Âdem'in eline vermiştir. Âdem, Cebrail'den: Bu nedir? diye sorduğunda Cebrail ona: Seni cennetten çıkaran nesne işte budur, cevabında bulunmuştur. Bu buğday tanelerinin her biri 180 dirhem ağırlığında idi. Âdem, Cebrail'den: Ben bunları ne yapayım? diye sordu. Cebrail: Sen bu taneleri yere serp, dedi. Âdem taneleri yere serpti. Yüce ve kudretli Tanrı hemen o saatte bu tanelerden buğday yetiştirdi. Bundan sonra yere tohum ekmek Âdemoğulları arasında bir âdet oldu. Buğday yetiştikten sonra Cebrail buğdayın biçilmesini, biçildikten sonra bir araya toplamayı, elle oğuşturmayı, harman edip, rüzgârda savurmayı öğretti. Âdem, bundan sonra iki taş getirdi, taşları birbiri üzerine koyarak buğ-

dayı öğüttü, bundan sonra Tanrı onu bu undan hamur yapmasını, hamurdan ekmek yaparak külde pişirmesini emretti. Cebrail (A. m.) Âdem'e, taş ve demir getirdi, Âdem taş ile demiri birbirine vurdu. Bundan ateş çıktı. Böylece ilk önce külde ekmek pişiren Âdem oldu.» Bu zatın buraya kadar hikâye ettiğimiz sözleri, Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) ümmetinden olan ve geçip giden bilginlerin rivayetlerine aykırıdır ki, bu sözleri söyliyenler şunlardır: bana Müsenna bin İbrahim söyledi, ona İshak, onlara da Abdürrezzak söylemiş, o, Süfyan bin Uyeyne'den, o, İbn Mübarek'ten, o, Hasan bin Umare'den o, Minhâl bin Amr'dan, o da Sa'd bin Cübeyr yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı'nın Âdem ile Havva için yaklaşmalarını yasak ettiği ağaç bir başaktı. Âdem ile Havva bu başaktan yediklerinde avret yerleri gözüktü. Onların tırnakları (tırnaktan olan tabiî giyimleri) avret yerlerinin kendilerine gözükmesine mâni oluyordu. Onlar, avretleri gözükmekle hemen cennet ağaçlarının, yani incir ağacının yapraklarını koparararak vücutlarına yapıştırmaya başladılar. Âdem cennetin ötesinde berisinde dolaşmaya başladı. Bu sırada bir ağaca takıldı. Tanrı ona: Ey Âdem! benden mi kaçıyorsun? diye hitap etti. Âdem hayır, senden kaçmıyorum, ey Rabbim! senden utanıyorum, dedi. Tanrı: benim cennette sana bol olarak verdiğim ve istifadesini mübah kıldığım nimetlerim yetişmedi mi ki, sen haram ve yasak ettiğim ağacın meyvesini yedin, dedi. Âdem: evet, bu günaha katlandım, fakat izzetine and içerek,

kimsenin senin adına yalan söyliyeceğini sanmıyorum, cevabında bulundu. Yüce Tanrı bunu şu ayeindte açıklar: İblis, Âdem ile Havva'ya and içerek kendisinin iyi ve hayırlı bir nasihatçı olduğunu söyledi, (Âraf: 20). Yüce Tanrı: izzetimle and içerik sizi yere indireceğimi teyit eylerim, orada siz ancak zorluklara katlanarak geçineceksiniz, dedi. Tanrı onları yere indirdi. Onlar cennette iken bol bol yerlerdi. Tanrı onları yiyecek ve içeceğin bol olmadığı yere indirdi, onlara demirciliği ve ekin ekip biçmeyi öğretti. Âdem, yerde ekin ekiyor, ekinlerini suluyor, yetiştikten sonra onları biçiyor, biçtiklerini ayaklariyle çiğniyor, rüzgârda savuruyor, öğütüyor, undan hamur yapıyor, ekmek pişiriyor ve yiyordu. Bu ekmeği yutarak karnına sokuncaya kadar birçok zahmetlere katlanıyordu». Bana İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Ca'ferden naklen Yakub söylemiş, Yakub Sa'id'den şunu rivayet eder: «Âdem'e cennetten kırmızı bir öküz indirildi. Âdem bu öküzü koşarak tarlasını sürüyor, tarla sürerken alnından terlerini siliyordu ki, Tanrı onun katlanmış olduğu zahmetleri şu ayetinde anlatıyor: Ey Âdem! İblis sana ve eşine düşmandır, sakın, o sizi cennetten çıkarıp da bedbaht etmesin (Taha: 117). Âdem ile Havva'nın böylece zahmet çekmeleri onlar için bedbahtlık idi». Bu zatların söyledikleri sözler kabule şeyan ve doğrudur. Yüce ve ulu Tanrı'nın kitabında söyledikleri bunun bir benzeri olup, o, Adem ile Havva'yı düşmanları olan İblis'e uymaktan menedip Âdem'e: «Ey Âdem! İblis sana ve eşine düşmandır, sakın, sizi cennetten çıkarıp da bedbaht etmesin

senin için cennette aç kalmak yoktur. Sen orada susuz kalmıyacak, güneş sıcağını çekmiyeceksin» (Taha: 118 - 119) diye hitap etmiş ve bu hali onlara önceden haber vermişti. Âdem ile Havva ancak düşmanları olan İblis'e uydukları takdirde bu zahmetmetlere katlanacaklardı. Çünkü yere indikten sonra evlâdları ancak ekin ekmek, çalışmak, emek sarfetmek, tarla sulamak ve buna benzer başka zahmetlere katlanmak suretiyle karınlarını doyurabileceklerdi. Cebrail onlara, başkaca zahmetlere katlanmadan mahsul elde edebilecekleri tohumu cennetten getirmiş olsa idi, Âdemoğulları, şeytana uyarak Tanrı'ya asi oldukları takdirde düçar olacakları bildirilen ve korkuttuğu büyük zahmetlere katlanmadan geçinebileceklerdi. Fakat olan olmuştur. İbn Abbas'tan ve başkasından rivayet ettiklerimizin doğruluğunu Tanrı bilir. Bir rivayete göre de Âdem'le birlikte cennetten kıskaç, örs, tokmak ve çekiç de inmiştir. Bunları söyliyen zatlar şunlardır:

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Vazıh. onlara da Hüseyin söyledi. o Alba bin Ahmer'den. o da İkrime yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Üç (dört) nesne Adem ile birlikte cennetten inmiştir ki, biri kıskaç, ikincisi örs, üçüncüsü tokmak, dördüncüsü çekiçtir». Rivayet edildiğine göre ismi kutlu olan Tanrı. Âdem'i önce, indirmiş olduğu dağın tepesinden eteğine indirmiştır. Onu bütün yer yüzünün, yerde yaşıyan cin, bütün ehlî ve yabanî hayvan, kuş ve başka nesnelerin hükümdarı yaptı. Âdem, dağın başından inerek gökte yaşıyanların sözlerini ve meleklerin

seslerini işitmekten mahrum olduktan sonra, yer yüzünün genişliğine ve düz olarak döşenmiş olduğuna baktı, yeryüzünde kimseyi görmedi ve bundan dolayı hiddetlenerek: Ey Rabb! yerin üzerinde onu bayındırlıyan ve sana hamdü sena edip takdis eden benden başka kimse yok mu? dedi». Bana Müsenna bin İbrahim'in, ona ve arkadaşlarına İshak bin Haccac'ın, onlara İsmail bin Abdülkerim'in, ona da Âbdüssamed bin Malik'in Vehb'den işiterek söylediğine göre, Âdem'e şöyle cevap verilmiştir. «Adem, yere indirildiğinde yerin genişliğini gördü, fakat yeryüzünde kimseye raslamadı, bunun üzerine Tanrı'ya :Ey Rabbim! yerin üzerinde onu imar eden, benden başka sana hamdüsenalarda bulunan ve seni takdis eden yok mu? dedi. Tanrı ona: ben yeryüzünde senin evlâdından bana hamdü senalarda bulunarak beni takdis eden kimseler yaratacağım, yeryüzündeki mâbedler arasından birini seçerek saygımı ona tahsis edeceğim, onu ismimle meziyetli kılarak kendime nispetle evim (Beytullah, Tanrıevi) diye anacağım. Ben onun üzerine kendi celâlimi (ululuğumu) yerleştirerek ululuğumla şanlandıracağım, ben onu saygı değer ve emniyetli bir yer kılacağım, onun hürmeti sayesinde onun çevresinde, altında ve üstünde bulunan her şey ve her mahlûk emniyet içinde yaşıyacaktır, saygı değer haremimi sayanı saymaklığım vacib olur, biri onun ahalisini korkutursa, benim himayeme tecavüz etmiş, ahdi bozmuş, haram saydığımı helâl saymış olur. Bu, benim ilk önce Mekke ovasında kutlu eylediğim ilk evimdir, her taraftan grup grup insanlar zayıf deve-

lere binerek her türlü uzak yerlerden bu evimi ziyarete gelirler, Lebbeyke (emrine itaat ediyorum) avazlariyle kalblerini titretmek, ağlıyarak gözlerinden suları gibi yaşlar akıtmak isterler, tekbir okuyarak yüksek seslerle ağlarlar. Başka bir şey düşünmeden *umre* haccı kılmak üzere gelen kimse benim katıma gelmiş ve beni ziyaret etmiş olur, benim konuğum sayılır. Cömert kimsenin vazifesi, konuk ve misafirine hürmet göstermektir, bütün ihtiyaçlarını tatmin etmektir. Ey Âdem! sen sağ olduğun müddetçe umre haccı kıl, senden sonra gelen kavimler, ümmet ve cemaatler «senin evlâdından olan Enbiya'lar, bir kavimden sonra diğeri olmak üzere asırlar üzerine asırlar geçtikçe evimi ziyaret ederler». Rivayet edildiğine göre Âdem kendisi için gökten indirilen Beyt-i Haram'ı ziyarete memur olmuştur. Ona, meleklerin, Tanrı arşının etrafını ziyaret ettikleri gibi bu evi ziyaret etmesi emredildi. Âdem, gökte iken, meleklerin arşın etrafını nasıl tavaf ettiklerini görmüştü. Bana Hasan bin Yahya'nın rivayet ettiği gibi, bu ev, tek bir yakut taşı veyahut tek bir inci idi. Hasan, Abdürrezzak'tan, o, Ma'mer'den, o da Eban'dan şunu rivayet eder: «Ev, tek bir yakut taşı veya bir inci halinde gökten indirildi. Tanrı, Nuh kavmini (Tufan sırasında) suya batırıncıya kadar yakuttan olan bu ev Mekke'de kaldı. Tufan hâdisesi sırasında bu evi göğe kaldırdı. Temeli yerinde kaldı Yüce Tanrı bunu İbrahim için hazırladı. İbrahim, bu temel üzerinde Kâbe'yi kurdu. Bu konu ile ilgili haberleri yukarda nakletmiştik.

Rivayet edildiğine göre Âdem düşmüş olduğu hatasına pişman olarak pek çok ağlamış, Yüce Tanrı'dan tövbesini kabul etmesini, kendisini yarlıgamasını dilemiş ve bu esnada bana Ebu Küreyb'in naklettiği duayı okumuştur. Ona ve arkadaşlarına İbn Atiyye söylemiş, o, Kays'ten, o, İbn Ebi Yâ'lâ'dan, o, Minhal'den, o, Sa'id bin Cübeyr yoliyle rivayet ederek, İbn Abbas'ın: «Âdem-tövbe etmek için-Rabbisinin ilhamiyle bazı kelimelere vâkıf oldu ve bunları okuyarak Rabbisine tövbe etti, ayetini tefsir ederken, şöyle dediğini söyler: Âdem: Ey Rabbim! beni kendi elinle yaratmadın mı? dediğinde Tanrı: evet, dedi. Âdem: benim cesedime kendi ruhundan can üfürmedin mi? dediğinde Tanrı: evet dedi. Âdem: Ey Rabbim! sen beni cennetinde iskân etmedin mi? dediğinde Tanrı: evet, diye cevap verdi. Adem: Ey Rabbim! senin rahmetin azabından önce gelmedi mi? dediğinde, Tanrı: evet, diye mukabele de bulundu. Âdem: tövbe ederek halimi ıslah ettiğim takdirde beni cennete iade edeceğini bildirmedin mi? dediğinde, Tanrı yine : evet, dedi. Yüce Tanrı'nın: Adem-tövbe etmek üzere-Rabbisinden bazı kelimeler telâkki etmekle Tanrı onun tövbesini kabul etti (Bakara: 41) ayetinde Âdem'in tövbesi anlatılmaktadır». Bana Bişr bin Muaz söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid bin Zureyi söylemiş, o, Sa'id yoliyle Katade'den şunu rivayet eder: Katade, Âdem, Tanrısından bazı kelimeler telâkki etti ayetini açıklarken şöyle demiştir: Âdem, Ey Rabbim! tövbe edip halimi ıslah ettiğim takdirde, cennete iade ederim, dememiş miydin? diye hitap etmiştir».

Hasan. tövbeleri sırasında Âdem ile Havva'nın şu ayeti okuyarak günahlarının affını dilediklerini söyler: «Ey Rabbimiz! biz kendimize zulmettik, sen bizi esirgemez ve yargılamazsan, biz elbette, azgınlardan oluruz». Bize Ahmed bin İshak söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Ahmed, onlara da Süfyan ile Kays söylemiş, onlar Hasif'ten rivayet ederler, o da Mücahid'in: «Ey Rabbim! biz kendimize zulmettik, sen bizi yargılamaz ve esirgemezsen, biz elbette azgıngınlardan olacağız» ayetini açıklarken, Âdem'in Rabbisinden telâkki ettiği sözlerin bu ayet olduğunu söylemiştir. Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'id, ona ve arkadaşlarına Hişam bin Muhammed söylemiş, o, babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Âdem. cennetten indirildiği vakit onunla birlikte gökten *Hacer-i Esved* de indirilmiştir. O zaman bu taş kardan da beyazdı. Âdem ile Havva cennet nimetlerinden mahrum kalınca müteessir olarak iki yüz yıl ağladılar, kırk yıl bir şey yemediler, su içmediler, ancak bundan sonra yediler ve içtiler. O zaman, cennetten indirilmiş oldukları, Buz dağı üzerinde bulunuyorlardı. Âdem, yüz yıl Havva'ya yanaşmadı». Bize Ebu Hemmam söyledi, ona babası, ona Ziyad bin Hayseme söylemiş, o, yonca taciri Ebu Yahya'dan şunu rivayet eder: «Biz mescitte oturuyorduk; Mücahid: bunu görüyor musunuz? diye sordu, biz: ey Haccac'ın babası, bu bir taştır, dedik. O, evet siz bunu taş adiyle anıyorsunuz, dedi. Ben ondan: taş değil mi? diye sordum. O Tanrı adına and içerek Abdulllah bin Abbas'ın bana şunu söylemiş oldu

ğunu teyit ederim, dedikten sonra sözüne devamla: o, beyaz bir yakut olup, Âdem ile birlikte cennetten indirilmiştir. Âdem ona göz yaşlarını siliyordu. Âdem cennetten çıkıp iki bin yıl geçtikten sonra taş cennete iade edilinciye kadar ona göz yaşları silinmekte devam olundu. Âdem, İblis yüzünden sürüklendiği hatadan dolayı ağlıyordu, dedi. Ben ondan: Ey Haccac'ın babası! bu taş neden siyahlaşmış? diye sorduğumda o: cahiliyet çağında kadınlar âdet gördükleri sırada ona ellerini sürüyorlardı, cevabında bulundu ve sözüne devam edip dedi: Âdem, Yüce Tanrı tarafından hacca gitmesi emredildiği için, Kâbe'yi ziyaret etmek üzere Hint'den kalkarak yola çıktı. Mekke'ye geldi, Kâbe'yi tavaf etti, hac amellerini yerine getirdi. Âdem ile Havva Arafatta buluştular, birbirleriyle tanıştılar, Âdem Müzdelifede ona yaklaştı ve bundan sonra Havva ile birlikte Hint'e döndü, orada geceleyin ve gündüzleri içinde barınmak üzere bir mağara edindiler. Tanrı, bir melek göndermek suretiyle onlara giyim yaparak örtünmeyi öğretti. Raviler, onların bu giyimleri koyun, deve ve yırtıcı hayvan derisinden yapmış olduğunu söylerler. Bazıları ise, evlâtlarına ait giyimlerin bu derilerden yapılmış olduğu fikrindedirler. Bunlara göre Adem ile Havva'nın giyimleri, cennette iken cennet ağaçlarından kopararak vücutlarına yapıştırmış oldukları yapraklardan ibaretti. Bundan sonra Yüce Tanrı Arefe yanındaki Na'man'da iken el sürerek Âdem'in arkasından zürriyetini, yani kıyametedek onun neslinden gelecek olanları çıkardı, ufak karıncalar gibi

önüne yayarak onlardan söz aldı, onları kendi nefslerine tanıklık ettirdi ve: ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sordu, onlar da: evvet, Rabbimiz sensin, cevabında bulundular. Bunu Yüce Tanrı su ayetinde anlatmaktadır: Hani Rabbin Ademoğullarının arkalarından zürriyetlerini çıkarmıştı, onları kendilerine tanık edip: ben sizin Rabbınız değil miyim? dedi. Onlar da: evvet, Rabbimizsin, biz kendi nefslerimize tanıklık ettik dediler. Bu ise kıyamet gününde: biz bundan gafildik, dememeleri içindir. Yahut: daha önce babalarımız Tanrı'ya ortak katmışlardı, biz onların neslinden geldik, batıl yola sapan babalarımızın suçlarından dolayı bizi helâk mı edeceksin? dememeleri içindir (A'raf: 172 - 173)». Bana Ahmed bın Muhammed Tusi söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin bin Muhammed, onlara da Cerir bin Hâzim söylemiş, o, Külsum bin Cebr'den, o da Sa'id bin Cübeyr yoliyle İbn Abbas'tan, şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi şunu söyledi: Tanrı Na'man, yani, Arafe'de zürriyetini Âdem'in arkasından çıkararak yemin ettirdi, Âdem neslinden yaratacağı her nesli Âdem'in arkasından çıkararak ufacık karıncalar gibi önüne yaydı, karşısında açık olarak görünen bunlara hitabedip: ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sordu, onlar da: evet Rabbimizsin, nefslerimizin üzerine tanıklık ediyoruz, dediler. Bu ise kıyamet gününde: biz bundan gafildik, dememeleri içindir. Yahut daha önce atalarımız sana ortak katmışlardı, sonradan biz onların nesillerinden geldik, batıl yola sapan atalarımızın suçlarından dolayı bizi helâk mi edeceksin?

dememeleri içindir (A'raf: 172-173)». Bana Umran bin Musa söyledi, ona ve arkadaşlarına Abülvaris bin Sa'id, onlara da Külsum bin Cebr söylemiş o, Sa'id bin Cübeyr'den rivayet eder, o, İbn Abbas'ın «Hani Rabbın Âdemoğullarının arkalarından, sonra gelecek olan nesilleri çıkarak onları nefisleri üzerine tanık edip: ben sizin Rabbınız değil miyim? diye sorduğunda, onlar: evet, sen bizim rabbimizsin...» ayetini şu şekilde açıklamış olduğunu söylemiştir.: «Rabbimiz Âdem'in arkasına el sürerek kıyametedek yaratacağı bütün canları Na'man (Arafe)'de Âdem'in arkasından çıkardı. Eliyle onlara işaret etti, onlardan söz aldı, nefisleri üzerine onları tanık ettirdikten sonra: ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye hitap etti. Onlar da: evet sen bizim Rabbimizsin, dediler». Bize İbn Veki ile Yakup bin İbrahim söyledi, onlara, Külsum bin Cebr'den naklen İbn Uleyye söylemiş, o, Sa'id bin Cübeyr yoliyle İbn Abbas'ın: «Hani Rabbin Âdemoğullarının arkalarından onlardan gelecek olan nesilleri çıkardı...» ayetini açıklarken şunları söylemiş olduğunu rivayet eder: «Tanrı, Âdem'in arkasına el sürerek kıyamedek yaradacağı bütün canları Arefe'nin arka tarafındaki Na'man'da Âdem'in arkasından çıkardıktan sonra söz aldığı vakit onlara: ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye hitap etti. Onlar da: evet, sen bizim Rabbimizsin, cevabında bulundular». Hadîsin ibaresi Yakub'un rivayetinde olduğu gibidir. Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına Ata'dan naklen, İmran bin Uyeyne söylemiş, o, Sa'id bin Cübeyr yoliyle İbn Abbas'tan

şunu rivayet eder: «Âdem cennetten yere indirildiğinde Tanrı onun arkasına el sürerek, arkasından kıyametedek yaratacağı canları çıkardı, söz alırken onlara: ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye hitabetti, onlara da: evet, sen bizim Rabbimizsin, cevabında bulundular. O vakitten itibaren kıyamete kadar olup bitecek hal ve hâdiselerin hepsini kalem yazdı». Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına, Ameş'ten naklen Yahya bin İsa söylemiş, o, Habib bin Ebi Sabit'ten, o, Sa'id bin Cübeyr yoliyle İbn Abbas'tan rivayet eder. İbni Abbas: «Hani Rabbin Âdemoğullarının arkalarından onlardan gelecek nesilleri çıkartarak...» ayetini açıklarken söyle demiştir: «Yüce ve kudretli Tanrı Âdem'i yarattığı vakit, neslinden gelecek olanları ufacık karıncalar şeklinde onun arkasından çıkarttı. Bunlardan iki avuç aldı, sağ eliyle aldıklarına: haydi selâmetle cennete giriniz, sol eliyle aldıklarına: haydi cehenneme giriniz, ben sizin cehenneme girmenize önem vermem» dedi. Bize İbrahim bin Sa'id Cevheri söyledi, ona ve arkadaşlarına Rahv bin Ubade ile Sa'id bin Abdülhamid bin Caf'er söylemiş, onlar. Malik bin Enes'ten, o, Zeyd bin Ebi Üneyse'den o, Abdülhamid bin Abdurrahman bin Zeyd bin El-Hattab'dan, o da Müslim bin Yesar Cühenî'den şunu rivayet ederek: Ömer bin Hattab'dan: «Hani Rabbin Âdemoğullarından gelecek olan nesilleri onların arkalarından çıkardı...» ayetinin mânası sorulduğunda, Ömer: «Ben Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) şunu işittim dedi: Tanrı Âdem'i yarattıktan sonra sağ eliyle sürerek Âdem'in

arkasından bir nesil çıkardı ve: ben bunları cennet ehlinden olmak üzere yarattım. dedi. Tanrı bundan sonra sol eliyle sürerek Âdem'in arkasından diğer bir nesli çıkardı ve: ben, bunları cehennem için ve cehennem ehlinin ameli ile amel edenlerden olarak yarattım, dedi. Bu sırada biri : acaba bu amelin keyfiyeti nedir? diye sordu. Tanrı elçisi onun sorusunu şöyle cevaplandırdı: Yüce ve kutlu Tanrı kullarından birini cennet için yaratırsa, onu cennet ehli ameliyle amel etmeye, cehennem ehlinden olmak üzere yarattığı kulunu ise, cehennem ehli ameliyle amel etmeye sevkeder, o ölünciye kadar cehennem ehli ameli ile amel eder ve cehennemlik olur, dedi». Diğer bir rivayete göre de Tanrı Âdem'in (A. m.) arkasından zürriyetini Dehna'da çıkartmıştır. (Burası Mekkke ile Ta'if arasında bir yerdir)

Bu sözleri söyliyen zatlar şunlardır:

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Heklcâm, onlara da Amr bin Ebi Kays söylemiş, o, Ata'dan o da Sa'id yoliyle İbn Abbas'tan rivayet eder. İbn Abbas: Hani Rabbin Âdemoğullarının arkalarından nesillerini çıkararak...» ayetini açıklayarak şunu söylemiştir:

«Yüce ve kudretli Tanrı Âdem'i yarattıktan sonra onun arkasına elini sürerek kıyamete kadar yaratacağı canları Dehna'da onun arkasından çıkardı. Onlara: ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye hitabetti. Onlar da: evet, sen bizim Rabbimizsin, diye cevap verdiler. Onlar o gün kalemin yazmış olduğu ve kıyametedek olup bitecek hal ve hâdiseleri gözleri ile görürler». Bazıları, Tanrı'nın gelecek

nesilleri, Âdem'in arkasından, Âdem gökten yere indirilmeden önce çıkartarak söz almış olduğunu ve bundan sonra Âdem'i yere indirdiğini söylerler ki, bu zatlar şunlardır:

Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına Esbat'tan naklen Amr bin Hammad söylemiş o, Süddî'den şunu rivayet eder: «Hani Rabbin, Ademoğullarının arkalarından nesillerini çıkartarak onları nefislerine tanık edip: ben zisin Rabbiniz değil miyim? diye hitap ettiğinde onlar evet, sen bizim Rabbimizsin, dediler... ayetinde anılan canlardan ahit alma hâdisesi, Âdem'in Tanrı tarafından cennetten çıkarılmasından sonra, fakat yere inmeden önce cereyan etmiştir. Tanrı bundan sonra Âdem'in sırtının sağ tarafına elini sürerek inci gibi beyaz ufacık karıncalar şeklinde ondan gelecek nesilleri (canlarını) çıkarttı. Onlara: rahmetimle cennete giriniz, dedi. Bundan sonra Âdem'in sırtının sol tarafına elini sürerek ufak karıncalar şeklinde siyah renkte diğer bir nesil çıkardı. Onlara: ateşe giriniz, sizin ateşe girmenizin benim için önemi yoktur, dedi. Kur'andaki Ashab-ı yemin ile Ashab-ı şimal kaydı bunun bir ifadesidir. Tanrı bundan sonra bu canlardan misak, yani söz aldı, onlara: ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye hitabbetti, onlar da: evet, sen bizim Rabbimizsin, diye cevap verdiler. Bu canlardan bir kısmı itaat ederek, diğer bir kısmı ise ancak çekingenlikle ahdetti».

Âdem yeryüzüne indikten sonra, onun zamanında olup biten hal ve hâdiseler

Bu hâdiseler, Âdem'in oğlu Kabil'in kardeşi Habil'i öldürmesiyle başladı. İlim mensupları Kabil'in adı hakkında türlü fikirdedirler. Bir kısmı bu adın Kayn bin Âdem, bir kısmı da Kabin bin Âdem, diğerleri Kayün, başka birleri de Kabil şeklinde olduğunu söylerler. Kabil'in Habil'i öldürmesinin sebebi hakkındaki fikirler de birbirine uymaz. Bazıları, bunun, bana Musa bin Harun Hemedanî'nin söylediği gibi cereyan etmiş olduğuna kanidir. Musa ile arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da, Süddi'den naklen, Esbat söylemiştir. Süddî, Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan ve Mürre Hemedanî yoliyle de Abdullah bin Mes'ud ile Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) sahabelerinden bir kitleden rivayet etmiş olduğu haberinde şöyle diyor: «Âdem'in çocukları dünyaya gelirken, her vakit biri erkek ve diğeri de kız olmak üzere ikiz olarak doğardı. Bir batından doğan her erkeği diğer bir batından doğan kızla evlendirirdi.

Kabil ile Habil doğuncaya kadar hal böyle devam etti. Kabil ekincilikle, hayvan beslemekle geçiniyordu. Kabil, Habil'in büyüğü idi. Kabil'in kız kardeşi Habil'in kız kardeşinden güzeldi. Habil, Kabil'in kzı kardeşiyle evlenmek istediğinde Kabil buna mâni oldu ve: O benim kız kardeşimdir, benimle birlikte bir batından doğdu, onunla evlenmek benim hakkımdır, o senin kız kardeşinden güzeldir, diye itiraz etti. Babaları Âdem, Kabil'e

kız kardeşini Habil ile evlendirmesini emretti ise de Kabil bu emri dinlemedi. Bunun üzerine hangisinin bu kızla evlenmekte haklı olduğunu anlamak üzere her ikisi de Tanrı'ya kurban takdim ettiler. Âdem, bu vakit ailesinden ayrılarak bir tarafa gitmiş, bakmak ve ziyaret etmek üzere Mekke'ye gelmişti. Âdem'in Mekke'ye gelmesinin sebebi şu idi: Tanrı Âdem'e: Ey Âdem! benim yer yüzünde bir evim var, sen benim bu evimi biliyor musun? dediğinde, Adem: Ey Rabbim! hayır, bilmiyorum, demişti. Tanrı ona: Mekke'ye git de bu evimi ziyaret et, diye hitap etti. Âdem, Tanrı'nın bu emriyle ailesi başından ayrılmıştı. Evinden ayrılırken göğe: evlâdımı emanet olarak sana bırakacağım, sen onları koru, dediyse de, gök onun bu teklifini kabul etmedi. Yere bunu teklif ettiğinde, o da ret cevabı verdi. Dağlardan da aynı cevabı aldı. Bunun üzerine Âdem bu vazifeyı Kabil'e teklif etti. Kabil teklifi kabul etti ve: geldiğin zaman aileni seni sevindirecek bir halde bulursun, dedi. Âdem, yola çıktıktan sonra Kabil ile Habil Tanrı'ya kurban takdim ettiler. Kabil, Habile karşı övünür, o, benim kız kardeşimdir, ben yaşça da senden büyüğüm, bundan başka ben babamın vasisiyim de, derdi. Habil'in kurbanı semiz ve genç bir sığırdı. Kabil'in kurbanı bir demet başaktı. Kabil bu demet içinde büyük bir başak gördüğünde oğuşturarak onun tanelerini yemişti. Ateş gelerek Habil'in kurbanını yaktı, Kabil'in kurbanını olduğu gibi bıraktı. Bunun üzerine Kabil, Habil'e darıldı ve: ben seni, elbette, öldüreceğim, bu yolla senin kardeşimle

evlenmene mâni olacağım, dedi. Tanrı bunların halini şu ayetinde açıklamaktadır: Habil Kabil'e Tanrı ancak kendisinden sakınan (takva)ların duasını kabul eder, sen beni öldürmek üzere elini uzatırsan da, ben, öldürmek maksadiyle sana karşı el kaldıracak değilim, dedi. Kabil'in nefsi, kardeşini öldürmeye sürükledi, o, kardeşini öldürerek azgınlardan oldu (Ma'ide: 30). Kabil, öldürmek üzere kardeşini araştırdı, genç ondan korkarak dağların tepesine kaçtı. Bir gün Kabil koyunlarını otlatmakta olan Habil'in yanına geldi. O zaman Habil uyuyordu. Kabil taş alarak onun başını ezdi. Habil öldü. Kabil onu açık bir sahrada bıraktı. O, Habil'i nasıl defnedeceğini bilmiyordu. Tanrı, birbirine kardeş olan iki karga gönderdi, bunlar savaştılar ve biri diğerini öldürdü. Kardeşini öldüren karga bir çukur kazarak diğerini gömdü ve üzerine toprak serpti. Kabil bunu gördü. Bu hâdise ayette şöyle tasvir edilmektedir: Yüce Tanrı, yeri eşerek kardeşinin lâşesini nasıl gömeceğini göstermek üzere bir karga gönderdi. Kabil; eyvah! Ben bu karga gibi hareket etmekten âciz mi kaldım ki, kardeşimin cesedini defnedemiyorum? dedi. kardeşini öldürdüğüne pişman oldu (Ma'ide: 31). Âdem, ailesi yanında döndüğünde oğlunun kardeşi tarafından öldürülmüş olduğunu gördü. Bu münasebetle Yüce Tanrı şöyle diyor: Biz, emaneti göklere, yer ve dağlara arzettik, fakat onlar bunu yüklenmekten çekindiler ve korktular, halbuki insan yüklendi. insan pek zalim ve pek cahildir (Ehzab: 72). Yani Kabil, Adem'in emanetini yüklendi, fakat sonradan onun

emaneti olan ailesini korumadı, demektir. Diğerleri Kabil'in Habil'i öldürmesine sebep olarak şunu gösteriyorlar: Âdem'in Havva'dan her batında, biri erkek, diğeri kız olmak üzere iki çocuğu olurdu Âdem, bunlar olgunluk yaşına geldiklerinde erkeğini kendisinden önce yahut sonraki batından doğan kızla evlendirirdi. Kabil ise kendisiyle bir batından doğan kızla evlenmek istedi». Bana Kasım bin Hasan söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, onlara da Haccac söylemiş, o, İbn Cüreyc'den, o da Abdullah bin Osman bin Hüseyin'den şunu rivayet eder: «Ben, Sa'id bin Cübeyr'le birlikte şeytana taş atmak üzere gitmiştim, o, başını bir elbise ile örtmüş bir halde benim elime dayanmıştı, Semrat üs Savvaf adını taşıyan yere geldiğimizde o bana İbn Abbas'tan rivayet edip şu hadîsi nakletmiye başladı: Âdem zamanında kadınlara kendi ikizleriyle evlenmek yasak edilmiş olup, kadın ancak başka batından doğan kardeşiyle evlenebilirdi. Âdem'in her batından biri erkek ve diğeri kız olmak üzere iki çocuğu olurdu, bir defasında bir batından pek güzel bir kız, diğer bir batından da çirkin bir kız doğdu, çirkin kızla bir batından doğan erkek, diğer batında olan kardeşine: sen beni kız kardeşinle evlendir, ben de seni kendi kız kardeşimle evlendireceğim, dediğinde, o: kendi kardeşimle evlenmek benim hakkımdır, dedi. Bunun üzerine her ikisi de Tanrı'ya kurban takdim etti, Tanrı koçkar kurban edenin kurbanını kabul edip, ekin takdim edenin kurbanını kabul etmedi. Bundan dolayı o, kurban kabul olan kardeşine darılarak onu öldürdü. Bu koçkar Tanrı ka-

tında muhafaza edildi, ancak İshak'ın kanının karşılığı olmak üzere kurban kesilirken Tanrı onu gökten yere indirdi. İbrahim, bu koçkarı Semret üs-Savvaf adlı yerde Sebir dağı yanındaki Safa tepesi üzerinde kurban kesti. Semret üs-Savvaf Mina'da taş attığın vakit senin sağ tarafında kalır». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına, eski kitap ehline mensup ilim adamlarından naklen, Muhammed bin İshak şunu söylemiştir: «Âdem, (A. m.) cennette iken malûm günaha katlanmadan önce, Havva'ya yaklaşırdı, Havva cennette iken Kayn ile onun ikizine gebe kaldı. Havva onlara gebe iken ağrı ve sancı duymadı; doğururken buru da tutmadı, bu da cennette bu gibi şeylerin bulunmamasından ileri gelmişti. Âdem yasak ağacın meyvesinden yiyerek günaha katlandıktan ve bundan dolayı yere indirilerek yerleştikten sonra Havva'ya yaklaştığında, Havva Habil ile onun ikizine gebe kaldı, bu defasında ağrı, sızı ve ıstırap duydu. Rivayet edildiğine göre, Havva gebe kaldığında her vakit biri kız diğeri erkek olmak üzere daima ikiz çocuklar doğururdu. Havva'nın Âdem'den erkek ve kız olmak üzere yirmi batında kırk tane çocuğu oldu. Bunlardan erkeği, kendi ikizi hariç olmak üzere, diğer batınlardan doğan istediği kızla evlenebilirdi. Çünkü, Âdem'in şeriatine göre bu caizdi. Diğer batınlardan doğan kızla evlenmenin caiz olması, evlenecek başka kadın-kız bulunmamasından ileri geliyordu. Bunların hepsinin de anaları Havva idi». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına, Muhammed bin İshak'tan naklen, Seleme söylemiş, İbn İshak ise eski

kitap ehline mensup adamlardan şunu rıvayet eder: «Âdem, oğlu Kayn'a, Habil ile bir batından doğan bir kızla evlenmesini emretti. Habil bunu kabul ettiyse de Kabil emri dinlemedi, ve kendisini büyük sayarak Habil'in kız kardeşiyle evlenmek istemediği gibi, kendi kız kardeşini de Habil ile evlendirmeye yanaşmadı: biz cennette doğduk, onlar ise dünyada doğmuşlardır, bundan dolayı kız kardeşimle evlenmek benim hakkımdır, dedi». Eski kitap ehlinden olan ilim mensuplarından bazıları: Kayn'ın kız kardeşi insanların en güzellerindendi, bundan dolayı o kız kardeşinin Habil ile evlenmesini kıskandı, onunla kendisi evlenmek istedi, derler. Bu rivayetlerden hangisinin doğru olduğunu Tanrı bilir. Babası Âdem ona: ey oğlum kurban takdim et, kardeşin de kurban takdim etsin, Tanrı hanginizin kurbanını kabul ederse, kız onunla evlenir, dedi. Kayn ekin ekip biçmekle. Habil de hayvan beslemekle geçiniyordu. Kabil. Tanrıya kurban olarak buğday takdim etti. Habil koyunlarının en iyilerinden birini kurban etti. Bazılarına göre o bir sığır kurban etmiştir. Tanrı beyaz bir ateş gönderdi, bu ateş Habil'in kurbanını yaktı, Kayn'ınkini olduğu gibi bıraktı. Böylece Kabil'in kız kardeşiyle Habil'in evlenmesine hükmedilmiş oldu. Bundan dolayı Kayn darıldı, kibir ve gururu ve şeytan ona galebe çaldı, nihayet hayvanlarını otlatmakta olan Habil'in yanına gelerek, onu öldürdü. Tanrı'nın, elçisi Muhammed'e (A. m.) kitabında hikâye ettiği iki genç, Kabil ile Habildir ki, Tanrı onlar hakkında şöyle diyor: «Hani onlar iki kurban takdim etmişlerdi, birininki

kabul edildi, diğerininki kabul edilmedi. Kurbanı kabul olunmıyanı, kardeşine: ben, elbette seni öldüreceğim, dedi. Kardeşi: Yüce Tanrı ancak günahlardan sakınanların kurbanını kabul eder... dedi». Kabil, kardeşini öldürdükten sonra ne yapacağını şaşırdı, kardeşini nasıl defnedeceğini bilmedi, çünkü, iddia edildiğine göre, Âdemoğullarından ilk öldürülen Habil idi. «Tanrı, yeri eşerek kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek üzere bir karga gönderdi. Kabil: eyvah! ben, bu karga gibi hareket etmekten de âciz mi kaldım ki, kardeşimin cesedini defnedemiyorum, dedi. Kardeşini öldürdüğüne pişman oldu. biz, bu katil hâdisesinden dolayı, birini öldürmenin karşılığı olmaksızın, yahut yer yüzünde bozgunculuk ve fesatla uğraşmaksızın bir kişi birini öldürürse, bütün insanları öldürmüş ve her kim birini ihya ederse, bütün insanları ihya etmiş gibi sayılacağını İsrailoğullarına yazı ile bildirdik ..... Bütün bunlardan sonra da birçokları yer yüzünde fesat ve günah işlemekte bunu israf derecesine götürmektedirler». Tevrat ehilleri, kardeşi Habil'i öldürdükten sonra Tanrı'nın Kabil'e: kardeşin Habil nerede? diye hitap ettiğini, Kabil'in de: bilmiyorum. ben onun muhafızı değilim, cevabında bulunduğunu hikâye ederler. Bunların rivayetine göre Tanrı ona: Kardeşinin kanı yer yüzünden bana seslenmektedir. ağzını açarak kardeşinin kanını yutan yer sana lânet okuyor, sen çalışarak yeri işler ve ekersen, o bundan sonra mahsul vermiyecektir. sen yer yüzünde korkarak, ne yapacağını şaşırdığın halde dolaşacaksın, dedi. Kabil bu ilâhî hitabı işit-

tikten sonra: benim suçum senin onları yargılamandan da büyüktür, sen beni katından uzaklaştırdın, ben artık yeryüzünde korkarak ve ne yapacağımı şaşırmış bir halde dolaşacağım, her rasgelen beni öldürecektir, diyerek Tanrı'dan günahının affını diledi, Yüce ve kudretli Tanrı ona: iş senin düşündüğün gibi değildir, tek bir adamı öldüren yedi defa cezaya çarptırılmaz, ancak Kayn'ı öldüren yedi defa cezalandırılır, dedi. Her rasgelen tarafından öldürülmemesi için, Tanrı Kabil'i bir belgi ile işaretledi, bunun üzerine Kayn yüce ve kudreti ulu Tanrı'nın katından uzaklaşarak Andül-Cenne'nin doğu tarafına gitti. Diğer ravilerin söylediklerine göre bu iki kardeşten birinin diğerini öldürmesi şu sebepten olmuştur: Yüce ve kudretli Tanrı onlara kurban takdim etmelerini emretmişti. Tanrı bunlardan birinin kurbanını kabul etti. diğerininkini kabul etmedi. Bunun üzerine kurban kabul olunmayan, zulmedip kurbanı kabul edileni öldürdü.

Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Ca'fer, onlara da Ebu Mugire'den naklen Avf söylemiş, o, Abdullah bin Ömer'den şunu rivayet eder: «Âdemoğullarından Tanrı'ya kurban takdim edenlerden biri çiftçi idi, diğeri de hayvan beslemekle geçiniyordu. Onlara Tanrı'ya kurban takdim etmeleri emredilmişti. Hayvan besliyeni koyunlardan en değerli en semiz ve en iyisini hoş kalble kurban etti. Tanrı, onun kurbanını kabul etti. Diğeri ise karamuk ve başak döküntülerini sundu, fakat bunları da istemiyerek ve hoşlanmıyarak takdim etti. Tanrı onun kurbanını kabul etmedi. Bun-

ların kıssası Yüce ve kudretli Tanrı'nın kitabında anlatıldığı gibidir. (İbn Ömer:) her ne kadar öldürülen. öldürenden çok kuvvetli olmuşsa da, onun, günahtan sakınarak kardeşine el uzatmamış olduğunu Tanrı adına and içerek teyit eylerim dedi». Diğer raviler ise vakanın bana Muhammed bin Sa'd tarafından rivayet edildiği şekilde cereyan etmiş olduğunu söylerler. Muhammed'e babası, babasına da amcası söylemiş, amcası babasından, o da kendi babası yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Bu iki kimsenin Tanrı'ya bu şekilde kurban takdim etmeleri, o çağda sadaka verilecek muhtaç kimselerin bulunmamasından ileri gelmiştir. O zaman kurban, insanın bu şekilde ve bu vesile ile Tanrı'ya yaklaşmasından ibaretti. Âdem'in iki oğlu bir yerde ve bir arada oturdukları vakit: Tanrı'ya kurban takdim edersek iyi olurdu diye konuştular Kurban takdim edildiği zaman Tanrı bir ateş göndererek kabul olan kurbanı yakardı. Tanrı, kurbanı kabul etmezse, ateş sönerdi. Âdem'in bu iki oğlu böylece konuştuktan sonra her ikisi de kurban takdim ettiler. Bunlardan biri çiftçi, diğeri de çobandı. Çoban koyunların en iyi ve en semizini, çiftçi de, mahsulünden bir şeyler takdim etmişti. Ateş indi, koyunu yaktı, mahsulü olduğu gibi bıraktı. Kurbanı kabul edilmiyeni ötekisine: Halik tarafından kurbanın kabul edilip de benim kurbanımın kabul edilmemiş olduğunu bildikten sonrada mı yeryüzünde dolaşacaksın? Senin yeryüzünde dolaşmıyacağını Tanrı adına and içerek teyit ederim, bundan sonra yaradan seni benden hayırlı olarak görmiye-

çektir, ben seni elbette öldüreceğim, dedi. Kardeşi ona: benim suçum yoktur, Tanrı ancak günahlardan sakınan (takva)ların kurbanlarını kabul eder. cevabında bulundu». Diğerleri ise bu hâdisenin Âdem zamanında cereyan etmediği gibi, kurbanın da o çağda takdim edilmemiş olduğunu söylerler. Bunlara göre kurban takdim edenler İsrailoğullarındandı. Bunlar: yeryüzünde ilk önce Âdem ölmüş, Âdem'den önce kimse ölmemiştir, derler. Bu fikri ileri sürenler şunlardır:

Bize Süfyan bin Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına, Amr'dan naklen, Sehl bin Yusuf söylemiş, o, Hasan'dan şunu rivayet eder. Yüce ve kudretli Tanrı'nın kitabında: sen onlara bir gerçek olarak Âdem'in iki oğluna ait hikâyeyi anlat. diye elçisine bildirdiği bu iki kişi İsrailoğullarından olup, Âdem'in öz oğulları değildi. Kurban takdim edenler de İsrailoğulllarındandı. «Yeryüzünde ilk önce Âdem ölmüştür, Âdem'den önce kimse ölmemiştir». Ravilerden bazılarına göre ise Âdem yere inerek ancak yüz yıl geçtikten sonra Havva'va yaklaşmış, bunun bir sonucu olarak bir batından Kabil ile onun ikizi Klima doğmuştur. Bunlardan sonra diğer bir batından Habil ile onun ikizi dünyaya gelmiştir. Bunlar olgunluk çağına geldiklerinde, Âdem. Kabil'in kızkardeşi olup onunla bir batından doğan kızını Habil ile evlendirmek istemiş, fakat Kabil bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine kurban takdim etmek suretiyle işi halletmek istemişler, kurban takdim ettiklerinde Habil'in kurbanı makbul olmuş, Kabil'inki kabul edilmemiştir. Kabil, onu kıskana-

rak, Hira dağı yokuşu yanında kardeşini öldürmüştür. Bundan sonra Kabil kızkardeşi Klima'nın elinden tutarak dağdan inmiş ve Yemen toprağındaki Aden'e kaçmıştır». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd söylemiş, o, babasından, babası da Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Kabil kardeşi Habil'i öldürdükten sonra, kızkardeşi Klima'nın elinden tutarak (Hind'-deki) Buz dağından düz bir sahraya indi. Âdem Kabil'e: uzaklaş, daima korku içinde yaşa, kendini gören kimseden emin olma, diye beddua etti. O Âdem'in evlâdından kimin yanından geçtiyse, taşa tutuluyordu. Kabil'in kör olan bir oğlu babasının yanından geçerken yanında bulunan oğlu ona: işte bu adam senin babandır, dediğinde, kör bir taş alarak attı ve onu öldürdü. Körün oğlu: sen babanı öldürdün, dediğinde kör yanında bulunan oğluna bir tokat indirdi, bu tokatın tesiriyle oğlu öldü. Bunun üzerine kör: taşa tutarak babamı, bir tokatla oğlumu öldürdüm, diye söylendi». Tevrat'ta anıldığına göre Habil öldürdüğü vakit 20, Kabil onu öldürürken 25 yaşında idi».

Ebu Ca'fer (Taberî) diyor ki: bizim fikrimize göre en doğrusu Yüce Tanrı'nın kitabında anlatıldığı gibi olup, Âdem'in iki oğlundan kardeşini öldüreni, Âdem'in öz oğlu idi, nakledilen delil ve senetler bunu göstermektedir. Hannad bir Serî de bize bunu söyledi. Ravi: Ebu Mu'aviye ile Veki'nin her ikisi de bu haberi Ameş'ten rivayet ederler, der. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Cerir, onlara da İbn Veki söylemiş, o, Cerir ile Ebu Mu'-

aviye'den ,o da, Abdullah bin Mürre yoliyle Ameş'ten, o, Mesruk yoliyle Abdullah'dan şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi şöyle dedi: bir kimse zulmedip birini öldürürse, adamın ilk oğlunun bu suçtan bir payı olur, çünkü ilk önce adam öldürmek âdeti onunla başlamıştır». Bana İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdurrahman bin Mehdi ile İbn Veki söylemiş, İbn Veki: bana babam söyledi, der. Bunların hepsi de Süfyan'dan, o, Ameş'ten,o, Abdullah bin Mürre'den, o da Mesruk yoliyle Abdullah'dan o, Tanrı elçisinden aynı hadîsi rivayet eder. Tanrı elçisinden rivayet edilen bu haber, Tanrı kitabında halleri hikâye edilen Âdem'in iki oğlunun, Âdem'in öz oğulları olduğunu ispat eder. Çünkü Hasan'ın rivayet ettiği gibi bunlar İsrailoğullarından oldukları takdirde, kardeşini öldürenin ilk önce adam öldürmek âdetini ihdas etmiş olduğu doğru olmaz ve hadîste de bu şekilde tavsif edilemezdi. Bu hadîs, İsrail ve onun oğullarından önce de yer yüzünde insan öldürmek âdetinin mevcut olduğunu gösterir. Biri çıktıp ta: Yukarda adları geçen iki kişinin İsrailoğullarından olmayıp Âdem'in öz oğulları olduğunu ne ile ispat edebileceksin? diye sorarsa, ona: ümmetimizden olan bilginlerin hepsi de bunu ittifakla kabul etmişlerdir, onlar arasında bu hususta ihtilâf yoktur, diye cevap veririz. Bundan başka, yukarda naklettiğimiz hadîs de bunların İsrailoğullarından geldiği dâvasını ispat etmektedir. Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürdükten sonra Âdem'in ağlaması da bunu gösterir. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına, Giyas bin İbrahim'den naklen

Seleme söylemiş, o, Ebu İshak Hemedanî'den şunu nakleder: «Ali (Tanrı onun yüzünü aydın eylesin) Âdem'in bir oğlu kardeşini öldürdükten sonra, Adem ağlıyarak şu beyitleri söyledi, der: Şehirler, ülkeler ve yeryüzünde yaşıyan insanlar değişti. Yeryüzü karanlık ve çirkin bir manzara arzediyor, tadı ve rengi olan her nesne bozulup, güzel yüzlerde neşe ve sevinç eseri kalmadı.

Âdem'e biri tarafından şu iki beyitle cevap verilmiştir:

Ey Habil'in babası! onlardan her ikisi de öldürülmüş sayılır, çünkü sağ kalanı da boğazlanmış, ve öldürülmüş kişi gibidir. O, katlanmaktan korktuğu bu suçu gençliğin sarhoşluğu ile işledi, bu korkunun tesiriyle de haykırarak ve bağırarak geldi.»

Rivayet edildiğine göre Havva, Âdem (A. m.)'den 120 batın çocuk doğurdu. Kabil ile Klima ilk batında doğmuşlardı. En sonuncu batında Âbdülmugis ile onun ikizi olan Emet - ül Mugis doğmuştur. İbn İshak ise, bundan önce naklettiğimiz gibi, Havva'nın Âdem'den doğurduğu bütün çocukların 40 tane olduğunu söyler. Bunlardan 20 tanesi erkek, 20 tanesi kızdı. İbn İshak: «Âdem'in bu evlâtlarından bazılarının adları bize erişti, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, ona göre İbn İshak, Âdem'in evlâdından adları zaptedilebilen erkek çocukların 15, kız çocukların dört tane olduğunu söylemiştir. Kabil ile bir batından onun ikizi Klima, Habil ile bir batından ikizi Liyuza, Âdem'in kızı Eşut ile onun ikizi, Şis ile onun ikizi, Âdem 130 yaşına geldiğinde Hazura ile onun ikizi doğmuştur; İyad bin

Adem'le onun ikizi, Baleg bin Âdem'le onun ikizi, Asasi bin Âdem'le onun ikizi, Tavbe bin Âdem'le onun ikizi, Benan bin Âdem'le onun ikizi, Şebube bin Âdem'le onun ikizi, Hayyan bin Âdem'le onun ikizi, Zarabis bin Âdem'le onun ikizi, Hedez bin Âdem'le onun ikizi, Yahud bin Âdem'le onun ikizi, Şendel bin Âdem'le onun ikizi, Barık bin Âdem'le onun ikizi bu cümledendir. Her batında bir erkekle bir kız doğardı.

Fars bilginlerinden bir çoğu Ciyumers (Kiyumers)'in Âdem olduğunu söylerler. Onlardan bazıları Kiyumers'in, Âdem'in öz oğlu olup, Havva'dan doğmuş olduğunu, bir kısmı da burada nakli uzun sürecek birçok sözler söylemişlerdir. Eserin hacmini büyülteceğinden, bu haberleri nakletmedik. Çünkü bizim maksadımız, şartlarımıza uygun olarak, hükümdarların tarihi ile onların zamanlarında olup biten hâdisleri anlatmaktır ki, bunu yukarda söylemiştik. Bu kabilden olan hükümdarların nesebleri hakkkındaki ihtilâfları nakletmek, bu eserimizin telifinde takip edeceğimiz usule uygun değildir. Nesebler üzerinde bu kabilden bazı şeyler naklettiysek, bunu eserde isimlerini andığımız kimselerin hal ve durumlarını bilmiyenlere anlatmak için yaptık. Nesebler hakkındaki ihtilâfları anlatmak bu eserimizin telifinden kastettiğimiz maksatlara dahil değildir. Fars bilginlerinin ileri sürdükleri bu fikir, Farslardan olmayan diğer bilginler tarafından kabul edilmemiştir. Onlar, Kiyumers'in Âdem adiyle anılması hususunda Fars bilginlerine muvafakat ediyorlarsa da, onun hüvviyeti ve vasıf-

ları hakkında Farslı bilginlere muhalefet etmişlerdir. Bunlar, Farsların Âdem (A. m.) diye iddia ettikleri zatı Camer bin Yasef bin Nuh diye tanırlar. Camer, uzun ömürlü bir zat olup doğu tarafında bulunan Taberistan'daki Dümbavend dağında yaşamış, orasına ve Fars'a sahip olduktan sonra kendisi ve oğulları kuvvetlenerek Babil'i, bazan da bütün iklimleri ele geçirmişlerdir. Bu tarihçiler, Kiyumers'in kendi idaresinde şehir ve bölgeler kurduğunu, oralarda şehir ve kaleler yaptığını, imar ettiğini ve atlara malik olduğunu söylerler. Ömrünün sonlarına doğru zalim ve cebbar kesildi, Âdem adını aldı ve kendisini bundan başka bir isimle ananları öldüreceğini söyledi. O, otuz kadınla evlendi. Nesli çoğaldı. Ömrünün sonlarına doğru doğan Mari ile onun kız kardeşi Maryana'yı çok severdi. Onları başka evlâdına tercih etti. Bundan dolayı hükümdarlar bu iki evlâdının nesillerinden türedi. Onun devleti çok genişledi ve büyüdü. Burada Kiyumers'e dair haberleri anmam, bütün kavimlerin onu Acem'den olan Fars'ların büyük ataları olduğunu inkâr etmemelerinden, yani onun tarihî bir şahsiyet olmasından ileri gelmiştir. Ancak bu bilginler, yukarda fikirlerini naklettiğimiz kimseler gibi, onun bütün insanların büyük atası olup olmadığı hakkında türlü türlü fikirdedirler. Bununla beraber, Kiyumers'in kendisi ve evlâdı tarafından kurulan devletler, doğu topraklarında ve dağlarda, Yezdicerd Merv'de öldürülünciye kadar arkası kesilmeden devam etmiştir. Kiyumers'in evlâdından Yezdicerd bin Şehriyar, Osman bin

Affan'ın halifeliği çağında Merv'de öldürülmekle Fars devleti yıkılmıştır. Yılları ve geçmişteki tarihî hâdiseleri Fars hükümdarlarının ömürlerine göre hesap etmek çok kolay ve diğer kavimlerle hükümdarların ömürlerine göre hesap etmekten daha faydalı ve aydınlatıcıdır. Âdemoğullarından gelen kavimler tarafından kurulan hiçbir devletin Fars devleti gibi arkası kesilmeden ve muntazam bir surette devam etmiş olduğu malûm değildir. Fars'ların, her vakit kendilerini bir araya toplıyan hükümdarları, üzerlerine yürüyenlerden korunmak istiyen Fars'ların başlarında bulunarak, saldıran düşmanlara galebe çalan komutanları, mazlumları zalimlerden koruyan kimseleri, haklı, arkası kesilmeden saadet veren işlere sevkedici şahsiyetleri, devamlı bir disiplin ve saltanatla hükümet süren ve bu saltanatı kendilerinden önce gelenlerden tevarüs eden adamları bulunmuştur; bu halin ancak Farslarda görüldüğü malûmdur. Fars hükümdarlarının ömürlerine göre tarih tesbiti, en doğru, güzel ve açık bir usuldür. Ben, Âdem'in ve kendisinden sonra peygamberlik eden ve hükümdarlıkta ona vâris olan oğullarının ömürleri hakkında bize erişen haberleri, Kiyumers'in Âdem (A. m.) olduğunu inkâr edenlerle Fars'ların ilk atalarının Kiyumers olduğuna inananların fikirlerine uygun olarak tesbit edeceğim. Onların, aynı zamanda bu enbiya ve hükümdarların, tarihçiler arasında ihtilâflı olan halleriyle muayyen bir zamanda hükümet sürmüş olduğu ittifakla kabul edilen herhangi birinin halini uygun yerinde anlatacağım. Tanrı'nın iradesiyle

bunları anlatırken, yegâne koruyucu ve kuvvet verici olan Rabbimden yardım dilerim. Bundan sonra tarihî hâdiseleri, bu usul üzere zamanımıza kadar götürerek, yeryüzünde ilk vefat edenin Âdem olduğuna inananların ve Tanrı'nın kitabındaki (sen onlara Âdem'in iki oğlunun hikâyesini ve kurban çaldıkları vakit cereyan eden hâdiseyi anlat) âyetinde anılan iki kişinin Âdem'in öz oğulları olduğunu inkâr edenlerin yanılmalarını da açıklıyarak bu bilgileri ekliyeceğim.

Bize Muhammed bin Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdüssamed bin Abdülvaris, onlara da Ömer bin İbrahim söylemiş, o Katade'den o, Hasan'dan o, Semüre bin Cündeb yoliyle Tanrı elçisinden şunu rivayet eder: «Havva'nın doğurduğu her çocuk ölüyordu. Bunun üzerine Havva, çocuğu yaşarsa, ona Abdülharis adını vereceğini nezretti. Bu nezrinden sonra Havva'nın çocuğu yaşadı. Havva, çocuğuna bu adı İblis'in ilhamiyle vermişti». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Davud bin Husayn söylemiş, o, İkrime yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Havva Âdem'den çocuk doğuruyordu. Âdem, Yüce ve kudretli Tanrı'ya yaklaşmak maksadiyle çocuklarına Abdullah ve Ubeydullah gibi adlar veriyor, çocukları ölüyordu. İblis Havva ile Âdem'in yanlarına geldi, onlara: siz çocuklarınıza bugüne kadar verdiğinizden başka adlar takarsanız, çocuklarınız yaşar, dedi. Bunun üzerine onlar çocuklarına Abdülharis adını verdiler. Bu münasebetle Tanrı şu âyeti indirdi: sizi bir şahıstan ve ülfet etmek

için ondan eşini yaradan O'dur, vakta ki onlar halvette kaldılar, eşi zayıf bir çocuğa hamile oldu. O hamlindeki bu çocukla gider gelir (zahmet çekmezdi, vakta ki yük ağırlaştı, her ikisi Rabbilerine dua ederek: Eğer bize sağlam bir çocuk verirsen, sana şükredenlerden oluruz, dediler, Yüce Tanrı onlara sağlam bir çocuk verince, Yüce Tanrı'nın ihsan ettiği çocuğun ismini ona ortak kıldılar. Yüce Tanrı kendisine ortak edenlerin bu hareketinden pâk ve uzaktır». Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına, Salim bin Ebu Hafsa'dan naklen, İbn Fuzayl söylemiş, o, Sa'id bin Cübeyr'in: «Vakta ki hamil ağırlaştı, her ikisi de Rablerine dua ederek: Eğer bize sağlam bir çocuk verirsen, elbette, biz sana şükredenlerden oluruz, dediler. Vakta ki Yüce Tanrı onlara sağlam bir çocuk verdi, onlar Yüce Tanrı'nın ihsan ettiği çocuğa isim verirken adını Tanrı'ya ortak kıldılar, yüce Tanrı kendisine ortak katanların ortak katmalarından pâktır ve uzaktır» âyetini açıklarken şöyle dediğini rivayet eder: «Havva ilk çocuğuna hamile olup, yük ağırlaştıktan sonra, İblis Havva'nın yanına geldi, ona: Ey Havva! karnında olan nedir? diye sorduğunda, Havva: bilmiyorum, diye cevap verdi. İblis: içindeki bu nesne burnundan mı, gözünden mi, yahut kulağından mı çıkacak? diye sordu. Havva: yine de bilmiyorum, cevabında bulundu. İblis: çocuğun sağ salim doğarsa, benim emrime itaat eder misin? dediğinde Havva: evet, itaat ederim, dedi. İblis ona: çocuğuna Abdülharis adını ver diye emretti. Tanrı tarafından lânet okunmuş olan İblis, El-Hâris adiyle

anılırdı. Havva, bundan sonra Âdem'in yanına gelerek: uykuda bulunduğum vakit biri bana: şu sözleri söyledi, dedi. Âdem ona: uykuda gördüğün bu adam İblis'tir, o, bizim düşmanımız olup, bizi cennetten çıkarttı, sen onun şerrinden sakın, dedi. İblis tekrar Havva'nın yanına gelerek öteki sözleri tekrarladı. Bunun üzerine Havva: yaparım diye muvafakat etti. Havva, çocuğunu sağlam olarak doğurdu ve Abdülharis adını verdi. Yüce Tanrı bunu şu âyetinde anlatıyor: ... Vakta ki Yüce Tanrı onlara sağlam bir çocuk verdi, onlar Yüce Tanrı'nın ihsan ettiği çocuğun adını Tanrı'ya ortak kıldılar. Yüce Tanrı ise kendisine ortak katanların ortak katmasından pâktir, uzaktır». Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına Cerir ile İbn Fuzayl söylemiş, onlar, Abdülmelik'ten, o da Sa'id bin Cübeyr' den şunu rivayet eder: «Said'e: Âdem Tanrı'ya ortak katmış, denildiği vakit, o: Âdem Tanrı'ya ortak kattı, demekten Tanrı'ya sığınırım, fakat Havva'nın yükü ağırlaştığı vakit İblis onun yanına gelerek: hamlindeki yavru burnundan mı, gözünden mi, yahut ağzından mı çıkacak? diye Havva'yı ümitsizlendirdikten sonra ona: yavruyu sağlam olarak doğurursan bana itaat eder misin? dedi. İbn Veki: Fuzayl, doğarken sana zararı dokunmaz ve senin ölümüne sebep olmazsa, bana itaat eder misin? kaydını ekledi, der. Havva da İblis'e: evet itaat ederim, cevabında bulundu. İblis: o halde yavruya Abdülharis adını ver, diye emretti. Havva onun emrini yerine getirdi. Cerir: çocuk ancak ismi bakımından Tanrı'ya ortak oldu, der». Bize Musa

bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Süddî'den naklen Esat şunu sölemiştir: «Havva erkek bir çocuk doğurduğunda İblis onun yanına galerek: yavruya benim kulum (yani Abdülharis) adını verin, yoksa ben onu öldüreceğim, dedi. Âdem: ben sana itaat ettiğim vakit sen beni cenneten çıkardın ,diye İblis'e itaat etmedi, çocuğa Abdurrahman adını verdi. Tanrı tarafından lânet okunmuş olan İblis çocuğa musallat olarak öldürdü. Bundan sonra Havva diğer bir çocuğa yüklü kaldı. Havva bu çocuğunu doğurduğunda İblis onun yanına gelerek: çocuğuna bana nispetle, benim kölem adını vermezsen, çocuğunu öldüreceğim, dedi. Bunun üzerine Âdem İblis'e: ben, sana itaat etmiştim sen beni cennetten çıkarttın, diyerek İblis'in talebini reddetti, çocuğuna Salih adını verdi. İblis bu defasında da çocuğu öldürdü. Havva üçüncü çocuğuna hamile kaldıktan sonra İblis onların yanına gelerek; bana galebe çalmak ,yani çocuğunuzu öldürtmemek isterseniz, çocuğa Abdülharis adını veriniz, dedi. Onlar da çocuklarına İblis'in teklif ettiği bu adı verdiler. İblis, Abdülharis adını taşırdı. Bu ad ona, şaşaladığı için verilmişti. Bundan dolayı Yüce Tanrı kitabında: vakta ki Yüce Tanrı onlara sağlam bir çocuk verdi, onlar Tanrı'nın kendilerine bağışladığı çocuğu, isimde ona şerik kıldılar. Yüce Tanrı kendisine ortak katanların ortak katmasından pâk ve uzaktır (A'raf: 189)». Ayette anılan ortak katmaktan maksat, isimde ortak katmaktır. Âdem ile Havva'nın bu iki çocuğundan önce de çocukları olduğuna dair bu bilgin-

lerden rivayet ettiğim haberler, yeryüzünde ilk önce ölen zatın Âdem olduğuna dair Hasan'dan rivayet edilen haberin doğru olmadığını gösterir. Âdem ile Havva'nın bu iki çocuğundan önce de çocukları olduğuna dair birçok rivayetler nakledilmektedir ki, bu ravilerin sayısı, burada isimlerini andıklarımın sayısına nisbetle çok daha fazladır.

Yüce Tanrı, Âdem'e yer yüzünün saltanatını ve hâkimiyetini bağışlamaktan başka, onu kendisinin peygamberi olarak da seçmiş ve kendi evlâdına peygamber yapmıştı. Tanrı ona 21 yaprak indirmiş. Âdem bu yaprakları kendi eliyle yazmıştı. Âdem'e yazı Cabrail tarafından öğretilmişti.

Bize Abdurrahman bin Vehb söyledi, ona ve arkadaşlarına amcası söylemiş, amcası El-Mazi bin Muhammed'den, o, Ebu Süleyman'dan, o, Kasım bin Muhammed'den, o da Ebu İdris Havlânî yoliyle Ebu Zerr Gifarî'den şunu rivayet eder: «Ben, mescide girdiğimde, Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) kendi başına oturmakta olduğunu gördüm. Yanına gelerek oturdum, Tanrı elçisi bana hitap edip: Ey Ebu Zerr, mescidin hediye ve armağanı vardır. bu hediye mescide girdiğin vakit iki rekât namaz kılmaktır, kalk da iki rekât namaz kıl, dedi. Namazımı kıldıktan sonra onun yanına oturarak: Ey Tanrı elçisi! sen, bana namaz kılmamı emrettin, bu namaz ne gibi bir namazdır? diye sorduğumda o: Vazedilmiş hayırlı bir iştir, bu hayırlı işi çok veyahut az kılmak senin ihtiyarındadır, buyurdu. Ebu Zerr uzun bir kıssayı hikâye ettikten sonra şunları da nakleder: Ben, Ey Tanrı elçisi! Nebi, yani

Tanrı habercilerinin sayısı kaçtır.? diye sordum. O: 124 bin, dedi. Bunlardan Resûl, yani Tanrı elçisi olanları kaçtır? diye sorduğumda o: hoş ve sayıları çok olduğu halde onların sayısı 313 tür, cevabında bulundu. Ben: Ey Tanrı elçisi! Bu Peygamberlerden birincisi kim? diye sorduğumda o: Âdem diye cevap verdi. Ben: Âdem, Tanrı tarafından gönderilen, Tanrı'nın habercisi ve Peygamberi midir? dediğimde o: Evet, Âdem Tanrı elçisidir, Tanrı onu kendi eliyle yarattı, ona kendi ruhundan üfledi, bundan sonra onu insan şekline soktu, dedi».

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o Muhammed bin İshak'tan, o Ca'fer bin Zübeyr'den, o, Kasım bin Abdurrahman'dan, o da Ebu Ümama yoliyle Ebu Zerr'den şunu rivayet eder: «Ben, Peygamberden: Âdem Tanrı elçisi miydi? diye sorduğumda, o: Evet o Peygamberdi, Tanrı ona, bunu aşikâr olarak bildirdi, dedi». Rivayete göre Yüce Tanrı'nın Âdem'e indirmiş olduğu hükümler arasında, domuz etinin, lâşe ve kanın haram olduğuna dair hükümler de vardı. Tanrı, Âdem'e 21 yaprak üzerine yazılmış alfabe harfleri göndermiştir.

Havva'nın Şis'i doğurması

Âdem (A. m.) 130 yaşına geldiğinde, Havva, oğlu Şis'i doğurdu. O zaman Kabil'in Habil'i öldürmesi hâdisesinden beş yıl geçmişti. Tevrat ehlinin rivayetlerine göre Şis ikizsiz olarak tek başına doğmuştur. Şis kelimesi, Tanrı'nın hibe ve bağışı diye izah edilmektedir ve Habil'in halefi demektir.

Bana Hâris bin Muhammed söyledi, ona İbn Sa'd söylemiş, o, Hişam'dan, o, babasından, babası da Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Âdem'in Havva'dan Şis adlı oğlu dünyaya geldi, onun ikizi Hazura idi. Ona, Habil kelimesinden iştikak edilerek Hibetullah (Tanrı'nın bağışı) adı verilmiştir. Şis doğduğunda Cebrail: bu çocuk Habil'in karşılığı olmak üzere Tanrı'nın bağışıdır (Hibetullah'tır) demiştir. Bunun Ârapça karşılığı Şis, İbranicesi: Şîs, Süryanicesi de Şaş'tır. Âdem, Şis doğduğu vakit 130 yaşında idi ve devlet ile mülkünü ona vasiyet etti». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, Muhammed bin İshak'tan şunu rivayet eder: «Âdem, ölüm çağı geldiğinde oğlu Şis'i yanına çağırdı. Ona vasiyetini söyledi. Gece ve gündüzlerin saatlerini, günün her saatinde mahlûkların Tanrı'ya ibadet etmeleri keyfiyetini öğretti. Mahlûklardan her sınıfın ibadet vakti ve saatinin bulunduğunu anlattı. Ona: Ey oğlum! yeryüzünde tufan hâdisesi vukua gelecek ve yedi yıl devam edecektir, dedi, vasiyetini yazdı. Rivayete göre, Şis babası Âdem (A. m.)'in vasisi idi. Babası öldükten sonra başkan oldu. Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) rivayet edildiğine göre, Âdem öldükten sonra Yüce Tanrı Şis'e elli yaprak indirdi». Bize Ahmed bin Abdurrahman bin Vehb söyledi, ona ve arkadaşlarına amcası, ona ve arkadaşlarına da El-Mazı bin Muhammed söylemiş, o, Ebu Süleyman' dan, o, Kasım bin Muhammed'den, o, İdris Havlânî'den, o da, Ebu Zerr Gifarî'den şunu rivayet eder: «Ben, Tanrı elçisinden:

Ey Tanrı elçisi! Yüce Tanrı kaç kitap indirdi? diye sordum. O: 104 kitap indirdi, İdrise altmış yaprak indirdi, Şis'e Âdemoğullarının bugüne kadar olan neseblerini bildirdi. Âdem'in Şis'den başka oğullarından gelen nesillerin hepsi de helâk olmuş, kesilmiş ve onlardan kimse kalmamıştır. Bugüne kadar yaşıyan insanoğullarının hepsi de Şis evlâdındandır». Fars'lara gelince onlar Kiyumers'in Âdem olduğunu söylerler. Çünkü onlar, Kiyumers'in Mişa adında bir oğlu olduğunu, onun Mişan adlı kız kardeşiyle evlendiğini, Mişa'nın ondan Siyamek adlı oğlu ve Siyami adında kızı olduğunu, Siyamek bin Mişa bin Kiyumers'in Efrevak, Diys, Berasp, Ecreb, Evraş adlı oğulları ile Efri, Dizi, Peri ve Evraşi adlı kızları olduğunu söylerler. Bunların hepsinin da ataları Mişa'nın kızı Siyami'dir. O, bunların babalarının kız kardeşidir. Fars'lara göre yeryüzü yedi iklime bölünmüş olup, Babil ülkesi ve kavimlerin denizden ve karadan bu ülkeye geldikleri yerler bir arada bir iklim sayılır. Bu ülkede yaşıyanlar Efrevak bin Siyamek'in evlâdındandır. Bugün karadan ve denizden gidilmeyen diğer altı iklimin ahalisi, Siyamek'in diğer oğul ve kızlarından türemiştir. Efrevak bin Siyamek'in kızı olan Efri'den sonraları hükümdar olan Huştek Pişdad doğdu. O, büyük babası Kiyumers'in yerine geçerek hükümdar oldu. Fars hükümdarlarından yedi iklimi idaresi altına toplıyan odur. Sırası geldiğinde ona dair haberleri aşağıda nakledeceğiz. Fars'lardan bazıları, Uşhenc'in, Âdem'in Havvadan doğmuş öz oğlu olduğunu söylerler. Hişam El-Kelbî'den

nakledip bana söylediklerine göre, o, doğrusunu Tanrı bilir, kaydiyle şöyle demiştir: «Yeryüzünde ilk önce hükümdarlık edip yeryüzüne sahip olan zat, Uşhenc bin Abir bin Şaleh bin Erfehşez bin Sam bin Nuh'tur. Fars'ların söylediklerine ve iddialarına göre, o, Âdem'in ölümünden ikiyüz yıl sonra yeryüzünün hükümdarı olmuştur. Fakat bize söylediklerine göre, adı geçen Erfehşez, Nuhun ölümünden ikiyüz yıl sonra hükümdar olmuştur. Fars'lar ise bunu Âdem'den iki yüz yıl sonra vukua gelmiş bir hâdise şekline sokmuşlar ve Nuh'tan önce cereyan etmiş olan hâdiseleri bilmemişlerdir». Hişam'ın buraya kadar naklettiğimiz haberlerinin asıl ve esası yoktur. Çünkü Huşnek, Fars'ların neceb bilginleri arasında, Arapların Haccac bin Yusuf'undan daha meşhurdur. Her kavim kendilerinin ana ve babalarını neseblerini ve övülen meziyetlerini başka kavimlerden daha iyi bilir. Bir kavmin her hangi bir hali hakkında şüphe ve tereddüt husule geldiği vakit, o kavmin kendisine başvurulur. Fars'lı neseb bilginlerinden bazıları, hükümdar Uşhenc Pişdad'ın Mehlâil olduğunu söylerler. Bunlara göre onun babası Fervak, Kınan'ın kendisi olup, Mehlâil'in babasıdır. Siyamek de Enuş ile aynı şahıs olup, Kınan'ın babasıdır. Mişa da Şis olup, Enuş'un babasıdır. Kiyumers ise Âdem (A. m.)'dir. Buraya kadar söylediklerimiz doğru ise Uşhenc'in Âdem zamanında yaşamış bir kişi olduğu açık bir surette anlaşılır. Çünkü eski kitaplarda anıldığına göre, Berakil bin Mahvil bin Hanu bin Kayn bin Âdem'in kızı ve Mehlâil'in annesi olan Dine, Âdem (A. m.)

395 yaşına bastığı zaman doğmuştur. Âdem öldüğü vakit, o, 605 yaşında idi. Çünkü Âdem'in ömrü hakkında Tanrı elçisinden rivayet edilen hesaba göre, öldüğü vakit bin yaşında idi. Farslı bilginler Uşhenc'in kırk yıl hükümdarlık etmiş olduğunu söylerler. O halde Fars neseb bilginlerinin burada naklettiğim sözleri doğru ise, onu, Âdem'in ölümünden ikiyüz yıl sonra hükümdar olduğuna dair Fars kaynaklı haberler, gerçekten uzak telâkki edilemez.

Âdem (A. m.)in ölümü.

Yüce Tanrı tarafından, ruhu kabzedildiği vakit Âdem'in kaç yaşında olduğu hakkındaki rivayetler türlücedir. Tanrı elçisine (ona salâvat ve selâmlar olsun) dayanarak Muhammed bin helef Askelâni'nin bana olan rivayeti bu cümledendir. Ona ve arkadaşlarına Âdem bin İyas, onlara da Ebu Halid Süleyman bin Hayyan söylemiş, o, Muhammed bin Amr'dan, o, Ebu Seleme yoliyle Ebu Hüreyre'den, o da Tanrı elçisinden rivayet eder. Ebu Halid: bana Ameş söyledi der. O, Ebu Salih'ten, o da Ebu Hüreyre'den rivayet eder. Ebu Halid diğer bir senetle Ebu Davud'dan, o Ebu Hind'den, o da Şa'bid'den nakleder. O üçüncü bir senetle de Ebu Zibad Davsi'den ve arkadaşları Sa'id Makberî ile Yezid bin Hürmüz den, o da Ebu Hüreyre yoliyle Peygamberden şunu rivayet eder: «Tanrı Âdem'i kendi eliyle yarattı. ona ruhundan, üfledi, meleklere ona secde etmelerini emretti, melekler ona secde ettiler. Âdem oturdu. Oturduktan sonra aksırdı. Aksırdıktan sonra:

Tanrı'ya hamdolsun, dedi. Rabbisi ona: Rabbin seni esirgesin dedi. Ona: Sana secde eden meleklerin katına git de onlara selâm ver, diye emretti. Adem meleklerin yanına geldi, onlara selâm verdi, onlar da: sana Tanrı'nın selâm ve rahmetleri olsun, diye karşıladılar. Adem bundan sonra Tanrı katına döndü. Tanrı ona: Selâm, senin ve neslinden geleceklerin kendi aralarındaki hediye ve armağanlarıdır. Bundan sonra Tanrı her iki elini yumarak: arzu ettiğin tarafı seç, diye emretti. Âdem: Tanrı'nın her iki eli kutlu ise de ben sağ elini seçtim, cevabında bulundu, Tanrı ona sağ elini açtı. Âdem, Tanrı'nın avucu içinde kendisinin neslinden gelecek olan bütün insanların suretlerini gördü. Bunlardan her birinin ölüm saati yazılı idi. Âdem'in kendi ömrü bin yıl olarak yazılmıştı. Âralarında, üzerlerinden nurlar parlayan bir kitle bulunuyordu. Âdem: Ey Rabbim! bunlar kimlerdir? Diye sordu. Tanrı: Bunlar kullarıma doğru yol göstermek üzere göndereceğim Nebi (haberci) ve elçilerimdir, cevabında bulundu. Aralarında hepsinden de daha nurlu biri vardı. Bunun ömrü ancak kırk olarak yazılı idi. Âdem: Ey Rabbim! onun ömrünü uzatmak üzere benim ömrümden altmış yılı eksilt, dedi. Tanrı elçisi sözüne devam edip dedi: Tanrı, Âdem'i cennete yerleştirdikten ve onu yer yüzüne indirdikten sonra Âdem, ömrünün kalan günlerini sayıyordu. Canını almak üzere ölüm meleği (Melekülmevt) yanına gelince Âdem ona: Ey ölüm meleği! erken geldin, dediğinde Melek: Hayır, diye cevap verdi. Âdem: Daha altmış yıl ömrüm var cevabında, bu-

lundu. Melek: Ömründen bir şey kalmadı, çünkü sen Tanrı'dan, ömrünün altmış yılının oğlun Davud hesabına yazılmasını istemiştin, dedi. Âdem: Hayır, ben ömrümün kalan altmış yılını kimseye vermedim, diye sözünü inkâr etti. Çünkü bunu, Âdem kendisi de ve zürriyeti de unutmuşlardı. Bunun üzerine Tanrı, yazılı belgeyi getirtti meleklerden olan tanıkların da getirilmesini emretti».

Bana İbn Sinan söyledi, ona ve arkadaşlarına Musa bin İsmail, onlara da Hammad bin Seleme söylemiş, o, Ali bin Zayd'dan, o, Yusuf bin Mihran'dan, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Borçlanma âyeti indiği vakit Tanrı elçisi: ilk önce (sözünü) inkâr eden Âdem'dir, dedi ve bu sözünü üç kere tekrarladı. Tanrı Âdem'i yarattıktan sonra onun arkasını sıvıyarak kıyametedek gelecek olan nesillerini çıkardı, onları Âdem'e göstermeye başladı. Bunların arasında güneş gibi parlıyan güzel yüzlü birini gören Âdem: Ey Rabbim! bu hangi Peygamberdir? Diye sordu. Tanrı: Bu oğlun Davud'dur, cevabında bulundu. Âdem: Ömrü kaç yıl? diye sorduğunda, Tanrı :altmış yıldır, dedi. Bunun üzerine Âdem: Onun ömrünü uzalt, dediğinde, Tanrı: hayır, ben onun ömrünü uzatmam, ancak senin ömründen eksilterek uzatırım, diye cevap verdi. Adem'in ömrü bin yıl olarak takdir edilmişti. Âdem, Davud'a ömründen kırk yılını bağışladı. Tanrı'nın emriyle buna dair bir belge yazıldı, Tanrı buna meleklerini de tanık yaptı. Âdem'in ölüm çağı yaklaşarak melekler onun ruhunu kabzetmek üzere geldiklerinde, Âdem onlara: Benim daha kırk

yıl ömrüm var, cevabında bulundu. Melekler: Sen o kırk yılı oğlun Davud'a bağışlamıştın; dediklerinde Âdem: Hayır, ben kimseye ömrümden bir şey bağışlamadım, diye inkâr yolunu tuttu. Bunun üzerine Tanrı öteki belgeyi gökten indirdi, meleklerden de tanıklık ettirdi. Bununla beraber Tanrı Âdem'in ömrünü kısaltmadı. Âdem'e bin yıl ömür ihsan ettiği gibi Davud'un ömrünü de yüz yıl olarak tamamladı.» Bana Muhammed bin Sa'd söyledi, ona ve arkadaşlarına Hişam, Hişam'a babası, babasına amcası söylemiş, amcası babasından, babası aşağıdaki âyetin tefsiriyle ilgili olarak: «Hani Rabbin Âdemoğullarının arkadaşlarından zürriyetlerini (yani kendilerinden sonra gelecek nesillerin ruhlarını) çıkarıp, onları kendi nefslerine tanık edip: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? dedi. Onlar da: Evet, sen bizim Rabbimizsin, nefislerimiz üzerine tanık olduk, dediler. Bu ise kıyamet gününde: Biz bundan gafil idik, dememeleri içindir» (A'raf:172); İbn Abbas'ın şunları söylediğini rivayet eder: «Yüce Tanrı Âdem'i yarattıktan sonra arkasını sıvıyarak bütün zürriyetini, yani ondan ve onun neslinden türeyecek olanları toz şeklinde onun arkasından çıkardı. Onları konuşturdu ve kendi nefisleri üzerine tanık yaptı. Tanrı onlardan bazılarını nurlu olarak yaratmıştı. Tanrı Âdem'e: İşte bunlar senin neslinden gelecek olan kimselerdir, dedi. Kendisinin, onların Rabbisi olduğuna, ona hiçbir ortak katmıyacaklarına ve ihsan ettiği nimetlere rızalık göstereceklerine dair onlardan söz aldı. Âdem, Tanrı'dan: aralarında nuru parlıyanı kimdir? Diye

sorduğunda Tanrı o Davud'dur, cevabında bulundu. Âdem: Ey Rabbim! Onun ömrünü kaç yıl olarak yazdın? Diye sorduğunda Tanrı: altmış yıl olarak yazdım, dedi. Âdem: benim ömrümü kaç yıl olarak tayin ettin? diye sordu. Tanrı: bin yıl cevabında bulundu ve: bunlardan her birisinin kaç yıl ömür süreceğini, kaç yıl yaşayacağını takdir ettim, dedi. Âdem :Ey Rabbim! Davud'un ömrünü uzalt, dediği vakit Tanrı: buna imkân yoktur, işte bu kitap meydandadır, arzu edersen kendi ömrünün bir kısmını ona bağışla, dedi. Adem: bağışladım, cevabında bulundu. Bununla bütün Âdem oğullarının ömürlerinin tesbiti ve yazılması sona erdi. Âdem'in ömründen kırk yılı eksiltilerek Davud'un ömrü yüz yıla çıkarıldı. Âdem 960 yıl yaşadıktan sonra ölüm meleği (Melekülmevt) ruhunu kabzetmek üzere onun yanına gelerek: ömrün tükendi, dedi. Âdem: hayır daha ömrüm tükenmedi. Çünkü ben ancak 960 yıl yaşadım, daha kırk yıl ömrüm var, diye buna itiraz ettiğinde, ölüm meleği: bunu bana Rabbim haber verdi, cevabında bulundu. Âdem: sen git de Rabbinden sor, dedi .Melek Tanrı katına döndü ve: Ey Rabbim! ben senin Adem'i saydığını bildiğim için (ruhunu almadan) katına döndüm, dedi. Bunun üzerine Tanrı: Âdem'in katına dön, ömründen kırk yılını oğlu Davud'a bağışlamış olduğunu ona söyle, derdi». Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Ca'fer, onlara da Ebu Bişr'den nakledip Şub'e söylemiş, o, Sa'id bin Cübeyr'in aşağıdaki âyeti tefsir ederken: «Hani Rabbin Âdemoğullarının arkalarından zürriyetlerini

çıkarıp, onları nefisleri üzerine tanık edip: ben sizin Rabbiniz değil miyim!? dedi. Onlar da: evet, sen bizim Rabbimizsin, nesillerimiz üzerine tanık olduk, dediler...» şunları söylemiş olduğunu rivayet eder: «Tanrı Âdem'in zürriyetini, yani neslinden gelecek olanların canlarını onun arkasından çıkardı. Âdem'in ömrünü bin yıl olarak tâyin etti. Bu canlar Âdem'e gösterildiler, Âdem bunlar arasında nurlu olan birini gördü. Bu kimse onun hoşuna gitti ve hali Âdem'i hayrette bıraktı. Tanrıdan onun kim olduğunu sordu. Tanrı, onun Davud olduğunu, altmış yıl ömür süreceğini söyledi. Adem'in kendi ömründen kırk yılını ona bağışlamasiyle Davud'un ömrü yüz yıla çıkarıldı. Ölüm çağı geldiğinde Âdem bu kırk yıl hakkında meleklerle anlaşamadı. Âdem'e: sen ömrünün bu kırk yılını Davud'a bağışladın, denildiyse de, o buna bakmadan meleklerle çekişti». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Ca'fer'den nakledip Yakub söylemiş, o da Sa'id'in: «Hani Tanrı Âdemoğullarının arkalarından zürriyetlerini çıkarıp, onları nefisleri üzerine tanık... edip» ayetini tefsir ederken şunu söylemiş olduğunu rivayet eder: «Âdem'in arkasından tozlar şeklinde onun zürriyetini, yani ondan türiyecek nesilleri çıkarıp onları kendi nefisleri üzerine tanık etti, Tanrı bunları Âdem'e gösterdi, kendilerinin ve babalarının adlarını söyledi, ne kadar ömür süreceklerini de anlattı. Tanrı Âdem'e Davud'un ruhunu gösterdi, ruh parlıyan nur içinde idi. Âdem, bunun kimin ruhu olduğunu sorduğunda, Tanrı: bu senin neslinden gelecek olan peygamberdir, ben onu Peygam-

ber olarak yarattım, dedi. Âdem, onun kaç yıl ömür süreceğini sorduğunda, Tanrı altmış yıl olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Âdem: benim ömrümden kırk yılını onun ömrüne ilâve ediniz, dediğinde, Tanrı: kalemlerin mürekkebleri henüz kurumamıştır, kalemler yazıyor, dedi. Bunun üzerine Davud'un ömrü kırk yıl arttırıldı. Âdem'in ömrü bin yıldı. 960 yıl yaşadıktan sonra, Tanrı onun ruhunu kabzetmek üzere ölüm meleğini (Melekülmevt) gönderdi. Melek ona: Ey Âdem! Ben senin ruhunu kabzetmeğe memurum, dediğinde, Âdem: benim ömrümden daha kırk yılı kalmadı mı? diye itiraz ettiğinde melek, Tanrı katına döndü ve: Âdem, daha kırk yıl ömrü kaldığını iddia ediyor, dedi. Tanrı: ona, ömründen kırk yılını oğlu Davud'a vermiş olduğumu söyle, kalemlerin mürekkepleri daha kurumamıştır, ben bu kırk yılı Davud hesabına yazdım, dedi». Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına Yakub'dan nakledip Ebu Davud söylemiş, o, Ca'fer'den, o da Sa'id'den aynı hadîsi rivayet eder. Rivayete göre Âdem ölümünden önce onbir gün hastalanmış, bu onbir gün içinde oğlu Şis'e (A. m.) vasiyetlerini bildirmiş, yazarak oğlu Şis'in eline vermiş ve bunu oğlu Kabil ile onun evlâdından gizli tutmasını emretmiştir. Çünkü Âdem, bildiği ilimleri yalnız Habil'e öğrettiği için Kabil onu kıskanarak öldürmüştü. Şis ile oğulları, Âdem'in bu vasiyeti üzerine bu ilimleri Kabil ile oğullarından gizli tuttular. Bundan dolayı, Kabil ile evlâdı, istifade edecekleri bu ilimlerden mahrumdurlar.

Tevrat ehli ise Âdem'in 930 yıl ömür sürmüş olduğunu söylerler. Bize Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd söylemiş, onlar Hişam bin Muhammedden, o da babasından, babası, Salih yoliyle İbn Abbas'dan Adem'in 936 yıl yaşamış olduğunu rivayet eder. Bu hususta Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) ve bizden önce geçip giden bilginlerden rivayet edilen haberler bundan ibarettir. Tanrı elçisi ise bütün mahlûkların en bilginidir. Tanrı elçisinden rivayet edilen haberlere göre, Âdem bin yıl yaşamıştır. Bu ömründen (kırk yılını) oğlu Davud'a bağışlamış ise de, Tanrı onun ömrünü eksiltmeden, Davud'a bağışlamasından önce olduğu gibi bin yıl olarak tamamlamıştır. Tevrat'ta, bağışlanımış olan bu ömrün tamamlanmış olduğu hesaba katılmadan Âdem'in ömrü 930 yıl olarak kaydedilmiş olacaktır. Biri çıkıp da: Senin bu izahın dorğu değildir, çünkü, Âdem, oğlu Davud hesabına ömrünün ancak kırk yılından vazgeçmiştir. O halde Tevrat'ta Âdem'in ömrünün 960 yıl olarak yazılması icabederdi, diye açıklamamıza itiraz ederse, biz ona şu cevabı veririz: Biz yukarıda Tanrı elçisinden, Ebu Hüreyre yoliyle, Âdem'in, oğlu Davud'a kendi ömründen altmış yılını bağışlamış olduğunu rivayet etmiştik. O halde Tevrat ehlinin Âdem'in ömrüne dair olan rivayetleri Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) rivayet edilen (bu) hadîse uygundur.

Bize İbn Humeyd söyledi, o, Seleme yoliyle İbn İshak'tan şunu rivayet eder: «Âdem vasiyetini yazdıktan sonra öldü. O, Esirgiyen Tanrının dostu

olduğu için melekler nâşının yanına toplandılar. Melekler ve Şis ile kardeşleri, El-Firdevs köyünün doğu taraflarında onun için kabir kazdılar. Burası yeryüzünde ilk önce kurulmuş bir köydür. Âdem'in ölümünden dolayı ay ile güneş yedi gün tutuldu. Âdem, melekler yanında toplandıktan sonra vasiyetini bir araya topladı. İnsanlar Yüce ve ulu Tanrı'yı anmaktan gaflet etmesinler diye onu ok torbasının içine koyarak bir merdivene de yerleştirdi. Âdem cennetten çıkarken bu torbayı kendisiyle beraber oradan getirmişti». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o İbn İshak'tan, o, Yahya bin Ubade'den, o da babasından şunu rivayet eder: «Âdem (A. m.) öldüğünde, Tanrı onu kefenlemek üzere cennetten kefen ve hanut gönderdi. Melekleri Âdem'in kabrini kazarak defne memur etti, melekler onu gömdüler». Bize Ali bin Harb söyledi, ona ve arkadaşlarına Ravh bin Eslem, onlara da, Hammad bin Seleme söylemiş, o, Sâbit Bünanî'den, o da Hasan yoliyle Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) şunu rivayet eder: «Âdem öldüğünde melekler onu bir defa su ile yıkadılar, lahdine yerleştirdiler ve: Âdem'in evlâdına bıraktığı sünneti budur, dediler». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu İshak'tan nakledip Seleme söylemiş, o Hasan bin Zekvân'dan, o, Hasan bin Ebu Hasan'dan, o da Übey bin Ka'b'dan şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) uzun hurma ağacına benzeyip, 60 arşın boyunda idi, tüyleri çok olup ayıp yerini örtüyordu, günaha katlandıktan

sonra ayıp yeri gözüktü, o, utanarak cenetten kaçtı, bir ağaca rasgeldiğinde ağaç onun kâkülünden yakaladı, Tanrı da ona: Ey Âdem! Benden mi kaçıyorsun? diye hitap etti. Âdem: Ey Rabbim! Senden kaçmadığımı senin adına and içerek teyid eylerim, ancak katlandığım suçtan dolayı senden utanarak kaçıyorum, dedi. Bunun üzerine Tanrı onu yere indirdi. Öldüğü zaman, Tanrı, onun kefen ve hanutunu cennetten gönderdi. Havva melekleri görünce onların arkasından Âdem'in yanına gitmek istediği vakit, Âdem ona: Sen işine bak, beni Rabbimin elçileriyle başbaşa bırak, dünyada gördüklerimi hep senin yüzünden gördüm, çektiğim mihnetler hep senin yüzündendir, diyerek yanına girmesine müsaade etmedi. Âdem öldükten sonra melekler onu sedir ve su ile bir defa yıkadılar, tek bir kefene sardılar. Bundan sonra lahdine indirerek defnettiler ve: Âdem'den sonra evlâdının sünneti budur dediler». Bana Ahmed bin El-Mikdam söyledi, onlara El-Mu'temir bin Süleyman söylemiş; El-Mu'temir'e göre babası, Katade'nin bu hadîsi bir arkadaşı yoluyla Übey bin Kâb'dan rivayet etmiş olduğunu söylemiştir; o bu rivayetinde: «Âdem uzun boylu olup, uzun hurma ağacına benzerdi» demiştir. Bize Haris bin Muhammed söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd söylemiş, o, Hişam'dan o, babasından, o da Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Âdem (A. m.) öldükten sonra Şis Cebrail'e (her ikisine Tanrı'nın salâvat ve selâmları olsun): cenaze namazını kıldır, dedi ise de, Cebrail ona: İleriye geç de babanın cenaze namazını sen

kıldır, otuz defa tekbir oku, bu tekbirlerden beşi namazda okunan tekbirlerdir, kalan 25 tekbir Âdem'e (A. m.) saygı göstermek üzere okunacaktır, dedi. Âdemin kabrinin bulunduğu yer hakkındaki rivayetler muhteliftir. İbn İshak'ın sözlerini yukarda nakletmiştik. Ravilerden bazıları Âdem'in Mekke'de Gar-i Ebu Kubeys'de defnedilmiş olduğunu söylerler. Bu mağara Gar ül kenz adını da taşır. Hâris, İbn Abbas'a ulaşıp senediyle bana söyledi, o, bu haberi İbn Sa'd'dan, o da Hişam'dan, o, babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan rivayet eder: «Nuh gemiden çıktıktan sonra Âdem (A. m.)'i Beytül makdis'de defnetti.» Âdem'in cuma günü öldüğünü yukarda anmıştık. Bu haberi tekrarlamak istemiyoruz. İbn Abbas'tan naklen Hâris'in bana söylediği şu haber de rivayet edilmektedir. O, bu haberi Hişam bin Muhammed'den, o babasından, o da Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan Âdem'in Buz dağında vefat etmiş olduğunu rivayet eder. Ebu Ca'fer (Taberî): İbn Abbas bu dağla, Âdem'in cennetten inmiş olduğu dağı kasteder, der. İbn Abbas, Âdem'in ölümünden bir yıl sonra Havva'nın öldüğünü söyler. O, eşi Âdem'le birlikte yukarıda andığım mağarada gömüldü. Onlar Tufan hâdisesine kadar bu kabirlerinde gömülü kaldılar. Nuh, Tufan sırasında onların naaşlarını kabirlerinden alarak tabuta koydu, gemisine alarak beraberinde götürdü, yer yüzünden sular çekildikten sonra Nuh onları eski kabirlerine yerleştirdi. Rivayete göre Havva iplik eğirmek, bez dokumak, hamur yoğurmak, ekmek pişirmek gibi kadınlar tarafın-

dan yapılan bütün işleri görürdü. Şimdi Kabil kıssasını, onun ve evlâdının ve Şis ile evlâdının hallerini, Kabil zorba kesilerek ve kendisini büyük sayarak Yüce Tanrı'ya isyan edip, Tanrı'nın in'am ve ihsan ettiği nimetlere küfran ve taşkınlık ettikten sonra, Tanrı'nın onu nasıl zelil ettiğini, onun Tanrı'dan bu suçlarının cezalarını malûm vakte kadar geciktirmesi için nasıl niyaz ettiğini anlatacağız. Âdem'in günaha katlanması ve sözünü unutması üzerine Tanrı'nın ona hemen cezasını çektirdiği, günahından tövbe ettikten sonra Tanrı'nın lûtuf ve esirgemesiyle onu doğru yola sevkederek azgınlıktan kurtardığı açıklanacaktır. Bu açıklamalardan sonra Âdem'in yolunu tutarak mesut ve bahtiyar ve yahut İblis'in yolunu tutarak zelil ve bedbaht olanların hallerine gelecek ve bunlardan her birine Yüce Tanrı'nın neler yapmış olduğunu anlatacağız.

Şis (A. m.)'e gelince, yukarıda onun bazı hallerini anlatmıştık. Onun, babası Âdem'in yerine geçerek onun yolundan ayrılmadığını ve kendisine kitap sahifeleri indirilmiş olduğunu da anmıştık. Rivayete göre o, Mekke'de yaşar ve hac ve Umre hacları kılardı. O, ölünceye kadar bu şekilde hareket etmiş, kendisine ve babası Âdem'e indirilen kitap sahifelerini bir araya toplıyarak bu sahifelerde yazılan emir ve kaidelerle amel etmıştir. O, Kâbe'yi taştan ve topraktan bina etti. Bizden önce geçip giden bilginler, Tanrı tarafından, şimdiki Kâbe'nin yerinde Âdem'e tahsis edilmiş olan kubbenin Tufan hadisesine kadar yerinde kaldığını, ancak Tufan hâdisesinden önce Yüce Tanrı'nın bu

kubbeyi göğe kaldırmış olduğunu söylerler. Rivayete göre Şis hastalandıktan sonra oğlu Enuş'a vasiyetini bildirmiştir. Öldüğünde oğlu onu Gar-i Ebi Kubeys'de baba ve annesinin yanına defnetmiştir. Şis doğduğunda Âdem 235 yaşında idi. O, 912 yıl ömür sürdü. Tevrat ehlinin rivayetine göre Enuş, Şis 605 yaşında iken dünyaya gelmiştir. Bize İbn Humeyd, Seleme bin Fazl yoliyle İbn İshak'tan nakledip şunu söyledi: «Şis bin Âdem, kız kardeşi Hazure ile evlenmiştir. Şis'in ondan, Yaneş bin Şis adlı oğlu ve Na'me adında bir kızı olmuştu. Şis o zaman 105 yaşında idi. Şis, Yaneş doğduktan sonra 807 yıl yaşadı. Enuş, babası Şis öldükten sonra devletin idare ve siyasetinde ve tabaasını idarede onun yolundan ayrılmadı, idare ve siyasette onun yolunu takip etti. Tevrat ehlinin anlattığına göre Enuş, 905 yıl yaşamıştır». Bana Hâris söyledi, ona İbn Sa'd, ona Hişam, ona da babası söylemiş, o, Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Şis'in Enuş'tan başka da birçok evlâdı vardı. Şis, Enuş'u kendine vasi tayin etti. Enuş bin Şis bin Âdem'in kız kardeşi Na'me'den Kınan adında oğlu oldu. Enuş o zaman 90, Âdem ise 325 yaşında idi». Bize İbn Humeyd'in söylediğine göre İbn İshak Seleme'den şunu rivayet eder: «Yaneş bin Şis, Şis'in kızı Na'me ile evlendi. Yaneş'in ondan Kınan adlı bir oğlu dünyaya geldi. Yaneş o zaman 90 yaşında idi. Yaneş, Kınan doğduktan sonra 815 yıl yaşadı ve daha bir çok oğlu ve kızı oldu. Yaneş, 915 yıl yaşadıktan sonra öldü. Kınan 70 yaşında iken Berakil bin Mahvil bin Hanuh

bin Kayn bin Âdem'in kızı Dine ile evlendi. Kınan'ın ondan Mehlail adlı oğlu oldu. Kınan, Mehlâ'il doğduktan sonra, 840 yıl yaşadı ve 910 yaşında öldü». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd söylemiş, o, Hişam'dan, o da babasından, babası, Ebu salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Enuş'un, Kınan'dan başka da birçok oğullları vardı. Enuş, Kınan'ı kendine vasi tayin etti. Kınan'ın Mehlâil ve başka isimde oğulları dünyaya geldi. Kınan Mahlâ'il'i vasi yaptı. Mehlâ'il'in Yerd adlı oğlu oldu. Bu, Yard'dır. Mehlâil'in Yerd'den başka da oğulları vardı. Mehlâil Yerd'i vasi yaptı. Yerd'in Hanuh adlı oğlu dünyaya geldi. O, İdris (A. m.)'dir. Yerd'in başka oğulları da vardı. Hanuh'un Müteveşlih ve diğer isimde oğulları da vardı. Hanuh, Müteveşlih'i vasi yaptı». Kitap ehillerinin söylediklerine göre, Tevrat'ta, Müteveşlih'in doğuşu sırasında Âdem'in 395, Kınan'ın da 70 yaşına bastığı anlaşılmaktadır. Bize İbn Humeyd'in söylediğine göre, Mehlâil bin Kınan 65 yaşında iken evlenmiştir, o ve arkadaşları bu haberi Seleme'den naklederler. Onlara İbn İshak şunu söylemiştir: «Mehlâil 65 yaşında iken teyzesi Sem'an ile evlenmiştir. O, Berakil bin Mahvil bin Hanuh bin Kayn bin Âdem'in kızıdır. Mehlâil'in ondan Yerd adlı oğlu oldu. Mehlâil bu oğlu doğduktan sonra 330 yıl yaşadı. Onun daha birçok oğulları ve kızları oldu. Mehlâil. 895 yıl yaşadıktan sonra öldü». Tevrat'ta, Adem 460 yaşında iken Yerd'in Mehlâ'il adlı bir oğlunun dünyaya geldiği ve babası Kınan'ın yolundan ayrılmadığı, bununla beraber bir takım hâdiselerin onun zamanında başlamış olduğu anılmaktadır.

Âdemoğulları zamanında, Şis bin Âdem'in hâkimiyetinden Yerd'in günlerine kadar cereyen eden hâdiseler.

Rivayet olunduğuna göre Kabil, Habil'i öldürerek babasından kaçıp Yemen'e gittiten sonra İblis onun yanına geldi. Ona: Habil tarafından sunulan kurbanın kabul edilerek ateşte yanması, onun ateşe taparak ateşin hizmetinde bulunmasından ileri geldi, sen de ateşe tapınak için bir ateşgede yap, bu ateşgede kendin ve evlâdın için ibadet yeri olur, dedi. Kabil İblis'in bu telkini üzerine bir ateşgede bina etti. Bu, yeryüzünde yapılan ilk ateşgedir.» Bize İbn Humeyd söyledi, o, ve arkadaşları İbn İshak'tan şunu naklederler: «Kayn, Âdem'in kızı olan kız kardeşi Aşus ile evlendi, onun Aşus'da biri erkek, diğeri kız olmak üzere Hanuh ve Aden adlarında iki çocuğu oldu. Hanuh, kız kardeşi Kayn ile evlendi, onun üçü erkek biri kız olmak üzere dört çocukları oldu. Erkeklerine Mahvil, İrd ve Ebu Şil, kıza da Mevlis adını verdiler. Ebu Şil bin Hanuh, Mevlis ile evlendi. Ebu Şil'in ondan Lâmek adında bir erkek çocuğu oldu. Lâmek biri Ada, diğeri de Sala adlarında iki kadınla evlendi. Ada'nın Lâmek'ten Tulin adında bir erkek çocuğu oldu. Yeryüzünde ilk önce çadırlarda yaşıyan, mal ve servet toplıyan odur. Lâmek'in Tubis adında diğer bir oğlu daha oldu. Yer yüzünde ilk önce çenk ve lâvta çalan odur. Üçüncü bir oğulları dünyaya geldiğinde ona Tubelkin adını verdiler. Yer yüzünde ilk önce kurşun ve demir istihsal eden ve işliyen

odur. Bunların oğullları hep cabbarlardan, firavunlardan idiler. Bunlar iri yarı insanlar olup, söylendiğine göre boyları otuz arşındı. Sonradan Kayn evlâdının nesillleri kesilmiştir. Bunlardan ve Şis'ten türeyen nesiller hariç olmak üzere, Âdemoğullarınnın nesillerinden az bir kişi kalmıştır. Bugün yer yüzünde yaşıyan insanların nesilleri Şis'in babası olan Âdem'den değil de, Şis'in kendisinden gelmektedir. Bu itibarla babasından ve kardeşlerinden doğımıyanlar hariç olmak üzere Âdemoğullarından nesil bırakanların hepsinin de ataları Şis'tir. İbn İshak sözüne devam ederek diyor ki: Tevrat ehli Kayn'ın Aşut ile evlenmiş olduğunu, ondan Hanuh adlı bir oğlu olduğunu, Hanuh'un İrd, onun Kahvil, onun Ebu Şil, onun da Lâmek adlı oğlu dünyaya geldiğini söylerler. Lâmek ise Ada ve Sala adlı iki kadınla evlenmiş ve bu iki kadından yukarıda adlarını andığımız oğulları olmuştur.» Doğrusunu Tanrı bilir. İbn İshak, Kabil'in yaptığı işlerden ancak yukarıda neklettiğimiz haberleri zirkeder. Tevrat ehlinden olan başka kimseler, Kayn evlâdından çalgı ve oyun âletleri kullanan kimsenin Tubal olduğunu söylerler. O, Mehlâ'il bin Kayn çağında ney, davul, tambur, ud ve rebab kullanmış, bundan sonra Kayn evlâdı oyun ve eğlenceye dalmıştır. Dağda yaşıyan Şis evlâdı bu haberi işittikten sonra, aralarından yüz tanesi ana ve babalarının tavsiyelerine bakmadan, onların yanına inmişlerdir. Yerd (Yard) bu haberi işittiğinde onlara nasihatle dağdan inmekten menetmek istemişse de, onlar bu sözlere kulak asmadan Kayn evlâdının yan-

larına gitmiş, bu eğlence ve oyunlar onların da hoşuna gitmiştir. Dağa dönmek istediklerinde, ata ve babalarının önce kılmış oldukları dualar onların dönmelerine mâni olmuştur. Dağ ahalisi, bunların dağa dönmediklerini gördüklerinde bazılarının kalblerinde şüphe ve tereddüt husule gelmiş, orasını hoş gördükleri için dağa dönmediklerini zannedip onlar da dağdan inmeye başlamışlar, eğlence ve oyunları gördüklerinde onların da hoşuna gitmiş, Kayn evlâdından olan kadınlarla anlaşmışlar, onların kendilerini koşuşarak kabul ettiklerini gördüklerinde onlarla birleşmişler, azgınlık içine dalmışlar, aralarında fuhuş yayılmış, rakı içmeye başlamışlardır. Ebu Ca'fer (Taberî) diyor ki: bu sözler gerçekten uzak değildir, çünkü Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) ümmetinden olup bizden önce geçip giden bilginlerin bazılarından da aynı mefhumda sözler nakledilmektedir. Bu bilginler her ne kadar zamanını anmamış iseler de bu fuhuş ve fücurların Adem (A. m.) ile Nuh (A. m.) arasındaki devirlerde cereyan etmiş olduğunu söylerler. Kendilerinden, bu hâdiselere dair haber nakledilen zatlar şunlardır:

Bize Ahmed bin Zübeyr söyledi, ona ve arkadaşlarına Musa bin İsmail, onlara da Davud İbn Ebi El-Furat söylemiş, o ve arkadaşları Alba' bin Ahmer'den, o da İkrime yoliyle İbn Abbas'ın: «İlk cahiliyet çağında olduğu gibi ziynet ve avret yerlerinizi göstermeyiniz» ayetini tefsir ederken şunları söylemiş olduğunu rivayet eder: «Nuh ile İdris arasında geçen bin yıl içinde Âdem'den türeyen iki batından biri düz arazide, diğer batın da dağda

yaşardı. Dağda yaşıyanların erkekleri güzel olup kadınları çirkindi. Düz topraklarda yaşıyanların ise kadınları güzel, fakat erkekleri çirkindi. İblis, düz arazide yaşıyanlardan birinin yanına bir genç kıyafetinde gelerek ücret mukabilinde ona hizmet etmeye başladı. İblis çobanların çaldığı kaval kabilinden bir kaval yaptı ve bundan, o güne kadar insanların işitmediği sesler çıkartmaya başladı, bu haber etrafta yaşıyanlara işitildiğinde, güzel sesleri dinlemek üzere İblis'in yanına gelmeye başladılar. Bu münasebetle yılın bir gününü bayram yaptılar, kadınlar erkeklere süslerini göstererek bu bayram günlerine katılıyorlardı. Erkekler de dağlık yerlerden bu kadınların yanlarına inerlerdi. Onlar bayram yaparak eğlenirken dağ ahalisinden biri yanlarına geldi. Bu adam onların kadınlarını ve güzelliklerini gördü, arkadaşları yanına dönerek gördüklerini anlattı, diğer erkekler de yolunu bulup bu kadınların yanına indiler. Bundan sonra kadınlar arasında fuhuş yayıldı. Yüce ve ulu Tanrı'nın: Siz ilk cahiliyet çağında olduğu gibi ziynet ve süs yerlerinizi göstermeyiniz! âyetinde menettiği açık saçıklık işte budur». Bize Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Ebi Cüneyye söylemiş, o babasından, babası da Hakem'den şunu rivayet eder: «Hakem, sizler ilk cahiliyet çağında olduğu gibi ziynet ve süs yerlerinizi göstermeyiniz, ayetini açıklarken şunu söylemiştir: Âdem ile Nuh arasında sekizyüz yıl vakit geçmişti. (Bir kısmının) kadınları pek çirkin, fakat erkekleri güzeldi, Kadınlar bu güzel erkeklerle buluşmak istiyorlardı. İşte bu münasebetle bu ayet

inmiştir». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd söylemiş, o Hişamdan, o babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Âdem Buz dağında öldüğü vakit öz evlâdının ve torunlarının sayısı 40 bini bulmuştu. Âdem, onların arasında zina, rakı içmek âdetinin ve bozukluğun yayılmakta olduğunu gördüğünde Kabil evlâdiyle evlenmemelerini tavsiye etti. Şis oğulları Âdem'i bir mağaraya yerleştirdiler, Âdemoğullarından hiç kimsenin onun yanına yaklaşmaması için başına bir bekçi diktiler. Âdem, yanına gelenlere, Tanrı'dan Şis evlâdını yarlıgamasını dilerdi. Şis oğullarından güzel yüzlü yüz tanesi: Amcamızın, yani Kabil oğullarının ne yaptıklarını gidip görsek iyi olurdu, diye konuştuktan sonra, Kabil evlâdından güzel yüzlü kadınların yanlarına indiler. Kadınlar onları bir yerde hapsettiler. Onlar orada uzun bir müddet kaldılar. Bundan sonra diğer yüz tanesi de: kardeşlerimizin ne yaptıklarını görmek üzere dağdan inelim, diye konuştular. İndiklerinde kadınlar onları da hapsettiler. Bundan sonra Şis evlâdının hepsi de dağdan indi. Fısk ve fücur çoğaldı. Onlar bu kadınlarla evlenerek, birbirleriyle karıştılar. Kabil evlâdının sayısı çoğaldı. Bunun üzerine yer yüzüne sahip oldular. Nuh zamanında (Tufan'da) helâk olanlar işte bunlardır.

Fars ensab bilginlerine gelince, ben onların Mehlâ'il hakkında söylediklerini yukarıda nakletmiştim. Onlara göre Mehlâ'il, Uşhenc'dir (müellif bu adı yukarıda Huşenc şeklinde zaptetmişti) ve yedi iklime sahip olmuştur. Arap ensab bilginlerinden

den buna muhalif söz söyliyenlerin ifadelerini de yukarıda nakletmiştim. Farslı ensab bilginlerinin sözlerini açıklaması bakımından Hişam bin Muhammed bin Sa'ib'den nakledilerek bana söylenen sözleri burada anıyorum: İlk önce ağaç keserek yapılar yapan, ilk önce maden çıkaran ve ahaliyi buna teşvik eden odur. O, Zamanının ahalisine mabedler binasını emretmiş, iki şehir kurmuştur. Bunlar yeryüzünde kurulan ilk şehir olup, biri Kûfe'nin Sevad kısmındaki Babil, ikincisi Sus'tur. O, kırk yıl hükümet sürdü. İbn Sa'ib (Hişam) dan başkası onun hakkında şöyle der: memleketinde ilk önce demir istihsal edip ondan alet ve edevat yapan, faydalanmak üzere suları ölçen ve hesap eden, ahaliyi ekinciliğe, ekinleri biçmeye, çalışmaya, zararlı ve yırtıcı hayvanları öldürmeye, onların derilerinden faydalanmaya, yataklar edinmeye, sığır, koyun, ve vahşi hayvanları kesmeye ve onların etlerini yemeye teşvik eden de odur. O, kırk yıl hükümet sürmüştür. Rey şehrini o kurdu. Ravilerin anlattığına göre, Kiyumers tarafından Taberistan'ın Dünbavend kısmında kurulan şehir hariç olmak üzere yer yüzünde ilk bina edilen şehir Rey'dir. Farsların anlattıklarına göre, o, anasından hükümdar olarak doğmuştur. Fazilet sahibi bir zat olup bütün hareket ve işleri, tebaasını idaresi ve siyaseti övülmüştür. Farsların sözlerine göre ilk önce hüküm ve kanunlar vazeden odur. Bundan dolayı kanunlar vazeden lâkabını taşır ve Fisdaz diye anılırdı ki, Farsçada adaletle hükmeden demektir. Çünkü *Fis*'in mânası ilk, *das*'ın mânası adalet ve hüküm demektir. Farsların

rivayetine göre, o, Hind'e vararak memlekette dolaşmış ve hükümeti zaptedip hâkimiyeti eline aldıktan sonra başına taç giyerek hutbe söylemiştir. Hutbesinde, hükümdarlığı büyük babası Kiyumers'ten tevarüs etmiş olduğunu, kendisinin, insan ve şeytanlardan olan azgın ve âsiler için bir azap olduğunu söylemiştir. Farsların anlattıklarına göre, o, iblis ile ordusunu yenerek onları insanlarla karışmaktan menetmiştir. O, iblis ve ordusu ile bir anlaşma yaparak bunu beyaz bir sahife üzerine yazmış ve onlardan hiç bir insana dokunmıyacaklarına dair söz almıştır, sözlerini tutmadıkları takdirde cezaya çarptırınakla korkutmuş ve isyan edenlerle cinlerin bir kısmı olan Gollar'ı öldürmüştür. Onlar korkarak çöllere, dağlara ve ovalara kaçmışlardır. O, Kiyumers'in ölümü ile Uşhenc'in doğduğu vakit aralarında yaşamış ve bütün iklimlere sahip olmuştur. 223 yıl hükümet sürmüştür. Farsların rivayetine göre, İblis ile ordusu onun ölümünden dolayı sevinmişler, o ölür ölmez Âdemoğullarının evlerine girmişler, dağlardan inmişler, ovalardan çıkmışlardır.

Şimdi Yerd'in vaziyetine gelelim: Bazıları onun Yard olduğunu söylerler. Mehlâ'il, teyzesi Sem'an ile evlenmişti. Mehlâ'il'in ondan Yerd adlı oğlu oldu. Sem'an, Berakil bin Mahvil bin Hanuh bin Kayn'ın kızıdır. Yerd, Âdem 460 yaşında ve babası Mehlâ'il 65 yaşında iken dünyaya geldi ve babasının vasisi ve halifesi oldu. O, babası öldükten sonra ata ve babalarının vasiyetleri ile amel edip sağken onların takip ettikleri yoldan ayrılmadı. Bana İbn Humeyd, onun diğer bir kadınla evlenmesi hakkın-

da aşağıdaki sözleri söyledi. O, bu haberi Seleme yoliyle İbn İshaktan nakleder: Yerd, 162 yaşında iken Deremsil bin Mahvil bin Hanuh bin Kayn bin Âdem'in kızı olan Berekna ile evlendi. Yerd'in ondan Ahnuh adlı oğlu dünyaya geldi. O, İdris (A. m.)'dir. İbn İshak'ın iddiasına göre Tanrı tarafından ilk önce Nebi olarak gönderilen zat odur. O, kalem ile yazdı. Yerd, Ahnuh öldükten sonra 800 yıl yaşadı. Onun kızları ve oğulları vardı, 960 yıl ömür sürdü. Tevrat ehlinden İbn İshak'tan başkası Yerd'in Ahnuh adlı bir oğlunun dünyaya geldiğini, bu zatın İdris olup, Tanrı tarafından Nebi olarak yollandığını söylerler. O, Avem 622 yaşında iken doğmuştur. Tanrı tarafından ona 30 sahife indirilmiştir. Âdem'den sonra ilk önce yazı yazan odur. O, Tanrı rızası için kutsal savaşlar açtı. Giyimler biçip diken odur. O, ilk defa olarak Kabil oğullarından esirler aldı. Onları köle edindi. Babası Yerd ona ata ve babalarının yolundan ayrılmamasını ve atalarının oğullarına tavsiye ettikleri gibi iş görmesini vasiyet etti. Bunlardan her biri Âdem sağken olup biten işlerdir. Âdem, Hanuh 308 yaşında iken 930 yaşında öldü ki, biz Âdem'in 930 yıl yaşamış olduğunu yukarıda söylemiştik. Hanuh, kavmini imana çağırdı, vaiz ve nasihatlerde bulundu. Onlara Tanrı'ya itaat edip şeytana isyan etmelerini, Kabil evlâdı ile münasebetlerde bulunmamalarını emrettiyse de, kavmi onun sözlerine kulak asmadı; Şis evlâdı birbiri arkasından grup grup olarak (dağdan) Kabil evlâdı yanına indiler. Tevrat'ta anıldığına göre, 365 yaşında iken Tanrı Hanuh'u göğe

kaldırdı. Tanrı onu göğe kaldırdıktan sonra babası Yerd 435 yıl yaşıyarak 962 yaşında öldü. Yerd 162 yaşında iken Hanuh doğmuştu». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd söylemiş, ona, babasından nakledip Hişam söylemiş, o, Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yerd zamanında putlar yayıldı, bir kısım halk İslâm dininden döndü». Bize Ahmed bin Abdurrahman bin Vehb söyledi, ona amcası söylemiş, o, El-Mazı bin Muhammed'den, o, Ebu Süleyman'dan, o, Kasım bin Muhammed'den, o, Ebu İdris Havlânî'den, o da Ebu Zerr Gifarî'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona, ailesine ve etbaına salâvat ve selâmlar olsun) bana şunu söyledi: «Ey Ebu Zerr! Peygamberlerden Âdem, Şis, Nuh ve Hanuh adlı dört tanesi Süryanî'lerdendir; kalem ile ilk önce yazı yazan Hanuh'tur. Yüce Tanrı Hanuh'a 30 sahife indirdi. Ravilerden bazılarının söylediklerine göre Yüce Tanrı İdris'i kendi zamanında bütün yeryüzü ahalisinden Peygamber olarak göndermiş, geçip giden kavimlerin bütün bilginlerini onun şahsında toplamış, bu ilimlere üstelik olarak ona 30 sahife de indirilmiştir. Yüce ve ulu Tanrı kitabında: Bu, Tanrı tarafından ilk kavimlere indirilmiş olan sahifelerde olduğu gibi; İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde de yazılıdır (Alâ: 18 - 19), der. Ayette, Suhf-i ulâ tabiri kullanılmaktadır ki, bundan maksat Âdemoğullarından Hibetullah ve İdris (A.m.)'e indirilmiş sahifelerdir. Bazıları hükümdar Bivrasp'ın İdris Peygamber çağında yaşamış olduğunu söylerler. Bu hükümdar, Âdem (A. m.)'in sözlerinden bazısını

işitmiş ve bunları kendi zamanında sihir olarak kullanmıştı. O, Âdem'in bu sözleriyle iş görür, gerek umumî memleket işlerinden birşey yapmak isterse, ve gerek bir hayvan yahut bir kadın hoşuna giderse, altından kamış şeklinde içi boş olarak yapılmış borusuna üfler, bunun üzerine istediği her nesne onun katına gelirdi. Sonradan Yahudiler de bu borudan üflemeye başlamışlardır. Fars bilginlerine gelince onlar: Uşhenc (Huşenc) öldükten sonra Tahumert bin Viven Cihan bin Hanandaz bin Hanadar bin Uşhenç hükümdar oldu, derler. Tuhumert'in Uşhenc'e kadar ulaşan nesebi ihtilâflıdır. Ravilerden bazısı onun nesebini yukarıda naklettiğim şekilde tespit etmiştir. Fars ensap bilginlerinden bazıları onun nesebini Tahumert bin İvenkehân bin İnkehed bin İskehed bin Uşhenc (Huşenc) şeklinde yazarlar. Hişam bin Muhammed El-Kelbî'den nakledip bana söylediklerine göre, ilim ehlinin fikrince ilk Babil hükümdarı Tahumert olmuştur. El-Kelbî doğrusunu Tanrı bilir, kaydiyle şöyle diyor: «Bize söylediklerine göre, Yüce Tanrı Tahumert'e, İblis ve şeytanları kendisine itaat ettirebilecek kuvvet vermiştir. O, Tanrı'nın itaatli bir kulu idi. Kırk yıl hükümet sürmüştür. Farslar, Tahumert'in iklimlere sahip olduğunu söylerler. O, başına taç giyerdi. O: biz hükümdar olduğumuz gün Tanrı'nın yardımiyle zararlı ve fesatçı kuvvetlerden Tanrı'nın mahlûklarını koruyacağız, demiştir. Hükümdarlığı çağında onun iş ve hareketleri övülmüş, tebaalarına merhametli olmuştur. O, Fars'ta Şabur şehrini kurarak burada yerleşti. Memleketlerde dolaştı. İblisin üzerine

sıçrayarak onun kendisi için binek edindi, ve bu vaziyette uzak ve yakın yerlerde dolaştı. İblis'i ve onun isyancı yardımcılarını korkuttu, onlar uçuşarak her tarafa kaçıp dağıldılar. Giyim, yatak ve yorgan yapmak üzere ilk önce yün ve tüy istihsal eden odur. Hükümdarlar için ziynet ve süs makamında at, katır ve eşek edinen de odur. Tebaasına, hayvanları yırtıcılardan korumayı av için köpek beslemeyi emretmiştir. Farsça olarak yazı yazmıştır. Budasp onun hükümdarlığının ilk yılında zuhur edip Sabi'iliğe çağırdı».

Şimdi, İdris (A. m.) ile aynı şahıs olan Ahnuh'un (yukarıda Hanuh şeklinde geçmişti) haline gelelim: Humeyd'in söylediğine göre o evlenmiştir; İbn Humeyd bu haberi Seleme'den, o da İbn İshak'tan rivayet eder: «Hanuh (Ahnuh) Bavil bin Mahvil bin Hanuh bin Kayn bin Âdem'in kızı Hedane yahut Edane ile evlendi. Ahnuh o zaman 65 yaşında idi. Ahnuh'un ondan Müteveşlik adlı oğlu oldu ve onun doğumundan sonra 300 yıl yaşadı. Onun bu eşinden oğulları ve kızları oldu. Ahnuh, 365 yıl yaşadıktan sonra öldü. Tevrat ehlinden başkası bu hususta şöyle diyor: Müteveşlih, Âdem 687 yaşında iken dünyaya geldi. Hanuh (Ahnuh) Tanrı'nın emirlerini amelde tatbik etmek üzere onu kendi yerine geçirdi, göğe kaldırılmadan önce ona ve ailesi efradına tavsiyelerde bulundu. Yüce ve Ulu Tanrı'nın Kayn evlâdını, onlara karışan ve onlara meyledenleri yakın bir zamanda ceza ve azaba çarptıracağını söyledi, evlâdını onlara karışmaktan menetti. Rivayete göre ilk önce ata binen odur. Çünkü o babasının yolunu

tutarak kutsal savaşlarda bulunuyordu. O, Tanrı'ya itaat hususunda ata babaları yolundan ayrılmadı, ibadet ve taatte bulundu. Ahnuh (= Hanuh) göğe kaldırılıncaya kadar 365 yıl yaşadı. O, 137 yaşına geldiğinde oğlu Müteveşlih doğdu». Bana ibn Humeyd'in söylediğine göre, o bundan sonra tekrar evlenmiştir. O, bu haberi Seleme yoliyle İbn Abbas'tan nakleder: «Müteveşlih, Azra'il bin Ebu Şil bin Hanuh bin Kayn bin Âdem'in kızı Arba ile evlendi. O zaman 137 yaşında idi. Müteveşlih'in bu eşinden Lemek adlı oğlu oldu. Bu oğlunun doğumundan sonra yedi yüz yıl yaşadı. Onun birçok oğlu ve kızları oldu. Müteveşlih, 919 yıl yaşadıktan sonra öldü. Lemek bin Müteveşlih bin Ahnuh (Hanuh), Berakil bin Mahvil bin Ahnuh bin Kayn bin Âdem (A. m.)'in kızı olan Kaynuş ile evlendi. Lemek bu zaman 187 yaşında bulunuyordu. Onun bu eşinden Nuh (A. m.) doğdu. Lemek, Nuh doğduktan sonra 595 yıl yaşadı. Bütün ömrü 780 yıldır, bundan sonra öldü. Nuh bin Lemek, Berakil bin Mahvil bin Ahnuh bin Kayn bin Âdem'in kızı Amrure ile evlendi. Lemek o zaman 500 yaşında idi. Onun bu eşinden Sam, Ham ve Yafes adlarında üç oğlu oldu. Tevrat ehli, Âdem 874 yaşında iken Müteveşlih'in Lemek adlı bir oğlu olduğunu, onun ata ve babaları gibi yüce Tanrı'ya itaat edip Tanrı'nın emir ve tavsiyelerini yerine getirerek yaşadığını, ölüm çağı geldiğinde idareyi Lemek'e bıraktığını, ata ve babaları tarafından tavsiye edilegenlen vasiyetlerde bulunduğunu söylerler. Lemek, kavmine vaiz ve nasihatlerde bulunuyor, onları dağdan (Kabil evlâdı) yanına inmekten

menediyor, fakat onlar bu söze kulak asmıyorlardı, bu tarikle dağda yaşıyanların hepsi de Kayn oğullarının yanına indiler. Rivayete göre Müteveşlih'in Lemek'ten başka Sabi adında diğer bir oğlu daha vardı. Sabi'e'ler ona nispetle bu adı almışlardır. Müteveşlih 960 yıl yaşamıştır. 187 yaşında iken Lemek doğmuştur. Âdem'in ölümünden 126 yıl geçtikten sonra Lemek'in Nuh adlı oğlu dünyaya gelmiştir. O zaman Âdem'in yere inmesinden 1056 yıl geçmişti. Nuh büyüdükten sonra, babası Lemek ona; dağda senden ve benden başka kimse kalmamış olduğunu anladım, sen vahşet ve yalnızlık hissederek yanlış yola sapanlara uyma, dedi. Nuh, Tanrı'ya imana çağırıyor, kavmine vaiz ve nesihatlerde bulunuyor ise de, kavmi onunla alay ediyordu. Tanrı Nuh'a vahyi yoliyle: ben onlara mühlet veriyorum, onların günahlarından tövbe edip etmediklerini anlıyacağım, dedi. Tâyin edilen müddet geçti, onlar tövbe etmediler. Diğer bilginler ise şöyle derler: Nuh, Bivrasp çağında yaşadı. Kavmi putlara taptığı için, 950 yıl vaiz ve nasihatlerde bulundu. Bir nesil sonra diğer nesilller yetişiyor, her nesil başka başka kötülük ve inanda bulunuyordu. Nihayet Tanrı azabını indirerek onları mahvetti.» Bize Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd, onlara da Hişam söylemiş, o, babasından, o da Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Müteveşlih'in Lemek ve başka isimde oğullları oldu. O, oğlu Lemek'in, kendi yerine geçmesini vasiyet etti. Lemek'in 82 yaşında iken Nuh adlı oğlu dünyaya geldi. O zaman halkı kötü işlerden meneden kimse yoktu.

Tanrı, Peygamber olarak onlara Nuh'u gönderdi. Nuh o zaman 480 yaşında idi. Peygamberliği çağında 120 yıl dine çağırdı. Nihayet Yüce Tanrı'nın emriyle gemi yaparak 600 yaşında iken buna bindi. İman etmiyenler suda boğuldular. Nuh, gemiden çıktıktan sonra 350 yıl yaşadı. Fars bilginlerine gelince, onlar: Tahumert'ten sonra Cemşiz hükümdar oldu, derler. Şiz, şua demektir. Onlar bu adın, hükümdarlarının güzelliğinden dolayı verilmiş olduğunu iddia ederler. Onun adı Cembin Viven Cihan olup, Tahumert'in kardeşidir. Rivayete göre o yedi iklime sahip olmuş ve bütün bu iklimlerdeki cin ve insanları kendisine itaat ettirmiştir. Başına taç giymiştir. Rivayete göre o hükümdarlık tahtına çıktığında: Yü e ve kutlu olan Tanrı bizim parlaklığımızı bütünledi, bizi kudretiyle kuvvetlendirdi. Biz de tebaamıza hayrı genişleteceğiz, demişti. O, kılıç ve silâhlar yapmayı icat etti. İbrişim, ham ve örgü için gereken başka maddelerin istihsal yolunu öğretmiş, giyimlikler dokumayı, eyerler oymayı, palan ve semer yapmayı, hayvanları bunlara alıştırmayı emretmiştir. Bazılarının rivayetine göre o hükümdarlığından 616 yıl ve altı ay geçtikten sonra bir yıl gizlenmiş hükümdarlığının birinci yılından beşinci yılına kadar demirden kılıç, zırh, tulga ve diğer çeşit silâh ve aletler yapılmasını, hükümdarlığının 50 inci yılından yüzüncü yılına kadar ibrişim, ham ipek, pamuk, keten, eğirilmesi ve dokunması mümkün olan maddelerin istihsalini ve türlü renklere boyanmasını, bedene uydurularak parça parça kesilmesini, bu çeşit giyimlerin giyilmesini emret-

miş, hükümdarlığın yüzellinci yılından başlıyarak ahaliyi sınıflara ayırmakla meşgul olmuştur. Ahaliyi asker, bilgin, yazar ve sanat ehli ve çiftçi olmak üzere dörde bölmüş, bunlardan bir sınıfı da hadcme yapmıştır. Bu sınıflardan her birine kendilerine tahsis edilen işlerde çalışmalarını emretmiştir. Hükümdarlığının 150 nci yılından 250 nci yılına dek şeytan ve cinlerle savaşmış, onlara saldırarak öldürmüş ve yenerek kendi emrine itaat ettirmiştir. Hükümdarlığının 250 inci yılından 316 ncı yılına dek bütün şeytanları taş ve kaya işinde, mermer taş, kireç ve alçı hazırlamakta, çamur ve topraktan bina ve hamamlar yaptırmakta, hamam otu hazırlamakta, deniz, ırmak ve madenlerden, insanlar için faydalı olan altın gümüş, eriyen madde, mücevher ve her çeşit hoş kokulu nesneler gibi insanlar için faydalı şeyleri çıkarmakta, âlet ve edevatı hazırlamak, getirmek ve nakletmek işinde kullanmıştır. Cem için camdan bir araba yapıldı. O, buna şeytanları koşarak üzerine bindi ve havaya yükselerek başkenti olan Dünbavend'den Babil'e bir günde vardı. Cem'in bu araba ile Babil'e vardığı gün millî bayram edinilmiştir. Bu gün, Hürmüz-i Rûz ve Efruz-i Din-i mah'tır. Ahali onun böyle seyahat ettiğini görünce şaşmış ve bu günü Nevruz bayramı edinmişlerdir. Cem de bundan sonraki beş günün bayram yapılmasını ve nimetler içinde geçirilmesini emretmiştir. Cem, Hurdaz Ruz adı verilen altıncı gün, bir beyanname yayınlayarak tebaasını, Tanrı'yı razı eden siyasetle idare etmesine bir mükâfat olmak üzere Yüce Tanrı'nın bütün tebaasını

sıcak ve soğuktan, her türlü hastalık ve âfetlerden, pek ziyade ihtiyarlık ve kıskançlıktan koruyacağını anlatmıştır. Bunun bir sonucu olarak ahali Cem'in hâkimiyetinin 316 ıncı yılına rastlıyan o zamandan itibaren üçyüz yıl bu gibi hallerden korunmuş oldukları halde yaşamışlardır. Fakat Cem bundan sonra Tanrı'nın nasihatlerine küfranda bulundu. İnsan ve cinleri bir araya toplıyarak kendisinin malik ve sahip olduğunu ve onlardan hastalık, ihtiyarlık ve ölümü kendi kuvvetleriyle defettiğini söyledi, yüce Tanrı'nın nimet ve ihsanlarını inkâr etti, azgınlığını bırakmadı. Hazır olanlardan kimse ona nasihatte bulunmaya cesaret edemedi. Böylece mevkii onu aldattı, Tanrı tarafından iş ve idaresini onarmaya memur olan melekler de onun yanından çekilip gittiler. Zahhâk lâkabiyle anılan Bivrasp bunu anladı, edeb vermek üzere onun yanına geldi. Fakat Cem ondan kaçıp kurtulmuştu. Bivrasp sonradan onu yakalıyarak bağırsaklarını çekip çıkardı ve bıçkı ile orta yerinden ikiye böldü. Fars bilginlerinden bazıları Cem'in, hükümetin zevale uğramasına yüzyıl kalıncaya kadar güzel ahlâktan ayrılmadığını, ancak bundan sonra işini karıştırarak, Tanrı'lık iddiasına kalkıştığını, bunun üzerine işlerinin bozulduğunu, kardeşi İsfetuz'un onun üzerine yürüyerek, öldürmek üzere aradığını, Cem'in saklandığını, fakat bu gizlenme çağında henüz hükümdar olup bir yerden diğerine göç etmiş olduğunu, nihayet Bevrasp'ın onun üzerine yürüyerek devletini elinden aldığını ve bıçkı ile ikiye bölmüş olduğunu söylerler. Ravilerden bazıları

Cem'in 316 yıl 4 ay 20 gün hükümet sürmüş olduğunu söylerler. Ben, Vehb bin Münebbih'den, geçmişte hükümet sürmüş olan hükümdarlardan biri hakkında hükümdar Çemşid'in hikâyesine benziyen bir kıssa nakletmiştim. Kıssa'nın tarihi Cem'in tarihine aykırı olmadığı takdirde, ona ait olduğuna hükmederim. Bunu bana Muhammed bin Sehl Asker söyledi. Ona ve arkadaşlarına İsmail bin Abdülkerim söylemiş, o Abdüssamed bin Ma'kil yoliyle Vehb bin Münebbih'den şunu rivayet eder: «Biri genç yaşında hükümdar olmuş ve: ben hükümdarlıktan haz ve lezzet duyuyorum, bütün hükümdarlar da benim gibi bundan haz duyuyorlar mı? bunu bilmiyorum, yahut bu hal yalnız bana mı mahsustur? diye sormuştur. Ona: evet, hükümdarlığın hali böyledir, diye cevap verildi. O: ne gibi işler hükümdarlığı devamlı ve hayırlı kılar? diye sordu. Ona: Tanrı'ya itaat etmek, Tanrı'nın hüküm ve emirlerine uymak, günahkâr olmamak, diye cevap verildi. Hükümdar bunun üzerine memleketinin hayırlı adamlarını katına çağırdı. Onlara: siz benim yanımda, meclisimde bulununuz, Tanrı'ya itaati ve emirlerine uygun olan her şeyi bana emrediniz, ben bu emirlerinizi yerine getireceğim, Tanrı'nın emirlerine aykırı olan her işten beni menediniz, ben de o işi yapmıyacağım, dedi. Hükümdarın katında toplananlar bu şekilde hareket ettiler. Hükümdar Tanrı'ya itaat ederek ve onun emirlerini yerine getirerek, dört yüz yıl adaletle hükümdarlık etti. Nihayet İblis bunu anladı ve: ben, Tanrıya ibadet edip adaletle hükmeden bir hükümdarı ihmal etmiştim,

dedi. İblis bir kişi kıyafetine girerek hükümdarın katına çıktı. Hükümdar ondan korkarak: sen kimsin? diye sordu. O: ben İblisim, korkma, fakat sen bana kendinin kim olduğunu söyle, dedi. Hükümdar, ben insanlardan bir kişiyim, cevabında bulundu. İblis ona: kişilerden bir kişi olasaydın, başkaları öldüğü gibi sen de ölürdün, sen bu kadar çok adamların öldüğünü ve yüzlerce yıl geçtiğini görmedin mi? kişilerden bir kişi olsaydın onlar gibi sen de ölmüş olurdun, hayır, sen insan değil, ilâhsın, halkı kendine ibadete çağır, dedi. Bu telkin hükümdarın kalbine işledi, minbere çıktı, ahaliye şunları söyledi: Ey ahali! ben bugüne kadar sizden bir hali sakladım, şimdi bu hali açığa vurmak istiyorum. Siz benim dört yüz yıldanberi hükümdarınız olduğumu biliyorsunuz, kişilerden biri olduğum takdirde başkaları gibi ben de ölmüş olurdum, ben bir ilâhım, dedi. Bunun üzerine bulunduğu yer sarsıldı, Yüce Tanrı hükümdarın yanında bulunanlardan birine ilham yoliyle şunu bildirdi: Hükümdara haber ver ki, bana itaati bırakarak günahkâr olmak yolunu tutarsa, izzetimle and içerek ona Buht-u Nassar'ı musallat edeceğim, o, onun kafasını keserek, hazinelerindeki altınları ağır yükler halinde gemilere yükliyerek alıp götürecektir». Ebu Ca'fer (Taberî): Cem ile Buht-u Nassar arasında uzun zamanlar geçmiştir, bu haber, ancak Zahhak'ın (yani Cem'in) kendi zamanında Buht-u Nassar adını taşımış olduğu takdirde doğru olabilir, der. Bana Hişam bin El-Kelbî'den nakledip şunu söylediler: «Tahmuret (Tahmures)'den sonra Cem hükümdar oldu. O,

zamanın en güzel ve gövdece en büyük kişisi idi. Raviler onun, Tanrı'ya itaat ederek ve onun emirlerini üstün kılarak ve memleket ahalisi de kendisine itaat etmiş olduğu halde 619 yıl hükümet sürmüş olduğunu, bundan sonra Tanrı'ya isyan edip azgınlık yoluna saptığını anarlar. Bunun üzerine Tanrı ona Zahhâk'ı musallat kıldı. Zahhâk 200 bin askerle onun üzerine yürüdü. Cem, ondan yüz yıl gizlendi. Bundan sonra Zahhâk onu ele geçirerek bıçkı ile ikiye böldü. Rivayete göre Cem hükümdar olduğu tarihten öldürülünceye kadar 719 yıl hükümet sürmüştür. Bizden önce geçip giden bilginlerden nakledildiğine göre Cem, Adem ile Nuh devri arasında yaşamıştır. O çağa kadar kavimlerden her biri hak dinde ve doğru yolda idi. Küfr ve kâfirlik ancak Nuh'un Peygamber olarak gönderildiği yüz yıl içinde zuhur etmiş ve bunun üzerine Tanrı Nuh'u Peygamber olarak göndermiştir. Ravilerin sözüne göre ilk önce kavimleri ceza ile korkutmak suretiyle bir Tanrı'ya inanmaya çağıran Nuh (A. m.) olmuştur.

Bu haberleri rivayet edenler şunlardır:

Bize Muhammed bin Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Hemman söylemiş, o, Katade'den, o da İkrime yoliyle İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Âdem ile Nuh (her ikisine de Tanrı'nın selâmları olsun) arasında bin yıl geçmiştir. Bu devirlerde bütün kişiler hak ve doğru olan şeriatle amel ederlerdi, ancak bundan sonra doğru yoldan sapmışlardır. Bunun üzerine Yüce Tanrı müjdeciler ve korkutarak doğru yola çağıran zatlar gönderdi.

Bu maksatla ilk önce gönderilen Peygamber Nuh'tur.

Nuh (A. m.) çağında cereyan eden hâdiseler.

Nuh'un (A. m.) hak dine çağırmak üzere gönderdiği kavmin din ve inanışları hususunda ravilerin fikirleri türlü türlüdür. Bunlardan bir kısmı bu kavmin Tanrı tarafından menedilip fuhuşlara dalmış olduklarını, rakı içtiklerini ve eğlence düşkünü olarak Yüce ve ulu Tanrı'ya itaatten yüz çevirmiş olduklarını söylerler. Bir kısmı ise onların Biyurasp'a tabi olduklarını anarlar ki, bu zat Sabi'i'liği ilk önce yayan bir kimsedir. Nuh'un Peygamber olarak gönderildiği kavim de ona tâbiiyet etmiş bulunuyordu. Tanrı irade ederse, Biyurasp'a dair olan haberleri aşağıda nakledeceğiz. Tanrı'nın kitabı olan Kur'anda, onların maddi şeylere tapmış oldukları söylenir ve Nuh'un hali anlatılırken şöyle denir: «Ey Rabbim! bunlar bana isyan ettiler, mal ve evlâtlarını ziyan ve zararlara sokan ve bunu artırmaktan başka faydaları dokunmıyan kimselere tâbiiyet ettiler. O kimseler bana büyük hile ve gadirde bulundular. Aşağı sınıflarına: ilâhlarınıza ibadeti bırakmayınız, Vedd, Suade, Yağus, Yanuk, ve Nasr adlı putlarına tapınız, dediler, böylece çok kimseleri azgınlık yoluna sevkettiler» (Nuh: 21-22-23). Bunun üzerine Tanrı onları hak dine çağırmak üzere Nuh'u gönderdi. Nuh onları Tanrı'nın azabı ve kudreti ile korkuttu, tövbeye ve hak dine, Tanrı'nın ve Peygamberlerininin emirleriyle, Âdem, Şis, Hanuh ve Nuh'a indirilen kitaplarla amele çağırdı. Rivayete göre Nuh, Peygamber olarak

gönderildiği vakit 350 yaşında idi. Bize Nasr bin Ali El-Cahzamî söyledi, ona ve arkadaşlarına Nuh bin Kays, onlara da Avn bin Şeddat şunu söylemiştir: «Tanrı, 350 yaşında iken Nuh'u kavmine Peygamber olarak gönderdi. Nuh, kavmi arasında 950 yıl ve (gemiden çıktıktan sonra da) 350 yıl yaşadı». Bana Haris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd, onlara Hişam, ona da babası söylemiş, o, Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Tanrı, Nuh'u 480 yaşında iken kavmine Peygamber olarak göndermiştir. O, Peygamber olduktan sonra kavmini 120 yıl imana çağırdı. 600 yaşında iken gemiye bindi, gemiden çıktıktan sonra 350 yıl yaşadı». Ebu Ca'fer, Nuh'un 950 yıl ömür sürmüş olduğunu anar ki, Tanrı da kitabında böyle der. O, kavmini gizli ve açık bir surette imana çağırdı, böylece bir yüz yıldan sonra diğer bir yüz yıl geçiyor, kavmi ise daveti kabul etmiyordu. Halkını imana çağırarak böylece üçyüz yıl yaşadı. Yüce ve ulu Tanrı onları yok etmek istediği vakit Nuh Tanrı'ya yalvararak: Ey Rabbim! bunlar asî olarak mal ve evlâtlarını çoğaltmıyan, kendilerine ziyandan başka bir faydası dokunmıyan kimselere uydular, diye dua etti. Bunun üzerine Tanrı, Nuh'a bir ağaç dikmesini emretti. Nuh emredilen ağacı dikti, ağaç büyüyerek her tarafa yayıldı, Tanrı kırk yıl sonra gemisini yapmak üzere, ağacı kesmesini emretti ki, bunu: «Ey Nuh! bizim müşahedemiz altında, bizim vahyi ve ilhamımızla gemiyi yap» âyetinde anlatmaktadır. Nuh ağacı keserek gemiyi yapmaya başladı. Bize Salih bin Mismar Mervezî ile Müsenna bin

İbrahim söyledi, onlara, İbn Ebi Meryem, onlara da Musa bin Ya'kub söylemiş, ona Ubeydullah bin Ebi Ali bin Ebi Rafi'in azatlısı Fa'id söylemiş, o da İbrahim bin Abdurrahman bin Ebi Rabia yoluyla Tanrı elçisinin eşi Ayşe'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi ona: Yüce Tanrı Nuh kavminden herhangi birini esirgemiş olsaydı, küçük çocuğun anasına acımış olurdu», buyurmuştur. Nuh, kavmi arasında 950 yıl yaşadı, sonuna kadar onları imana çağırdı. Bundan sonra bir ağaç dikti, ağaç büyüyerek her tarafa yayıldıktan sonra onu kesip gemi yapmıya başladı. Kavmi onun yanından geçerken, ne yaptığını soruyor, gemi yapmakta olduğunu bildirince kavmi alay ediyor ve: sen sahra bir yerde gemi yapıyorsun, gemi karada nasıl seyir ve hareket eder? diyordu. Nuh onlara yakında neler olup biteceğini göreceksiniz cevabında bulunurdu Nuh, geminin yapısını bitirdikten sonra (Tanrı'nın bir harikası olarak) Tennur-suların taşıp çıkmakta olduğu fırın-kaynamaya başladı. Sokaklarda sular çoğaldı, anne çocuğunun hayatından korkmaya başladı, çünkü çocuğunu çok seviyordu. Kadın dağa çıkmak istedi, sular dağın üçte birine kadar yükseldi, sular oraya geldiğinde kadın daha da yukarıya çıktı, fakat su dağın üçte ikisine kadar yükseldi. Su oraya kadar geldiğinde kadın dağın tepesine çıktı. Sular boynuna kadar yükseldiği için kadın çocuğunu eliyle daha yukarıya kaldırdı. Nihayet sular çocuğu götürdü. Yüce Tanrı Nuh kavminden her hangi birini esirgemiş olsaydı, çocuğun anasını esirgerdi». Bana İbn Ebi Mansur söyledi, ona

ve arkadaşlarına Ali bin Heysem söylemiş, o, Müseyyib bin Şerik'ten, o, Ebu Ravk yoliyle Zahhâk'tan, o da Selman Farisî 'den şunu rivayet eder: «Nuh, gemisini dörtyüz yılda, yaptı, Hind ardıcı ağacı kırk yılda büyüdü. Ağacın uzunluğu 30 arşını buldu, arşın parmak uclarından enseye kadar olan yerdir. Nuh, gemisini Tanrı'nın irşad ve vahyile yaptı.» Gemi, bana Bişr bin Mu'az'ın anlattığı biçiminde idi. Ona ve arkadaşlarına bu haberi Yezid söylemiş, o, Sa'id yoliyle Katade'den nakleder: «Geminin uzunluğu 300, eni 50, derinliği 30 arşındı. Kapısı yan tarafında idi». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdülaziz, onlara da Mübarek söylemiş, o, Hasan'dan şunu rivayet eder: «Nuh'un gemisinin uzunluğu 1200, genişliği 600 arşındı». Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Husayn, ona Haccac, ona da Müfazzal bin Fuzale söylemiş, o, Ali bin Zeyd bin Zeyd bin Cedan'dan, o da Yusuf bin Mihran yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder «Havariler, İsa bin Meryem'e: Sen bize Nuh'un gemisinde bulunanlardan birini göndersen de bize bu geminin halini anlatsa idi, dediklerinde İsa onlarla birlikte ilerledi. Onlar topraktan bir tepeye geldiler, İsa topraktan bir avuç alarak onlardan: Bu nedir biliyor musunuz? diye sordu. Onlar: Hayır bilmiyoruz, Tanrı ile onun elçisi bilir, cevabında bulundular. İsa: Bu, Ham'ın kabridir, dedikten sonra tepeye dayakla vurdu ve: Tanrının emriyle yerinden kalk, dedi. Bunun üzerine biri başındaki toprakları silkerek ayağa kalktı. O, ihtiyarlamıştı, İsa ondan: Sen ölürken

böyle ihtiyar mıydın? diye sorduğunda o: Hayır, ben genç yaşımda iken ölmüştüm, fakat kıyamet koptu zannettim, kıyamet korkusundan saçlarım ağardı, cevabında bulundu. İbn Abbas bize Nuh'un gemisini anlatırken boyunun 1200. eninin 600 arşın olduğunu ve üç kat olarak yapıldığını söyledi. geminin bir katı âdi hayvanlarla yabani hayvanlara, diğer bir katı insanlara, üçüncü katı da kuşlara mahsustu. Gemide hayvan tezekleri çoğaldıkta, Tanrı Nuh'a: Sen filin kuyruğunu çimdikliyerek sık diye vahiy etti. Nuh, filin kuyruğunu çimdikleyip sıkınca, kuyruktan birer tane erkek ve dişi domuz düştü. Onlar gemideki tezekleri yemeye başladılar. Fareler dişleriyle geminin ağaçlarını delmeye başlayınca, Tanrı Nuh'a arslanın iki gözü arasına vurmasını ilham etti. Bunun üzerine arslanın burun deliğinden erkek ve dişi olmak üzere iki kedi çıktı. Onlar farelere saldırdılar. İsa, Ham'dan: Nuh, memleketlerin su altında kaldığını nasıl bildi? diye sorduğunda. Ham: Nuh, haber almak üzere kargayı gönderdi. Karga bir lâşe görerek ona yapıştı. Nuh kargaya korkak olmakla beddua etti. Bundan dolayı karga evlere alışmıyor. Nuh bundan sonra güvercini gönderdi. Güvercin gagasiyle ısırarak zeytin yaprağı getirdi. Nuh, bundan memleketlerin su altında kalmış olduğunu anladı. Bunun üzerine onun boynuna yeşil tok geçirdi. Hakkında hayır duada bulunarak emniyet içinde yaşamasını ve insanlara alışmasını diledi. Bundan sonra havariler: Ey Tanrı elçisi! Ham bizimle

birlikte ailelerimize giderek orada otursun ve bize bu olup bitenleri anlatsın, dediklerinde İsa: yiyeceği olmıyan kimse nasıl sizin arkanızdan gitsin, cevabında bulundu, Ham'a da sen Tanrının izniyle kendi yerine dön dedi. Ham da eskisi gibi toprak oldu, gitti». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd söylemiş, o, Hişam'dan, o, babası yoliyle Ebu Salih'den, o da İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Nuh gemisini Buz dağında yapmağa başladı. Tufan da orada belirdi. Gemisinin uzunluğu Nuh'un büyük babasının arşını ile 300, eni 50, yüksekliği 30 arşındı. Altı arşını suyun üzerinde bulunuyordu. Gemi katlar halinde yapılmış olup, birbirinden aşağıda olmak üzere üç kapısı vardı».

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan o, yalancılıkla itham edilmeyen birinden, o da Ubeyd bin Umeyr Leysî'den şunu nakleder: «O, kavminin Nuh'a cebir ve şiddetle muamele etmiş olduklarını, kendisini kaybedinceye dek onu boğduklarını söylüyordu. Nuh kendine geldikten sonra: Ey Tanrım! kavmimi yarlığa, çünkü onlar bilmiyorlar, derdi. İbn İshak diyor ki: onlar küfür ve isyanlarına devam edip yer yüzünde katlandıkları suç ve günahları çoğaldıkça ve Nuh'a karşı olan tecavüzleri arttıkça, hal ve işleri de o nispette kötüleşti, Nuh, onlardan pek çok eziyet çekti, belâlara katlandı. Bir nesil gelip geçtikçe sonra gelecek olan nesillerin iman edeceklerini beklediyse de, onlardan sonra gelen nesiller ötekilerinden daha habis oluyordu. Onlardan bazı-

ları: bu adam bizim atalarımızla birlikte yaşadı, o zaman da şimdiki gibi mecnundu, atalarımız onun hiçbir sözünü kabul etmediler, derlerdi. Nihayet Nuh Yüce ve Ulu Tanrı'ya şikâyetlerde bulundu. Tanrı onun bu şikâyetlerini kitabında şöyle hikâye eder: Ey Rabbim! ben kavmimi gece ve gündüz imana çağırdım, benim bu davetim, ancak onların din ve imandan uzaklaşmalarını artırdı (Nuh: 6-7); Ey Rabbim! kâfirlerden yer yüzünde dolaşır hiç kimse bırakma, çünkü sen onları sağ bırakırsan onlar mümin kullarını doğru yoldan saptırır ve ancak fasik ve azgın evlâd doğururlar (Nuh: 26-27); ve böylece kıssayı sonuna dek anlatır. Nuh, Yüce Tanrı'ya onların halinden şikâyet edip, onlara karşı yardım istedi. Tanrı bunun üzerine Nuh'a: sen bizim vahiy ve irşadımızla gemi yap, zalimler hakkında bana söz söyleme, onlar suda boğulmaya mahkûmdurlar (Hud: 37), dedi. Nuh, bu emri aldıktan sonra gemiyi yapmaya başladı, kavmini dine çağırmaktan vazgeçerek ağaçları kesmeye, demirleri dövmeğe, gemi yapmak için gereken zift gibi maddeleri hazırlamaya başladı. Bunlardan her birini yalnız kendisi hazırlayıp yapıyordu. Nuh geminin yapısiyle meşgulken kavmi, onun yanından geçiyor, onunla alay ederek eğleniyor ve o da şöyle cevap veriyordu: siz bizimle eğleniyorsanız, bunun gibi biz de sizinle eğleneceğiz, bednam edecek azabın geleceğini ve daimî olan azab ve cefalara kimlerin katlanacağını yakında göreceksiniz (Hud: 39)». Umeyr diyor ki: «Bana söylediklerine göre kavmi ona: ey Nuh! Sen peygamberlikten sonra

marangoz oldun, derlerdi. Yüce Tanrı onların kadınlarını kısır hale getirdi, bu yüzden çocuk doğurmaz oldular. Tevrat ehlinin anlattıklarına göre yüce ve ulu Tanrı Nuh'a gemisini hind ardıcı ağacından, eğrice ve devrek bir şekilde yapmasını, içinden ve dışından ziftle sıvamasını, uzunluğunun 80, eninin 50, yüksekliğinin 30 arşın olmasını, aşağı, orta ve yukarı katlar olmak üzere üç kat olarak inşa etmesini, gemide pencere kabilinden bir delik açmasını emretti. Nuh, Tanrı'nın emrine uygun olarak geminin yapısını tamamladı. Tanrı bundan sonraki hali şöyle anlatıyor: Vakta ki emrimiz geldi, Tennur (fırın) kaynamıya başladı, biz Nuh'a dedik: gemiye her nevi hayvandan birer çift, bir de, suda boğulmaya mahkûm olanlar hariç, ailenin efradından ve müminlerden gemiye al. Nuh'a ancak az kimse iman etmişti (Hud: 37). Yüce Tanrı kendisiyle Nuh arasındaki Tennur'u bir işaret yapmıştı. Nuh'a: bizim emrimiz geldiğinde her nevi hayvandan birer çift al da gemiye bin, demişti. Tennur kaynamağa başladıktan sonra Nuh Tanrı'nın emrettiği hayvan ve kişileri gemiye aldı. Tanrı'nın anlattığı gibi onların sayısı azdı. Nuh, canlı hayvanlardan erkek ve dişi olmak üzere birer çift ve ağaç yükledi. Sam, Ham, Yafes adlı üç oğlu ile onların ailelerini ve kendisine iman etmiş olan altı kişiyi gemiye aldı. Bu altı kişiden başka Nuh'un oğullları, kadınları ve Nuh kendisi dahil olmak üzere hepsi on (on üç) kişi idi. Nuh, Tanrı'nın emrettiği hayvanları da gemiye aldı. Oğlu Yam, kâfir olduğu için gemiye girmedi». Bize İbn Hu-

meyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan nakledip Seleme söylemiş, o, Hasan bin Dinar'dan o, Ali bin Yezid'den, o, Yusuf bin Mihran'dan, o da İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Nuh'un ilk önce gemiye aldığı hayvan karınca, en sonradan aldığı da eşektir. Eşek gemiye alınırken göğsü geminin içine girdiğinde, İblis kuyruğuna yapıştığı için eşeğin ayakları yerden kalkmıyordu. Nuh: yazıklar olsun sana, gir diye sesleniyor, eşek yerinden kalkıyorsa da gemiye giremiyordu. Bunun üzerine Nuh: Şeytan yanında olsa dahi gir, diye seslendi. İbn Abbas: bu söz Nuh'un ağzından yanlışlıkla çıkmış bir sözüdü, der. Nuh bunu söylediği gibi şeytan eşeği koyuverdi. Böylece eşek ve onunla birlikte şeytan da gemiye girdi. Nuh, şeytanı gördüğünde: Ey Tanrı düşmanı! gemiden çık, deyince İblis: sen: şeytan yanında olsa dahi gir, demedin mi? cevabında bulundu. Nuh: Ey Tanrı düşmanı! Gemiden çık, dediğinde, İblis: beni gemiye almaktan başka çare yoktur, alacaksın, diye cevap verdi. Söylediklerine göre İblis henüz geminin güvertesi üzerinde bulunuyordu. Nuh, gemide yerleşerek kendine iman edenlerden her birini gemiye aldığı vakit, ömrünün 600 üncü yılına bastığı ayın 17 nci günü idi. Nuh gemide yerleştikten sonra büyük çukurun çeşmeleri kaynayıp akmaya başladı, göğün kapıları açıldı ki, Tanrı kitabında bunu şöyle anlatıyor: biz de gök kapılarını taşkın su ile açtık. Yerde de pınarlar fışkırttık, sular mukadder olan bir emir için birleşti. Nuh'u tahtalar ve mıhlarla yapılmış gemiye bindirdik. Gemi gözümüzün önünde

yürüdü. Biz bunu kâfirleri cezaya çarptırmak için yaptık. Nuh kendisine iman edenlerle birlikte gemiye bindi, kendisinin ve yanında bulunanların üzerlerini bir katla örttü. Tanrı'nın suları fışkırtmasiyle geminin sular üzerinde yürümesi arasında kırk gün geçmişti. Tevrat ehlinin anlattıklarına göre gemi su üzerinde yüzmeye başladı, sular çoğaldı, şiddetlendi ve yükseldi ki, Yüce Tanrı elçisine (ona salâvat ve selâmlar olsun) hâdiseyi şöyle anlatıyor: Nuh'u tahta ve mıhlarla yapılmış gemiye bindirdik. Gemi gözümüzün önünde yürüdü. Biz, bunu kâfirleri cezalara çarptırmak için yaptık (Kamer: 13-14). Ayette, *düsr* tabiri kullanılıyor ki, demir mıhlar demektir. Nuh ve onun maiyetinde olanları yüklenmiş olan gemi dağlar gibi dalgalar içinde yüzüyordu. Nuh, Tanrı vaadinin yerine geldiğini gördüğünde, kendisinden ayrılarak kenarda duran oğluna: Ey oğlum! Bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerden olma! diye seslendi. Oğlu azgınlardan olup, küfrünü saklamıştı. O: ben dağa çıkarım, dağ beni, yağmur ve sulardan korur demişti. O, bu hâdiseyi de eskiden olduğu gibi bir su baskını sanmıştı. Nuh: mukadder olan bu hâdiseden, Tanrı'nın esirgediklerinden başkalarını hiç bir şey koruyamaz, dedi. Bu sırada aralarına bir dalga girdi, oğlu suda boğuldu. Sular çoğalarak taştı, Tevrat ehlinin anlattıklarına göre sular dağların üzerinde 15 arşın yükseldi. Tanrı'nın mahlûklarından canlı her şey ve ağaçlar mahvoldu. Ancak Nuh ve onunla birlikte gemide bulunanlar ve Tevrat ehlinin anlattıklarına göre ancak *Goç bit Anak* (rık) sağ kalmış-

tır. Tufanın başlamasından suların yer yüzünden çekilmesi arasında altı ay on gün geçmiştir.»

Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd, ona da Hişam söylemiş, o, babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Tanrı, kırk gün ve kırk gece yağmur yağdırdı, yağmurlardan müteessir olan bütün hayvan ve kuşlar Nuh'un yanına gelerek hepsi de onun emrine boyun eğdiler. Nuh, bu hayvanlardan Yüce ve Ulu Tanrı'nın emrettiği gibi birer çift aldı; Âdem'in nâşını da gemiye yükledi. Âdem'in nâaşı kadınlarla erkekler arasında bir siper yapıyordu. Nuh ve arkadaşları recep ayının onunda gemiye bindiler, Muharrem ayının aşure gününde gemiden çıktılar. Bundan dolayı oruç tutanlar aşure günü oruç tutarlar. Sular iki cihetten ikiye bölünerek aktı. Tanrı: biz gökteki kapıları taşkın su ile açtık, yerde de pınarlar fışkırttık, sular mukadder bir emir için birleşti (Kamer: 12), yerde çeşmeler akıttık, yâni yeri yardık, der. Böylece sular ikiye bölünerek suların yarısı gökten, yarısı yerden fışkırdı. Sular, yer yüzündeki en yüksek dağların başında 15 arşın yükseldi. Gemi içindekilerle yüzdü, onlarla birlikte bütün yeryüzünü altı ay dolaştı, bu altı ay içinde hiçbir yerde karar kılmadı. Nihayet Harem'e (Mekke'ye) geldi ve içine girmeden bir hafta onun çevresini dolaştı. Âdem (A. m.) tarafından bina edilen ev göğe kaldırılmış olduğu için Tufan âfetinden kurtulmuştur. Bu ev El-Beyt ül-Ma'mur'dur. Hacer-i Esved, Ebu Kubeys dağı üzerine kaldırdı. Gemi, Kâbe'nin çevresini dolaştıktan sonra ora-

dan ayrıldı, içinde bulunanlarla birlikte yeryüzünü dolaşarak Cudî dağına geldi. Burası Musul toprağındaki düz arazide bir dağdır. Altı ay yedi gün, diğer bir rivayete göre altı ay sonra Cudî dağı üzerine oturdu. Zalimler rahmetten uzak ve helâk olsunlar, denildi. Gemi Cudî dağı üzerine oturduktan sonra yere: Ey toprak, sularını yut!, yani kendinden çıkan suyu kurut, göğe de: ey gök! Sen de bulutlarını sıyır denildi. Böylece sular çekildi. Yer yüzünde gördüğünüz bu denizler işte bu gökten inen sulardan husule gelmiştir. Tufan hâdisesinden sonra yer yüzünde kalan sular Hisma'daki sular olup Tufan'dan sonra kırk yıl kalmış, ancak bundan sonra kurumuştur. Adı kutsal olan yüce Tanrı Tennur'dan su fışkırmasını kendisiyle Nuh arasında bir işaret kılmıştı. Bu Tennur (fırın) Havva'ya ait olup taştan yapılmıştır. Bu fırın sonradan Nuh'un mülküne geçti».

Bana Ya'kub bin İbrahim söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Muhammed'den naklen Hüşeym söylemiş, o, Hasan'dan şunu rivayet eder: «Bu Tennur (fırın) taştan yapılmış olup, Havva'ya aitti, sonradan Nuh'un mülküne geçti. Kendisinden fışkıran suyun, Yüce Tanrı tarafından Nuh için bir işaret yapılmış olduğu Tennur'un nerede bulunduğu hakkında türlü rivayetler nakledilmektedir. Bu rivayete göre bu Tennur (fırın) Hind'de bulunuyordu.»

Bu haberi nakledenler şunlardır:

Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdülhâmid Hammanî söylemiş, o Nazr Ebu Amr

Hazzar'dan, o da İkrime yoluyla İbn Abbas'dan Tennur'un Hind'de kaynayıp fışkırmış olduğunu rivayet eder. Diğerleri fırının Kûfe bölgesinde kaynayıp fışkırdığını söylerler. Bu haberi rivayet edenlel şunlardır: Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına Leys'den naklen Halef bin Halife söylemiş, o, Mücahid'den şunu rivayet eder: «Fırında su kaynayıp taştı, Nuh'un eşi bunu gördükten sonra haber verdi. Hâdise Kûfe bölgesinde cereyan etmiştir». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına Kasım söylemiş, onlara da Ali bin Sabit söylemiş, o, Sırrı bin İsmail'den, o, Şalî'den, fırının Kûfe bölgesinde kaynayıp fışkırdığını and içerek söylemiş olduğunu nakleder. Âdemoğullarından bu gemiye binenlerin sayısı hakkındaki rivayetler de türlü türlüdür. Bir kısımı: gemiye binenlerin sayısı seksen tane idi, derler. Bu haberi nakledenler şunlardır: Bana Musa bin Abdurrahman Mesrukî söyledi, ona ve arkadaşlarına Zeyd bin Hübab, ona da Hüseyin bin Vakid Horasanî söylemiş, o, Ebu Nehik'ten, o da İbn Abbas'dan: Nuh'un gemisinde seksen kişi olup, bunlardan biri Cürhm idi, diye söylemiş olduğunu rivayet eder. Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyn, ona da Haccac söylemiş, o, İbn Cüreyc'den, İbn Abbas'ın: Nuh'un gemisinde, kendisiyle beraber seksen kişi vardı diye söylemiş olduğunu rivayet eder. Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd, ona da İbn Hişam söylemiş, o, babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Nuh, gemisine, oğulları Sam, Ham, Yasef'le on-

ların eşleri olan gelinlerini aldı. Bunlardan başka Şis oğullarından kendisine iman etmiş olan 73 kişiyi aldı ki, hepsi bir arada 80 kişi eder». Bazıları Nuh'a iman edenlerin ancak sekiz kişi olduğunu söylerler. Bu haberi nakledenler şunlardır: Bize Mu'az bin Bişr söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid bin Züreyi, onlara da Katade'den rivayet edip Sa'id şunu söylemiştir: «Nuh'un gemisinde ancak Nuh kendisi, eşi, sonra Nuh'un üç oğlu ile onların eşleri, yani bir arada sekiz kişi bulunuyordu.» Bize Veki bin Hasan, onlara Yahya bin Abdülmelik bin Ebu Caniyye söylemiş, o, babası Hakem'den nakledip Nuh'un gemisinde ancak Nuh'a iman etmiş olan az sayıda kimselerle üç oğlu ve dört gelininin bulunduğunu söyler. Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, ona da Haccac söylemiş, o: bana İbn Cüreyc söyledi, der, İbn Cüreyc, bana söylediklerine göre kaydiyle şunu rivayet eder: Nuh, gemisine üç oğlu ile onların eşlerini ve kendi eşini bindirdi. Oğullarının adları: Yasef, Ham ve Sam'dır. Ham, gemide iken eşiyle münasebette bulundu. Bunun üzerine Nuh ona soyunun değişmesiyle dua etti. O Sudan'a geldi». Diğer bilginler, gemide bulunanların sayısının yedi olduğunu söylerler ki, bu haberi rivayet edenler şunlardır: Bize Hâris söyledi, ona Abdülâziz söylemiş, o ve arkadaşları bu haberi Süfyan yoliyle Ameş'ten rivayet ederler: «Gemiye, Nuh'a iman eden ve sayıları az olanlardan başka) Nuh ile üç gelini ve üç oğlu binmişlerdi ki, bunların sayısı bir arada yedi eder». Diğerleri, Nuh ile birlikte gemiye binenlerin sayısının kadınlardan başka,

on tane olduğunu söylerler ki, bu haberi rivayet edenler şunlardır: Bize İbn Humeyd söyledi. o İbn İshak'tan nakleden Seleme şunu söylemiştir: «Nuh gemiye Sam, Ham, ve Yafes adlarındaki oğulları ile onların eşlerini ve kendisine iman eden altı kişiyi bindirdi. Nuh, üç oğlu ve onların eşleriyle birlikte (eşlerinden başka olması icabeder) on kişi idiler. Yüce Tanrı, Nuh'un ömründen 600 yıl geçtikten sonra Tufanı musallat etti. Bu haberi kitap ehlinden olan bilginler ve başkaları da anarlar. Bu hâdise Âdem'in cennetten yer yüzüne indirilmesinden 1250 yıl sonra cereyan etmiştir. Rivayete göre yüce ve Ulu Tanrı Tufanı Âb ayının 13 ünde musallat etmiş Nuh sular çekilinciye dek gemide kalmış, gemi, altıncı ayın 17 sinde Cudî dağı üzerindeki Karda adını taşıyan yerde durmuş, Nuh, orada bir köy kurarak buna Semanin (seksen) adını vermiştir. Çünkü bu köyde, kendisine iman eden ve sayıları seksen bulan müminlerden her biri için birer ev yaptı. Bu köy halen de Semanin adını taşımaktadır». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd söylemiş, ona Hişam İbn Muhammed, ona da babası söylemiş, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Nuh (A. m.) bir köye indi, orada gemiden çıkanlardan her biri için birer ev kurdu, bundan dolayı köy Semanin (seksen) adını aldı. Kabil oğullarının hepsi de suda boğuldu. Nuh ile Âdem arasında gelip geçen bütün atalar islâm dininde idiler». Ebu Ca'fer diyor: Nuh ile ailesi ve müminler bu köyde yerleştiler. Tanrı, Nuh'a Tufan hâdisesinin hiçbir zaman tekerrrür etmiyeceğini

vahiyle bildirdi. Bana İbad bin Ya'kub Esedi söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhakibî söylemiş, o, Osman bin Matar'dan, o, Abdülâziz bin Abdulgafur'dan, o da babasından şunu nakleder: «Tanrı elçisi (ona selâvat ve selâmlar olsun) şöyle dedi: Nuh, Recep ayının ilk gününde gemiye bindi, o gün Nuh ile gemide bulunanların hepsi de oruç tuttular. Gemi, Muharrem ayına dek altı ay suda yüzdü ve aşura günü Cudî dağı üzerine oturdu. Nuh o gün oruçlu idi. Nuh, gemide bulunan bütün yabani vesaire hayvanlara oruç tutmalarını emretti. Onlar Yüce ve Ulu Tanrı'ya şükredip oruç tuttular». Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin söylemiş o, Haccac'dan, o da İbn Cürcye'den şunu rivayet eder: «Geminin yukarı katı kuşlara, orta katı insanlara, aşağı katı yırtıcı hayvanlara tahsis edilmişti. Geminin yüksekliği 30 arşındı, recep ayının 10 unda cuma günü Ayd-i Verde'den kalktı. Aşura günü Cudî dağı üzerine oturdu. Kâbenin yanından geçerek yedi defa tavaf etti. Tanrı Tufandan korumak üzere Kâbe'yi yukarıya kaldırmıştı. Gemi, bundan sonra Yemen'e gelerek oradan döndü». Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin söylemiş, onlara da Haccac söylemiş, o, Ebu Ca'fer Razî'den, o da Katade'den şunu rivayet eder: «Nuh, muharrem ayında, aşura gününde gemiden indi, yanında bulunanlardan oruçlu olanlara oruçlarını tamamlamalarını, oruçsuz olanlara oruç tutmalarını emretti». Bize, Bişr bin Mu'az söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid, onlara da Katade'den nakledip Sa'id şunu söylemiş: «Bize söylediklerine göre,

gemi recebin onunda hareket etti ve suda 150 gün yüzdükten sonra Cudi üzerinde durdu. Onlar, Muharremin onunda aşura günü gemiden indiler». Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin söylemiş, o, Ebu Mişer yoliyle Haccac'dan, o da Muhammed bin Kays'ten şunu rivayet eder: «Nuh zamanında yer yüzünün her karışında çağırdığın vakit cevap verecek kimse bulunuyordu». Nuh'un Tufandan sonra kaç yıl yaşadığı hakkında bana, Naspin Ali Cahzamî şunu söyledi; ona, Nuh bin Keys, onlara da Avn bin Ebi Şeddad şunu söylemiştir: «Nuh 950 yıl ömür sürdü. Bu ömrünün 350 yılını kavmi arasında geçirdi». İbn Hümey'in İbn Seleme'den nakledip bize söylediğine göre İbn İshak Nuh'un ömrü hakkında şöyle demiştir: «Tevrat ehlinin iddiasına göre Nuh gemiden çıkarıldıktan sonra 348 yıl ömür sürmüştür. Nuh'un bütün ömrü 950 yıldır. Tevrat ehlinden bazıları Tufandan önce Nuh'un hiçbir evlâdı olmayıp ancak gemiden çıktıktan sonra evlâdı olduğunu söylerler. Bunlara göre Nuh ile birlikte gemiye binmiş olan kitle Nuh'a iman edenlerdi. Fakat onlar ölünce arkalarında evlâd bırakmamışlar ve nesilleri kesilmişti. Bugün dünyada yaşayan Âdemoğulları ancak Nuh'tan türemiş olup, Âdem'in başka oğullarının nesepleri kesilmiştir. Yüce ve kudreti Ulu olan Tanrı kitabında: Âdem'in zürriyetini yaşattık, ancak onları baki kıldık, (Saffet: 77), der. Diğer bir rivayete göre Nuh'un Tufandan önce iki oğlu vardı, bunlardan her ikisi helâk olmuştur. Birinin adı Ken'an idi, Nuh'un, Tufan sırasında helâk olan oğlu işte

budur. Diğer oğlunun adı Aber olup tufandan önce ölmüştür». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd, ona da İbn Hişam söylemiş, o; babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Nuh'un Sam adlı oğlu dünyaya geldi. Sam'ın oğulları beyaz ve açık renktedir. Ham adlı oğlundan türeyen evlâdının ciltleri beyazımtırak veya siyahtır. Nuh'un Yafes adlı oğlundan türeyenlerinin ciltleri kumral ve kırmızıdır. Ken'an adlı oğlu ise Tufan sırasında suda boğuldu. Araplar onu Yam adiyle anarak Ham bizim amcamız olan Yam'dır, derler. Bunların hepsi de bir anadan doğmuşlardır. Mecusîlere gelince onlar Tufanı bilmezler, devletin, Kiyumers çağından beri kendi ellerinde bulunduğunu ve Kiyumers'in Âdem olduğunu söylerler. Onlar ata ve babalarının bu devleti son hükümdar olan Yezdicerd bin Feyruz bin Şehriyar'a kadar birbirinden tevarüs edegelmiş olduklarını iddia ederek: Tufan vukua gelmiş olsa idi, bunların nesilleri kesilmiş olurdu, derler. Aralarından bazıları Tufanın vukuunu inkâr etmiş ise de, bunun ancak Babil ve ona yakın ülkelerde vukua gelmiş olduğunu iddia ederler. Kiyumers evlâdının yurtları ise doğuda olup, Tufan baskını oraya kadar ulaşmamıştır, derler». (Ebu Ca'fer Taberî) diyor: adı kutlu olan Yüce Tanrı Tufan hakkında bunların iddiaları hilâfına şöyle diyor: «Nuh, bizi imdadına çağırınca ona yardımda bulunduk. Onu ve ehl ve etbaını büyük kaygu ve kederden kurtardık. Zürriyetini kıyamete dek baki kıldık. Sonradan gelenler arasında onun için güzel ad bıraktım» (Saffet:

65 - 75 - 77 - 78). Yüce Tanrı bu ayetlerde başkalarından türeyen nesilleri değil de Nuh'un neslini baki kıldığını zikrediyor. Kiyumers hakkında söylenen sözler birbirine uymaz. Bunlardan bır kısmı Kiyumers'in şahsı, kim olduğu ve nesebinin Nuh'a ulaşması hususlarında Farslardan başka fikirdedirler. Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Asme, onlara da Sa'id bin Beşir söylemiş, o, Katade'den, o da Hasan'dan, o, Semüre bin Cündb yoliyle Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) şunu rivayet eder: «Biz ancak onun zürriyetini, yani Sam, Ham ve Yafes evlâdını baki kıldık». Bize Bişr söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid, onlara da Sa'id'in söylediğine göre Katade: biz ancak onun zürriyetini baki kıldık, ayetini açıklarken bütün insanların Nuh'un zürriyetinden, yani Nuh'tan türemiş olduklarını söylemiştir. Bana Ali bin Davud söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Salih, ona da Mu'aviye söylemiş, o, Ali yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: İbn Abbas: biz ancak onun zürriyetini baki kıldık, ayetini açıklarken yer yüzünde Nuh'tan türeyen nesillerden başka kimse kalmamıştır, demiştir». Ali bin Mücahid, İbn İshak'tan, o da Zührî'den ve Muhammmed bin Salih yoliyle Şa'bî'den şunu rivayet ederler: «Âdem cennetten yere inerek evlâdı yeryüzünde yayıldıktan sonra, oğulları bu hâdiseyi tarih başı yaptılar. Yüce Tanrı Nuh'u Peygamber olarak gönderinceye kadar bu tarihle amel edildi. Nuh Peygamber olduktan sonra onun gönderildiği zaman tarih başı yapıldı. Nihayet Tufan hâdisesi vukua geldi. Nuh ile ailesi ve onun

yanında bulunanlar gemiden çıkarak yer yüzüne ayak bastıktan sonra Nuh yer yüzünü üç oğlu arasında böldü, Oğlu Sam'a yer yüzünün orta yerlerini tahsis etti ki, Bey tel-Makdis, Nil, Fırat, Dicle, Seyhan ve Feyşun ırmakları onun yerlerindendi. Bu ülkeler Feyşun ile Nil'in doğusuna dek uzanan yerler olup, orasının arka tarafında, güney rüzgârlarının estiği buruna kadar olan ülkeleri içine alır. Nuh, oğlu Ham'a Nil'in batı ülkelerine bu ülkelerin arka tarafındaki yerleri tahsis etti ki, buraları poyraz rüzgârlarının estiği buruna kadar uzanan yerlerdir. Nuh, oğlu Yafes'e Feyşun ülkeleri ile onun arka tarafında ve lodos rüzgârlarının estiği buruna kadar uzanan yerleri tahsis etti. Bundan sonra dünya tarihi Tufan hâdisesinden İbrahim'in ateşe atılmasına, İbrahim'in ateşe atılmasından Yusuf çağına, Yusuf çağından Musa devrine, Musa çağından Süleyman'a Süleyman'ın hükümdarlığından başlayarak İsa bin Meryem'e, İsa'dan Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) devrine kadar olmak üzere bir takım devirlere bölünür. Şa'bi'in tarih başları hakkında verdiği bilgiler işte bundan ibaret olup, o bu sözleri yahudi tarihine göre söylemiş olacaktır, islâmlara gelince onlar tarih başı olarak ancak hicret hâdisesini kabul ederler, bundan önce tarih başı edinmiş değildiler. Tarihçilerin naklettiklerine göre Kureyşliler İslâmiyetten önce yılları fil hadisesinden başlayıp sayarlardı. Diğer arap urukları ise Cibille hâdisesi, Kilâb-ı evvel, Kilâb-ı Sani vak'aları gibi aralarında cereyan eden meşhur hâdiselerden başlarlardı. Hıristiyanlara gelince onlar İskender zi-el

Karneyn çağını tarih başı edinmiş olup, bugüne kadar bu tarihle amel etmekte olduklarını sanıyorum. Farslar ise ancak hükümet süren hükümdarlarının ömürlerini tarih başı edinegelmişlerdir. Bugün onların, yılları Yezdicerd bin Şehriyar'ın hâkimiyetinden başlıyarak saymakta olduklarını tahmin ediyorum. Çünkü o, Babil'de ve doğuda hükümet süren hükümdarların sonucusudur.

Biyurasp veya İzdihak.

Araplar, ona Zahhâk derler. Farsçada s ile z arasındaki harf Arapça Z, H da h, k K telâffuz olunur. Habib bin Evs onu kastederek şöyle der: «Onun eriştiği derece ve servetlere, dünyada Firavun da Haman da erişmiş değildir. O, âlemlere karşı kahr ve satvetinde Zahhâk gibi idi. Evet sen Efridun (yani Zahhâk'ı öldüren Feridun) un kendisisin. Hasan bin Hani'nin: peri, dev ve cinlerin inlerinde taptıkları Zahhâk bizdendi, diye övündüğü Zahhâk da adı geçen bu zattır». Yemenli'ler de onun kendilerinden olduğunu iddia ederler. Hişam bin Muhammed bin Sa'id'den naklen Zahhâk hakkında bana şunu söylediler: Acemler, Zahhâk'ın kendilerinden olduğunu iddia ederler. Cem, kız kardeşini ailesi efradından biriyle evlendirdikten sonra, onu Yemen hükümdarı yapmıştı. Acemler, Cem'in kız kardeşinden Zahhâk'ın doğduğunu iddia ederler. Yemenliler ise Zahhâk'ın kendilerinden olup adının Alvan bin Zahhâk bin Ubeyd bin Uveyc olduğunu ve İbrahim Halil Mısır'a geldiğinde onun orada hükümdar olduğunu söylerler». Farslara gelince,

onlar İzdihak adını da taşıyan Zahhâk'ın nesebini, Hişam'ın Yemenlilerden naklettiğinden başka bir şekilde zaptederler. Onlara göre nesebi: Biyurasp bin Ervendasp bin Ziynka bin Verveşek bin Taz bin Fervak bin Siyumek bin Mişa bin Kiyumers'tir. Farslardan bazıları onu bu şecereye nispet ediyorsa da, ataların adlarını bunlara aykırı olarak şöyle zaptediyorlar: Zahhâk bin Endermasp bin Renhedar Venderyesne bin Tac bin Feryak bin Sahmek bin Mazi bin Kiyumers. Mecusiler adı geçen Tac'ın Arapların atası olduğunu söylerler. Onlara göre Zahhâk'ın anası Vedek, Veyvencihan'ın kızıdır. Veyvencihan şeytanlara yaranmak üzere babasını öldürmüştür. O, en çok Babil'de otururdu. Onun iki oğlu olup biri Sernefvar, diğeri Nefura adında idi. Şa'bî'den rivayet edildiğine göre o, Karaşet olup, Tanrı tarafından Ezdehak (Ejderha) suretinde tebdil edilmiştir. Bu haberi rivayet edenler şunlardır: Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme bin Fazl söylemiş, o, Yahya bin El-Alâ'dan, o, Kasım bin Seleme'den, o da Şâ'bi'den şunu rivayet eder: «Ebced, Havvaz, Hutti, Kelemen, Kareşet'ler birer hükümdar idiler. Kareşet günlerden bir gün tefekküre dalarak yaradanların en güzeli olan Tanrı kutludur, dedi. Tanrı onu Ezdehak (Ejderha) şekil ve kıyafetine soktu. Onun yedi başı vardı. Dünbaved'de bulunan Ejder heykeli odur. Arap ve Acem'den olan ravilerin her biri onun yedi iklime sahip olduğunu söylerler. O, sihirbaz ve azgın bir kişi idi». Bana Hişam'dan naklen şunu haber verdiler: «Zahhâk'ın Cem'den sonra

hükümdar olduğu iddia edilir. O, bin yıl hükümet sürmüş ve Sevad'da Kûfe yolundaki Ners adlı bir köyde oturmuştur. O, bütün iklimlere sahipti. Zulüm ve cebirle iş görür, çok adam öldürürdü. İlk önce adam asan, âzalar kesen, mahsullerden onda birini alan, dirhemler darbeden, ilk önce şarkı söyleyen ve şarkı söyleten odur. Onun iki ensesinde iki büyük bez çıkmıştı. bu bezler bedenine dokunuyor, dokundukça acıtıyordu. O, ağrılarını dindirmek için insan beyni istiyordu. Bunun için her gün iki adam öldürtüyordu, onların beyinleri ile bu bezleri sıvayınca ağrıları diniyordu. Zulmü çoğaldıktan sonra Babil ahalisinden biri ona karşı isyan bayrağını çekti, onun etrafında pek çok adam toplandı. Bu isyan haberi onu korkuttu, birini göndererek âsıyı çağırttı ve ne istediğini, maksadının ne olduğunu sordu. O: sen, bütün dünyanın hükümdarı olduğunu iddia ediyor musun? dediğinde o: evet cevabında bulundu. Adam: o halde şiddet ve yaralaman da bütün dünya ölçüsünde olmalıdır, halbuki sen başkalarını öldürmeyip, yalnız bizi öldürüyorsun, dedi. Zahhâk onun bu taleplerini kabul etti, hergün öldürmekte olduğu kişilerin bütün dünya ahalisinden seçilmesini emretti. Hişam sözüne devam edip diyor: bize haber verdiklerine göre İsfahan ahalisi, bayrak çekerek Zahhâk'a isyan eden adamın evlâdındandır, bu bayrak Fars hükümdarlarının hazinelerinde saklanmaktadır: Bize söylediklerine göre bu bayrak aslan derisinden yapılmıştır. Fars hükümdarları kutlanmak üzere bunun üzerini diba ile örtmüşler ve altınla-

mışlardır. Hişam sözüne devam edip diyor: bize haber verdiklerine göre Zahhâk, Nümruz olup, (türkçe Nemrut'tur) Tanrı dostu İbrahim (A. m.) onun zamanında doğmuştur. İbrahim'i ateşte yakmak isteyen de odur. Diğer bir habere göre Efridun (Feridun), Zahhâk'tan önce hükümdarlık etmiş olan Cem'in neslinden olup, onun dokuzuncu batından gelen oğullarındandır. O, Dünbavend'de doğmuştur. Efridun, Zahhâk'a karşı harekete geçerek, onun Hind'de bulunması sırasında evleri üzerine yürüdü, evlerini içindeki bütün mal ve servetleriyle ele geçirdi. Zahhâk bunu işittiğinde ona karşı harekete geçti. Fakat, Tanrı onun kudret ve kuvvetini gidermiş, devleti elinden çıkmıştı. Efridun onun üzerine atıldı ve bağladıktan sonra onu Dünbavend dağına götürdü. Acemler Efridun'un demir bukağılara vurulmuş bir halde hâlâ orada mahpus olup azap çektiğini iddia ederler. Hişam'dan başkası Zahhâk'ın, Erfidun'un hareketi sırasında Zernec kalesinde bulunduğunu ve zamanın Mah-i Mihr (Mihr ayının) Ruz-i mihr (Mihr günü) ne rasladığını söylerler. O, Zahhâk'ın biri Ervenaz, diğeri Senvar adlarını taşıyan iki karısı ile evlendi. Biyurasp (yani Zahhâk) bu hali gözüyle görünce çok korktu ve aklını kaybederek yere yuvarlandı. Bunun üzerine Efridun baş tarafı eğri bir demir çomakla onun başına vurdu, bu da Zahhâk'ın korkusunu ve baygınlığını arttırdı. Bundan sonra Efridun onu Dünbavend dağına götürerek bağladı, halka da Mihr-i mah'ı (Mihr-i Ruz) bayramı edinmelerini emretti. Bugün bu bayramda Mihrican

derler. Bundan sonra Efridun hükümdarlık tahtına çıktı, hükümdar olup başına tac giydiği gün Zahhâk'ın: biz dünyanın hükümdarıyız, dünyada ne varsa hapsine sahibiz dediği rivayet edilmektedir. Farslar, hükümdarlığın ancak Uşhenc, Cem ve Tahmurt oğullarına mahsus olup, Zahhâk'ın asi olduğunu, hükümdarlığı sihirbazlık ve kötü yollarla elde ettiğini, halkı ensesindeki iki yılanla korkuttuğunu, Babil şehrini kurarak ona Hup adını verdiğini, Nabat'ları kendisinin yakın ve mahrem adamlarından yaptığını söylerler. Ahali onun hâkimiyeti çağında her türlü zulüm ve zorluklara katlanmıştır, o, çocukları hayvan boğazlar gibi öldürüyordu. Eser sahiplerinden çoğu, ensesi üzerindeki nesnenin uzunca iki tane et parçası olup bu iki et parçasının pek büyük, iri ve uzun yılan başı gibi iki ensesi üzerine sarktığını söylerler. O, hiyle ile bunları örtüyor, halkı korkutmak maksadiyle bunların iki yılan olduğunu, yiyecek istediklerini, acıktıklarında, açlıktan şişen insan âzasının kımıldadığı gibi, kımıldadıklarını söylerdi. Bazıları onun ensesindeki bu iki nesnenin gerçekten de iki yılan olduğunu söylerler. Doğrusunu Tanrı bilir. Farsların ensab ve hallerini bilen ilim mensupları, Tanrı tarafından mahvedilmesi için emir çıkıncaya kadar ahalinin ondan büyük eza ve cefa çektiklerini anlatırlar. Tanrı onun yokedilmesini irade buyurduğunda, İsfahan ahalisinden ve avamdan Kâbî adında biri, yılana yedirmek için Zahhâk'ın adamları tarafından götürülen iki oğlunu kurtarmak üzere harekete geçti. O, yanında taşıdığı dağarcığı dey-

neğine takarak bayrak edindikten sonra Biyurasp (yani Zahhâk)'a karşı savaşmaya başladı. Halk çarçabuk onun etrafında toplandı, çünkü hükümdar herkesi çeşit çeşit belâ ve cefalara katlandırıyordu. Kâbî, Zahhâk'ı yendikten sonra halk bu bayrağı uğurlu sayarak son derece ululadı, o derecede ki, Acem hükümdarları onu kutlu sayarak onunla şereflendiler ve Derefşi Kâbyan adını verdiler. Onlar, bu bayrağı ancak büyük işlere ve büyük harblere giriştikleri zaman meydana çıkardılardı; bu bayrak ancak hükümdar oğulları için, büyük, harbler esnasında ve pek önemli işler için yola çıktıkları vakit çekilirdi. Kâbî, kendisine uyanlarla birlikte İsfahan'dan yola çıkmış, yoluna devam ederken, onun etrafında pek çok adam toplanmıştı. Onlar, Zahhâk'ın yanına yaklaştılar. Zahhâk Kâbî'yi gördüğünde kalbinde korku husule geldi, konaklarından kaçarak yerini ve evlerini boş bıraktı. Bunun üzerine Acemlere, maksatlarına erişmek için kapılar açıldı, halk, Kâbî'nin etrafında toplanarak onu hükümdar yapmak üzere birbirine bakıştılar. Kâbî: ben hükümdarlık işine karışmam; çünkü buna lâyık değilim, dedi. Halka, Cem evlâdından birini hükümdar yapmalarını tavsiye etti ve tavsiye ettiği adamın, büyük hükümdar Uşhenek bin Fervak'ın oğlu olduğunu söyledi. Çünkü Uşhenek ilk devlet kuran ve ilk önce hükümdarlık eden zattı. Efridun, Zahhâk'ın şerrinden sakınarak bir yerde saklanmıştı. Kâbî ile yanındakiler onun yanına geldiler ve Efridun (Feridun)'u görerek sevindiler. Çünkü Farsların arasında nakledilen

rivayetlere göre o, hükümdar adayı idi. Halk onu hükümdar yaptı. Kâbî ile memleketin eşrafı, devlet işlerinde ona yardımcı oldular. Efridun, devleti sağlam bir temel üzerine kurdu. Zahhâk'ın konak ve servetlerini ele geçirdi. Onu Dünbavend dağlarında esir etti. Mecusilerden bazıları, Efridun'un onu Dünbavend dağlarında esir edip hapse attığını, muhafazasına cinlerden bir kavmi memur etmiş olduğunu söylerler. Bazıları ise Efridun'un onu öldürdüğünü anarlar. Mecusiler. Zahhâk'ın yaptığı işlerden biri hariç olmak üzere, güzel sayılabilecek hiçbir işinin duyulmadığını söylerler. O mesele de şudur: ahaliye belâsı artıp ve hâkimiyeti uzun sürüp zulmünün arkası kesilmeyince, memleketin eşrafı birbiriyle haberleşerek onun kapısına gitmeği kararlaştırdılar. Ülke ve bölgelerden gelen memleketin ululları onun kapısına geldiler. Katına girmek, zulümden şikâyet ile ondan şefkat ve merhamet dilemek isteğiyle onunla konuşmak için İsfehanlı Kâbî'yi seçtiler. Kapısına gelerek katına girmek müsaadesini istediler. Müsaade ettikten sonra katına girdiler. Delegelerin önünde bulunan Kâbî, ilk önce onu selâmladı ve ey Hükümdar! seni bütün iklimlerin hükümdarı olarak mı yahut ancak bu iklimin, yani Babil'in hükümdarı sıfatiyle mi selâmlıyalım? diye sordu. O: bütün iklimlerin hükümdarı unvaniyle selâmla, çünkü ben bütün yeryüzünün, hükümdarıyım, dedi. Bunun üzerine Kâbî: sen bütün iklimlerin sahibi olup, bütün dünya ahalisine hükmün cari olduktan sonra, neden bütün yük ve ağırlıkları ve kötülükleri bu iklimlerden yalnız bize ve bizim

memleketimize yükletiyorsun? Şu, şu işleri neden iklimler arasında bölmüyorsun? diye üzerlerinden kaldırılması ve hafifletmesi mümkün olan şeyleri anlattı, doğru olan söz ve fikirleri açıkça söyledi. Bunlar Zahhâk'ın kalbinde izler bıraktı. Bu sözlerin tesiriyle kendisinin kötü işlerini itiraf etti. Delegelerin kalblerine uygun sözler söyledi ve onlara, istedikleri ve sevdikleri şeyleri yapacağını vadetti. Onlara konaklarına dönmelerini ve tekrar katına çağıracağını, ihtiyaçlarını temin ettikten sonra yurtlarına döneceklerini söyledi. Raviler Zahhâk'ın anası Vedek'in, oğlundan da şerir ve kötü bir kadın olduğunu söylerler. Ziyaretçiler dokunaklı sözler söyledikleri vakit, anası yakın bir yerde bulunarak onların sözlerini, işitiyor, onlara kızıyor, sözlerini kabul etmiyordu. Heyet, huzurdan çıktıktan sonra anası kızgın ve Zahhâk'ın delegelerle olan muamelesini beğenmeyen bir halde onun yanına girdi ve: ben, söylenen sözlerin hepsini de işittim, bu güruhun sana karşı olan cüret ve cesaretini gördüm, onlar şu sözleri söyliyerek seni korkuttular, sen onları kırıp geçirmeli, yok etmeli, yahut ellerini kesmeliydin, diye birçok sözler söyledikten sonra Zahhâk, kibirli ve mağrur olmakla beraber, annesine: senin düşündüklerinin hepsini ben de düşündüm, fakat onlar haklı olarak beni yendiler, doğru sözleriyle beni korkuttular. Onları kahretmek ve üzerlerine sıçramak istediğim vakit, hakkın hayali, önünde tecessüm ederek onlarla aramda bir engel teşkil etti, bundan dolayı bir şey yapamadım, diye anasını susturduktan sonra onu yanından çıkardı. Birkaç gün sonra ülke ve böl-

gelerden gelen bu kimseler için bir meclis kurdu ve vaidlerini yerine getirdikten sonra onları memleketlerine iade etti. İhtiyaçlarından çoğunu yerine getirdi. Rivayete göre, Zahhâk'ın burada nakledilen hareketten başka hiçbir hayırlı işi görülmemiştir. Söylendiğine göre Ezdehak (Zehhâk) bin yıl yaşamış ve hâkimiyeti 600 yıl sürmüştür. O, kudreti ve nüfuzu bakımından ömrünün kalan kısmında hükümdara benziyordu. Bazıları onun bin yıl hükümet sürdüğünü ve 1100 yıl yaşadığını anarlar, bundan sonra Efridun harekete geçerek onu yenmiş ve öldürmüştür. Fars bilginlerinden bazıları: Tevrat'ta, ömürleri hakkında söz söylenmiyenlerden Zahhâk ile Farsların ataları olan Camer bin Yafes bin Nuh'tan uzun ömürlü kimse bulunduğunu bilmiyoruz, derler. Camer de bin yıl yaşamıştır. Biyurasp (Zahhâk)'a dair haberleri burada anmamızın sebebi, bazı kimselerin, Nuh'un onun zamanında yaşamış olduğunu söylemelerinden ileri gelir. Onlar: Nuh, Tanrı tarafından, onu ve ona itaaat edip arkasından gidenleri imana çağırmak üzere gönderilmişti, derler. Kavmi de ona uyarak isyan ve Tanrı'yı inkâr etmişti. Biz burada Tanrı'ya itaatin ve kavminden gördüğü eziyet ve cefalara karşı gösterdiği sabrın bir karşılığı olmak üzere Tanrı'nın Nuh'a ve ona iman edenlere dünyada ettiği ihsanları ve onun neslini baki kılarak, verdiği güzel isim ve senaları anlattık. Ebedi ahret yurdunda ise onlar saadet ve arkası kesilmiyen nimetler içinde yaşıyacaklardır. İsyan edip onun emirlerine hilâf iş gördükleri için Tanrı'nın bu kavimleri helâk etmiş olduğunu, nimetleri ellerinden

aldığını, hallerinin geçip gidenler için bir ibret ve işaret teşkil ettiğini ve ahrette onlar için şiddetli cezalar hazırlandığını anlattık. Şimdi tekrar Nuh (A. m.) ile bugüne kadar baki kalan ve onun neslinden gelenlerin hal ve haberlerine gelelim: Nuh'un imana çağırmak üzere gönderilmiş olduğu kavimler, Nuh ile evlâdı ve onların nesilleri hariç olmak üzere, hepsi de mahv ve helâk oldular. Onlardan ve onların nesillerinden gelenlerden kimse kalmadı. Tanrı elçisi de (ona salâvat ve salâmlar olsun) yukarıda naklettiğimiz hadîsinde bunu anlatmıştır. Tanrı elçisi, biz ancak onun (yani Nuh'un) neslini baki kıldık, âyetini açıklarken zürriyet tabirini, Sam, Ham ve Yafes'in nesli diye tefsir etmiştir. Bana Muhammed bin Sehl bin Asker söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Abdülkerim, onlara da Abdüssamed bin Ma'kil söylemiş, o, Vehb bin Münebbih'den şu sözleri işitmiştir: Sam bin Nuh Araplarla Fars ve Rumların atasıdır, Ham Sudanlıların, Yafes Türk ve Ya'cuc-Me'cuc'lerin atasıdır. Ya'cuc ve Me'cuc'ler, Türklerin amcalarının oğullarıdır. Rivayete göre Yafes'in eşi Erbesise, Merazil bin Dermesil bin Mahvil bin Hanuh bin Kayn bin Âdem (A. m.)'in kızıdır. Yafes'in ondan yedi oğlu ve bir kızı oldu». Bize İbn Humeydin Seleme yoliyle İbn İshak'tan nakledip söylediğine göre, «Cumer bin Yafes Ya'cuc ve Me'cuc'lerin atasıdır. Yafes'in kalan oğulları şunlardır: Mareh bin Yafes, Va'il bin Yafes, Huan bin Yafes, Tubil bin Yafes, Huşel bin Yafes ve Türsl bin Yafes. Kızının adı Şübke'dir. İbn İshak sözüne devam edip diyor ki: iddia

edildiğine göre Ya'cuc ve Me'cuc ile Saklep ve Türk, Yafes'in oğullarıdır. Ham bin Yafes'in eşi Nehlep, Marib bin Dermesil bin Malıvil bin Hanuh bin Kayn bin Âdem'in kızıdır. Ham'ın; Nehlep'den Köş bin Ham, Kut bin Ham ve Ken'an bin Ham adlarında üç oğlu oldu. Köş bin Ham bin Nuh, Tavil bin Ters bin Yafes'in kızı Krabil ile evlendi. O, Tavil bin Ters bin Yafes'in kızıdır. Söylediklerine göre Köş'ün bu karısından Habeşli, Sind ve Hindliler türemiştir. Kut bin Ham bin Nuh, Tavil bin Ters bin Yafes bin Nuh'un kızı Baht'la evlendi. Söylediklerine göre onun bu eşinden Kıbt, Mısır Kıbtı'ları türemiştir. Ken'an bin Ham bin Nuh, Tavil bin Ters bin Yafes bin Nuh'un kızı Ersl ile evlendi. Ondan Nube, Feyyan, Zenc, Zegave ve bütün Sudan siyahları (zenciler) türedi». Bana İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklettiği sözler sırasında Seleme şunu şöylemiştir: «Tevrat ehli, Ham'ın evlâdında görülen bu siyahlığın Nuh'un, Ham'a olan bedduasının bir sonucu olduğunu söylerler. Nuh uyuduğu vakit avret yeri açılmıştı. Ham bunu gördü ise de babasının avret yerini örtmedi. Sam ile Yafes bu hali gördükleri vakit avret yeri üzerine bir giyim atarak avretini örttüler. Nuh uykusundan kalktığında her üç oğlunun yaptıklarını anladı ve: Ham'ın evlâdına lânet okunmuştur, onun evlâdı, kardeşleri Sam ile Yafes evlâdının köleleri olurlar, yüce Tanrı Sam'ı kutlu eylesin. Ham iki kardeşinin kölesi olsun. Tanrı Yafes'i mükâfatlandırsın, o, Sam evlâdının yurtlarına iner, Ham onlara köle olur, dedi. Sam'ın

eşi Salib, Tavil bin Mahvil bin Hanuh bin Kayn bin Âdem olup, onun bu eşinden, Efhaşed bin Sam, Aşuz bin Sam, Lavez bin Sam ve Avlim bin Sam adında oğulları oldu. Sam'ın Arem adlı oğlu da vardı. Arem'in, Arfehşedle ve kardeşleriyle bir anadan olup olmadıklarını bilimiyorum». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd söylemiş, ona da Hişam bin Muhammed söylemiş, o, babasından babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: «Nuh oğulları, Suk-u Semânin dar gelince Babil'e taşındılar, Babil'i Fırat'la Sarat arasında kurdular. Şehir enine boyuna 12 fersahtı. Şehrin kapısı bugünkü (Duran)'ın yerinde olup, Kûfe köprüsünün yukarısında ve köprüyü geçtikten sonra sol tarafta idi. Nuh oğulları Babil'de çoğaldılar, sayıları yüz bini buldu. Onlar İslâm dininde idiler». Yine İbn İshak'ın sözlerine gelelim: «Lâvez bin Sam bin Nuh, Yafes bin Nuh'un kızı Şebeke ile evlendi. Lâvez'in ondan doğan evlâdından Fars, Cürcan ve Farsların diğer cins ve boyları türedi, Lâvez'in Farslardan başka Tasım ve Amlik adlı oğulları da oldu. Amlik'in Farslarla bir anadan olup olmadığını bilmiyorum. Amlik bütün Amalika'nın atasıdır. Bunlardan her biri ayrı ayrı kavimler olup muhtelif memleketlere dağılmışlardır. Doğu, Umman, Hicaz, Şam ve Mısır ahalisi bunlardan türemiştir. Şam'da yaşayan ve Ken'anîler adiyle anılan zâlim kavimler, Mısır Firavunları, Bahreyn ve Umman ahalisi de bunlardandı. Casim kavmi de bunlardan olup, şehirlerde yaşarlardı. Benu Hef, Sa'd bin Hezzan, Benu Matar, Benu Azrak ve Necd

ahalisi ile Büdeyl'ler, Rahil, Gifar ve Teyma ahalisi de bunlardandı. Hicaz hükümdarı Teyma'da otururdu, adı Arkam'dı. Bununla beraber onlar Necd' de otururlardı. Ta'if'de Benu Abd bin Zahın'ler yaşarlardı. Bunlar ilk Abs'lerin bir uruğudur.» İbn İshak sözüne devam edip şöyle diyor: Benu Emin bin Lâvez bin Sam'lar, Vebari ahalisinden olup bir kumluk olan Reml-i Alic'de yaşarlardı. Onlar bu bölgede çoğalmışlardı. Sonra günaha saptılar ve bunun cezası olarak mahvoldular, onlardan pek azı sağ kaldı. Adları Nesnas idi. Tasım bin Lâvez'ler, Yemame ile onun çevresinde yaşarlardı. Sayıları çoğaldıktan sonra Bahreyn'e de yayıldılar. Tasım, Amalik, Emim ve Casim'ler Arap kavminden olup, tabiî ve ana dilleri olan Arapça ile konuşurlardı. Doğu ahalisinden olan Farslar Fars ülkesinde yaşar, Farsça konuşurlardı. Avs bin İrem, Gasir bin İrem, Havül bin İrem, İrem bin Sam bin Nuh'un evlâdındandır. Avs bin İrem'in Gasir bin İrem, Ad bin Avs ve Abil bin Avs adlı oğulları oldu. Semud bin Gasir ile Cedis bin Gasir, Gasir bin İrem'in oğullarıdır. Bunlar Arap kavminden olup, Arapçanın Muzar lehçesiyle konuşurlardı. Araplar bu kavimleri Arab-ı Aribe (sâf Arap) adiyle anarlardı. Çünkü Arapça onların tabiî ana dilleriydi. Araplar, İsmail bin İbrahim oğullarına Arab-i Mütarribe, araplaşmış Araplar, adını vermişlerdi. Çünkü onlar Arap dili ile ancak Araplar arasında ve Araplarla birlikte yaşadıktan sonra konuşmaya başlamışlardı. Abd. Semud, Amalika. Emin, Casim ve Tasımlar Arap kavmindendirler. Ad

kavimleri bu kumlukların Hazaremevt ve Yemen'e kadar olan bütün yerlerini işgal ederlerdi. Semud kavmi ise El-Hicr'de Hicaz ile Yemen arasında ve Vadül Kura ile çevrelerine kadar olan bölgelerde yaşarlardı. Cedis'ler Farslarla birleşmiş olup, onlarla beraber Yemame ve etrafında, Bahreyn'e kadar olan yerlerde yaşarlardı. Yemame o vakit Cevv adını taşırdı. Casim'ler Umman'da yaşarlardı».

İbn İshak'tan başkası ise şöyle diyor: «Nuh, oğlu Sam hakkında hayır duada bulunarak Tanrı'dan enbiya ve peygamberlerin onun neslinden gönderilmesini diledi. Yafes hakkında hayr duada bulunduğu vakit, hükümdarların onun neslinden olmasını diledi ve onu bu hususta Sam'a tercih etti. Ham hakkında bedduada bulunarak, neslinin Sam ve Yafes'in evlâdına köle olmalarını dilemiştir». İbn İshak. bazı eserlerde şöyle yazılmıştır der: «Nuh bedduada bulunduktan bir müddet sonra Ham'a acıdı, kardeşlerinin ona şefkatle muamelede bulunmalarını diledi, ve onun oğlunun oğlu olan Köş bin Ham ile Camr bin Yafes bin Nuh hakkında da aynı dilekte bulundu. Çünkü Ham'ın torunlarından birkaç kişi Nuh'un katına gelerek, öz oğulları gibi. onun hizmetinde bulunmuşlardı. Nuh onlardan birkaçı hakkında hayr duada bulundu. Sam'ın Abir ve Alim (Aylem), Aşuz, Arfehşez, Lâvez ve İrem adlarında oğulları oldu. Sam Mekke'de oturdu». İbn İshak, enbiya, peygamber ve hayırlı kişilerin, Arfehşez evlâdı arasından zuhur etmiş olduğunu söyler. Araplarla Mısır firavunları da Sam evlâdındandırlar. Türk. Hazar ve başkaları

gibi, Arap olmayan kavimlerden yetişen hükümdarlar hepsi de Yafes oğullarından gelmiştir. Son şahsiyetleri Yezdicerd bin Şehriyar bin Eperviz olan bütün Fars hükümdarları dahi Yafes oğullarındandırlar. Yezdicerd, Kiyumers bin Yafes bin Nuh'un neslindendir. Bir rivayete göre, Lâvez bin Sam bin Nuh oğullarından bir kitle ve onun kardeşlerinden bazıları, adı geçen Camer'in katına geldiler. Camer onları nasihatlerinde faydalandırdı, devlet işlerine karıştırdı. Mazi bin Yafes bunlardan biri idi. Süyuf-u Maziyye-mazi kılıçlar - ona nispetle bu adı almıştır. Belşesar bin Ulmervedeh bin Buhtunnasar'ı öldüren Kireş Mavzi'nin, onun oğullarından olduğu rivayet edilmektedir. İbn İshak sözüne devam ederek şöyle diyor: Nube, Habeşe, Fezzen, Sind ve Hind halkı ile doğu ve batıdaki deniz sahilleri ahalisi, Ham bin Nuh evlâdındandır. Nemrud da bu cümledendir. Onun adı Nemrud bin Köş bin Hamdır. Kaynan ise Arfehşed bin Sam'ın oğludur. Tevrat'ta onun adı geçmez. Adının semavî kitaplarda anılmaya müstehak olmadığı sanılmaktadır. Çünkü o sihirbaz olup kendisine ilâh adını vermiştir. Tevrat'ta Arfehşed bin Sam'ın ve ondan sonra Şaleh bin Kaynan bin Arfehşed'in ad ve nesepleri anıldığı halde, sihirbaz olup, kendisine ilâh adı verdiği için oradaki şecerede Kaynan'ın adı zikredilmez. Şaleh'in Abir adında bir oğlu oldu. Abir'in iki oğlu olup birinin adı Faleg idi. Faleg'in Arapça tercümesi Kasım (bölen) dir. Bu adı alması, yer yüzünün onun hâkimiyeti çağında bölünmesinden ve *Tebelbül ü Elsine*'nin (dillerin birbiriyle karışarak dal bu-

daklara ayrılması hâdisesi) onun zamanında vuku bulmasından ileri gelmiştir. Şaleh'in ikinci oğlu Kahtan'dır. Kahtan'nın biri Ya'rb, diğeri Yaktan adında iki oğlu oldu. Onlar Yemen'de yerleştiler. Kahtan, Yemen'de hükümet süren ilk hükümdardır. *Ebeyte El-La'ne* (senden, lânet ve nefreti icabettiren hal sâdır olmasın) diye selâmlanan ilk Yemen hükümdarı da odur. Sonradan diğer hükümdarlar da bu şekilde selâmlanmışlardır. Faleg bin Abir'in Argua adlı oğlu oldu. Argua'nın Asarug, onun Nahura, onun Tareh adlarında oğulları oldu. Tareh'in Arapça adı Azer'dir. İbrahim (ona salâvat ve selâmlar olsun), Tareh'in oğludur. Nemrud Arfehşed'in oğludur. Nemrud'un konak yeri Hicr'de idi. Tasım ile Cedis, Lâvez bin Sam'ın oğullarıdır. Bunlar Yemame'de otururlardı. Amlik de Lâvez'in oğludur. Amlik'in konak yeri Harem'de ve Mekke civarında idi. Onun bazı oğulları Şam'a gidip yerleştiler. Amalika onun evlâdından türemiştir. Mısır Firavunları da Amalika'dan türemişlerdir. Lâvez'in Emim adında bir oğlu ve başka birçok evlâdı da vardı. Cabbar kesilen Nemrud, Babil'de yaşardı. Onun adı Nemrud bin Ham'dır. Onun evlâdından bazıları doğuda yaşayan Camer bin Yafes'in yanına gittiler. İrem bin Sam'ın Avs adında bir oğlu olup, o Ehkaf'da otururdu. Ad, Avs'ın oğludur. Ham bin Nuh'a gelince, onun Misrayim, Köş, Kut ve Ken'an adında dört oğlu oldu. Ham evlâdının kalıntıları doğu ve batıdaki sahillerde, Magrib, Nube, Habeşe ve Fızzan'da yerleştiler». İbn İshak sözüne devam edip diyor ki: «Rivayete göre Kıbti ve Ber-

berler Misrayim'in oğullarıdır. Kut ise Sind ve Hind'e giderek orada yerleşti. Bu ülkelerin ahalisi onun evlâdındandır. Yafes bin Nuh'un Camer, Mu'u', Muday, Yuvan, Supal (Topal), Maşec ve Tireş adlarında oğulları oldu. Fars hükümdarları Camer oğulllarından. Türk ve Hazar'lar Tireş oğullarındandır. Üşpan'lar Maşec'in, Yecuc ve Me'cüc'ler Mu'u'un oğullarıdır. Onlar Türk ve Hazar topraklarının doğusunda yaşarlar. Saklep, Burcan ve Uşpan'lar Yuvan'ın oğullarıdır. Onlar eski çağlarda, İs oğulları ve başkaları gelmeden önce, Rum topraklarında yaşarlardı. Sam, Ham ve Yafes'den türeyen her kavim ayrı ayrı ülkelere dağılarak yerleştiler ve başkalarını bu topraklardan sürüp çıkardılar». Bize Hâris bin Muhammed söyledi, onlara Muhammed bin Sa'd, onlara da Hişam bin Muhammed bin Sa'ib söylemiş, o, babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce Tanrı Musa'ya: Ey Musa! sen kendin ve kavmin, bütün El-Cezire ve El-Al ahalisiyle birlikte Sam bin Nuh evlâdındansınız, diye hitap etti ve bunu vahiy yoliyle ona bildirdi. İbn Abbas: Arap, Fars, Nabat, Hind ve Sind ahalisi Sam bin Nuh evlâdındandır, der». Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sa'd, onlara da babasından nakledip Hişam bin Muhammed şunu söylemiştir: «Hind ve Sind'liler, Nukin bin Yaktn bin Abir bin Şaleh bin Arfehşed bin Sam bin Nuh evlâdındandırlar. Mekran, Elbend oğludur, adı Hezrem olan Cürhm, Abir bin Seba bin Yaktn bin Abir bin Şaleh bin Arfehşed bin Sam

bin Nuh evlâdıdır. Hazaremevt, Yaktn bin Abir bin Şaleh'tir. Yaktn, Kahtan'ın kendisidir. O, İsmail'e nispet etmiyenlere göre Abir bin Şaleh bin Arfehşed bin Sam bin Nuh'tur. Farslar ise Fars bin Nebres bin Nasur bin Nuh evlâdındandırlar. Nabat'lar Nebit bin Maş bin İrem bin Sam bin Nuh neslindendirler. El-Cezire ile El-Al ahalisi, Maş bin İrem bin Sam bin Nuh'tan türemişlerdir. Adı Arib olan Amlik, Tasim Emim'ler, Lâvez bin Sam bin Nuh'tan gelirler. Amlik, Amalika kavminin atasıdır. Berber'ler, Amalika'dan olup, Semla bin Marib bin Faran bin Amr bin Amlik bin Lâvez bin Sam bin Nuh evlâdındandırlar. Sinhace'lerle Kitame'ler ise, Efrikiş bin Kays ibn Sayfi bin Saba oğullarındandır. Rivayete göre ilk önce Arapça konuşan Amlik'tir. Onlar Babil'den geldiklerinde Arapça konuşmuşlardır. Amalika ile Cürhm'ler Arab-ı Aribe adiyle tanınmışlardır. Semud ile Cedis, Abir ile İrem bin Sam bin Nuh'un oğullarıdır. Ad ile Abil, Avs bin İrem bin Sam bin Nuh'tan türemişlerdir. Rumlar Lanti bin Yunan bin Yafes bin Nuh evlâdındandır. Nemrud bin Köş bin Ken'an bin Ham bin Nuh Babil sahibi olup, İbrahim Halil'i (A. m.) ateşe atan odur». Hişam sözüne devam edip diyor ki: «Ad, kendi zamanında Ad-ı İrem (İrem'in Ad'ı) adını taşırdı. Ad kavmi helâk olduktan sonra Semud kavmine Semud-u - İrem denildi. Semud kavmı helâk olduktan sonra İrem'in diğer evlâdı, İrman adiyle anıldı. Bunlar Nabat'lardır. Bu kavimlerden her biri İslâm dininde olup, hepsi de Babil de yaşarlardı. Nemrud bin Köş bin Ken'an

bin Ham bin Nuh başlarına hükümdar oluncaya kadar bu hal devam etti. O, halkı puta tapmağa çağırdı. Halk onun davetini kabul etti. Onlar Süryanice konuşurlardı, gece oldu, ertesi gün Tanrı onların dillerini karıştırdı, birbirlerinin dillerini anlamaz oldular. Bu hâdiseden sonra Sam oğulları 18, Ham oğulları yine 18, Yafes oğulları ise 36 dille konuşmaya başladılar. Tanrı, Ad, Abil, Semud, Cedıs, Amlik, Emim, Yaktn bin Abir bin Şaleh bin Arfehşed bin Sam bin Nuh oğullarına Arapçayı öğretti. Onlar için Babil'de bayraklar çeken Bunazr bin Nuh olmuştur». Bana Hâris'in, ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd'ın, onlara babasından naklen Hişam'ın, ona da Ebu Salih'in İbn Abbas'dan işitip söylediğine göre: «Nuh, Kabil oğullarından bir kadınla evlenmişti. Nuh'un ondan bir oğlu oldu, ona Bunazr adını verdi. Onun oğulları doğuda Melun Şemsa adını taşıyan şehirde yerleştiler. Sam'ın oğulları ise yeryüzünün göbeği olan El-Mecdel'e indiler. Burası Satidam'dan denize dek olan yerlerle Yemen ile Şam arasındaki ülkelerdir. Yüce Tanrı Peygamberleri onlardan seçti, kitaplarını onlara indirdi, güzelliği ve açık renkle beyazlığı onlarda topladı. Ham oğulları, güney ve lodos yelleri esen bölgelere indiler. Bu ülke Durum adını taşır. Tanrı onları açık renkte ve beyaz ciltli olarak yarattı. Memleketlerini bayındır kıldı. Onlardan kolerayı defetti. Tanrı onların yurtlarında, ılgın, gaf, hurma, misvâk ve tigale ağaçları yetiştirdi. Göklerinde güneş ve ayı seyrettirdi. Yafes oğulları poyraz ve saba yellerinin estiği ülkelerde yerleştiler. Onlar kumral

ve kırmızı ciltlidirler. Tanrı onların topraklarını bolluktan, göklerini yıldızlardan mahrum kıldı, soğuğu şiddetli yaptı. Onların üzerlerinde (göklerinde) yedi seyyare seyr ve hareket etmez. çünkü onlar yedigen, oğlak ve iki kardeş yıldızı dairesindedirler. Onlara veba musallat olur. Sonradan Ad kavmi Şihr'e göç etti ve orada Mugis adını taşıyan ovada helâk oldu. Sonradan Mehro'lar da onların arkasından Şihr'e geldiler. Abil'ler Yesrip (Medine)ye, Amalika San'a'ya geldiler. O zaman burası daha San'a adını taşımıyordu. Sonradan Cuhfe'ye indiler. Fakat sel onları helâk etti. Bundan dolayı burasına Cuhfe adı verildi. Semud kavmi Hicr ve çevrelerine gelerek orada helâk oldular. Tasım'larla Cedis'ler Yemame'de yerleşmişlerdi, orada helâk oldular. Emim'ler Abar topraklarında yerleşmişlerdi, orada yok oldular. Burası Yemame ile Şihr arasındadır. Bugün de oralara kimse gidemiyor, çünkü cinler istilâ etmiştir. Ebar, Ebar bin Emim'e nispetle bu adı almıştır. Yaktn bin Abir evlâdı, Yemen'de yerleşti. Onlar bu ülkeyi uğurlu saydıkları için Yemen demişlerdir. Ken'an oğullarından bir kavim Şam'a gitti, burasını uğurlu saydıkları için bu ülke Şam adını aldı. Şam bundan önce Beni Ken'an ülkesi adını taşırdı. Bundan sonra Beni İsra'il Şam'a gelerek onları öldürdüler ve kalanlarını oradan sürdüler. Bunun üzerine Şam Beni İsrail'in yurdu oldu. Sonradan Rumlar Şam üzerine yürüyerek Beni İsra'il'in bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da Irak'a sürdüler, ancak az bir kısmı yurtlarından ayrılmadı. Nihayet Araplar gelerek Şam'a

sahip oldular. Abir bin Arfehşed bin Sam bin Nuh'-un oğlu Faleg, yukarıda anlattığımız gibi, yer yüzünü Nuh evlâdı arasında bölmüştü.»

Halen yer yüzünde yaşamakta olan kavimlerin nesebIerine dair Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) ve bizden önce geçip giden bilginlerden rivayet edilen haberlere gelince, bu hususta bana Ahmed bin Beşir bin Ebi Abdullah El-Vererek söyledi. O bu haberi Yezid bin Züreyi'den, o, Sa'id den, o, Katade'den, o da Hasan yoliyle Semüre'den rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat olsun): Sam Arapların, Yafes Rumların, Ham Habeşlerin atasıdır, buyurmuştur». Bana Kasım bin Bişr bir Ma'-ruf söyledi, ona ve arkadaşlarına Ravh, onlara da Sa'id bin Arube söylemiş, o, Katade'den, o. Hasan'dan, o, Semüre'den, o, Semüre bin Cündb'den, o da Tanrı elçisinden şunu rivayet eder: «Nuh'un Sam, Ham ve Yafes adında üç oğlu vardır. Sam Arapların, Ham Zencilerin, Yafes Rumların atasıdır». Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Osman bin Sa'id, onlara da Abbas bin El-Avvam söylemiş, o Sa'idden, o, Katade'den, o Hasan'dan, o da Tanrı elçisinden şunu rivayet eder: «Sam Arapların. Yafes Rumların, Ham Habeşlerin atasıdır». Bana Abdullah bin ebi Ziyad söyledi, ona Ravh, ona da Sai'd bin Ebi Arube, ona Hasan söylemiş, o Katade'den, o, Hasan'dan o da Semüre yoliyle Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) şunu rivayet eder: «Nuh'un Sam, Ham ve Yafes adında üç oğlu vardı». Rahv: ben Yafes adını ezberledim, ondan yani Sa'id'den bu sözü bir defa

işittim, der. Aynı hadîsi Abdülâlâ bin Abdülâlâ Sa'id'den, o Katade'den. o, Hasan'dan, o. Semüre'den ve İmran bın Husayn yoliyle Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) rivayet eder. Bana İmran bin Bekkâr Kilâ'î söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu El-Yeman söylemiş, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Said'den naklen İsmail bin Ayyaş söylemiş, o da Sa'id bin Müsayyab'dan şunu işittim, der: «Nuh'un üç oğlu, onlardan her birinin de üçer oğlu vardır. (Nuh'un) oğulları Sam, Ham ve Yafes adlarında idi. Arap, Fars ve Rum, Sam'ın oğulları olup, her biri hayırlıdır. Yafes'in oğulları Türk, Saklep, Ye'cüc ve Me'cüc olup, bunlardan hiçbirinden hayır yoktur. Ham'ın oğulları kıptî, Sudanlı, ve Berberlerdir». Zamre bin Rabia, Ebu Ata'dan, o da babasından şunu rivayet eder: «Ham'ın bütün evlâdı siyah ciltli ve kıvırcık saçlıdır. Yafes'in bütün evlâdı büyük yüzlü küçük gözlüdür, Sam'ın bütün evladı güzel yüzlü ve güzel saçlıdır. Nuh: Ham çocuklarının saçları kulaklarından aşağıya geçmesin ve Sam evlâdına rasgeldiklerinde, onların kölesi olsun, diye dua etmiştir. Tevrat ehli, Sam doğarken Nuh'un 500 yaşında, Sam'ın Arfehşed adlı oğlu doğarken de Sam'ın 102 yaşında olduğunu söylerler. Onların iddiasına göre Sam 600, Arfehşed 438 yıl yaşamıştır. Arfehşed 35 yaşında iken oğlu Kaynan doğmuştur. Kaynan 39 yaşında iken Şaleh doğmuştur. Kitaplarda Kaynan'ın kaç yıl yaşamış olduğu anılmıyor. Çünkü yukarıda anlattığımız gibi o semavî kitaplarda adı anılmaya lâyik ve müstahak görülmemiştir. Şaleh

30 yaşında iken oğlu Abir doğmuştur. Şaleh 30 yıl yaşamıştır. Bundan sonra Abir'in Faleg adlı oğlu dünyaya geldi. O, Kahtan'ın kardeşidir. Faleg Tufan hâdisesinden 140 yıl sonra doğmuştur. Tufandan az bir zaman geçmesine bakmadan halk çoğaldı. Bir araya toplanabilecekleri ve tekrar Tufan vukua geldiği takdirde barınabilecekleri bir şehir veyahut yüksek bir saray bina etmek istediler. Yüce ve Ulu Tanrı onları bu işlerinden alıkoymak istedi, dillerini birbirlerini anlamıyacak bir hale getirdi, düşüncelerinin doğru olmadığını, kuvvet ve kötü hallere engel olmanın kendisine mahsus olduğunu bildirmek istediğinden onların cemiyetlerini dağıttı. Abir 474 yıl yaşamıştı. Bundan sonra Faleg'in Argua adlı oğlu oldu. Faleg 239 yıl yaşadı. Argua doğarken Faleg 30 yaşında idi. Argua'nın Sarug adlı oğlu oldu. Argua 239 yıl yaşadı. O 32 yaşında iken Sarug doğmuştur. Sarug'un Nahur adlı oğlu dünyaya geldi. Sarug 230 yıl yaşadı. O, Nahur doğarken 30 yaşında idi. Nahur'un Tareh adlı oğlu oldu. Tareh İbrahim'in (ona salâvat ve selâmlar olsun) babasıdır. Tareh adını, ona babası vermiştir. O, Nemrud'a intisap edip, onun ilâhi hazinelerinin muhafazasına memur olduktan sonra Nemrud ona Azer adını verdi. Bir rivayete göre Azer İbrahim'in babasının adı olmayıp, bir putun ismidir. Bu sözler Mücahid'den nakledilmektedir. Diğer bir rivayete göre Azer pek eğri anlamında olup, putta görülen bir kusurdur. Tareh'in babası Nahur 27 yaşına geldiğinde, putu eğriliği ile ayıplamıştır. Nahur 248 yıl ömür sürmüştür. Tareh'in

İbrahim adlı oğlu oldu. İbrahim Tufan hâdisesinden 1263 yıl geçtikten sonra dünyaya geldi. O zaman Âdem'in yaradılışından 3337 yıl geçmişti. Kahtan bin Abir'in Ya'rb, onun da Yaşeb, Yaşeb'in de Seba adlı oğlu dünyaya geldi. Seba'nın Himyer, Kehlân, Amr, Aş'ar, Enmar, Mürr ve Amile adlı oğulları oldu. Amr'ın Adi, Lahm ve Cuzam adlı oğulları oldu. Fars ensab bilginlerinden bazılarına göre, Ejdehak'ı yenerek mülk ve devletini elinden alan Efridun (Feridun), Nuh'un kendisidir. Bazıları Efridun'un. Yüce Tanrı'nın kitabında andığı ve İbrahim'le macerası olan Zü'l - Karneyn olduğunu iddia ederler. Diğerleri de Efridun'un Süleyman bin Davud olduğunu ileri sürerler. Bunları burada anmamın sebebi, bazılarınca onun Nuh diye iddia edilmesinden dolayıdır. Üç oğlu olması, adaleti, hal ve ahlâkı ve Zahhâk'ı öldürmesi bakımından Efridun hikâyesi gerçekten de Nuh kıssasına benzemektedir. Bundan başka Zahhâk'ın Peygamber olarak gönderildikten sonra Nuh tarafından öldürülmüş olduğuna ve Nuh'un Peygamber olarak gönderildiği kavmin Zahhâk'a uyan kavim olduğuna dair bir haber de nakledilmektedir. Fars ensab bilginleri ise Efridun'un nesebini yukarda naklettiğimiz şekilde tesbit eder ve Zahhâk tarafından öldürülen Cem'in, dokuzuncu batından kendi oğlu olduğunu iddia ederler. Bana Hişam bin Muhammed bin Sa'ib'in, Efridun hakkında şunu söylemiş olduğunu naklettiler: Efridun, Zahhâk'tan önce hükümdarlık etmiş olan Cem'in neslindendir. İddia edildiğine göre onun nesebi dokuzuncu ba-

tında Cem ile birleşmektedir. O, Dünbavend'de doğdu. Zahhâk'ın üzerine yürümek maksadiyle oradan hareket edip konağına geldi ve onu yakaladıktan sonra bukağıya vurdu. İkiyüz yıl hükümet sürdü, mazlûmların haklarını korudu, halka, Tanrı'ya ibadeti, adalet ve insafla iş görmeyi ve iyilikte bulunmayı emretti. Ahalinin Zahhâk tarafından gaspedilen toprak ve mülklerini kendilerine iade etti. Sahipleri bulunmayan mülk ve toprakları miskinlere ve halka vakfetti. İlk önce tıp ve nücum ilmiyle meşgul olan odur. Onun üç oğlu vardı. Büyük oğlunun adı Serm, ikincisi Taç, üçüncüsünün adı İrec idi. Efridun oğullarının ittifakla yaşamamalarından ve birbirlerine zulm etmelerinden korkarak memleketini onların arasında böldü. Bunu yaparken hisseleri oklar üzerine yazdı. Oğullarından her birine bu oklaıdan birini almalarını emretti. Serm bir oku aldı, ona Rum ve batı ülkeleri. Taç'a Türk ve Çin ülkeleri, İrec'e Irak ile Hint isabet etti. (Hükümdar) taç ile tahtını İrec'e verdi. Efridun öldükten sonra iki kardeşi İrec'in üzerine atılarak onu öldürdüler ve yer yüzünü aralarında bölerek 300 yıl hükümet sürdüler. Farslar, Efridun'un on oğlu olup, bunlardan her birinin tek bir lâkabla Esfiyan diye anıldıklarını söylerler. Böylece her birinin tek lâkabla anılmaları, Zahhâk evlâdlarının üzerlerine saldırmasından korktuklarından ileri gelmişti. Çünkü aralarında dolaşan rivayete göre oğullarından biri Zahhâk'ı yenerek mülk ve devletini elinden ve Cem'in öcünü ondan alacaktı. Onlar Zahhâk'tan korktukları için (kendi adlarını saklıya-

rak) aralarında bir takım unvanlarla birbirinden ayrılıyorlardı. Onlardan biri Esfiyan (yahut Esgiyan), yani kırmızı inek sahibi, diğer biri de alaca renkli inek sahibi, başka biri de şöyle ve böyle bir inek sahibi unvanını taşırdı. Biri Efridun (Feridun) bin *Esfiyan Prgav* olup çok inek sahibi anlamına gelir. Aralarında biri *Esfiyan nik gav* lâkabiyle anılırdı ki. güzel inek sahibi demektir. Başka biri de *İbn Esfiyan* (Esgiyan) *Sir gav* lâkabını taşırdı, bu da semiz ve büyük gövdeli inekler sahibi anlamına gelir. Biri *İbn Esfiyan bur gav* diye anılırdı ki, yabani eşek renginde inekler sahibi demektir. Başka biri de *İbn Esfiyan* (Esgiyan) *ahşin gav* lâkabını taşırdı, mânası sarı renkli inekler sahibi demektir. *İbn Esfiyan* (Esgiyan) *siyah gav* lâkabiyle anılanı siyah inek sahibi, *İbn Esfiyan* (Esgiyan) *Sefid gav* lâkabını taşıyan beyaz inek sahibi, *İbn Esfiyan* (Esgiyan) *geber gav* adını taşıyan külrengi inek sahibi, *İbn Esfiyan* (Esgiyan) *Remin* lâkabiyle anılanı da her çeşit ve muhtelif renkli inek sahibi anlamına gelir. Aralarında biri de Nefrusin bin Cem Şazz lâkabını taşırdı ki Cem'in seçilmiş oğlu demektir. Rivayete göre ilk önce Keyye adiyle Efridun anıldığı için ona bundan dolayı Keyyi Efridun denilmiştir. Key tenzih, yani kötülükten ve kusurlardan uzaklaştırmak anlamındadır, diye tefsir edilmiştir. Ruhanî kelimesi de bunun benzeri olup, ihlâsla iş gören ve kusurlardan uzak olup ruhaniyet âlemine ulaşan mânasına gelir. Diğer bir açıklamaya göre Key'in mânası, mezhep ve kâr arayan anlamına gelir. Bazıları bu kelimeyi güzellik ve parlaklık, diye tefsir etmiş-

lerdir. Çünkü Efridun, Zahhâk'ı öldürmekle güzellik ve parlaklık kazanmıştır. Farslar, Efridun'un iri gövdeli, güzel ve parlak yüzlü ve tecrübeli bir zat olduğunu söylerler. O, umumiyetle, başı öküz başı büyüklüğünde bir çomakla savaşırdı. Kendisi sağken oğlu İrec'i Irak ve çevrelerine hükümdar yaptı. İrec, babası sağken devletin başında bulunarak hükümdarlık etmiştir. Efridun bütün iklimlere sahip olup, geniş memleketinde dolaşıyordu. O, hükümdar olduğu gün tahta çıkınca: biz, Tanrı'nın yardımiyle Zahhâk'ı yenerek şeytanı ve ona uyanları yerlerinden koparıp atacağız, dedikten sonra ahaliye vâiz ve nasihatlerde bulundu, aralarında adalet ve insafla iş görülmesini, hak ve doğruluğun hâkim olmasını ve hayırlı işler işlenerek ihsanlarda bulunulmasını emretti. Tanrı'nın nimetlerine şükretmleri için tavsiyede bulundu. Dağları idare eden, anlamına gelen Köhyarı'ları yedi dereceye böldü. Bunlardan her birine Dünbavend ve memleketinin başka ülkelerinden mülk kabilinden olarak ayrı bölgeler tahsis etti. Onun eline düştükten sonra Zahhâk: sen, büyük baban Cem'in öcünü almak üzere beni öldürme, dediğinde Efridun onun bu sözüne karşılık olarak: büyük babamı öldürünce, kendini büyük himmet ve gayretinle yükselttin mi sanıyorsun? diye onu azarladı ve büyük babasının intikamı yerinde öldürülmeğe lâyık olmadığını çünkü büyük babasının büyük bir şahsiyet olduğunu anlattıktan sonra o zaman büyük babasının avlusunda bulunan bir öküzün karşılığı olmak üzere öldürüleceğini söyledi. Rivayete göre ilk önce filleri ehli-

eştiren, yedeğe alıştıran ve file binen, merkepten katırlar doğurtan, ördek ve güvercin besliyen ve tiryak imal eden odur. İlk önce düşmanları öldüren ve sürgün eden, Tuc, Selm ve İrec adlarındaki oğulları arasında yer yüzünü bölen odur. O, oğlu Tuc'a Türk, Hazar ve Çin topraklarını verdi. Onlar Çin'e Sinboğa derlerdi. Hükümdar, bu topraklara komşu olan yerlerin idaresini de Tuc'un eline verdi. İkinci oğlu Selm'e Rum, Saklep, Burcan ve o sınırlardaki toprakları verdi. Yer yüzünün mamur ve orta yerleri olan Babil bölgesini İrec'e bıraktı. Onlar burasına Hanares derlerdi. Sonradan bu topraklara komşu olan Sind, Hind, Hicaz ve başka ülkeleri de İrec'e verdi. Çünkü o, küçük oğlu İrec'i diğer iki oğlundan ziyade severdi. Bu sebepten dolayı Babil'e İranşehir adı verildi. Aynı sebepten dolayı da sonradan oğullları ve torunları arasında düşmanlık husule geldi. Çin, Türk ve Rum memleketlerinde hükümdarlık eden oğulları birbiriyle savaşmağa başladılar. Kan ve miras dâva edip birbirlerinin üzerine yürüdüler. Rivayete göre Tuc ile Serm (metinde daima yanlış olarak Selm şeklindedir.) babalarının İrec'i tercih edip bu toprakları ona vermiş olduğunu anladıktan sonra onu kıskandıklarını ve dargınlıklarını açığa vurdular, kıskançlıkları gittikçe arttı, nihayet Tuc ile Serm bir olup İrec'in üzerine atılarak öldürdüler. Tuc kardeşine ucları ilmikli bir ip uzattı. Serm İrec'i bu iple boğdu. Bundan dolayı Türkler ilmikli ip kullanırlar. İrec'in iki oğlu vardı. Birinin adı Vendak, diğerinin Ustuvan idi. Havzak yahut, Havşek adında bir kızı

vardı. Serm ile Tuc, onun her iki oğlunu öldürdüler. Fakat kız sağ kaldı. Rivayete göre Efridun (Feridun) Zahhâk'ı yendiği gün Mihr-i Mah'ın Ruz-ı Mihr günü idi. Halk, bu zaferden dolayı o günü bayram yaptı. Çünkü o gün Zahhâk'ın eziyet ve zulmü ortadan kalkmıştı. Sonradan o güne Mihr-i can adı verildi. Rivayete göre Efridun cabbarlardan olmakla beraber devlet ve idaresinde adaletli idi. Efridun'un boyu dokuz süngü uzunluğunda idi. O, Nemrud ve Nabat ailelerinin Sevad'da kalanlarını takip ederek üzerlerine yürüyordu. Böylece onların eşrafını ortadan kaldırdı. İz ve eserlerini yoketti. Efridun 500 yıl hükümet sürmüştür.

Nuh ile Tanrı dostu İbrahim'in (her ikisine salâvat ve selâmlar olsun) zamanı arasında cereyan eden hâdiseler.

Yukarıda Nuh (A. m.) ile oğullarının hallerine yeryüzünü aralarında bölmelerine, bunlardan her kavmin yurtlarına ve yeryüzünün hangı taraflarında yaşadıklarına dair bilgiler vermıştik. Nuh'tan sonra evlâdından Tanrı'ya isyan edenler türediğinde, Yüce Tanrı onlara Peygamber gönderdı. Onlar Tanrı tarafından gönderilen Peygamberı yalanladılar. Azgınlıklarında devam ve ısrar ettikleri için Yüce Tanrı İrem bin Sam bın Nuh evlâdından iki kavmı helâk etti. Bu iki kavımden biri Ad bin Avs bin İrem bin Sam bin Nuh kavmidir. Bunlar Ad-i Ulâ (ilk Ad'lar) adını taşırdılar. İkincısi Semud bin Casir bin İrem bin Sam bin Nuh kavmidır. Bunlar Arab-i Aribe (halis Araplar) dan idiler.

Ad kavmine gelince, Yüce Tanrı onlara Peygamber olarak Hud bin Abdullah bin Ribah bin El-Hulud bin Ad bin Avs bin İrem bin Sam bin Nuh'u gönderdi. Onlar üç puta taparlardı. Bunlardan biri Sada, diğeri Samud, üçüncüsü El-Heba adını taşırdı. Hud, onları bir Tanrı'ya imana, yalnız ona ibadete ve halka zulüm yapmaktan vaz geçmeğe çağırdı. Kavmi Hud'u yalanladı ve: bizden de kuvvetli kim var? dedi. Hud'a pek az kişi iman etti. Hud vaiz ve irşat ettiyse de, onlar azgınlıklarında devam ve ısrar ettiler ki, Tanrı kitabında onlar hakkında şöyle diyor: «Hani kardeşleri olan Hud onlara demişti: Tanrı'dan sakınmıyacak mısınız? Ben size gönderilen emniyetli bir peygamberim, Tanrı'dan sakınınız, bana da itaat ediniz: ben sizden bunun karşılığı olarak ücret ve mükâfat istemiyorum. Beni mükâfatlandırmak âlemlerin Rabbisi olan Tanrı'ya aittir. Siz övünmek için her yüksek yerde köşkler mi bina ediyorsunuz? Dünyada ebedî olarak yaşayacağız diyerek havuzlar ve saraylar mı yapıyorsunuz? Bir kimseyi kavradığınız vakit cabbarlar gibi kavrarsınız; bildiğiniz çeşit çeşit nimetlerle size yardım eden Yüce Tanrı'dan sakınınız. O size dört ayaklı ehli hayvanlarla evlâdlar, bahçeler ve akar sular ihsan etti. Korkarım ki, size büyük bir günün azabı erişmesin. Onlar dediler: nasihat etsen de, etmesen de bize bunun tesiri yoktur. Bu dediğin şeyler eskilerin uydurduklarıdır. Biz, bu şeylerden dolayı azaba çarpılarak değiliz.....» (Şu'ara: 124 - 138). Onlar Hud'a: Ey Hud! Sen bize bir delil ve mucize getirmedin, biz

senin sözünle ilâhlarımızı bırakarak sana iman edecek değiliz, ancak bizim ilâhlarımız sana çarpmış olacak, dediler, Tanrı, bu inat ve azgınlıklarından dolayı onlara üç yıl yağmur yağdırmadı, onlar. zor duruma düşerek yağmur duası için (Mekke'ye) heyetler gönderdiler. Onların kıssası, bize Ebu Küreyb'in söylediği gibidir. O, bu kıssayı Ebu Bekir bin Ayyaş'tan, o, Asım'dan o da Ebu Va'il'den duymuştur. O, Hâris bin Hasan El-Bekrî yoliyle şunu rivayet eder: «Ben, Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) katına gelirken. Rebze'de bir kadının yanından geçiyordum. Kadın: beni hayvanına bindirerek Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) katına götürmez misin? Dedi: Ben de hayvanıma bindirerek onu Tanrı elçisinin katına götürdüm. Medineye geldim, camiye girdim. o zaman Tanrı Elçisi minberde bulunuyordu. Bilâl kılıcını kınından çıkarmış bir halde (Tanrı elçisinin yanında) duruyordu. Siyah bayraklar yükselmişti. Ben: ne var? diye sorduğumda: Anır bin El-As gazadan döndü, diye cevap verdiler. Tanrı elçisi minberden indikten sonra kapsına geldim, katına girmek üzere müsaade istedim, katına girmeme müsaade etti. Ona: Ey Tanrı elçisi! Beni Temim'den bir kadın, benden hayvanıma bindirerek katına getirmemi rica etmişti; o kadın kapınızdadır, dedim. Tanrı elçisi: Ey Bilâl! Ona müsaade et, girsin, dedi. Tanrı elçisi benden: Beni Temim ile aranızda bir şeyler oldu mu? Diye sordu. Ben de: evet, iki arada cereyan eden savaşta onlar yenildiler, diye cevap verdim. Onlarla aramızda Dehna çölünü

sınır yapmak imkânını sağlasaydın, iyi olurdu, dedim. Ben bu sözleri söylerken öteki kadın: Ey Tanrı elçisi! sana zarar veren kimseler nelere mecbur edilirler? diye (aleyhimde) söz söylemeye başladı. Ben de ona: seninle benim halim, kendisiyle birlikte bıçağını da getiren keçiye benzer, seni hayvanıma alarak buraya getirdim, şimdi hasım olarak mı karşıma çıkacaksın? dedim. Ben Ad mümessilleri gibi olmaktan Tanrı'ya sığınırım dedim. Tanrı elçisi benim bu sözümü işittiğinde: Ad mümessilleri nedir? diye sordu. Ben de ehlinden ve iyi bilen kimseden sordunuz, diyerek anlatmaya başladım: Ad kavmi kıtlık ve açlığa tutulunca yağmur duasında bulunmak üzere (Mekke'ye) mümessiller göndermişti. Onlar Mekke (yanında) oturan Bekir bin Mu'aviye'nin misafiri oldular. O, bir ay onları konuk ederek rakı içirdi, Ceradetan adında iki cariyesi şarkılar söyliyerek misafirlere hoş vakitler geçirttiler. Bir ay sonra, onlar yağmur duasında bulunmak üzere Mihre dağlarına birini gönderdiler. O dua etti. Bulutlar gelmeğe başladı. O, her bulut geldikçe: şu yere geç! diye bir yerin adını anıyordu. Nihayet başka bir bulut geldi. Bu sırada *hâtif*'ten bir avaz işitildi: her şeyi ince kül haline getiren bulutu al, bu bulut Ad kavminden kimseyi sağ bırakmıyacaktır. Yağmur duasına gelen adam bu avazı işitti. Fakat kimseye söylemedi, sakladı. Azap geldi. Ebu Küreyb, Ebu Bekir'in Ad kıssasını anlatmakta devam edip şunları söylediğini anar: «Yağmur duasına gönderilen adam yoluna devam edip Mihre dağına çıktı. Duasında: Ey Rabbim! ben senin

huzuruna, kurtaracak esirimin fidyesini verip kurtarmak veya bir hastaya şifa dilemek için gelmedim, sen âdette suladıklarınla Ad kavminin topraklarını da sula, diye dua etti. Bu sırada Hâtif'en bir avaz: sen (bu bulutlardan) istediğini seç, dedi. O. bulut geldikçe: sen filân oğullarının yurdunu sula, derdi. Nihayet bir siyah bulut gözüktü. O, bu buluta: Ad kavminin topraklarına git de oraları sula, dedi. Duacı şu avazı işitti: al sana, her şeyi ince kül haline getiren bulut. Bu bulut Ad kavminden kimseyi sağ bırakmıyacaktır. O, bunu kimseye söylemedi. Mümessiller, Bekir bin Mu'aviye'nin evinde rakı içiyorlardı. Bekir bin Mu'aviye onların bu hareketlerini beğenmediyse de, evinde misafir bulundukları için bunu söylemek istemiyordu. Nihayet şarkı söyletmek bahanesiyle onlara vazifelerini hatırlattı». Bize Âsım söyledi. O. Ebu Va'il'den, o da Hâris bin Yezid El-Bekrî'den şunu rivayet eder: «Ben, El Alâ bin El-Hazranî'den şikâyet etmek maksadiyle Tanrı elçisinin katına gitmek üzere yola çıktım, Rebze'den geçerken, uruğu olan Beni Temim'den ayrılarak arkada kalan bir koca karıya rasgeldim, koca karı bana: Ey Tanrı kulu! Benim Tanrı elçisine arz edecek bir ihtiyacım var, beni lûtfen onun katına götürmez misin? dedi. Ben de hayvanıma bindirerek onu götürdüm. Ebu Ca'fer: Âsım'ın. siyah bayraklar, tabirini kullanmış olduğunu sanıyorum, der. Bunun üzerine: ahali ne yapıyor? diye sordum; bana: Amr bin El-As'ı (gaza için) bir tarafa gönderiyorlar, (yukarıda döndü şeklindedir) diye cevap verdiler. Ben, Tanrı elçisi işini bitirin-

ceye kadar bekledim. Tanrı elçisi evine yahut çadırına girdikten sonra katına girmek üzere izin istedim. İzin verildi, katına girerek oturdum. Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) benden: Beni Temim ile aranızda bir şeyler mi oldu? diye sordu. Ben: evet, aramızda bir hâdise oldu, onlar yenildiler, Rebze'den geçerken Beni Temim'den ayrılarak arkada kalan bir koca karıya rasgeldim. O, benden hayvanıma binerek katına getirmemi rica etti, kapınızda bekliyor, dedim. Tanrı elçisi ona katına girmesi için müsaade etti. Koca karı huzura girdi. Ben, Tanrı elçisine: Beni Temim ile iki aramızda Dehna çölünü sınır yap, dediğimde koca karının kabilecilik hamiyeti kaynadı ve yerinden sıçrayıp kalkarak: Ey Tanrı elçisi! sana zararı dokunan kimse nerede bulunmaya mecbur edilmedi? dedi. Ben ona: benim halim bıçağını da kendisiyle beraber getiren keçinin haline benzer, ben bu koca karıyı hayvanıma bindirerek getirdim, onun kendime düşman çıkacağını düşünmedim, halimin, Ad kavmi tarafından gönderilen mümessillerin haline benzemesinden Tanrı'ya sığınırım, dedim. Tanrı elçisi bu sözümü eşittiğinde Ad kavmi tarafından gönderilen mümessillerin hikâyesi nedir? diye sordu. Ben: en iyi bileninden sordun, dedim. O, benden kıssayı anlatmamı istiyordu. Ben de kıssayı şöylece anlattım: Ad kavmi kıtlığa duçar olunca (yağmur duasında bulunmak üzere (Mekke'ye) adamlar göndermişlerdi. Onları Bekir'in evinde mısafir ettiler. Bekir onlara rakı içiriyor ve Ceradetan adlı iki cariyesi şarkılar çağırarak onları eğlendiriyorlardı.

Yağmur duasına giden adam Mihre dağlarına çıktı ve: ben hastamın hastalığına şifa aramak, esirimin fidyesini ödiyerek salıvermek için gelmedim, Ey Rabbim! Ad kavmini âdette gönderdiğin su ile sula, diye dua ettiğinde onun yanından siyah bulutlar geçti, bu bulutlardan: işte al sana! her nesneyi ince kül haline getirecek bulut, bu bulut, Ad kavminden kimseyi sağ bırakmıyacaktır, diye bir ses işitildi. Bu sözleri işiten öteki koca karı bana: Ad kavmi tarafından gönderilen adamlara benzeme, diyordu». Hâris sözüne devam edip: «Ey Tanrı elçisi! bana söylediklerine göre Tanrı onlara işte bu yüzüğün içinden geçecek kadar rüzgâr göndermişti» dedi. Ebu Va'il: bana bu şekilde haber verildi, der. İbn İshak ise kıssayı bize İbn Humeyd'in haber verdiği şekilde nakleder. O, Seleme'den rivayet ederek şöyle diyor: «Ad kavmi kıtlığa tutulduktan sonra yağmur duasında bulunmak üzere Mekke'ye adamlar göndermek hususunu görüştüler ve: Kıl bin Asr, Lukaym bin Hezâl bin Hüzeyl bin Atil bin Zidd bin Ad El-Ekber. Mersed bin Sa'd bin Ufeyr'den mürekkep bir heyet gönderdiler. Mersed islâm dininde idi. fakat o müslümanlığını arkadaşlarından saklıyordu. Bu delegelerden her biri, yanlarında, kendi boylarından bir grup bulunduğu halde yola çıktılar, böylece sayıları 70 i buldu. Adamlar Mekke'ye geldiklerinde Mu'aviye bin Bekir'in evinde konuk oldular. Mu'aviye Harem'in ve Mekke'nin haricinde otururdu; onları evine alarak saygı gösterdi. Çünkü gelenler onun dayıları ve damatları idiler. Mu'aviye'nin kız kardeşi olan Bekir'in kızı

Hüzeyle, Lukaym ile evli idi. Hüzeyle'nin anası Kelhede, El-Hayberî'nin kızıdır, Hüzeyle, Mu'aviye ile bir ana ve babadan doğmuştu. Lakaym'in Hüzeyle'den Amr, Amir ve Umeyr adlarında oğulları olmuştu. Bunlar Mekke'de dayıları Mu'aviye bin Bekir ailesinin katında yaşıyorlardı. Bunlardan yetişen nesiller Ad-ı ulâ (ilk Ad'lar) adiyle anılmıştır. Mu'aviye'nin evine inen heyet onun evinde bir ay kaldı, onlar bu bir ay içinde rakı içiyor, Mu'aviye'nin Ceradetan adiyle anılan iki cariyesi de şarkılar söyliyerek onları eğlendiriyorlardı. Heyet bir ayda Mekke'ye çekilmiş bir ay da Mu'aviye'nin evinde kalmıştı. Onların uzun müddet evinde kalarak eğlenmeleri Mu'aviye'ye zor geldi, halbuki kavimleri onları, katlanmakta oldukları kıtlık belâsından kurtulmak maksadiyle Mekke'ye gidip yağmur duasında bulunmağa memur etmişlerdi. Mu'aviye kendi kendine: dayılarım, damatlarım, mahvoldu, bunlar ise benim evimde eğleniyorlar, bunlar benim konuklarımdır, kendilerine ne gibi bir muamelede bulunacağımı bilmiyorum, memur oldukları yağmur duasına gitmek üzere evimden ayrılmalarını söylemeğe de utanıyorum, söylersem onlar evimde kalmalarını arzu etmediğim düşüncesine kapılabilirler, halbuki arkalarında kalan kavimleri kıtlıktan, susuzluktan mahvolup gidiyor, diye düşündü veyahut buna benzer sözler söyledi. Mu'aviye konuklarının bu halini şarkı söyleyen öteki Ceradetan'a anlattı. Onlar: sen bir şiir inşat et de biz bu şiirleri okuruz, onlar da şiirlerin kim tarafından tertip edilmiş olduğunu bilmezler, bu şiirin

onları harekete getirmesi ümit olunur, dediler. Mu'aviye de onların tavsiyesiyle şiiri söyledi:

Ey Kıl! yazıklar olsun sana! yerinden kalk da Tanrı'dan dile, Tanrı'nın bize bulutlardan yağmur yağdırması ümit olunur. Bu yağmur Ad topraklarını sular. Çünkü Ad kavmi, son derece susamış oldukları için söz söyliyemiyecek bir halde geceyi karşıladılar. Yaşları ilerlemiş olan ihtiyarların ve genç yaşta olanların bu ağır hale dayanabilecekleri ümit edilmez. Onların kadınları hayırlı ve mesut idiler, şimdi ise zorluk ve mihnetler içinde geceyi karşıladılar. Yırtıcı hayvanlar, Ad'ların oklarından korkmadan ve sakınmadan açıkça onların yurtlarına saldırmaktadır. Siz ise burada gündüz ve gece keyif ve safa içindesiniz. Bir kavim tarafından gönderilen heyet arasında, Tanrı sizi en çirkin heyet eyledi. Siz selâm ve dua ile karşılanmayın!

Mu'aviye tarafından tertip edilen bu şiiri öteki iki şarkıcı cariye okudu. Adamlar iki cariye tarafından okunan bu şiiri işittikten sonra birbirlerine: kavmimiz bizi başlarına gelmiş olan şu kıtlık belâsından kurtarmak maksadiyle yağmur duasında bulunmak için göndermişti. Siz yağmur duasında bulunmayı geciktirdiniz. haydi şu Hareme giriniz de kavminiz için yağmur duasında bulununuz, dediler. Mersed bin Sa'd bin Uteyr onlara: Tanrı adına and içerek teyit eylerim ki, yağmur duasında bulunmakla Tanrı size yağmur yağdırmıyacaktır, fakat Peygamberinize itaat ve iman edip tövbe ederseniz yağmur yağacaktır, dedi ve islâm dininde olduğunu açığa vurdu. Mu'aviye bin Bekir'in da-

yısı Cülhüme bu sözleri işitince, onun Hud'un dinini kabul edip iman etmiş olduğunu anladı ve şu şiiri söyledi:

Ey Sa'd'ın babası! sen şeref sahibi ve saygı değer bir kavimdensin, anan da Semud kavmindendir. Biz dünyada yaşadığımız müddetçe sana uyacak ve senin arzunu yerine getirecek değiliz. Sen bizi Refd, Remi, Zedd ve Abud putlarına tapmaktan mı alıkoymak istiyorsun? senin sözünle saygılı ve doğru fikirli olan atalarımızın dinini bırakarak Hud'un dinini kabul edecek değiliz.

Adları geçen bu dört put onların ilâhları idi. Cülhüme bundan sonra Mu'aviye bin Bekir'le onun babası Bekir'e: siz Mersed'i tevkif ediniz ki, bizimle birlikte Mekke'ye dönmesin. Çünkü o Hud'un dinini kabul edip bizim dinimizi bırakmıştır, dedi. Bundan sonra onlar Ad kavmi için yağmur duasında bulunmak üzere Mekke'ye gittiler. Mersed bin Sa'ad da Muaviyenin evinden çıkarak, Tanrı'ya duada bulunmadan önce onların arkalarından yetişti. Mersed Hareme geldikten sonra, Ad'ın mümessilleri de orada duada bulunurken Yüce Tanrı'ya şöyle dua etmeye başladı: «Ey Rabbim! yalnız benim kendi dileğimi kabul eyle, beni Ad kavminin duasından hiç bir şeye karıştırma». Kıl bin Asr, Ad kavmi hayetinin başkanı idi. Ad kavmi mümessilleri «Ey Rabbim! Kıl'a (başkanımızın) dilediklerini ver, bizim senden dilediklerimizi de onu dilediklerí ile birlikte kabul et, diye dua ettiler. Lokman bin Ad onlarla birlikte yağmur duasına gitmeden arkada kalmıştı. O, Ad kavminin ulusu idi. Ad kavmi adam-

ları yağmur dualarını tamamladıktan sonra Mersed: Ey Rabbim! ben ihtiyacım için dilekte bulunmak üzere tek başıma geldim, dileğimi kabul eyle, diye dua etti. Kıl bin Asr (metinde Anz şeklinde) dua ettiği vakit: Ey İlâhımız! Hud hak Peygamber ise, bize yağmur yağdır, çünkü biz mahvolduk, diye Tanrıya yalvardı. Bundan sonra Tanrı, biri beyaz, diğeri kırmızı, üçüncüsü siyah olmak üzere üç bulut yarattı. Bulutlardan: Ey Kıl! kendin ve kavmin için şu bulutlardan birini seç diye bir ses geldi. Kıl: bu bulutlar arasında suyu en çok olanı siyah bulut olduğu için, ben siyah bulutu seçtim! dedi. O sırada hâtif'ten şu ses işitildi: «Sen her şeyi ince kül haline getiren bulutu seçtin, bu bulut Ad kavminden kimseyi sağ bırakmıyacaktır, babaları da oğulları da mahvedecektir, ancak hak dinini kabul etmiş olan Beni Levziyye sağ kalacaktır». Beni Levziyye, Lukayın bin Hezal bin Hüzeyle oğullarındandırlar. Hüzeyle. Bekir'in kızıdır. Onlar dayıları yanında Mekke'de yaşıyorlardı, Ad kavmi topraklarında değildiler. Bunlar, Ad-i Ahire (sonuncu Ad'lar) dır. Ad kavminden sağ kalanlar bunların neslindendir. Rivayet edildiğine göre Tanrı. Kıl bin Asr'ın seçtiği siyah bulutu içindeki felâketle birlikte Ad kavmi üzerine gönderdi. Bu bulutlar Mugis adlı ova tarafından geliyordu. Onlar bu bulutu gördüklerinde sevinerek: işte bu, yağmur yağdıran buluttur, dediler. Tanrı kitabında bu münasebetle şöyle diyor: «Vakta ki onlar azabı, ufukta kendi derelerine doğru gelmekte olan bir bulut halinde gördüler: bu bulut bize yağmur getiriyor, dediler. Hud ise: hayır,

çabuk gelmesini istediğiniz bulut, şiddetli cezayı getiren rüzgârdır, o rüzgâr, Rabbin emriyle her şeyi yok eder, dedi. Onlar hep helâk oldular, evlerinin yığınlarından başka bir şey görülmez» (Ehkaf: 24-25).

Bu bulutta neler bulunduğunu ilk anlıyan bir kadın olmuştur. Rivayete göre bu kadın Ad kavminden olup Mehded adında idi. O, bu bulutun bir rüzgârdan ibaret olduğunu bilmiş, bu hali gördükten sonra bağırarak kendisini kaybetmiş ve yere düşmüştür. Ayıldıktan sonra ondan: Ey Mehded! neler gördün? diye sorduklarında: bir rüzgâr ve bu rüzgârın içinde parlıyan ateş parçaları gördüm, bu bulutun ön tarafında, sürükleyip getiren adamlar vardı, diye cevap vermişti. Yüce Tanrı, kitabında anlattığı gibi, bu azap bulutunu yedi gün, sekiz gece onlara musallat etti. Ayette Hüsum tabiri kullanılıyor ki, devamlı demektir. Bu bulut, Ad kavminden kimseyi bırakmadan hepsini helâk etti. Rivayet edildiğine göre Hud ile ona iman edenler bir ağıla çekilmişlerdi, onlara bu azaptan bir şey isabet etmiyor, tersine bundan haz duyuyorlardı. Yağan taşlar Ad kavmini ise kırıp geçiriyor ve parçalıyordu. Ad kavmi mümessilleri Mekke'den ayrılıp Mu'aviye bin Bekir ile babasının evlerine dönerek oraya indiler. Onlar Mu'aviye'nin evinde iken biri mehtaplı bir gecede devesine binerek yanlarına geldi ve Ad kavminin helâk olduğunu haber verdi. Ondan: oradan ayrıldığın vakit Hud ile ona uyanlar nerede bulunuyorlardı? diye sorduklarında, deniz sahilinde idiler, diye cevap verdi. Onlar ada-

mın bu sözlerine inanmaz gibi bir tavır takınmışlardı. Bekir'in kızı habercinin sözünü işittiğinde: Kâbenin Rabbi adına and içerek doğru söylediğini teyid ederim, dedi. Muaviye bin Bekir'in kardeşi Mesûb bin Yagfir de onların yanında bulunuyordu. Rivayete göre Mekke'de dua ettikleri vakit Mersed bin Sa'd ile Lokman bin Ad ve Kıl bin Asr'a: size bütün istedikleriniz verilmiştir, fakat ebedî hayat sürmek imkânsızdır, ölümden kurtulmak yoktur, denildi. Mersed bin Sa'd: Ey Rabbim! bana iyiliği ve doğruluğu ihsan et, diye dua etti. Ona dilediği verildi. Lokman bin Ad: bana uzun ömür ver, diye dua etti. Ona: kendin için istediğini seç, fakat ebedî hayat sürmek yoktur, ömrünü tayin etmek üzere şu iki şıktan birini seçeceksin: ya yağmurdan başka hiçbir şey ulaşmayan bir dağda bulunan bozumtuk kızıl koyun tezeğinin bakası müddetince, veyahut yedi kartalın ömrü kadar yaşamaktan birini tercih edeceksin, seçtiğin kartal öldükçe biri arkasından diğeri olmak üzere yedi kartal seçersin, denildi. Lokman bu kartalları seçti. İddia edildiğine göre Lokman yedi kartal ömrü kadar uzun ömürlü olmuştur. O, yumurta içinden çıktığı gibi bir kartal yavrusu alıyor, kuvvetli olduğuna göre erkek yavru seçiyordu. Bu kartal öldükten sonra diğerini seçerek yediye kadar böylece hareket etti. İddia edildiğine göre her kartal seksen yıl yaşayordu. Yedinci kartala geldiğinde kardeşinin oğlu: Ey amca! senin ancak şu kartalın ömrü kadar ömrün kaldı, dediğinde Lokman ona: ey kardeşimin oğlu, bu Lübed'dir, cevabında bulundu. Lübed onların dilinde

Dehr (uzun zaman) anlamına gelirdi. (O. sonuncu kartalına bu adı vermişti). Bu kartalın son günleri geldiğinde kartalları dağın tepesinden uçtu iseler de. Lokman'ın Lübed'i yerinden kalkmadı (dağın başında kaldı). Lokman'ın kartalları kaybolmuyorlar, o ancak kartalı tayin ediyordu. Lübed diğer kartallarla birlikte yerinden kalkmayınca Lokman kartalına ne olduğunu anlamak üzere dağa tırmandı. Lokman kendinde zayıflık ve gevşeklik hissetti. Bundan önce kendisinde böyle bir hal görmemişti. Dağın tepesine çıktığında kartalının yere yuvarlanmış olduğunu gördü ve: Ey Lübed yerinden kalk diye seslendi. Lübed yani kartal yerinden kalkmak istedi ise de kalkamadı, kuşun yelekleri soyularak yere yuvarlandı, Lübed de Lokman da öldüler. Kıl bin Asr'a da (metinde daima And şeklinde yanlış basılmıştır): sen de arkadaşların gibi, kendin için bir şey seç, denildiğinde o: ben kavmımın başına gelen hali istemiyorum, dedi. Ona: kavmin helâk oldu, denildiğinde o: ben bundan çekinmem, ben onlardan sonra yaşamak istemem, dedi. Ona da Ad kavmine inen azab indi, o da helâk oldu. Mersed bin Sa'd bin Ufeyr, Ad kavminin helâk olduğunu haber verenin sözlerini işittiğinde şu şiiri söyledi:

Ad kavmi, Tanrı tarafından gönderilen Peygamberlerine isyan ettikleri için, susuzluktan bitap bir halde geceyi karşıladılar. Gök onlara az olsa bile yağmur yağdırmadı. Yağmur duası için göndermiş oldukları heyet bir ay yol yürüdü, arkasından susuzluk veren ve yağmur yağdırmayan bulut geldi. Bu onların Tanrı'yı inkâr edip aşikâr bir surette

kâfir olmalarının cezasıdır. İnen azab Ad kavmini ve eserlerini ortadan kaldırdı. Yüce Tanrı'nın, onların rüyalarında gördüklerini boşa çıkarmış olduğunu görmedin mi? Çünkü onların kalbleri çöl ve sahra gibi boştur, onlar ilâhi ve hakikat olan haberleri işitmekten çekindiler. Onlara vaız ve nasihat tesir etmediği gibi azgınlıktan onları kurtarmadı. Kendim ve iki kızımla çocuk doğuran cariyem Peygamberimiz Hud'a feda olsun. O, kalbler zulme alışmış ve hiç birşey tesir etmiyecek bir halde sertleşmişken ve aydınlığın ortadan kalkmış olduğu bir zamanda geldi. Biz Samud'a ve onunla yüz yüze bulunan Sada ve Heba putlarına tapardık. Ona (Hud'a) iman edenler doğru yolu gördüler, onu yalanlayanlar azgınlık içinde kaldılar. Ben, gece karanlığı bastığı vakit Hud ailesine ve onun kardeşlerine kavuşacağım.

Diğer bir rivayete göre o zaman Ad kavminin başkanı El-Helecan isminde biri idi. Bana El-Velid bin Abbas söyledi, ona ve arkadaşlarına babası söylemiş, babası bu haberi İsmail bin Ayyaş'tan, o Muhammed bin İshak'tan rivayet eder: azap rüzgârı ovadan gözüktüğü zaman yedi grup: ovanın ağzında duran rüzgârın esmesine mâni olalım diye konuştular. Bu gruplar arasında El-Helecan da bulunuyordu. Fakat rüzgâr biri arkasından diğeri olmak üzere onları götürerek yere atıyor, boyunlarını param parça ediyordu ki, Yüce Tanrı kitabında şöyle der: «... onları o gün görseydin, sanki içi boş hurma kökleri gibi yere serilmiş bir halde ölü bulurdun» (Hakâ: 7). Bu azabtan ancak

bir dağın kenarına sığınarak El-Helecan kurtuldu, rüzgâı onu sarsıyor, o da titriyordu. Bundan sonra El-Helecan şu beyıtleri söyledı:

Ancak El-Helecan kendisi sağ kaldı. Gecesi beni korkutan gündüzün şiddetinden vay senin haline! O günün saldırması ve ayaklariyle ezmesi devamlı ve sabit idi. Bu hal kendi başına gelmemiş olsaydı, haberini araştırarak bilmeye çalışırdım.

Hud ona: Ey El-Helecan müslüman ol kurtulursun, demişti. O: müslüman olursam, Rabbinin katında benim için ne var? diye sorduğunda Hud: cennet var, cevabında bulundu. El-Helecan: bu bulutraki buhti cinsinden develere benziyenler kimlerdir? diye sorduğunda Hud: onlar Rabbimin melekleridir, dedi. El-Helecan müslüman olduğum takdirde Rabbin beni onlardan korur mu? diye sorduğunda Hud: sen kendi askerinden korunmayan hükümdar gördüğün var mı? cevabında bulundu. El-Helecan: Rabbin bunları bana verse dahi müslüman olamam, diye mukabele etti. Bundan sonra azap rüzgârı gelerek onu da diğerleri gibı yok etti, veyahut buna benzer sözler söyledi. Ebu Ca'fer (Taberî) şöyle diyor: Yüce Tanrı, El-Helecan'ı helâk etti. Ad Kavminden bir kısmı azaptan kurtulmuştu. Tanrı onları da sonradan yok etti. Hud ile ona iman edenler kurtuldular. Rivayete göre Hud 150 yıl yaşamıştır. Bana Muhammed bin Hüseyin söyledi, ona ve arkadaşlarına Ahmed bin El-Mufazzal, onlara da Süddî'den naklen Esbat şunu söylemiştir: «Süddî: Tanrı Ad kavmine kendi kardeşlerin olan Hud'u Peygamber olarak gönderdi,

Hud onlara: Ey kavmim! Tanrı'ya ibadet ediniz sizin bir Tanrı'dan başka ilâhınız yoktur, ayetini açıklarken şöyle demiştir: Tanrı Ad kavmini imana çağırmak üzere Hud'u gönderdi, Hud onlara vaız ve nasihatlerde bulundu». Süddî Kur'an'da hikâye edilen kıssaları naklettikten sonra sözüne devam edip şöyle der: onlar Hud'u yalanladılar ve kâfir oldular. Hud'dan azap gelmesini istediler. Hud onlara: bilgi ancak Tanrı'ya aittir, ben, neyi bildirmek üzere gönderildiysem, size ancak onu bildiriyorum, cevabında bulundu. Âd kavmi kâfir oldukları için yağmurların arkası kesildi, Kıtlığa tutularak çok zor durumla karşılaştılar. Çünkü Hud onlar hakkında bedduada bulunduktan sonra Yüce Tanrı akim, yani ağaç ve nebatları aşılamayan rüzgârlar gönderdi. Onlar bulutu gördüklerinde: işte bu bulut yağmur yağdıran buluttur, dediler. Fakat, bulut, semtlerine yaklaştığında, rüzgârın develerle kişileri yer ile gök arasında uçurmakta olduğunu gördüler. Bunun üzerine hemen evlerine koştular, fakat rüzgâr arkalarından evlerine girerek onları imha ettikten sonra evlerinden uçurtup çıkarttı. İmha işi uğursuz bir günde başlarına geldi. Bu rüzgâr, dokunduğu her şeyi parçalayarak yedi gün sekiz gece devam etti. Rüzgâr onları evlerinden dışarıya attıktan sonra Yüce Tanrı şöyle dedi: Onların üzerine, uğursuzluğu devamlı olan bir günde şiddetli ve soğuk rüzgâr gönderdik. Rüzgâr onları, sanki dibinden koparılmış hurma kökleri gibi kaldırıp çarpıyordu... (Kamer: 10). Tanrı, onları imha ettikten sonra üzerlerine siyah kuşlar gönderdi.

Bu kuşlar onların lâşelerini yerlerden alarak denize attılar. Yüce Tanrı onların bu halini: «Sabahleyin onların barınaklarından bir şey gözükmüyordu» diye anlatır. Bugün hariç olmak üzere, rüzgârlar daima muayyen bir ölçüde eserdi. Bu gün ise rüzgâr kendisini idareye memur olan meleklere isyan edip galebe çaldı, bundan dolayı melekler rüzgârların ne gibi bir ölçüde estiğini bilmediler. Yüce Tanrı bu hususta şöyle der: «Âd kavmi gürültülü ve şiddetlı kasırga ile mahvedildi....» (Hakkâ: 6).

Bana Muhammed bin Sehl bin Asker söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Abdülkerim. ona da Abdüssamed şunu söylemiştir: «Ben, Vehb'in şu sözleri söylediğini işittim: Yüce Tanrı rüzgârları musallat etmek suretiyle Âd kavmini mahvettiği vakit, rüzgâr büyük ağaçları kökleri ile birlikte yerinden koparıp atıyor, üzerlerine evlerini yıkıyordu. rüzgârın uçurduğu her ev dağlara çarparak parçalanıyordu. Böylece bütün Âd kavmı helâk oldu».

Semud kavmine gelince onlar Rablerine isyan edip kâfir oldular ve yer yüzünü ifsat ettiler. Yüce Tanrı onları irşad ederek imana ve yalnız bir Tanrı'ya ibadete çağırmak üzere Salih'i gönderdi. Salih'in nesebi Salih bin Ubeyd bin Esef bin Masih bin Ubeyd bin Hadir bin Semud bın Casir bin Erem bin Sam bin Nuh'tur. Diğer bir rivayete göre onun nesebi: Salih bin Kemaşec bin Esef bin İrem bin Semud bin Casir bin İrem bin Sam bin Nuh'tur. Salih imana çağırdığında onlar şöyle cevap verdiler: «Ey Salih! sen bundan önce aramızda kendisinden

hayır beklenen bir kimse idin. Babalarımızın taptığı ilâhlara tapmaktan bizi men mi ediyorsun? İmana çağırdığın nesnelerin doğruluğunda biz büyük bir tereddüt ve şüphe içindeyiz« (Hud: 63). Yüce Tanrı, Hud kavmini uzun ömürlü etmişti. Onlar El Hicr'de yaşarlardı. Burası vâdi ül-Kur'ada, Hicaz ile Şam arasındadır. Salih, devamlı surette onları Tanrı'ya imana çağırdı, onların isyan ve inadlarına bakmadı, fakat Salih'in bu daveti onlara hiç tesir etmiyor, aksine, bu daveti kabulden uzaklaştırıyordu. Onlar. inadları yüzünden ve Salih'in daveti de uzun sürdükten sonra: Tanrı'nın Peygamberi olduğun doğru ise, sen bize bir mucize göster, dediler. Onların halleri bize Hasan bin Yahya'nın söylediği gibi oldu. O, bu haberi Abdürrazzak'tan o, İsra'il'den, o, Abdülâziz bin Rüfeyi'den, o da Ebu Et-Tufayl'den şöyle nakleder: «Semud kavmi Salih'e: sözün doğru ise sen bize bir mucize göster, dediler. Salih onlara: kayaya çıkınız, dedi. Üzerine çıktıklarında kayada çocuk doğuran kadınlarda görülen hareketlere benzer ağrı ve buru tutma hali görüldü. Bundan sonra kaya açıldı ve ortasından bir deve çıktı. Bunun üzerine Salih: işte bu hayvan Tanrı'nın devesi olup, sizin için bir işaret ve delildir. Ona dokunmayın, kendi haline bırakın, o, Tanrı'nın yarattığı yerin üzerinde dolaşarak yesin, ona dokunursanız şiddetli cezaya çarpılacaksınız, deve, su içmek üzere belli bir günde suyun başına gelecek, yine siz de belli bir günde su almak üzere geleceksiniz, dedi. Devenin bu hali usandırınca, onu tutup kestiler. Hâdiseden sonra Salih onlara: siz yurdunuzda

kalarak nimetlerden üç gün faydalanınız, bu vaad doğrudur. yalandan uzaktır, dedi». Abdülâziz bu haberin kendisine başka biri tarafından şöyle nakledildiğini söyler: «Salih onlara: cezanın işareti, yüzlerinizin yarın sabahleyin kırmızı, öbür gün sarı üçüncü gün siyah bir şekil almasıdır, dedi. Nihayet azabın alâmeti gözüktü, bunun üzerine onlar âdette ölürlerse sürülen hanutu sürünerek ölüm hazırlığını görmeğe başladılar». Bize Kasım söyledi, onlara Hüseyin söylemiş, o Haccac'dan, o da Ebu Bekir'den, o, Ebu Bekir bin Abdurrahman'dan, o, İbn Havşeb'den, o Amr bin Harice'den şunu rivayet eder: «Biz Amr'dan, Semud vakasını anlatmasını istedik. O, Semud kavmi hakkında Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) işittiğimi size anlatacağım, diyerek şunu söyledi: Salih Semud kavmine Peygamber olarak gönderilmişti. Yüce Tanrı onları o derece uzun ömürlü kılmıştı ki, onlar kerpiçten ev yapar, zaman geçmekle evi yıkıldıktan sonra da sahibi yaşardı. Bunun üzerine onlar dağlardaki kayaları yontarak geniş evler yaptılar. Onlar bolluk içinde yaşarlardı. Salih'e: Ey Salih! Rabbine dua et de, senin. kendisinin Peygamberi olduğunu ispat edecek bir harika yaratsın, dediler. Salih Tanrı'ya dua etti. Tanrı onun duasiyle (kayadan) bir deve çıkardı. Deve muayyen bir günde sudan içer, Semud kavmi de muayyen bir günde sudan istifade eder, devenin suya geleceği gün deveden ve sudan uzaklaşırlardı. Deveyi sağarak onun sütüyle bütün kap ve çömleklerini doldururlardı. Bundan sonra Yüce ve Ulu Tanrı Salih'e, kavminin yakın bir

zamanda deveyi keseceklerini vahiyle bildirdi. Salih bunu onlara söylediğinde ahali: Biz deveyi kesecek değiliz, dediler. Salih: kendileriniz kesmediğiniz takdirde yakın bir zamanda deveyi öldürecek biri doğabilir. dedi. Onlar doğacak bu çocuğun işaretlerini bize söyle. Tanrı adına and içer ve onu bularak öldürürüz. dediler. Salih: deveyi öldürecek çocuk kumral, gök, al ve kırmızı renkte olur. cevabında bulundu. Şehirde aziz ve nüfuzlu iki ihtiyar vardı. Birinin oğlu olup şehirde ona uygun bir genç bulamıyordu. Bu iki saygı değer ihtiyar bir toplantıda buluştular. Kızın babası gencin babasından: oğlunu neden evlendirmiyorsun? diye sordu; o: şerefte ve asalette oğluma denk bir kız bulamıyorum, diye cevap verdi. Kızın babası: benim kızım senin oğluna uygundur, kızımı senin oğlunla evlendireceğim, dediğinde ötekisi oğlunu bu kızla evlendirdi. Bunlardan Salih'in tavsif ettiği çocuk dünyaya geldi. Şehirde, fesatla meşgul olup ıslaha çalışmayan sekiz kişi vardı. Salih ahaliye: deveyi sizden doğacak biri öldürür, diye söyledikten sonra, onlar Salih'in tarif ettiği çocuğu araştırıp bulmak üzere sekiz ebe kadın seçtiler ve yanlarına zabıta memurları kattılar. Bunlar şehirde dolaşır, çocuk doğurmakta olan bir kadın gördüklerinde, doğan çocuk erkek ise onu öldürür, kız doğarsa sağ bırakırlardı. Salih'in tarif etmiş olduğu çocuk doğduğunda ebe kadınlar: Tanrı elçisi Salih'in tarif ettiği çocuk işte budur diye seslendiler. Zabıta memurları çocuğu alıp götürmek istediklerinde büyük babası buna mâni oldu ve: Salih bu çocuğu isterse, biz kendi-

miz öldürürüz, dediler. Bu, çocukların en kötüsü olup, başka çocukların bir haftada büyüdüğünü bir günde, bir ayda büyüdüğünü bir haftada, bir yılda büyüdüğünü bir ayda büyüyordu. (Bir gün), yer yüzünde fesatla meşgul olan öteki sekiz kişi bir araya toplandıkta, öteki iki ihtiyar da aralarında bulunuyordu. Bunlar Salih'ten, ayrı bir hususiyetinden ve babalarının şerefinden dolayı bu genci de kendilerine katmasını istediler. Böylece sayıları dokuzu buldu. Salih (A. m.) geceleri şehirde geçirmiyerek kendisine nispet edilen (Salih mescidi) adlı mescitte kalıyordu. Sabahleyin şehre dönerek onlara vaiz ve nasihat ederdi. Karanlık bastığında mescidine gelir, geceyi orada geçirirdi. İbn Cüreyc bu konu üzerine Haccac'a şunu söylemiştir: Salih kavmine: yakında bir çocuk doğacak, bu çocuk sizin mahvınıza sebep olacaktır, dedi. Kavmı ona: bize ne emrediyorsunuz? dediler. Salih: doğacak çocukların öldürülmesini emrediyorum, dediği vakit onlar bir çocuk hariç olmak üzere bütün çocukları öldürdüler: bu çocuk büyüdükten sonra başkaları: çocuklarımızı öldürmemiş olsaydın, bizim de her birimizin bu genç gibi oğullarımız olurdu, çocuklarımızı Salih öldürttü, diye konuştular. Bundan sonra Salih'i öldürmek üzere istişarede bulundular. Sefere çıkacağımız gibi hareket edelim, halk bizim sefere çıktığımızı gözleriyle görür ve bizi seferde sayar, diye aralarında Salih'in öldürülmesini kararlaştırdıktan sonra şehirden çıkarak bir kayanın altında saklandılar ve: saklandığımız yerden çıkarak Salih'i mescidi yanında öldürürüz, diye oradan

geçmesini beklemeğe başladılar. Yüce Tanrı kayayı onların üzerine yıktı, onların hepsi de param parça oldu. Onların bu kararından haberdar olanlardan bazıları neticeyi anlamak üzere şehirden çıktılarında, onları parçalanmış bir halde buldular ve feryad ederek şehre dönüp: Ey Tanrı kulları! Salih çocuklarımızı öldürmekle kanaatlenmedi, bunları da öldürdü, diye bağırdılar. Bunun üzerine şehir halkı hep birlikte deveyi öldürmeye karar verdiler. Fakat öteki on kişiden onuncularının oğlundan başkası deveyi öldürmeye yanaşmadı». Ebu Ca'fer, başka rivaeytleri bırakıp tekrar Tanrı elçisinin sözlerini hikâyeye başlıyacağını bildirerek şöyle diyor: Semud kavmi Salihe karşı hiyleye başvurmaya karar vererek harekete geçtiler ve bir mağaraya geldiler. Aralarından sekiz tanesi bu mağaraya saklandı: Salih yanımıza çıkarsa, onu öldürür, bundan, sonra ailesi yanına giderek onların üzerine de saldırırız, dediler. Fakat Tanrı'nın emriyle yer onların üzerine kapandı, böylece mahvoldular. Ebu Ca'fer diyor ki: kötü maksat güdenler devenin yanına geldiler. Deve o zaman havuz başında ayakta duruyordu. Elebaşıları aralarından birine, yanına git de devenin sinirlerini kes, diye emretti. Memur edilen adam devenin yanına geldiğinde bu işi gözüne kestiremedi, işi büyük gördü ve cesareti kırılarak geri döndü. Şâkı diğer birini gönderdi ise de o da bu işe cesaret edemeden geri döndü. Şâkı kimi gönderdi ise hiç biri devenin sinirlerini kesmeye cesaret edemedi. Nihayet şâki kendisi yanına gelerek sinirlerini kesti, hayvan hemen yere yuvarlanarak

deprenmeye başladı. Aralarından biri Salih'in katına gelerek: çabuk yetiş, devenin sinirlerini kestiler, diye haber verdi. Salih çarçabuk devenin yanına geldi, şâki'ler onu karşılayarak özür dilemeğe başladılar ve: Ey Tanrı elçisi! devenin sinirlerini filân kesti, biz suçlu değiliz, dediler. Salih: gidip bakın, yavrusunun arkasından yetişmeye çalışın, arkasından yetişebilirseniz, Tanrı'nın üzerinizden azabını defetmesi ümit olunur, dedi. Bu emir üzerine onlar yavruyu aramaya koyuldular. Yavru annesini azaplar içinde görünce El-kare adında bir dağa gelerek üzerine çıktı. Buzağıyı arayanlar, onu yakalamak üzere dağa çıkmak istediler, dağ Tanrı'nın emriyle göğe yükseldi, kuşların yetişemiyceği bir hale geldi. Salih köye girince yavrunun ağladığını, yaşlarının aktığını gördü, bundan sonra yavru yüzünü Salih'e doğru çevirdi ve şiddetli bir sesle arka arkaya üç defa böğürdü. Bunun üzerine Salih kavmine: yavrunun her böğürmesi bir günü anlatır, siz nimetlerden faydalanarak üç gün yurdunuzda yaşayınız, bu vaad yalandan uzak ve katî bir vaaddır, azabın belgisi şudur: sabahları bugün yüzünüz sarı renkte, yarın kızıl, üçüncü gün siyah renkte olduğu halde karşılayacaksınız, dedi. Ertesi gün sabehleyin yataklarından kalktıklarında küçük ve büyük, kadın, erkek hepsinin yüzü safran sürülmüş gibi sararmıştı. Akşam olduğunda hepsi de: tâyin edilen müddetten bir günü geçti, diye bağrıştılar. İkinci gün sabahleyin yataklarından kalktıklarında yüzleri kan sürülmüş gibi kıpkırmızı idi. Bu hali görünce bağırıp ağladılar. Akşam olduğunda tâyin edilen müddetin

iki günü geçmiş bulunuyordu. Azab yaklaşmıştı. Üçüncü günün sabahında uykularından kalktıklarında yüzleri zift ve karasakızla sıvanmış gibi simsiyah idi. Onlar birbirlerine: vaad edilen azab geldi, hazır olunuz, diye bağrıştılar. Kefenlendiler, yahut süründüler. Hanutları azday ile acı ottan, kefenleri de ince deriden ibaretti. Bundan sonra kendilerini yere attılar, onlar alçaklık göstererek ve korkarak yüzlerini göğe ve yere yöneltip azabı beklemeğe başladılar, fakat bunun gökten mi, yerden mi geleceğini bilmiyorlardı. Dördüncü günün sabahında gökten bir avaz işitildi, bu avaz her türlü gök gürültüsünü ve yer yüzünde mevcut her nesnenin ses ve avazını kendisinde toplamıştı. Bu dehşetli avazın tesiriyle onların kalbleri ve göğüsleri parçalandı, hepsi diz çöküp oturmuş vaziyette kendi yurtlarında mahvoldular.

Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin söylemiş, onlara da İbn Cüreyc'den nakleden Haccac şunu rivayet etmiştir: «Bana haber verdiklerine göre Semud kavmi avazın tesiriyle helâk olduğunda, bir kimse hariç olmak üzere, onlardan doğu ile batı arasında bulunan herkes mahvoldu. O adam haremde bulunduğu için Tanrı onu bu azaptan korumuştur. Rivayete göre Peygamberden bu kurtulan kişinin kim olduğu sorulduğunda o: Ebu Rigal diye cevap vermiştir. Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) Semud kavminin yaşadığı köy geldiğinde yanında bulunanlara: kimse onların köylerine girmesin, sularından içmesin, diye emir verdi. Deve yavrusunun El-Kare dağına çık-

tığı yolu da gösterdi». İbn Cüreyc, bana Ukbe söyledi, der. O, Abdullah bin Dinar'dan, o da İbn Ömer'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) Semud kavmine ait köylere geldiğinde: Tanrı'nın azabına uğrayan bu kimselerin köylerine ancak ağlıyarak giriniz, ağlamadığınız takdirde girmeyiniz, çünkü onların katlandığı azaba sizin de katlanmanız mümkündür, buyurdu». İbn Cüreyc Cabir bin Abdullah'ın kendisine şunu söylemiş olduğunu zikreder: Tanrı elçisi El-Hicr'e geldiğinde, Tanrı'ya hamd ve senada bulunduktan sonra şöyle dedi: Peygamberinizden mucizeler istemeyiniz. İşte Semud kavminden olan bu kimseler, Peygamberleri Salih'ten mucize istediler, Tanrı bir harika olarak onlara deve gönderdi, deve işte şu iki dağın arkasından gelerek su içtikten sonra yine şu iki dağın arasından çekilip gidiyordu. Deve suya geldiği gün Semud kavminin sularından içiyordu». Bana İsma'il bin El-Mütevekkil El-Eşca'î söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammmed bin kesir, onlara da Abdullah bin Vakil söylemiş, o. Abdullah bin Osman bin Hüseym'den, o da Ebu Et-Tufeyl'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) Tebuk gazasına gittiği vakit El-Hicr'e indi ve orada iken şu hutbesini söyledi: Ey ahali! Peygamberinizden mucize ve harikalar izhar etmesini istemeyiniz; Salih, Peygamber olarak bu kavme gönderilmişti, onlar, Peygamberleri Salih'ten kendilerine bir harika izhar etmesini istediler, Yüce ve adı kutlu olan Tanrı bir harika olarak onlara deve gönderdi. Deve suya geldiği gün şu iki dağın ara-

sından çıkarak geliyor, Semud kavminin sularından içiyor, Semud kavmi suya geldikleri vakit kendileri için gereken suyu tedarik ederler, deve suya geldiği gün pınarlardan tedarik etmekte oldukları su yerine deveyi sağarak onun sütünden faydalanırlardı. Onlar Tanrı'ya isyan edip onun emri hilâfına devenin sinirlerini kestiler. Bunun üzerine Tanrı onlara, üç gün sonra cezaya çarpılacaklarını bildirdi. Bu, Tanrı'nın katî olan bir vâdi idi. Tanrı, onların yer yüzünün batı ve doğu taraflarında yaşıyanlardan hepsini de mahvetti. Ancak (haremde iken herkesin emniyet içinde bulunması icabettiği için) haremde bulunan tek bir kişiyi sağ bıraktı. Hutbeyi dinleyenler: Ey Tanrı elçisi! Kurtulan kimdi? Diye sorduklarında o: Ebu Rigal'dir, cevabında bulundu». Tevrat ehline gelince onlar da Âd, Semud, Hud ve Salih adlarının Tevrat'a alınmamış olduğunu zikrederler. Araplara gelince, bu adlar onlar arasında gerek cahiliyet ve gerek islâmiyet çağında İbrahim ile kavmi derecesinde meşhur olmuş ve tanınmıştır. Ebu Ca'fer diyor ki: eseri, konusiyle ilgili olmayan şeylerle uzatmak korkusu olmadığı takdirde, Âd ve Semud ve umumiyetle onların akibetleri hakkında cahiliyet şairleri tarafından söylenen şiirlerden bazılarını anardım. Bu şiirler, bizim burada söylediklerimizin hilâfına sarfedilen sözlerin doğru olmadığını, bu kavimlerin Araplar arasında pek tanınmış olduklarını ve burada andıklarımızın doğruluğunu ispat ederdi. İlim mensuplarından bazıları Salih (A. m.) in 58 yaşında iken Mekke'de ölmüş ve kavmı arasında 20 yıl yaşamış olduğunu zikrederler. Ebu Ca'fer bundan sonra Tanrı'nın dostu İbrahim (A.m.) hakkında bilgi vermeye başlıyor.

Tanrı dostu İbrahim (A. m.) ve onun çağında yaşayan Acem Hükümdarları

Yukarıda, İbrahim ile Nuh arasında geçip giden ataları ve bundan önceki yılların nesep ve tarihini anmıştık. Şimdi İbrahim'in nesebini anlatacağız. Onun şeceresi: İbrahim bin Tareh bin Nahur bin Sarug, bin Argua bin Faleg bin Abir bin Salih bin Arfehşed bin Sam bin Nuh'tur. Onun nerede yaşadığı ve nerede doğduğu hakkındaki sözler muhteliftir. Bazıları Sevad topraklarında Babil'de doğmuş olduğunu; bazıları, Sevad ülkesinde, Kûşa'da, diğer bir kitle ise Zevabi bölgesinde, Kesker sınırında El Verka'da doğduğunu söylerler. Bundan sonra babası onu, Kûşa'da Nemrud'un yaşamakta olduğu yere götürmüştür. Bazı kimseler de İbrahim'in Haran'da doğduğunu ve babası Tareh tarafından Babil'e götürüldüğünü söylerler. Bizden önce geçip giden ilim mensuplarının hepsi de, İbrahim'in Nemrud bin Köş zamanında doğduğunu zikrederler. Haber nakledenlerin hepsi de Nemrud'un, Ejdehak'ın valisi olduğunu söylerler. Bazıları İbrahim'in Ejdehak ile Babil topraklarında ve onun çevresinde yaşayan halka Peygamber olarak gönderilmiş olduğunu iddia ederler. Fakat bizden önce geçip giden bilginlerden bir kısmına göre Nemrud, kendi başına müstakil bir hükümdar olup, hakiki adı Zurhi bin Tahmasfan idi. Bize İbn Humeyd söyledi. Ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da, doğrusunu Tanrı bilir, bana söylediklerine göre, kaydiyle İbn İshak şunu söylemiştir: «Azer, Sevad'daki Kûsa ahalisindendi. Bu çağda günahkâr Nemrud doğuda hü-

kümdar olup, El-Hasır adını taşırdı. İddia edildiğine göre, yeryüzünün doğu ve batı tarafları hep onun idare ve mülkünde idi. O, Babil'de otururdu. İbn İshak'a göre Nemrud kendisi ve ondan önce onun mensup olduğu kavim Farslardan evvel doğuda hükümet sürmüşlerdir. Söylendiğine göre biri Nemrud bin Argu, diğerleri Zülkarneyn, üçüncüsü de Süleyman olmak üzere ancak üç hükümdarın hükümet sürdüğü çağlarda, yeryüzünde yaşayan kavimlerin bir hükümdar idaresinde toplanmaları mümkün olabilmiştir. Bazı kimseler, Zahhâk'la Nemrud aynı şahıstır, derler. Bana Hişam bin Muhammed'den aşağıdaki haberi naklettiler; onun, doğrusunu Tanrı bilir, kaydiyle bize söylediğine göre: «Zahhâk, Nemrud'un kendisidir, Tanrı'nın dostu İbrahim onun zamanında doğmuştur, İbrahim'i ateşte yakmak isteyen de odur». Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Esbat söylemiş, o, Süddî'nin İbn Salih ve İbn Malik yoliyle İbn Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoliyle de İbn Mes'ud'dan ve Tanrı elçisinin sahabelerinden bir kitleden rivayet ettiği haberleri sırasında şunu da nakletmiş olduğunu anar: «İlk önce dünyanın doğu ve batısında hükümet sürmüş olan hükümdar Nemrud bin Ken'an bin Köş bin Sam bin Nuh'tur. Bütün yer yüzünde hükümet sürmüş olan hükümdarlar dört tane olup adları: Nemrud, Süleyman bin Davud, Zülkarneyn ve Buhtunnasar'dır, bunlardan ikisi kâfirdir». Bana İbn İshak'a ulaşan senediyle İbn Humeyd söyledi, o, Seleme'den o da İbn İshak'tan şunu nakle-

der: Yüce ve kudretli Tanrı, dostu İbrahim'i delil ve harikalarla teyit edip, kavmine ve kullarına Peygamber olarak göndermek istediğinde, müneccimler Nemrud'un katına geldiler. İbrahim ile Nuh'un (her ikisine de Tanrı'nın selâmları olsun) devirleri arasında İbrahim'den önce ancak Hud ile Salih Peygamber olarak gönderilmişti. İbrahim'in Peygamber olarak gönderilme zamanı yaklaştığı vakit Nemrud'un katına gelen müneccimler: biz nücum ilminin yardımiyle senin işte şu köyünde, şu yılın şu ayında İbrahim adında bir çocuğun doğacağını biliyoruz, o, kavmini dinlerden ayıracak, putları kıracaktır, diye haber verdiler. Müneccimlerin haber verdikleri yıl geldiğinde, Nemrud adamlar göndererek köyünde hamile olan her kadını celbettirdi ve onları nezaret altında hapsettirdi. Ancak, İbrahim'in anasının gebeliği belli olmadığı için, onu hapsettirmedi. Rivayete göre İbrahimin anası genç yaşında bir kadın olduğundan gebeliği belli olmuyordu. Nemrud, müneccimlerin haber verdiği muayyen yılın muayyen ayında doğan erkek çocukların hepsini de öldürttü. İbrahim'in anası doğum vakti gelerek ıstırap çekmeğe başladığında, geceleyin evinden çıkarak bir mağaraya geldi ve orada çocuğunu doğurdu, yani doğan çocuk için ne yapmak gerekirse onu yaptıktan sonra, mağarayı kapatarak evine döndü. Anası mağaraya gelerek İbrahim'i yokluyor, onun sıhhatte ve baş parmağını emmekte olduğunu görüyordu». Müellif, doğrusunu Tanrı bilir ve iddia edildiğine göre, kaydiyle şunu nakleder: Yüce Tanrı, İbrahim'in gıdasını baş par-

mağını emmesiyle temin ettiriyordu. İddia edildiğine göre Azer (yani İbrahim'in babası) İbrahim'in anasından gebeliği hakkında soruşturduğunda, o; ben bir erkek çocuk doğurmuştum, fakat öldü diye cevap vermiş, Azer de onun sözüne inanmıştır. Anlattıklarına göre İbrahim bir günde başkalarının bir ayda, bir ayda diğerlerinin bir yılda büyüdükleri kadar büyüyordu. İbrahim mağarada ancak 15 ay kaldı. Bundan sonra anasına: beni mağaradan çıkar da bakayım, dedi. Anası onu karanlık bastıktan sonra mağaradan çıkardı. İbrahim etrafına baktı, göklerin ve yerin yaradılışı keyfiyetini düşündü ve: beni yaradan, bana rızk veren, beni yediren ve içiren Rabbimdir, benim ondan başka ilâhım yoktur. dedi. Bundan sonra göğe baktı, gökte bir yıldız gördü ve; benim Rabbim işte bu yıldızdır, dedi. İbrahim gözünü ondan ayırmayarak, kayboluncaya kadar yıldızı takip etti. İbrahim, yıldıza battıktan sonra: ben kaybolan nesneleri sevmem, dedi. Bundan sonra ay doğdu. İbrahim ayın aydınlığını gördüğünde: benim Rabbim işte budur, dedi. Ayı batıncaya kadar takip etti. Ay battıktan sonra: Rabbim kendisi beni irşad etmezse, ben azgınlardan olurum dedi. Gün aydınlanarak güneş doğdu. İbrahim güneşin büyüklüğünü, parlaklığını ve onun gördüğü her yıldızdan daha parlak ve büyük olduğunu gördüğünde: işte benim Rabbım budur, bu hepsinden de büyüktür, dedi. Güneş battıktan sonra İbrahim: ben gökleri ve yeri yoktan var eden Yüce Tanrı'ya ve hak dine doğru hulûsla yüzümü çevirdim, ben hiçbir vakit ona ortak katanlardan

olmam, dedi. Bundan sonra İbrahim, babası Azer'in yanına döndü. İbrahim Tanrı'yı tanıdı ve kavminin dininden bezdi. Fakat bunu kavmine bildirmedi. Babası Azer'e, kendisinin onun oğlu olduğunu bildirdi. Anası da babasına oğlu olduğunu ve onu Nemrud'dan nasıl korumuş olduğunu açıkladı. Azer bundan dolayı çok sevindi. Azer, kavminin tapmakta oldukları putları yapar ve bunları götürüp satmak üzere İbrahim'e verirdi. Söylediklerine göre İbrahim bu putları satarken: faydaları da zararları da dokunmayan bu putları satın alan var mı? diye seslenir, kimse almazdı. İbrahim pazarda alan olmayınca putları bir ırmağın kenarına götürür, baş aşağı suya sokar, kavminin putlara tapmasını alaya almak ve onların azgınlıklarını istihfaf etmek maksadiyle içiniz, derdi. İbrahim'in putları hakir saydığı hakkındaki haber kavmi ve köy ahalisi arasında yayıldı. Fakat bu haber henüz Nemrud'un kulağına varmamıştı. İbrahim, kendi kavminin dininde olmadığını bildirmek, Tanrı'nın emrini açığa vurmak ve Tanrı'ya ibadete çağırmak zamanı geldiğinde; yıldıza baktıktan sonra: ben hastayım, diye kendisini vebaya tutulmuş gibi gösterdi. Yüce Tanrı onun bu halini kitabında: onlar bunun üzerine (hastalığının sirayet etmesinden korkarak) İbrahim'in yanından uzaklaştılar, cümlesiyle anmaktadır. Kavmi İbrahim'in bu sözünü işitmekle onun yanından kaçıyordu. İbrahim'in bundan maksadı, halkı kendi yanından uzaklaştırdıktan sonra putlarına bir şeyler yapmaktı. Kavmi yanından uzaklaştırdıktan sonra, Tanrı'ya ibadeti bırakarak, tap-

makta oldukları putların yanına geldi. Onları hakir düşürmek ve onlarla alay etmek maksadiyle putlara yemekler takdim etti ve onlara: yemiyecek misiniz, yiyin, niçin konuşmuyorsunuz? dedi.» İbni İshak'tan başkasının rivayetini bana Musa bin Harun nakletti. Musa bu haberi Amr bin Hammad'dan, o ve arkadaşları Esbat yoliyle Süddî'den naklederler. Süddî, Ebu Salih ve Ebu Malik yoliyle İbn Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoliyle da İbn Mes'ud ile Tanrı elçisi'nin (ona salâvat ve selâmlar olsun) sahabelerinden rivayet ettiği haberinde şöyle diyor: «Nemrud ile İbrahim hâdisesi şöyle başladı: Nemrud'un üzerinde bir yıldız parladı bu yıldız o derece parlaktı ki, ay ile güneşin aydınlıklarını bile görünmez bir hale getiriyordu. Hâdise Nemrud'u çok korkuttu. Bunun üzerine sihirbaz, kâhin, falcı ve iz ilminde usta olanları çağırttı. Onlardan: bu hâdisenin iç yüzü nedir? diye sordu. Onlar: memleketinde biri zuhur ederek senın mahvına ve devletinin yıkılmasına sebep olacaktır diye cevap verdiler. Nemrud, Kûfe'deki Babil köyünde yaşıyordu. Onlardan bu cevabı aldıktan sonra başka bir köye taşındı. Erkekleri oradan çıkartarak yalnız kadınları bıraktı. Yeni doğan her erkek çocuğun öldürülmesini emretti. Bütün erkek çocuklar öldürüldü. Nemrud'un, asıl köyünde görülmesi gereken mühim bir işi çıktı. İbrahim'in babası Azer'den başkasına güvenmediği için, bu işe onu memur etti. Gönderirken ona: sakın eşinle münasebette bulunma! dedi. Azer de: ben dinimde sabit bir adamım, dinimi buna feda edemem, diye cevap verdi. Azer köye geldi ve

karısını gördüğünde dayanamadan münasebette bulundu. Bunun üzerine Azer eşini Kûfe ile Basra arasındaki Evr adında bir köye kaçırarak bir mağarada yerleştirdi. Azer karısının yiyecek ve içeceğini ve gerekli nesnelerini temin ediyordu. Nemrud, hâdiseden uzun bir müddet geçtikten sonra: bunlar yalancı sihirbazların uydurdukları sözlerdir, şehrinize dönünüz, diye emir verdi. Onlar bu emir üzerine şehirlerine döndüler. İbrahim doğdu. O, bir günde başkalarının bir haftada, bir haftada diğer çocukların bir ayda, bir ayda, başkalarının bir yılda büyüdükleri kadar büyüyordu. Hükümdar artık hâdiseyi büsbütün unutmuştu. İbrahim büyüdü. O, anne ve babasından başka, henüz halktan kimseyi görmüyordu. Uzun müddet geçtikten sonra Azer arkadaşlarına: benim bir oğlum vardır, ben onu hükümdardan saklamıştım, meydana çıkarırsam hükümdar tarafından bir zarar gelmez mi? diyerek onların fikirlerini sordu. Onlar: hayır bir şey olmaz, oğlunu meydana çıkar, dediler. Bunun üzerine Azer oğlunu meydana çıkardı. İbrahim mağaradan çıkınca hayvanlarla insanları gözden geçirdi ve gördüğü her hayvan hakkında babasından sordu. Babası da: bu deve, bu eşek, diyor atı sorduğunda ona: bu attır, bu koyundur, diye cevap veriyordu. İbrahim: mahlûkların bir Rabbilerinin olması zaruridir, derdi. İbrahim mağaradan güneş battıktan sonra çıkmıştı. Başını yukarıya kaldırarak baktığında, gökte bir yıldız gördü. Bu, Müşteri yıldızı idi. İbrahim: benim Rabbim işte bu yıldızdır, dedi. Yıldız çok geçmeden ortadan kayboldu.

bunun üzerine İbrahim: ben, batarak ortadan kaybolan Rabbi sevmem, dedi. İbn Abbas: İbrahim ayın son günlerinde mağaradan çıktığı için ayı görmüştü. Gecenin son saatlerinde ayın dünyayı aydınlatarak doğduğunu farkedince: benim rabbim işte budur, dedi. Ay batarak ortadan kaybolduğunda: ben batarak kaybolan rabbi sevmem, rabbim kendisi beni irşad etmezse, ben azgın kavimlerden bir fert olurdum, dedi. Sabah olunca, güneşin dünyayı aydınlatarak doğduğunu gördü ve: benim rabbim işte budur, bu, gördüklerimin hepsinden de büyük, dedi. Güneş battıktan sonra Tanrı ona: ey İbrahim, müslüman ol! diye hitap etti. İbrahim de: bütün âlemlerin rabbisi olan Tanrı'ya inandım, ona inkıyât ettim, diye cevap verdi. İbrahim bundan sonra kavmi yanına gelerek onları imana çağırdı ve ben sizin, Tanrıya ortak katmanızdan bezerim, içten gelen imanla ve doğru dine bağlanarak, yüzümü, gökleri ve yeri yoktan var edene doğru çeviririm, dedikten sonra, Tanrı'nın azabiyle korkuttu. Onun babası putlar yaparak, satmak üzere oğullarına verirdi. İbrahim: Faydaları da, zararları da dokunmayan bu putları satın alan var mı? diye seslenir, alan olmadığı için bunları olduğu gibi evine getirirdi. Kardeşleri ise putları satarak evlerine dönerlerdi. Nihayet İbrahim babasını dine çağırdı. Ona: Ey babam! işitmiyen, görmiyen ve sana hiçbir faydası dokunmayan bu putlara ne diye taparsın? dediğinde, babası ona, Tanrı'nın kitabında anıldığı gibi şöyle cevap verdi: Ey İbrahim! ilâhlarıma ibadetten yüz mü çevirtiyorsun? Bundan vazgeçmezsen seni taşa

tutarım, uzun bir müddet için benden uzak ol (Meryem: 46), dedi ve sonra ilâve ederek: Ben senin dinini hiçbir vakit kabul etmem, ey İbrahim, bizim bir bayram günümüz vardır, bizimle bu bayram yerine çıkarsan, dinimiz elbette hoşuna gidecektir, dedi. Bayram günü geldiğinde, ahali ve onlarla birlikte İbrahim de, bayram yerine gitmek üzere yola dizildiler. Fakat biraz ilerledikten sonra İbrahim: ben hastayım, ayaklarım ağrıyor, diye kendisini yere attı. Halk, yere serilmiş olan İbrahim'in ayaklarını çiğniyerek geçtiler. Ahali geçip gidince ve ancak zayıfları arkada kaldıktan sonra o: putlarınızı arkada bıraktığınız zaman, Tanrı adına and içerek onları kıracağımı temin eylerim, dedi (Enbiya: 57). Arkada kalanlar onun bu sözünü işittiler. İbrahim bundan sonra geri dönerek ilâhların bulunduğu eve geldi. Puthane büyük bir binanın içinde bulunuyordu. Binanın kapısı hizasında büyük bir put, onun iki tarafında bu puttan daha küçüğü, sıra uzadıkça karşıya kadar daha ufak putlar dizilmiş bulunuyordu. Onlar putları için yemekler hazırlayarak bunları ilâhlarının önlerine dizmişlerdi. Onlar: bayram yerinden döndüğümüz vakit ilâhlarımız bu yemekleri takdis etmiş olur, biz de takdis edilmiş bu yemeklerden yeriz, demişlerdi. İbrahim putlara ve önlerindeki yemeklere baktı: putlara: yemiyecek misiniz? yiyiniz, dedi. Cevap alamayınca: niçin konuşmuyorsunuz? dedi. Bundan sonra sağ eliyle işe başladı, bir demir parçası (balta) alarak her putu iki tarafından yardıktan ve demiri (baltayı) en büyük putun boynuna astıktan sonra

puthaneden ayrıldı. Ahali bayram yerinden gelerek takdis için bıraktıkları yemeklere ve ilâhlara baktılar ve: bizim ilâhlarımıza bunu yapan adam, azgınlardan biridir, biz İbrahim adlı bir gencin ilâhlarımız hakkkında birşeyler söylediğini işitmiştik, dediler».

Ebu Ca'fer, tekrar İbn İshak'ın sözlerini nakle başlıyacağını bildirerek şöyle diyor: «Yüce Tanrı'nın kitabında haber verildiği gibi, İbrahim sağ eliyle putları döğmeye ve balta ile kırmaya başladı. En büyük put kalıncaya kadar bu şekilde hareket etti. Bundan sonra baltayı büyük putun boynuna asarak puthaneden çıktı. Bayram yerinden dönen ahali, putların başına gelen bu hali görünce korktular ve bunu büyük bir hâdise sayarak; bizim ilâhlarımıza bunu yapan kimse azgınlardandır, diye konuştuktan sonra: İbrahim adında bir gencin ilâhlarımıza sövüp saydığını, onlara kusurlar isnat ederek alaya aldığını ve onlar hakkında kimseden duymadığımız sözler söylediğini işitmiştik, bunu yapan o olacaktır, dediler. Haber Nemrud ile kavmin eşrafına da işitildi, onlar: bu delikanlıyı halkın önüne getiriniz, belki suçunu itiraf eder halk da bizim onu ne gibi cezalara çarptıracağımızı görür, dediler». Kur'an'ı tevil eden bilginlerden bir grup, bu cümleden Katade ile Süddî, ayeti: halkın da onun aleyhinde tanıklık etmesi ümit olunur, diye açıklarlar. Onlara göre Nemrud ile eşraf, İbrahim'i delilsiz olarak yakalamak istememişlerdir. Tekrar İbn İshak'ın rivayetlerine gelelim; o diyor ki: «İbrahim getirildikten sonra, ahali, hükümdarları Nemrud'un yanın-

da toplandı. Ondan: Ey İbrahim, ilâhlarımıza bu işi sen mi yaptın? diye sorduklarında, o: bunu yapan, işte şu büyükleridir, konuşuyor ve sorduklarınıza cevap veriyorlarsa, onlardan sorun, çünkü o, kendisiyle birlikte küçük putlara da tapmanızdan dolayı darılarak onları balta ile parçalamış olacak, diye cevap verdi. Eşraf İbrahim'den bu sözleri işittikten sonra putların kırılmasını ona isnad etmekten vazgeçtiler ve: İbrahim'i buraya getirmekle ona zulmettik, onun sözleri doğrudur, dediler. Fakat sonradan putların fayda da zarar da dokunduramıyacaklarını, kırmak ve konuşmak kudretinde olmadıkları gibi, bunu yapanın kim olduğunu haber de veremiyeceklerini bildiler, bundan dolayı İbrahimin sözlerine inanmadılar. Fakat Yüce Tanrı'nın kitabında anıldığı gibi, İbrahim'in delile dayanan sözlerine karşı cevap vermekten âciz oldukları için başlarını eğip: Ey İbrahim, bunların söz söyliyemiyeceklerini herhalde sen de bilirsin, dediler (Enbiya: 65). İbrahim delil ile onları susturduktan ve putların konuşmıyacaklarını anlattıktan sonra onlara şöyle dedi: Tanrı'dan başka fayda ve zarar dokundurmak kudretinde olmayan bu putlara mı ibadet ediyorsunuz? Vah size ve yaradan'dan başka ibadet ettiğiniz şeylere! Sizde akıl ve idrak yok mudur? (Enbiya: 66-67). İbrahim bunları söyledikten sonra, kavmi onunla Yüce Tanrı hakkında münakaşada bulunarak kendi ilâhlarının İbrahim'in ibadet ettiği Tanrı'dan daha hayırlı olduğunu iddia edip ilâhlarını tavsife başladılar. Bunun üzerine o şöyle cevap verdi: İbrahim'in kavmi, İbrahim ile

Yüce yaradan hakkında münakaşa ettiler. İbrahim dedi ki: Yüce Tanrı'nın bir ve tek ilâh olduğu hususunda münakaşa mı etmek istiyorsunuz? Halbuki Yüce Tanrı bana, kendisinin bir ve tek ilâh olduğunu bildirmek şerefini kazandırdı. Ben sizin Tanrı'ya ortak katmakta olduğunuz ilâhlarınızdan korkmam. onlar bana zarar vermezler, meğer ki Rabbım kendi iradesiyle bana bir zarar erişdire. Rabbim. ilmiyle her şeyi ihata etmiştir. Siz bundan ibret almıyacak mısınız?... Tanrı'yı bir diye tanıyan ve inananlarla Tanrı'ya ortak katan bu iki gruptan hangisi emniyet ve selâmet içinde yaşamaya daha müstahak ve lâyıktır? (En'am: 80 ve 83). İbrahim böylece kavmine örnekler getiriyor, ibretli ve hikmetli sözler söylüyordu. Maksadı da onları Tanrı'nın azabiyle korkutmak ve ondan başkasına ibadetten yüz çevirtmekti».

Ebu Cafer Taberî diyor ki: rivayet edildiğine göre bundan sonra Nemrud İbrahim'den: ibadet ettiğin, başkalarını da ibadete çağırdığın ve kudretini ulu göstererek başkalarından üstün saydığın mabut nasıl bir şeydir? Onu gördüğün var mı? diye sormuştur. İbrahim: benim Rabbim diriltir ve öldürür, cevabında bulunduğu vakit, Nemrud: ben de diriltiyor ve öldürüyorum, dedi. İbrahim ondan: nasıl diriltiyor ve öldürüyorsun? diye sorduğunda, Nemrud: ölüme mahkûm ettiğim iki mahpusu getirtir, birini öldürür, diğerini de sağ bırakırım cevabında bulundu. İbrahim bunun üzerine: Tanrı güneşi doğu tarafından doğuruyor, sen onu batıdan doğurursan iddia-

nın doğru olduğunu anlarım, dedi. Nemrud cevaptan âciz kalarak sustu ve bundan sonra hiçbir sual ortaya atmadı. çünkü İbrahim'le başa çıkamıyacağını anlamıştı. Nemrud ile kavmi İbrahim'i ateşte yakmaya karar verdikleri zaman birbirlerine: onu ateşte yakınız, ilâhlarımıza yardım edeceksek işte böyle yardım ederiz, dediler (Enbiya: 68). Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Muhammed bin İshak söylemiş, o Hasan bin Dinar'dan, o da Leys bin Ebi Süleym yoluyle Mücahid'den şunu rivayet eder: «Ben bu ayeti Abdullah bin Ömer'e okuduğum vakit, o benden: İbrahim'in ateşte yakılmasını kim tavsiye etmiştir, biliyor musun? diye sordu. Ben: bilmiyorum, dediğimde: Farslı göçebe Araplardan biri, diye cevap verdi. Ben: Ey Abdurrahman'ın babası! Farsların göçebe Arapları var mı? diye sorduğumda, o: evet vardır. Kürtler Farsların göçebe Araplarıdır, onlardan biri Nemrud'a, İbrahim'ın ateşte yakılmasını tavsiye etmiştir, cevabında bulundu». Bana Yakub söyledi, ona ve arkadaşlaıına Leys'ten naklen İbn Uleyye söylemiş, o Mucahid'in: «Onu ateşte yakınız, ilâhlarınıza yardımda bulununuz» ayetini açıklarken: Nemrud'a, İbrahim'in ateşte yakılmasını Fars göçebe Araplarından biri, yani bir Kürd tavsiye etmiştir, diye söylemiş olduğunu rivayet eder. Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, ona da Haccac söylemiş, o İbn Cüreyc'den, o, Vehb bin Süleyman'dan, o da Şuayb Cebbi'den şunu rivayet eder: «Nem-

ruda: İbrahım'i ateşte yakınız, diye tavsiyede bulunan kimsenın adı Heyzen'dir. Tanrının emriyle onu yer tuttu, o kıyamete dek yerin altında kımıldıyarak sarsılacaktır». Tekrar İbn İshak'ın rivayetine gelelim: «Nemrud'un emriyle en kuvvetli ve sert cinsten her çeşit odun toplandı. Rivayete göre İbrahim'in köyünden bir kadın, kendisinin dileklerine ermek maksadiyle ve dininde sevap kazanmak ümidiyle, İbrahim'i ateşte yakmak için odun toplamayı nezretmişti. İbrahim'i yakmak istediklerinde, onu ateşe doğru getirdiler. Toplanan odunları her taraftan tutuşturdular, odunlar alevlenerek yandıktan sonra, onu atacak kimseler ateşin etrafında toplandılar. Rivayete göre bu sırada gök, yer ve insan ile cinden başka bütün mahlûklar: Ey Allah! yeryüzünde sana ibadet eden yegâne kimse olan İbrahim mi ateşte yakılacak, bize izın ver de İbrahim'in yardımına koşalım, diye Tanrıya yalvardılar. Bunun üzerıne Tanrı: o bir şey hususunda sizden yardım ıster veyahut sizi çağırırsa, siz bunu yapabilirsiniz, benden başkasını yardıma çağırmazsa, ben onun yardımcısıyım, benı onunla başbaşa bırakın, ben onu korurum, dıye hitap etti. İbrahim'i ateşe attıklarında yüce Tanrı şöyle dedi: Biz ateşe: ey ateş, sen İbrahim için soğukluk ve selâmet yeri ol, diye emrettik (Enbiya: 69). Ateş Tanrının emriyle İbrahim için soğukluk ve selâmet yeri oldu». Bize Musa söyledi, ona ve arkadaşlarına Hammad bin Amr söylemiş, onlara Süddî'den naklen Esbat şunu

söylemiştir: «Nemrud ve eşraf: İbrahim'i ateşte yakmak için odundan büyük yapılar meydana getiriniz, onu son derece şiddetli ateşin içine atınız, diye emir verdiler ve İbrahim'i bir evde hapsettiler. Onu yakmak için odun topladılar. Halk, odun toplamakta çok gayret gösteriyordu, o derecede ki, bir kadın hastalandığı zaman: Tanrı beni hastalığımdan iyileştirirse, İbrahim'i ateşte yakmak üzere odun toplamayı nezrediyorum, derdi. Böylece çok odun toplandı, ateş o kadar şiddetli oldu ki, gökten uçup oradan geçen kuşlar sıcağın tesiriyle yanarak yere yuvarlanıyorlardı. İbrahim'i ateşe atmak üzere yüksek binanın tepesine çıkardılar. İbrahim başını göğe kaldırdı, bu sırada gök, yer, dağlar ve melekler hal ve dilleriyle: ey Rabbimiz, İbrahim senin yolunda ateşe yakılıyor diye seslendiler. Yüce Tanrı: ben onun halini biliyorum, İbrahim sizi yardıma çağırırsa ona yardımda bulununuz, diye hitap etti. İbrahim başını yukarıya kaldırdığı vakit: ey Rabbim, sen gökte tek bir yaradansın, ben de yeryüzünde tek başıma bulunuyorum, yeryüzünde sana benden başka ibadet eden yoktur, senin yardımın bana yeter, sen ne hoş koruyucusun, diye dua etti. İbrahim'i ateşe attılar. Ateşe: ey ateş, sen İbrahim için soğukluk ve rahatlık ol, diye hitap edildi. Bu ses, Cebrail'in sesiydi. İbn Abbas: soğukluğu selâmet takip etmese, yani: selâmetlik ve rahatlık yeri ol, denilmese idi, İbrahim soğuğun tesiriyle ölmüş ve o zaman yeryüzünde ne kadar ateş varsa hepsi de bu hitabın

kendilerine yöneltildiğini sanarak sönmüş olurdu», diyor. Ahali ateş söndükten sonra İbrahim'e baktığı zaman, yanında başka birinin bulunduğunu ve İbrahim'in başını kucağına alarak yüzündeki teri silmekte olduğunu gördüler. Rivayete göre bu kişi gölgeler meleğiydi. Tanrı ateşi gökten indirmişti, bu ateşten âdemoğulları faydalandılar. Bundan sonra İbrahim bulunduğu yerden alınarak hükümdarın katına götürüldü. İbrahim bundan önce hükümdarın katında bulunmuş değildi». Tekrar İbn İshak'ın rivayetine gelelim: «Yüce Tanrı İbrahim'in kıyafetinde gölgeler meleğini gönderdi. Melek onunla konuşmak üzere, ateşın içinde İbrahim'in yanına oturdu. Nemrud, ateşin İbrahim'i yaktığından şüphe etmiyerek birkaç gün geçirdi. Birkaç gün sonra hayvanına binerek ateşin yanından geçti. Toplanmış olan odunlar yanıyordu. Nemrud, İbrahim'in yanında kendi kıyafetinde biri bulunduğu halde ateşin içinde oturmakta olduğunu gördü. Bu hal karşısında geri dönerek, kavmine: ben İbrahim'i ateşin içinde diri bir halde gördüm, bu hali anlayamadım, şüphe içindeyim, benim için yüksek bir saray bina ediniz de, bunun tepesinden ateşe bakarak İbrahim'in durumunu tesbit edeceğim, dedi. Nemrud'un istediği yüksek bina yapıldı, o, binanın yukarısından ve uzaktan İbrahim'e bakınca, yanında kendi kıyafetinde biri bulunduğu halde ateşin içinde oturmakta olduğunu gördü ve: Ey İbrahim, senin büyük ilâhının kudret ve kuvveti o kadar büyükmüş ki, gözümle gördü-

ğüm bu halden seni korudu, diye seslendi. Ey İbrahim ateşten çıkabilir misin? dediğinde, o: evet çıkabilirim, diye cevap verdi. Nemrud: ateşin içinde kaldığın takdirde zararı dokunmasından korkmaz mısın? diye sorunca: korkmam, dedi. Nemrud, İbrahim'i ateşten çıkmak için çağırdı, İbrahim de yürüyerek çıktı. Sonra Nemrud ondan: sana benziyen kıyafette yanında oturan kimdi? diye sorduğunda, İbrahim: o gölgeler meleği olup, Rabbim onu, benimle birlikte bulunarak konuşmak için yanıma gönderdi, ateşi de benim için soğuttu ve selâmetlik yeri kıldı, diye cevap verdi. Bana söylediklerine göre Nemrud ona; ey İbrahim, ben senin ilâhına kurban takdim edeceğim, çünkü onun azamet ve kudretini ve sana yaptıklarını gördüm, fakat yalnız ona taparak onun bir tek ilâh olduğunu itiraf edecek değilim; onu memnun etmek için dört bin sığır kurban takdim edeceğim, dedi. İbrahim: az olsun, çok olsun, bu dinine bağlı kaldıkça Tanrı senin kurbanlarını kabul etmez, dinini büsbütün bırakman gerektir, dedi. Nemrud da: Ben mülk ve devletimi terketmek kudretinde değilim, fakat pek yakın bir zamanda ona kurbanlar takdim edeceğim, dedi ve kurbanlarını kesti. Nemrud bundan sonra İbrahim'i kendi halinde bıraktı, yüce ve kudretli Tanrı, İbrahim'i onun şerrinden korudu». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Cerir söylemiş, o Mugire'den, o, Hâris'ten o da Ebu Zur'a yoliyle Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Nemrud'un İbrahim'e

söylediği sözler arasında en güzeli, iki aradaki kalın perde kaldırılınca, yani İbrahim'i gördüğü vakit söylemiş olduklarıdır. Nemrud, perde kaldırıldığında İbrahim'i ateş içinde gördü, bu sırada o alın terlerini siliyordu. Nemrud bu hali gördüğünde: Ey İbrahim, hakiki Rab senin Rabbindir, diye seslendi». Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, onlara da Mutemir bin Süleyman Teymî söylemiş, o, bazı arkadaşlarından şunu rivayet eder: «Cebrail, İbrahim'in katına geldi, bu sırada ateşe atmak maksadiyle İbrahim'in el ve ayaklarını bağlıyorlardı. Cebrail İbrahim'den: bir ihtiyacın yok mu? diye sordu. İbrahim; hele sana hiçbir ihtiyacım yoktur, cevabında bulundu». Bana Ahmed bin El-Mikdam söyledi, ona da Mu'temir söylemiş, o babasından, o da Katade yoluyle Ebu Süleyman'dan şunu rivayet eder: «Elleri ve ayakları bağlanmış olan ipler hariç olmak üzere, ateş, İbrahim'in hiçbir yerini yakmamıştır». Ebu Cafer (Taberî) tekrar İbn İshak'ın sözlerini nakletmeye başlıyarak şöyle diyor: ahaliden bir grup, Tanrının İbrahim'e neler yapmış olduğunu gördükten sonra, Nemrud'la eşrafın şerrinden korktukları halde İbrahim'in davetini kabul ederek ona iman etti. Kardeşinin oğlu Lût da müminlerdendi. O, Lût bin Haran bin Tareh'tir, Haran ise İbrahim'in öz kardeşidir. Onların üçüncü bir kardeşleri Nahur bin Tareh adında idi. Haran, Lût'un, Nahur Batvil'in Batvil de Lâban ile Rabka'nın babalarıdır. Batvil'in kızı Rabka, İshak' bin İbrahim'in eşi ve

Yakub'un anasıdır. Liya ile Rahil, Yakub'un eşleridir. Bunlar Lâban'ın kızlarıdır. Amcasının kızı olan Sara da İbrahim'e iman etti. Sara büyük Haran'ın kızı, Haran da İbrahim'in amcasıdır. Sara'nın Melka adında bir kızkardeşi vardı. O, Nahur ile evlendi. Bir rivayete göre Sara, Harran hükümdarının kızı idi. Bu haberi rivayet edenler şunlardır:

Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Süddî'den naklen Esbat şunu söylemiştir: «İbrahim ile Lût, Şam tarafına gittiler, İbrahim, Harran hükümdarının kızı Sara ile görüştü. Sara, kavminin dinini tenkid ve cerhederdi. Sara, kendisini kıskanmamak şartiyle İbrahim'le evlendi. İbrahim babası Azer'i de imana çağırmış, ona: Ey babam, işitmiyen, görmiyen ve sana hiçbir faydası dokunmıyan şeylere ne diye ibadet edersin? dediyse de, babası İbrahim'in dine davetini kabul etmemişti. Nihayet İbrahim ile ona iman edenler, kavimleri arasından çekilip gitmeyi kararlaştırdılar. Kavimlerine: biz sizden ve Tanrıya ortak katarak tapmakta olduğunuz putlardan bezdik, sizinle bizim aramızda ebedî bir düşmanlık ve dargınlık başgösterdi. Siz yanlız ve tek olan Tanrıya iman edinceye kadar bu düşmanlık devam edecektir, dediler. Bundan sonra İbrahim Tanrı rızası için göçmen olarak yurdundan ayrıldı. Lût da onunla birlikte hicret etti. İbrahim amcasının kızı Sara ile evlendi. Sara da, dini için halkı arasından kaçmak yo-

lunu seçti. O, emniyet içinde Tanrıya ibadet etmek istiyordu. İbrahim Harran'a geldi ve Tanrı arzu ettiği müddetçe orada kaldı. Sonra oradan göç etti. Nihayet Mısıra geldi. O zaman orada ilk (birinci tabakadan olan) Firavunlar hükümet sürüyordu. Rivayete göre Sara insanların en güzeliydi. O, hiçbir vakit İbrahim'e muhalefet etmezdi. Bundan dolayı Tanrı Sara'yı saygı değer kullarından eylemiştir. Firavuna Sara'nın güzelliği tavsif edildikte, İbrahim'e adam göndererek: yanında bulunan kadın kimdir? diye sordurdu. İbrahim: kızkardeşimdir, diye cevap verdi. İbrahim, eşimdir dediği takdirde Firavunun kendisini öldürtmesinden korktuğu için, kardeşimdir, cevabında bulunmuştur. Firavun İbrahim'e: süslendikten sonra Sara'yı katıma gönder de bir göreyim, dedi. İbrahim bunu Sara'ya bildirerek hazırlanmasını emretti. Hazırlandıktan sonra, İbrahim onu Firavunun katına gönderdi. Sara huzura girip oturunca Firavun ona doğru elini uzattığında, göğsüne kadar bütün kolu kurudu. Firavun bu hali görünce, Sara'nın hal ve şanı büyük bir kimse olduğunu anladı ve kolunun iyileşmesi için Tanrıya duada bulunmasını rica ederek: kolum iyileştiği takdirde sana dokunmayacağımı ve sana bağışlarda bulunacağımı Tanrı adına and içerek temin ederim, dedi. Sara, Firavunun bu va'di üzerine: Ey Rabbim, Firavun sözünde sadık ise onun elini çöz, diye dua etti, Tanrı, Sara'nın duasiyle onun elini eski haline soktu ve kendisini de İbrahim'in katına gönderdi. Firavun Sara'ya Kıbtı

bir cariye bağışladı.» Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Usame söylemiş, o Hişam'dan, o da Muhammed yoliyle Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun): İbrahim, Tanrı rızası için ancak üç defa yalan söyledi, der. Bu üç (yalandan) ikisi Tanrının zatı hakkında olup, ben hastayım demesi, diğeri de: putları onların büyükleri kırdı, diye söylemesidir. Bundan başka, İbrahim zalimlerden birinin topraklarında dolaşırken, bir adam hükümdara: senin toprağında biri, yahut yanında insanların en güzellerinden bir kadın bulunan bir kişi dolaşıyor, diye haber verdiğinde, İbrahim'i celbetmek üzere adam gönderildi. İbrahim huzura geldiğinde, Firavun: yanındaki kadın kimdir? diye sordu. İbrahim: o benim kızkardeşimdir, cevabında bulundu. Zalim, İbrahim'e: sen git de onu bana gönder, dedi. İbrahim Sara'nın yanına dönünce: Cebbar benden senin hakkında soruşturdu, ben ona, senin kızkardeşim olduğunu söyledim, sözümü yalanlama, sen benim Tanrı yolunda kardeşimsin, çünkü yeryüzünde benden ve senden başka müslüman yoktur, dedi. Sara, Cebbarın katına gittiğinde, İbrahim yerinden kalkarak namaz kılmaya başladı. Cebbar, katına giren Sara'yı görünce ona doğru elini uzattığı vakit, gizli bir kuvvet tarafından şiddetle yakalandı. Cebbar: Tanrıya dua et, sana hiçbir vakit zarar dokundurmam, dedi. Sara'nın duasiyle Cebbar serbest bırakıldı. Fakat sözünde durmıyarak Sara'ya tekrar el

uzatmak istedi. Bu defasında da gizli bir kuvvet tarafından şiddetle yakalandı. Zalim yine Sara'nın dua etmesini rica etti, Sara'nın duasiyle tekrar serbest bırakıldı. Bu işi üçüncü defa tekrarladı, yine şiddetle yakalandı ve Sara'nın duasiyle tekrar serbest bırakıldı. Zalim bundan sonra kapıcı başılardan kendisine en yakın olanını çağırdı ve: sen bana insan değil, şeytan getirmişsin, dedikten sonra Sara'yı katından çıkardı, ona Hacer'i armağan etti. Sara, Hacer ile birlikte İbrahim'in katına döndü. İbrahim, Sara'nın döndüğünü duyunca hemen namaz yerinden kalktı ve: ne oldu? diye sordu. Sara: Tanrı beni azgın kâfirden korudu, diye cevap verdi. İbrahim, Hacer'den işlerini gördürdü. Muhammed bin Sirîn diyor ki: Ebu Hüreyre bu hadîsi naklederken: ey Maüsema'nın (gök suyunun) oğulları! işte bu kadın (Hacer), sizin ananızdır, derdi.» Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, onlara da Muhammed bin İshak söylemiş, o Abdurrahman Ebi Ez-Zinad'dan, o, babasından, o, Abdurrahman el-A'rac'dan, o da Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Ben Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) şunları işittim: İbrahim, üç defası hariç olmak üzere, hiçbir vakit yalan söylememiştir. (Yalanları:) biri, hasta olmadığı halde: ben hastayım, diğeri de: putları büyükleri kırdı, konuşuyorlarsa kendilerinden sorun, demesi, üçüncüsü de, Firavun ondan Sara'nın kim olduğunu sorduğunda: kızkardeşimdir, diye cevap vermesidir». Bana Sa'in bin Yahya Emevî söyledi, ona babası söyle-

miş, babası Muhammed bin İshak'tan, o, Ebu Ez-Zinad'dan, o, Abdurrahman el-Arac'dan, o da Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun): İbrahim ancak üç defa yalan söylemiştir, buyurdu, diye hadîsi sonuna kadar nakleder». Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Üsame, ona da Hişam söylemiş, o, Muhammed yoliyle Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) şöyle buyurdu: İbrahim ancak üç defa yalan söyledi, bunlardan ikisi Tanrının zatı hakkında olup: ben hastayım ve putları büyükleri kırdı demesi, üçüncüsü de, Sara için kızkardeşim, diye söylemesidir». Bana İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Mugire' den, naklen Cerir söylemiş, o, Müseyyeb bin Rafi'den o da Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: «İbrahim ancak üç defa yalan söylemiştir, biri: ben hastayım, diğeri de: putları büyükleri kırdı, demesidir. İbrahim bu sözleri vaız ve irşat maksadiyle söylemiştir. (Üçüncüsü:) hükümdar ondan Sara'nın kim olduğunu sorduğunda, kızkardeşimdir, diye cevap vermesidir. Halbuki Sara onun eşiydi». Bana Yakub söyledi, ona İbn Uleyye söylemiş, o, Eyyüb'den, o da Muhammed'den şunu rivayet eder: «İbrahim ancak üç defa yalan söylemiştir, bunlardan ikisi Tanrının zatı hakkındadır. Biri şahsı hakkında olup: ben hastayım, diğeri de: putları büyükleri kırdı, demesidir. Ravi bundan sonra Sara ile hükümdar arasında cereyan eden hâdiseyi nakleder». Ebu Cafer (Ta-

berî) tekrar İbn İshak'ın sözlerini nakletmiye başlıyarak diyor ki: Hacer güzel endamlı bir cariye idi. Sara onu İbrahim'e bağışlıyarak: ben onun güzel bir kadın olduğunu görüyorum, onu al, Tanrının sana evlâd vermesi ümit olunur, dedi. Sara, yaşı ilerlediğinden artık kendisi çocuk doğurmuyor, İbrahim de Tanrıya dua edip kendisine hayırlı ve salih bir evlât vermesini diliyordu. Dua ettiği zamanlarda, kendisi ihtiyarlamış olduğu gibi, Sara da çocuk doğuramayacak bir hale gelmişti. Bundan sonra İbrahim Hacer'le münasebette bulundu. Hacer'den İsmail' doğdu. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Süddîden naklen İbn İshak söylemiş, o, Abdurrahman bin Abdullah bin Kâ'b bin Malik Ensarî'den şunu rivayet eder: «Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun): Mısırı fethettiğinizde, ahalisine hayırlı muamelede bulunmayı birbirinize tavsiye ediniz, çünkü onların sizinle ahitleri ve akrabalıkları vardır, buyurdu». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da İbn İshak şunu söylemiştir: Ben Zühri'den: Tanrı elçisinin hadîsinde geçen rehim, yani akrabalık nedir? diye sorduğumda, o: İsmail'in annesi Hacer Mısırlı idi, cevabında bulunmuştur. Doğrusunu Tanrı bilir. Rivayet edildiğine göre Sara çocuk doğuramadığından çok kaygulanmış, bu sırada İbrahim de Şam'a gitmek üzere Mısırdan hareket etmişti. Çünkü o, Mısırda hükümet süren hükümdardan ve onun şerrinden korkuyordu. İbrahim Şam'a gelirken, Filis-

tin'de Sebi'î adlı yere indi. Burası Şam'ın sahra kısmındadır. Lût da Mu'tefike'ye indi. Burası Sebi'î mahallinden bir gün ve bir gecelik yoldadır, belki bundan da yakındır. Rivayet olunduğuna göre İbrahim Sebi'î'de yerleşti, kuyu kazdı, mescid bina etti. İbrahim tarafından kazılan kuyunun suyu çeşme gibi akar, koyunlar gelerek bu sudan içerlerdi. Fakat ahalisi sonradan İbrahim'e az çok eziyet etmiye başladıklarından, İbrahim oradan göç edip, Filistin'in Remle ile İlya (Beyt-ül makdis) arasındaki Katt, veyahut Kıtt adını taşıyan bir yerine indi. İbrahim ayrıldıktan sonra, Sebi'î'de kazdığı kuyunun suyu kesildi. Sebi'î ahalisi yaptıklarına pişman olarak İbrahim'in arkasından geldiler ve: salih bir kişiyi aramızdan çıkarttık, diye İbrahim'den yanlarına dönmesini rica ettilerse de, İbrahim dönmedi: çıkarılmış olduğum bir yere dönemem, dedi. Arkasından gelenler: senin tarafından kazılan, senin ve bizim içtiğimiz kuyunun suyu kurudu, dediklerinde, İbrahim onlara koyun sürüsünden yedi tane keçi vererek: bu keçileri kendinizle birlikte götürün, bunları su içmek üzere kuyunun başına götürdüğünüz vakit su meydana çıkarak eskisi gibi akmaya başlar, fakat aybaşı halinde hiçbir kadın avucu ile çeşmenin suyundan almasın, alırsa suyu yine kurur, dedi. Onlar keçileri alarak yola çıktılar, keçiler gelip kuyunun başında durduklarında su gözüktü, böylece kuyunun suyundan içtiler, aybaşı âdetini gören bir kadın gelerek avucu ile çeşmeden su alıncaya kadar bu

hal devam etti. Bundan sonra kuyunun suyu azalarak bugünkü halini aldı ve değişmeden o durumda kaldı. İbrahim evine inen konukları ağırlıyordu. Yüce Tanrı ona bol nimet, para, mal ve hademeler ihsan etmişti. Yüce Tanrı Lût kavmini mahvetmek istediğinden, Lût'a melekler göndererek kavmı arasından çekilip gitmesini emretmişti. Çünkü onlar, bundan önce Tanrının mahlûklarından kimsenin yapmadığı bir şekilde fuhuş ve azgınlıklarda bulunmuşlar, peygamberlerini yalanlamışlar, Tanrının emirlerini, vaız ve irşatlarını reddetmişlerdi. Gönderilen bu meleklere, İbrahim'in evine giderek İbrahim ile Sara'ya İshak'ın ve onun sulbünden de Yakub'un doğacağını müjdelemeleri emredilmişti. Melekler İbrahim'in evine geldiler. Rivayete göre bu sıralarda onbeş gündenberi İbrahim'in evine konukların arkası kesilmiş ve bu hal İbrahim'e kötü tesir etmişti. İbrahim, gelenleri görünce çok sevinerek ailesi yanına çıktı. Rivayete göre İbrahim bir buzağıyı adamakıllı kızarttıktan sonra daha iyi pişsin, diye iki taş arasına koyarak ateşte tutmuştu ki, bunu yüce Tanrı da kitabında anmaktadır. Böylece pişirilmiş olan buzağıyı onlara takdim etti, fakat misafirler yemeğe el sürmekten çekiniyorlardı. İbrahim, onların yemeye el uzatmayışlarını fena karşıladı ve yüreğinde korku doğdu ise de bunu belli etmedi. Bunun üzerine gelenler, kim olduklarını açığa vurarak, korkmayın, biz Lût kavmini helâk etmek üzere gönderilen melekleriz, dediler. İbrahim'in eşi Sara ayakta olup, yüce ve kudreti büyük Tanrı

tarafından İshak'ın ve onun arkasından Yakub'un. diğer tâbirle hem oğul ve hem torunun müjdelenmesinden dolayı sevinmiş bir halde gülüyordu, aynı zamanda Tanrının Lût kavmı hakkındakı emrini de anlamıştı. O taacüp ederek şiddetle alnına ve yüzüne vuruyor ve:... acaba, ben ihtiyar bir kadın ve eşim de yaşlı bır kişi olduğu halde çocuk doğurabilir miyim? diyordu. Melekler: ev evin sahipleri! Tanrının kudret ve hikmetine hayret mi ediyorsunuz? Tanrının rahmet ve bereketi sizin üzerinizdedir, Tanrı her türlü hamdüsenaya ve her türlü ululanmaya lâyıktır, dediler (Hud: 73-74)». İlim mensuplarından bazılarının bana söylediklerine göre, Sara o vakit 90, İbrahim 120 yaşında idi. İbrahim'in korkusu yatışarak İshak'ın ve onun sülbünden Yakub'un doğacağiyle müjdelendikten ve korktukları şeylerden emın olduktan sonra: yaşım ilerlediği halde, bana İsmail ile İshak'ı bağışlıyan Tanrıya hamdolsun, o, dua edenlerin dualarını işitir, dedi. Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, ona da İbn Cüreyc'den nakleden Haccac söylemiş, o, Vehb bin Süleyman'dan, o da Şuayb Cebbaî'den şunu rivayet eder: «İbrahim 16 yaşında iken ateşe atıldı, Sara 90 yaşında iken ondan İshak adlı oğlu dünyaya geldı ve onu 7 yaşında iken kurban kesti. İbrahim, İshak'ı İlya (Beyt-ül makdis) deki mabedden (Mescid-i Aksa'dan) iki mil uzaklıktaki bir yerde kurban kesmişti. Sara, İbrahim'in İshak'ı kurban keseceğini duyunca hastalanarak iki gün sonra öldü. Rivayete göre, Sara 127 yaşında iken

ölmüştür». Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Süddî'den naklen Esbat şunu söylemiştir: «Tanrı, Lût kavmini mahvetmek üzere melekler gönderdi. Onlar genç erkekler kıyafetinde dolaşıyorlardı. Melekler İbrahim'in evinde de misafir oldular. İbrahim onları görünce sevindi, derhal ailesi yanına gelerek semiz bir buzağı getirdi ve keserek kızgın taşlar üzerinde tutmak suretiyle kebap hazırladı ki, Araplar buna *baniz* derler. Kebabı misafirlere takdim etti, kendisi de oturdu, Sara ayakta onlara hizmet ediyordu. Yüce ve adı kutlu olan Tanrı bunu: eşi ayakta durarak onların hizmetinde bulunuyordu, İbrahim kendisi oturmuştu, diye hikâye etmektedir. Ayet, İbn Mesud'un okuyuşuna göre bu şekilde açıklanmıştır. İbrahim kebabı sunduktan sonra onlara: buyurun, dedi. Onlar: biz parasını ödemeden hiç yemek yemeyiz, dediklerinde İbrahim: bu yemek paralıdır, diye cevap verdi. Onlar: parası nedir? diye sorduklarında, İbrahim: yemeye başlarken Tanrının adını anar, yedikten sonra Tanrıya hamd ü-senada bulunursunuz, dedi. Bunun üzerine Cebrail Mikail'e bakarak: İbrahim, işte bundan dolayı Rabbisinin dostu olmak hakkını kazanmıştır, dedi. İbrahim, misafirlerinin yemeye el uzatmadığını görünce kalbinde korku doğdu, fakat bunu belli etmedi. Sara, İbrahim'in misafirlere yemek takdim ederek saygı göstermekte olduğunu görüyor, kendisi de ayakta durarak hizmetlerinde bulunuyordu. Sara, misafirlerin yemediklerini görünce gü-

lerek: konuklarımızın hallerine şaşmalı, biz onlara saygı göstererek bizzat hizmet ediyoruz, onlar ise yemeklerimizi yemiyorlar. dedi».

Kâbe'nin inşası için İbrahim'e emir verilmesi hakkında

Süddî diyor ki: rivayet edildiğine göre İsmail ile İshak doğduktan sonra, yüce ve adı kutlu olan Tanrı İbrahim'e, içinde bulunarak Tanrıya ibadet etmek ve yaradanı anmak üzere bir ev bina etmesini emretti. Fakat evin nerede kurulacağı bildirilmemiş olduğu için, İbrahim bunu nerede bina edeceğini bilmiyor ve bilmekten de aciz bulunuyordu. İlim mensuplarından bazılarının sözüne göre, Tanrı evin kurulacağı yeri göstermek üzere, *sekine*, yani iki başlı, sert ve şiddetle esen bir rüzgâr göndermiştir. Sekine, yanında eşi Hacer ile oğlu İsmail de bulunan İbrahim'e yol göstererek, onu evın kurulacağı yere götürdü. İsmail o zaman küçük bir yavru idi. Diğer bazılarına göre ise Tanrı, evin kurulacağı yeri göstermek üzere Cebrail'i (A. m.) göndermiştir. Cebrail, İbrahim'e evin kurulacağı yeri göstererek, ona yapılması gereken işleri öğretmiştır. Kâbenin kurulacağı yeri göstermek üzere Tanrı tarafından sekine'nin gönderildiğini rivayet edenler şunlardır:

Bize Hennad bin Sırrı söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu el-Ahvas söylemiş, o, Semmak bin Harb'den, o da Halid bin Ar'ara'dan şunu rivayet eder: «Biri ayağa kalkarak Ali bin Ebi-Talib'

den: bize Kâbe hakkında bilgi vermez misin? Yeryüzünde ilk kurulan mabed Kâbe midir? diye sordu. Ali: hayır, ilk önce kurulan mabed Kâbe değildir, yeryüzünde ilk bina edilen mabed Makam-ı İbrahim'dir. Bu eve giren, emniyet içinde bulunur. Arzu edersen ben sana o mabedin nasıl kurulmuş olduğunu anlatayım: yüce Tanrı İbrahim'e: yeryüzünde bana ibadet edilecek bir ev yap, diye vahiy etti. İbrahim bu evin yerini tâyin etmekten aciz kaldı. Bunun üzerine Tanrı İbrahim'e sekine'yi gönderdi. Sekine, sert ve şiddetle esen bir rüzgâr olup, iki başlıdır. Rüzgârın başlarından biri İbrahim'le birlikte Mekke'ye vardı ve Kâbe'nin kurulacağı yerde bir yılan gibi kıvrıldı. İbrahim, onun (daire şeklinde) kıvrılmış olduğu bu yerde Kâbe'nin binasına memur edildi ve Kâbe'yi bina etti. Ancak bir taş konulabilecek bir yer kalmıştı. İsmail, yapı için bir şeyler getirmek üzere giderken, İbrahim: senden, emrettiğim biçimde bir taş getirmeni istiyorum, dediğinde, İsmail, taş bulup getirmek üzere uzaklaştı. Fakat İsmail taşı getirince, hacer-i esved'in, aranılan taşın yerine konmuş olduğunu gördü ve: Ey babam! bu taşı sana kim getirdi? diye sordu. İbrahim: senin bunu yapabileceğine güvenmiyen biri, yani Cebrail bu taşı gökten getirdi, diye cevap verdi. Bundan sonra baba ile oğul Kâbe'nin binasını tamamladılar». Bize İbn Beşşar ile İbn Müsenna söyledi, onlara Mu'emmil söylemiş, o, Süfyan'dan, o, İbn İshak'tan, o, Hâris bin Muzarrib'den, o da Ali'den (A. m.)

şunu rivayet eder: «İbrahim'e, Kâbe'yi bina etmesi emredildikten sonra, o, yanında oğlu İsmail'le eşi Hacer olduğu halde, yola çıktı. Mekke'ye geldiğinde, başı üzerinde adam başı biçiminde bir bulut parçası gördü. Bu bulut ona hitap edip: Ey İbrahim! Kâbe'yi benim gölgemin aksettiği yer biçiminde veya benim büyüklüğümde kur, bu miktardan arttırma da, eksiltme de, dedi. İbrahim Kâbe'nın yapısını tamamladıktan sonra yola çıkarak, İsmail ile Hacer'i orada bırakacak oldu. İbrahim ayrılırken Hacer: Ey İbrahim! kime güvenerek bizi burada bırakıyorsun? diye sorduğunda, İbrahim: Tanrıya, diye cevap verdi. Hacer: yola çık, Tanrı bizi saklar, dedi. İbrahim yanlarından ayrıldıktan sonra İsmail pek susadı, Hacer su aramak üzere Safa tepesine çıktı, bir şey göremedi, bundan sonra Merve tepesine çıktı, orada da bir şey göremedi, tekrar Safa'ya döndü, yine bir şey bulamadı, böylece Safa ile Merve arasında yedi defa dolaştı. Hacer bundan sonra: Ey İsmail! ölümünü gözümle görmek istemiyorum, diye yanından ayrıldı. Hacer halini anlamak üzere geldiğinde, İsmail fazla susadığı için ayaklariyle tepiniyordu. Bu sırada Cebrail Hacer'e hitap ederek: Sen kimsin? diye sordu. Hacer: Ben İbrahim'den çocuk doğuran bir cariyeyim, dedi. Cebrail: İbrahim size bakmak üzere kendi yerine kimi bıraktı? diye sordu. Hacer: O bizi Tanrının himayesine bıraktı, dediğinde, Cebrail: O sizi, korumaya muktedir olanın himayesine bı-

rakmıştır, diye cevap verdi. Çocuk parmağiyle toprağı karıştırırken, Zemzem çeşmesinden su çıkmaya başladı. Hacer bunu gördüğünde, suyu toplamak için çukur açmak istedi. Cebrail: çukur açmayı bırak, çeşmenin suyu çoktur, sizi kandıracaktır, dedi.» Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Süddî'den naklen Esbat şunu söylemiştir: «Yüce Tanrı İbrahim ile İsmail'e: ziyarete gelenler için evimi (Kâbe'yi) temizleyiniz, diye emrettikten sonra, İbrahim Mekke'ye geldi ve İsmail'le birlikte işe başladı. Ellerine taş kıran aletler aldılar. Fakat Kâbe'nin nerede kurulacağını bilmiyorlardı. Tanrı onlara, Kâbe'nin kurulacağı yeri göstermek üzere, sert ve şiddetle esen bir rüzgâr gönderdi, bu rüzgârın iki kanadı ve yılan biçiminde bir başı vardı. Bu rüzgâr, Kâbe'nin çevresinde daha önce kurulmuş olan evin temelinin bulunduğu yeri süpürdü, bundan sonra baba ile oğul taş kıran çekiçlerle yeri kazmaya ve taşları kırmaya başladılar. Böylece Kâbe'nin temelini attılar. Yüce Tanrı bunu kitabında şöyle anlatır: Hanı biz İbrahim'e evin (Kâbe'nin) yerini göstermiştik ve ona demiştik ki: bana hiçbir varlığı ortak katma, evimi, tavaf eden, Mekke'de oturan ve rükû ve secde edenler için temizle (Hac: 26)». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Muhammed bin İshak söylemiş, o, Hasan bin Umare'den, o, Semmak bin Harb'den, o, Halid bin Ar'ara'dan, o da Ali bin Ebu Talip'den (A. m.) şunu riva-

yet eder: «Yüce Tanrı İbrahim'e Kâbe'yi mamur eylemesini ve insanları Hacca çağırmasını emrettiğinde. İbrahim. yanında oğlu İsmail ile İsmail'in annesi Hacer bulunduğu halde Şam'dan yola çıktı. Yolu ve Kâbe'nın nerde kurulacağını göstermek üzere Tanrı *sekine*'yi memur etti. Sekine bir rüzgâr olup, dili vardı ve konuşuyordu. İbrahim sabah ve akşam onunla birlikte yoluna devam ediyordu. Böylece Mekke'ye geldiler. Rüzgâr Kâbe'nin kurulacağı yere geldiğinde, bir daire şeklinde orasının etrafını çevirdi. Bundan sonra İbrahim'e: Benim çevirdiğim yer üzerine Kâbe'yi kur, diyerek bu sözü üç defa tekrarladı. İbrahim Kâbe'nin temelini attı, yapısını yükseltti, böylece *Rükn*'e (halen hacer-i esved'in bulunduğu köşeye) geldiğinde. oğlu İsmail'e: ey oğlum, bana bir taş bulup getir, ben onu insanlar için bir işaret yapacağım. dedi. İsmail yine taş aramaya gitti. O geldiğinde, adı geçen köşeye konulacak taş, yani (hacer-i esved) yerine konulmuş bulunuyordu. İsmail: ey babam! bu taşı kim getirdi? diye sordu. İbrahim: ey oğlum. bu isi sana ısmarlamayı muvafık bulmıyan biri, diye cevap verdi.» Diğer raviler, İbrahim'e Kâbe'nin kurulacağı yeri göstermek üzere Şam'dan onunla birlikte yola çıkanın Cebrail (A. m.) olduğunu söylerler. Bunlar İbrahim'in Hacer ile oğlu İsmail'i Mekke'ye götürmesine, Sara'nın, Ismail'i doğurmasından dolayı Hacer'i kıskanmasını sebep olarak gösterirler. Bu haberi rivayet edenler şunlardır:

Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da yukarda nakletiğim senetle Esbat, Süddî'den naklen sunu söylemiştir: «Yukarda andığımız gibi Sara İbrahim'e: sen Hacer'i odalık edin, bunun için sana müsaade ediyorum, demiş, Sara'nın bu müsadesiyle İbrahim Hacer'le münasebette bulunmuş, bunun üzerine Hacer İsmail'e hamile kalmıştır. İbrahim bundan sonra Sara ile münasebette bulunmuş ve Sara da İshak'a hamile kalmıştır. Sara İshak'ı doğurduktan ve her iki çocuk da büyüdükten sonra, Sara Hacer'i kıskanarak darıldı ve onu evinden çıkardı. Sonradan tekrar evine çağırdı. Bir müddet sonra yine darılarak evinden çıkardı ise de, üçüncü defa olmak üzere evine aldı. Bu defasında Hacer'in vücudundan bir parça et keseceğine yemin etti. Sara yeminini yerine getirmek üzere neresini keseceğini düşündü: burnunu veya kulağını kesersem çirkinleşir, dedi ve bu uzuvlarını kesmekten vazgeçerek Hacer'i sünnet etmiye karar verdi ve ayıp yerinin malûm parçasını kesti. Hacer bunun üzerine kanın izini saklamak maksadiyle gömleğini etekli olarak yaptı. Arap kadınlarında görülen sünnet olmak ve gömleklerini etekli olarak yapmak adeti işte bundan kalmıştır. Sara bundan sonra ona: benimle bir şehirde ve bir yerde yaşamayacaksın, dedi. Bunun üzerine Tanrı vahyi yoliyle Hacer'in Mekke'ye götürülmesini emretti. O zaman Mekke'de hiçbir ev mevcut değildi. İbrahim, Hacer'le oğlu İsmail'i götürerek orada bıraktı. Hacer: Sen bizi kime

bırakıp gidiyorsun? diye seslendi... Ravi, kıssayı sonuna kadar naklediyor». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, bu haberi İbn İshak'tan, o, Abdullah bin Ebi Nüceylı'ten, o da Mücahid ile başka ilim ehillerinden rivayet eder: «Yüce ve kudreti ulu Tanrı İbrahim'e Kâbe'nin nerde kurulacağını ve hareminin sınırlarını bildirdikten sonra İbrahım Cebrail ile birlikte yola çıktı. İbrahim her köyden geçtikçe: Kâbe'nin kurulacağı yer olarak burasını göstermekle mi memur edildin? diye sorar, Cebrail de: hayır, burasını geç, derdi. O zaman Mekke'nin dağdağan ağacı magilan nevindendi. Amalıka'dan bazı kitleler Mekke'nin dışında ve çevresinde yaşarlardı. Kâbe o zaman kırmızı bir tepeden ve kuru topraktan ibaretti. Oraya gelince İbrahim Cebrail'den: Hacer ile İsmail'i burada bırakmam mı emredildi? diye sorduğunda, Cebrail: evet, dedi. İbrahim onları, Kâbe'nin halen El-Hicr diye anılan yerinde bıraktı. İbrahim Hacer'e, kendileri için alaçık yapmasını emretti. İbrahim onları bırakırken: Ey Rabbimiz! zürriyetimden bazılarını, senin kutlu şehrinin haremi yanında, ekini olmıyan bir derede yerleştirdim, ta ki onlar namaz kılsınlar, onlara bu yeri sevimli kıl, başkalarını da kendine çeken bir yer eyle, onlara meyvalardan rızk ver ki, sana şükretsinler... (İbrahim: 37), diye dua etti. Bundan sonra Şam'da bulunan ailesi yanına döndü. Bir müddet sonra İsmail pek ziyade susadı. Annesi onun için su aradiyse de bulamadı. Ses işitmek mak-

sadiyle kulaklarını dikerek dinledi. insan sesi işittiği takdirde, onların yanına giderek su istiyecekti. Safa dağı tarafından bir ses gelmiş gibi oldu. Oraya doğru gitti, dağın başında durdu, bir şey göremedi. Bundan sonra Merve tarafından bir ses işitilmiş gibi oldu, oraya giderek dağın başında durdu, orada da bir şey göremedi. Rivayete göre Hacer, Safa dağı üzerinde durarak Tanrıya dua etmiş ve İsmail için yardım dilemiştir. Bundan sonra oradan kalkarak Merve tarafına gitti, orada da dua etti. Bu sırada İsmail'in bulunduğu taraftan, ovadaki yırtıcı hayvanların sesleri geldi, derhal İsmail'in yanına döndü ve oğlunun, elinin altında kaynayıp akan çeşmeden su araştırdığını ve bu çeşmeden su içmekte olduğunu gördü. Hacer oraya geldikten sonra çeşme vücuda getirdi. Bu çeşmeden alarak tulumuna su doldurmaya başladı ki, bunu ihtiyat olarak saklayacaktı. Hacer bunu yapmamış olsa idi, zemzem kuyusu, çukurunun dışarısına akan bir su yatağı olacaktı. Mücahid: İsmail susadığı vakit Cebrail'in ökçesiyle basarak zemzem kuyusundan su çıkartmış olduğunu her zaman işitiyorduk, der». Bize Yakub bin İbrahim ile Hasan bin Muhammed söyledi, onlara Eyyüb'den naklen İsmail bin İbrahim söylemiş o kendisine Sa'it bin Cübeyr'den işiten birinin haber verdiğini, onun da İbn Abbas'tan şunu rivayet ettiğini söyler: «Safa ile Merve arasında ilk önce yelen (say eden), İsmail'in annesi (Hacer) olmuştur, Arap kadınlarının etekli gömlek giymelerini ilk önce

ihdas eden de odur, çünkü, o, Sara'dan kaçtığı vakit izini gizlemek üzere etek uzatmıştır. İbrahim onu oğlu İsmail'le birlikte Mek'keye götürerek, halen Kâbe'nin bulunduğu yerde bıraktı. İbrahim bundan sonra oradan ayrıldı. Hacer onun arkasından gelerek: bizi burada yemeksiz ve susuz kime güvenerek bırakıyorsun? dediyse de, İbrahim cevap vermiyordu. Hacer: bizi burada bırakmanı Tanrı mı emretti? dediği vakit, İbrahim: evet, diye cevap verdi. Bunun üzerine Hacer: o bizi korur. dedi. İbrahim yoluna devam edip Keda yokuşuna geldiğinde Mekke ovasına bakarak şöyle dedi: Ey Rabbim! zürriyetimden bazılarını senin kutlu evin yanında, ekini olmıyan derede yerleştirdim, ta ki orada namaz kılsınlar. Ey Rabbim! Halk onları kalbinden sevsin, onları özlesin. Onları meyvalardan rızklandır ki, sana şükretsinler (İbrahim: 37)». İbn Abbas sözüne devam ederek diyor ki: «Kadının yanında tulumu, tulumunda suyu vardı. Suyu tükendi, susadı. Bunun bir neticesi olarak sütü kesildi, bunun üzerine yavru da susadı. Hacer etrafına bakındı ve kendisine yakın olan Safa dağına çıktı, ses işitmek, veya konuşacak birini görmek maksadiyle kulağını dikerek dinledi ve etrafına bakındı ise de ses ve sada işitmedi, hiçbir şey de görmedi. Ovaya indikten sonra (halen hacıların yaptıkları gibi) yeldi. takat bu hareketi yelen adamdan farklı olacak, istemeden, arzu etmeden ve zorlanarak yaptı. Kendisine yakın olan dağlara baktı, Merve dağına çıktı, kulağının işitmesine gü-

venmiyen bir kimse gibi kendi kendine: Sus! dedi. Ses geldiğini işittiğinde: mahvoldum, yanımdakı çocuğum da mahvoldu, sen bana sesinı işittirdin, öldüm, yardıma yetiş, dedi. Melek onun yanına gelerek halen zemzem kuyusunun bulunduğu yere kadar ilerledikten sonra ayağiyle yere tepti. Hemen oradan bir çeşme fışkırdı. Kadın suyu tulumuna doldurmaya başladı. Bu münasebetle Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun): Tanrı İsmail'in annesini yarlıgasın, o acele etmemiş olsa, zemzem akar pınar olurdu, buyurmuştur. Melek ona: bölgedeki ahalinin susuz kalmasından korkma, çünkü bu, Tanrı konuklarının içeceği çeşmedir; çocuğun babası yakın bir zamanda gelecek, baba ile oğul birlikte, işte şu yerde, içinde Tanrıya ibadet edilecek bir mabet kuracaklardır, dedi». İbn Abbas sözüne devamla şöyle diyor: «Cürhm uruğundan bir cemaat Şam'a gitmek üzere oradan geçerken dağın üzerinde bir kuş gördüler ve bu kuş buraya elbette su bulunduğu için konmuştur, sız ovada su bulunduğunu biliyor musunuz? diye birbirlerinden sordular. Hepsı de bilmiyoruz, dediler. Uzaktan baktıklarında bir kadın gördüler ve ona yaklaşarak yanına inmek için müsaade istediler. Kadın yanına inmelerine müsaade ettı. Sonra, başka ınsanlar gibı kadın da öldü, İsmail Cürmh'lerden bir kızla evlendi. İbrahim Mekke'ye gelerek İsmail'in nerde olduğunu sordu, evini gösterdiler, İbrahim eve geldiğinde İsmail'i bulamadı, eşinın kaba ve terbiyesiz bir kadın oldu-

ğunu gördü. İbrahim ona: eşin döndükten sonra selâm söyle, şu şu vasıflı bir ihtiyar geldi, de, kapı eşiğinin bu halde kalmasına razı olmadığını söyle, eşiğini değiştirsin, dedi. İbrahim gelinine bunları söyledikten sonra Mekke'den ayrıldı. İsmail eve geldiğinde, eşi ona İbrahim'in sözlerini hikâye etti. İsmail: gelen babamdır, kapının eşiği de sensin, dedikten sonra karısını boşadı. Sonra yine Cürhm'lerden bir kadınla evlendi. İbrahim tekrar Mekke'ye geldiğinde İsmail'in evini buldu, eşinin nazik ve güler yüzlü bir kadın olduğunu gördü. Kocasının nerde olduğunu sordu, gelini: ava gitti, dedi. Ne gibi yemeklerle geçindiklerini sorduğu zaman, gelini: et ve su ile, dedi. İbrahim: Ey Rabbim, onların et ve sularını bereketli eyle, diye üç kere dua etti. Eşi geldiğinde, kadın: şu şu vasıflı bir ihtiyar gelmişti, sana: kapısının eşiğinden memnun kaldım, eşiğini değiştirmesin, diye söylememi emretti, diye İbrahim'in sözlerini hikâye etti. İbrahim üçüncü defa geldiğinde oğlu İsmail'le birlikte Kâbe'nin duvarlarını yükseltti». Bana Hasan bin Muhammed söyledi, ona ve arkadaşlarına Hammad bin Seleme söylemiş, o, Âta bin Sa'ib'den, o da Sa'id bin Cübeyr yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «İbrahim, Hacer ile İsmail'i Mekke'ye götürerek zemzem kuyusunun bulunduğu yerde bıraktı. İbrahim ayrılırken Hacer: Ey İbrahim, ben senden üç defa olmak üzere: beni; ekini, sağmalı, kimsesi, suyu ve yiyecek maddesi bulunmıyan bir çölde bırakmayı sana kim emretti, diye soruyorum, dediğinde,

İbrahim: Rabbim emretti, diye cevap verdi. Bunun üzerine Hacer: o halde o bizi korur, dedi. İbrahim onları bırakarak arkasına döndüğü vakit kederlenerek: Ey Rabbimiz! Bizim gizli ve aşikâr şeylerimizi sen bilirsin, Yüce Tanrıya ne yerde, ne gökte hiçbir şey gizli kalmaz, (İbrahim: 38) dedi. İsmail susadıktan sonra ayağının ökçesiyle yeri eşmeye ve tepınmeye başladı. Bunun üzerine Hacer su aramak üzere Safa dağına çıktı. O zaman burası derin bir ova idi. Hacer bir şeyler görmek ümidiyle uzaklara baktı, fakat göremeyince ovaya indi. Ovada yeldi (hacıların yaptığı gibi *say* etti). Ovadan geçerek Merve'ye geldi. Dağın tepesine çıkarak bir şeyler görmek maksadiyle uzaklara baktı, fakat hiçbir şey göremedi. Böylece Safa ile Merve arasında yedi defa dolaştıktan sonra İsmail'in yanına geldi. İsmail tepinerek yeri eşiyordu, su, yani zemzem akmaya başlamıştı. Hacer, su toplansın, diye yeri kazıyor, toplandıkça elindeki kadehiyle tulumunu dolduruyordu. Bu münasebetle Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun): Tanrı Hacer'i esirgesin, suyu kendi haline bırakmış olsa idi, zemzem kıyamete kadar yeryüzünden akıp giden bir pınar olurdu, buyurmuştur». İbn Abbas sözüne devam ederek şöyle diyor: O zaman Cürhm'ler Mekke'ye yakın bir ovada yaşarlardı. Kuşlar suyu gördüklerinde ovadan ayrılmaz oldular. Cürhm'ler kuşların ovaya alıştığını görünce: kuşların buraya alışması, ovada su bulunmasından ileri gelmiş, diye konuşarak Hacer'in yanına geldiler. Ona: Arzu edersen senin-

le bir arada yaşar arkadaşlık ederiz, su sana ait olur, dediler. Hacer muvafakat ettikten sonra onlar da Mekke ovasına geldiler. İsmail büyüdü. Hacer öldü. İsmail Cürhm'den bir kızla evlendi, İbrahim, Hacer'in yanına gidip gelmek üzere Sara'dan müsaade istedi. Sara, evlerine inmemek şartiyle müsaade etti. İbrahim Mekke'ye geldiğinde Hacer ölmüştü. İbrahim, eşinden kocasının nerde olduğunu sordu. Eşi: evde yok, ava gitti, dedi. İsmail, haremin sınırlarından, yani avlanmanın yasak olduğu bölgeden çıkarak dışarda avlandıktan sonra evine dönerdi. İbrahim, İsmail'in eşinden: misafir kabul eder misin? yiyecek ve içecek bir şeyin var mıdır? diye sorduğunda, kadın: hiçbir şeyim ve evimde kimsem de yoktur, diye cevap verdi. İbrahim ona: Eşin gelince benden selâm söyle, kapısının eşiğini değiştirsin, dedi. İbrahim Mekke'den ayrıldı. İsmail evine döndüğü vakit babasının kokusunu hissetti ve eşinden: biri geldi mi? diye sordu. Eşi, İbrahim'in geldiğini anlamak istiyen bir tavır takınarak: şu şu vasıfta bir ihtiyar geldi, diye cevap verdi. İsmail, o sana bir şey söylemedi mi? diye sorduğunda, kadın: eşine selâm söyle, kapısının eşiğini değiştirsin, diye söyledi, dedi. Bunun üzerine İsmail kadını boşıyarak başka biriyle evlendi. İbrahim, uzun bir müddet sonra, oğlu İsmail'i ziyaret etmek üzere Sara'dan tekrar müsaade istedi. Sara, evine inmemesi şartiyle müsaade etti. İbrahim Mekke'ye gelince, İsmail'in evinin kapısında durarak, eşinden İsmail'in nerde olduğunu sordu.

Eşi: ava gitti, inşallah şimdi gelir, Tanrı seni esirgesin, evimize buyur, dedi. İbrahim: konuk edecek bir şeyin var mı? diye sordu. Kadın: var, dedi. İbrahim: ekmek, arpa, buğday ve hurman var mı? dedi. Bunun üzerine gelini ona süt ve et takdim etti. İbrahim: süt ve etleri bereketli olsun, diye hayır duada bulundu. Kadın o zaman ekmek, arpa, buğday veya hurma takdim etmiş olsaydı, Mekke, yeryüzünde buğdayı, yahut arpası veya hurması en bol olan bir yer olurdu. Gelini: in de başını yıkayayım, diye teklif ettiği zaman, İbrahim (halen) Makam-ı İbrahim denilen yere geldi, kadın su getirerek onu sağ tarafına çevirdi, İbrahim ayağiyle makamın (taşın) üzerine basınca, taşın üzerinde ayağının izi kaldı. Kadın İbrahim'in başının sağ tarafını yıkadıktan sonra, İbrahim'i makamın sol hizasına getirerek başının sol kısmını yıkadı. Bundan sonra İbrahim kadına: eşin geldiğinde benden selâm söyle, artık kapısının eşiği düzelmiştir, dedi. İsmail eve döndüğünde babasının kokusunu hissetti. Eşinden: biri geldi mi? diye sordu. Eşi: evet, insanların en güzel yüzlü ve en hoş kokulusu olan bir ihtiyar geldi, bana şu şu sözleri söyledi, başını yıkadım, işte makamının üzerinde ayağının izi duruyor, dedi. İsmail: o sana bir şey söyledi mi diye sordu. Eşi: evet sana selâm söyledi, kapı eşiğinin doğrulanmış olduğunu bildirmemi de emretti, dedi. İsmail: gelen zat İbrahim'dir, dedi. İbrahim, Tanrı irade ettiği müddet evinde kaldıktan sonra, yüce ve kudretli Tanrı ona, oğlu

İsmail'le birlikte Kâbe'yi bina etmesini emretti. Kâbe'nin yapısı tamamlandıktan sonra, yüce Tanrı İbrahim'e, Haccın farzolduğunu halka bildirmesini emir buyurdu. İbrahim bu emri aldıktan sonra, yanlarından geçen her kavme: Ey Tanrı kulları! Gidip ziyaret etmeniz için bir ev (Kâbe) yapıldı, oraya gidip Hac kılınız, derdi. İbrahim' in bu davetini işiten bütün insan, taş, kaya ve ağaçlar hal ve dilleriyle: Lebbeyke Allahümme Lebbeyke (ey Rabbimiz, hulûs ve imanla davetini kabul ediyoruz) diye cevap veriyorlardı. O zaman İbrahim'in: Ey Rabbim! Zürriyetimden bazılarını senin kutlu evin yanında, ekini olmıyan bir derede yerleştirdim, ta ki onlar sana namaz kılsınlar, halklar onları kalbden sevsin ve özlesinler; onlara meyvalardan rızk ver ki sana şükretsinler (İbrahim: 37), ayetini okumasiyle: İhtiyarlığımda bana İsmail'le İshak'ı bağışlıyan Tanrıya hamdolsun... demesi arasında birçok yıllar geçmişti; haberi rivayet eden Ata, bu yılların sayısını hıfzedememiştir». Bana Muhammed bin Sinan söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdullah bin Abdulmecid Ebu Ali el-Hanefî, onlara da İbrahim bin Nâfi söylemiş, o Kesir bin Kesir'den, o da Sa'id bin Cübeyr İbn yoliyle Abbas'tan şunu rivayet eder: «İbrahim Mekke'ye geldiği vakit, İsmail zemzem kuyusunun arka tarafında oklarını onarıyordu. İbrahim ona: Ey İsmail! Rabbin, içinde kendisine ibadet edilecek bir ev yapmamı emretti, dediğinde İsmail: Tanrının emrini yerine getir. diye cevap verdi. İbrahim: Senin de bana yar-

dım etmen emrolundu, deyince, o, ben de emre itaat ederim, dedi. İsmail yerinden kalkarak İbrahim'le birlikte iş başına geldi. İbrahim evi yapmaya başladı. İsmail taşları eliyle alarak İbrahim'e sunuyor ve her ikisi de: Ey Rabbimiz! Bu amelimizi kabul eyle, sen duaları işitirsin, her şeyi bilirsin, diye Tanrıya yalvarıyorlardı. Yapı yükseldikten sonra, yaşı ilerlemiş olan İbrahim taşları kaldıramaz oldu, bunun üzerine basarak inşaata devam etti. İşte bu taş, makam-ı İbrahim' dir. İsmail taşları alarak babasına uzatıyor, her ikisi de yukarda naklettiğimiz duayı okuyorlardı. İbrahim, emredilen evi kurduktan sonra, ona insanları hacca çağırması emredildi; Tanrı bu münasebetle kitabında şöyle diyor: İnsanları hacca çağır, onlar yayan veya zayıf develere binerek gelsinler; onlar muhtelif uzak yerlerden gelirler (Hac: 23)». Bize İbn Humeyd söyledi, o Cerir' den, o, Kabus bin Ebi Zabyan'dan, o da babası yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet der: «İbrahim Kâbe'nin yapısını tamamladıktan sonra: İnsanları hacca çağır, denildi. İbrahim: Ben sesimi onlara işittiremem, dedi. Yüce Tanrı: Sen çağır, sesini işittirmek bize aittir, dedi. Bunun üzerine İbrahim: Ey insanlar! Size Beyt-ı -Atik'e (Mekke' ye) gidip hac farzedildi, diye seslendi. Sen görmüyor musun ki, *Lebbeyke* duasını okuyarak en uzak yerlerden hacca gelmektedirler.» Bize Hasan bin Arefe söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Fuzayl bin Gazvaa söylemiş, o, Âta bin Sa'ib' den, o, Said bin Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan

şunu rivayet eder: «İbrahim Kâbe'yi bina ettikten sonra, yüce ve kudretli Tanrı ona vahiy yoliyle insanları hacca çağırmasını emretti. İbrahim bu emir üzerine: Ey Âdem oğulları! Biliniz ki, Rabbiniz bir ibadet yeri kurmuştur, o size, bu eve gidip hac kılmanızı emrediyor, diye ilân etti. Onun bu çağırısını işiten taş, ağaç, taşlıklı yüksek tepeler ve her şey: Ey Rabbimiz! hulûs ve imanla bu çağrını kabul ediyoruz, diye cevap verdiler». Bize Yahya bin Vazıh söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin bin Vakid söylemiş, o, Ebu Zübeyr'den, o, Mücahid'den, o da İbn Abbas'tan: Ey İbrahim, insanları hacca çağır, ayetini açıklarken şunu söylemiş olduğunu rivayet eder: «Tanrı dostu İbrahim bu emri aldıktan sonra bir taşın üzerine çıkarak: Ey insanlar! Sizlere hac farz oldu, diye seslendi, iman edenlerden kıyamete kadar hacca gidecekleri hakkında Tanrı tarafından emir buyrulmuş olan bütün insanlar onun bu davetini işittiler.» Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdurrahman, onlara da Süfyan söylemiş, o, Seleme yoliyle Mücahid'den şunu rivayet eder: «İbrahim insanları hacca çağırmaya memur edildiğinde: Ey Rabbim, nasıl çağırayım? diye sordu. Ona: Ey Rabbim, hulûs ve imanla davetini kabul ediyorum, dersin, denildi. Bu, yeryüzünde okunan ilk *Lebbeyke* duası idi». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan söylemiş, o, Seleme'den, o, Muhammed bin İshak'tan, o da Ömer Bin Abdullah bin Urve'den şunu rivayet eder: «Abdullah bin Zübeyr, Ubeyd bin Umeyr

Leysî'den: İbrahim'in, ahaliyı hacca çağırış şekli hakkında ne işittin? diye sorduğunda, o şu cevabı verdi: İbrahim, oğlu İsmail'le birlikte Kâbe'nin duvarını yükselttikten ve Kâbe de Tanrının arzu ettiği şekii aldıktan sonra, İbrahim yüzünü Yemen tarafına çevirerek dua etti ve ahalisini hacca çağırdı. Ona: Hulûs ve imanla davetini kabul ediyoruz, diye cevap verildi. Bundan sonra yüzünü doğu tarafına çevirerek Tanrıya dua etti, ahalisini hacca çağırdı, yine aynı cevabı aldı. Bundan sonra yüzünü Şam'a doğru çevirerek dua etti ve hacca çağırdı, yine aynı cevap işitildi, yüzünü batı tarafına çevirerek dua etmek suretiyle hacca çağırdı vakit yine: Ey Rabbimiz! Hulûs ve imanla davetini kabul ediyoruz, diye sesler işitildi. İbrahim, bundan sonra oğlu İsmail'le birlikte Terviye, yani Zilhicce'nin sekizinci günü Mekke'den çıkarak Mina'ya geldi, yanında bulunan Müslümanlarla birlikte Arafat'a gitti. İbrahim, güneş bi: tarafa meyledinceye kadar orada kaldı, bundan sonra öğle ve ikindi namazlarını bir arada kıldı. Oradan Arafat'taki vakfe yerine geldi. Müslümanlarla birlikte Arafat'ın vakfe yeri olan Erak üzerinde durdu ki, hac vaktinde hutbe söyliyen ve namaz kıldıran imam, bugün dahi aynı yerde durarak hutbe söyler. Güneş battıktan sonra İbrahim diğer Müslümanlarla birlikte oradan kalkarak Müzdelife'ye geldi, orada akşam ve yatsı namazlarını bir arada ve aynı zamanda kıldı. Diğer hacılarla birlikte geceyi orada geçirdi. Tan yeri ağardıktan sonra Müslümanlarla bir-

likte sabah namazını kıldı. Bundan sonra Müzdelife'nin Kuzah adlı yerinde durdu. Orası bugün de, hutbe söyliyen ve namaz kıldıran imamın durduğu yerdir. Tanyeri ağardıktan sonra yanında bulunan Müslümanlarla birlikte oradan kalkarak, neler yapılacağını ve şeytana taşın nasıl atılacağını (Cümret-ül kübra'yı) öğretti. Mina'daki kurban kesilen yeri de gösterdi. Bundan sonra traş oldu, ahaliye Kâbe'yi nasıl tavaf edeceklerini göstermek üzere Kâbe'ye geldi. Tavaf amelini tamamladıktan sonra, şeytana taşın nasıl atılacağını (Remy-ül cimar) göstermek üzere Mina'ya geldi. Böylece hac amelini yerine getirdikten sonra hacılara eve dönmelerini emretti». Ebu Cafer (Taberî) diyor ki: Tanrı elçisinden ve bazı sahabelerden, İbrahim'e hac amellerinin bizzat Cebrail tarafından gösterilmiş olduğu rivayet edilmektedir. Bu haberi Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) rivayet edenler şunlardır:

Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Ubeydullah bin Musa söylemiş, Muhammed bin Musa el-Ahmesî de, adı geçen Ubeydullah bin Musa söyledi, der; Ubeydullah ile arkadaşlarına İbn Ebi Leylâ söylemiş, o, İbn Müleyke'den, o da Abdullah bin Amr yoliyle Tanrı elçisinden şunu rivayet eder: «Cebrail, terviye (yani, Zilhicce'nin sekizinci) günü İbrahim'in katına gelerek onunla birlikte Mina'ya gitti, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını beraber kıldılar. Cebrail, İbrahim'le birlikte Mina'dan Arafat'a geldi, İbrahim'i Erak adlı yere ve (halen) hacı-

ların inmekte oldukları mevkiye indirdi. Cebrail, İbrahim'le birlikte öğle ve ikindi namazlarını bir arada kıldı. Arafat'ta vakfe'de durduktan sonra, en çabuk namaz kılan bir kişi gibi akşam namazını kıldı, sonra yanında bulunanlarla birlikte oradan cemi mahalline geldi, orada akşam ve yatsı namazlarını bir arada kıldı, sabaha kadar orada kaldı, sabah namazını pek acele kıldı. Yine orada kaldı, ertesi gün sabah namazını ağır ağır kıldıktan sonra, Cebrail onu Mina'ya götürdü. Orada Şeytana taş attı, kurban kestikten sonra traş oldu, bundan sonra Kâbe'yi tevaf etmek üzere Mekke'ye indi. Muhammed (A. m.) peygamber olarak gönderildikten sonra ona: «Biz sana, hakiki bir şekilde bir Tanrıya inanan ve Tanrıya ortak katmıyan İbrahim'in dinine tâbi olmayı vadettik» (Nahl: 123) ayeti idi. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına İmran bin Muhammed bin Ebi Leylâ söylemiş, o, babasından, babası Abdullah bin Ebi Müleyke'den, o da Abdullah bin Amr yoluyla Tanrı elçisinden aynı hadîsi rivayet eder.

Bundan sonra Tanrının, dostu İbrahim'i, oğlunu kurban ettirmekle sınaması.

Peygamberimizin (ona salâvat ve selâmlar olsun) ümmetinden olan ve bizden önce geçip giden bilginler, İbrahim'in iki oğlundan hangisini kurban etmekle sınamış olduğu hakkında bir fikirde değildirler. Bir kısmı kurban edilenin İshak bin İbrahim, diğer bir kısmı da İsmail bin

İbrahim olduğunu söylerler. Tanrı elçisinden her ikisi de rivayet edilmektedir. Bunlardan biri sahih olsa idi, başkası hakkında söz söylememiş olurduk. Bununla beraber, bu iki rivayetten, kurban edilenin İshak olduğundan bahsedeni, ikinci rivayete göre daha açık ve daha güvenlidir. Kurbanın İshak olduğunu gösteren haber İbn İshak'tan rivayet edilmiş olup, bunu bize Ebu Küreyb nakletti. O ve arkadaşları Zeyd bin el-Hubab'dan, o, Hasan'dan, o, İbn Dinar'dan, o, Zeyd bin Ced' an'dan, o, Hasan'dan, o, Ahnef bin Kays'ten, o da El-Abbas bin Abdülmutalib'den rivayet eder ve Tanrı elçisinin: «Oğluna bedel olarak ona bir koç verdik» (Saffat: 107) ayetinde anılan oğul sözünü İshak diye açıklamış olduğunu söyler. Bu haber, daha güvenli olan diğer bir senetle de rivayet edilmekte, fakat Tanrı elçisine ulaşmadan El-Abbas'ta kesilmektedir. Bu haberi rivayet edenler şunlardır:

Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Mübarek'ten naklen İbn Yeman söylemiş, o Hasan'dan, o, Ahnef bin Kays'ten, o da El-Abbas' bin Abdülmuttalib'den: «Oğluna bedel olarak ona bir koç verdik» ayetinde adı geçen çocuğun İshak olduğunu rivayet eder. Karşılığı olarak koç verilen kimsenin İsmail olduğunu bize Muhammed bin Ammar Razi söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Ubeyd bin Ebi Kerime söylemiş, onlar bu haberi Ömer bin Abdurrahim Hattabî'den, o da Abdullah bin Muhammed El-Utbî'den rivayet eder. Adı geçen Utbî Utbe

bin Ebi Süfyan oğullarındandır. Abdullah babasından, o, Abdullah bin Sa'id'den, o da Sanabicî'den şunu rivayet eder: Biz Muaviye bin Ebi Süfyan'ın katında bulunduğumuz vakit, kurbanlığın İsmail mi veya İshak mı olduğu hakkında söz açıldığında, Muaviye: Meselenin iç yüzünü bilen birini buldunuz, dedikten sonra bize şunu söyledi: «Biz Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) katında bulunuyorduk. Biri gelip: Tanrının sana ganimet malı olarak ihsan ettiklerinden bana da bağışlarda bulun, ey iki kurbanlığın oğlu! diye hitap ettiğinde, Tanrı elçisi güldü. Ondan: Ey Tanrı elçisi! İki kurbanlık (zebiheyn) ne demektir? diye sorduklarında, o: Abdülmuttalib, zemzem kuyusunun kazısını başarı ile tamamladığı takdirde, oğullarından birini kurban keseceğini nezretmişti. Oğulları arasında kura çekildiğinde Abdullah'a isabet etti. Dayıları, Abdülmuttalib'in onu kurban kesmesine mâni oldular ve oğlunun fidyesi bedeli olarak yüz deve kes dediler. Abdülmuttalib, oğlu yerine yüz deve kurban etti. İkinci kurbanlık ise İsmail'idir». Şimdi bizden önce geçip giden bilginlerin, kurbanlığın İshak veya İsmail olduğuna dair rivayetlerini nakledeceğiz. Kurbanlığın İshak olduğunu rivayet eden zatlar şunlardır:

Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Mübarek'ten naklen İbn Yeman söylemiş, o, Hasan'dan, o, Ahnef bin Kays'ten nakleder, o da El-Abbas bin Abdülmuttalib'in: «Biz onun oğluna bedel olarak büyük bir koç verdik» (Saf-

fat: 107) ayetinde anılan oğuldan maksat İshak'tır, diye söylemiş olduğunu rivayet eder. Bize Hüseyin bin Yezid et-Tahhan söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İdris söylemiş, o, Davud bin Ebi Hind'den, o da İkrime yoliyle İbn Abbas'tan: «İbrahim'in kurban olarak kesilmesi emredilen oğlu İshak'tır» diye söylediğini rivayet eder. Bana Yakub söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Uleyye söylemiş, o, Davud'dan, o da İkreme yoliyle İbn Abbas'tan, İbrahim'in kurban olarak kesilmesi emredilen oğlunun İshak olduğunu rivayet eder. Bize İbn Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Ebi Adi söylemiş, o, Davud'dan, o da İkrime yoliyle İbn Abbas'tan «Biz ona oğlu bedeline büyük bir koç verdik» ayetinde anılan oğlun İshak olduğunu rivayet eder. Bize İbn Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Cafer, onlara da Ebu İshak'tan naklen Ebu el-Ahvas şunu söylemiştir: «Biri İbn Mesud'un yanında övünerek: Biz, filân ve filân gibi muhterem şeyhlerin oğullarıyız, demiş, Abdullah bin Mesud da ona: (üç atası muhterem olan zat) Yusuf bin Yakub bin İshak'tır, İshak ise Tanrı tarafından İbrahim'e kurban olarak kesilmesi emredilen zattır ve Tanrı dostu İbrahim'in oğludur, diye cevap vermiştir». Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbrahim bin el-Muhtar onlara da Muhammed bin İshak söylemiş, o, Abdurrahman bin Ebi Bekir'den, o, Zührî'den, o, El-Alâ bin Cariye Sakafî'den, o, Ebu Hüreyre'den, o da Ka'b'dan: «Biz ona oğlu bedeline bir

koç verdik» ayetinde anılan çocuğun İshak olduğunu rivayet eder. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Muhammed bin İshak söylemiş, o, Abdullah bin Ebi Bekir'den, o, Muhammed bin Müslim Zührî'den, o, Beni Zühre'nin ahitlisi olan Ebu Süfyan bin el-Ala bin Cariye Sakafî'den, o, Ebu Hüreyre'den, o, Kâb ül Ahbar'dan, İbrahim tarafından kurban olarak kesilmesi emredilen oğlunun İshak olduğunu rivayet eder. Bana Yunus söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb, ona da İbn Sihab'dan naklen Yunus söylemiş, o, Amr bin Ebi Süfyan bin Esid bin Cariye Sakafî'den şunu rivayet eder: Kâ'b, Ebu Hüreyre'ye: Sana, İbrahim Peygamberin kurban etmek istediği oğlunun kim olduğunu anlatayım mı? dediğinde, Ebu Hüreyre: anlat, demiş ve Kâ'b da bunun üzerine şunu söylemiştir: «İbrahim, İshak'ı kurban olarak kesmeyi kararlaştırdığında, şeytan: İbrahim ailesini şimdi baştan çıkaramazsam, sonra hiç baştan çıkaramam, diye onların tanıdıklarından birinin kıyafetine girerek, İbrahim İshak'ı kurban kesmek üzere götürdüğü vakit İbrahim'in eşi Sara'nın yanına sokulmuş ve ona: İbrahim sabahın erken saatinde İshak'ı nereye götürüyor? diye sormuştur. Sara bazı işlerini görmek üzere, diye cevap verdiğinde, şeytan: Tanrı adına and içerek bunun için götürmediğini teyit ederim, diye Sara'nın sözünü reddetmiştir. Sara: O halde sen söyle, İbrahim İshak'ı niçin götürdü? deyince, şeytan: Kurban olarak

kesmek üzere götürdü, cevabından bulunmuştur. Sara ondan: İbrahim niçin oğlunu kurban olarak kesiyor diye sordu. Şeytan: o, bunu Tanrı emretti, diye iddia ediyor, dedi. Sara: Rabbisinin emrine itaat etmekle çok iyi bir iş yapıyor, diye mukabelede bulundu. Şeytan Sara'dan ümidi kestikten sonra İshak'ın arkasından yetişti. İshak, babasının arkasından gidiyordu. Şeytan ondan: Böyle erken bir vakitte baban seni nereye götürüyor? diye sordu. İshak: Bazı işleri için, dedi. Tanrı adına and içerek temin ederim ki, o seni bunun için değil, kesmek üzere götürüyor, dedi. İshak: Babam beni kesecek değildir, dediğinde, şeytan: Baban seni kesecektir, diye cevap verdi. İshak: Babam beni ne için kesecek? diye sordu. Şeytan: O, bunu Tanrı emretti, diye söylüyor, dedi. İshak: Tanrı babama, beni kurban kesmesini emrediyorsa, Tanrı adına and içerek emre itaat edeceğimi teyit eylerim, diye cevap verdi. Bunun üzerine şeytan İshak'ı bırakarak İbrahim'in yanına sokuldu ve böyle erkenden oğlunu nereye götürüyorsun? diye sordu. İbrahim: Bazı işleri görmek üzere, diye cevap verdi. Şeytan: Tanrı adına and işerek teyid eylerim ki, sen onu böyle erken bir saatte kurban kesmek üzere götürüyorsun, dedi. İbrahim: Ben oğlumu niçin kurban keseceğim, biliyor musun? dediğinde, şeytan: Sen Rabbinin bunu emretmiş olduğunu iddia ediyorsun, dedi. İbrahim: Rabbim, oğlumun kurban kesilmesini emretmişse, ben elbette onun emrini yerine getireceğim, diye cevap verdi». Kâ'b sözüne devam ederek şöyle

diyor: «İbrahim İshak'ı kurban kesmiye teşebbüs ettiğinde, Tanrı onu bundan affetti ve İshak'ın karşılığı olarak büyük bir koç gönderdi, İshak kurban kesilmekten kurtuldu. İbrahim, İshak'a: Ey oğlum, yerinden kalk, Tanrı seni kurtardı, dedi. Yüce Tanrı İshak'a vahiy yoliyle: Sen arzu ettiğin bir şeyi benden iste, senin duanı kabul edeceğim, dedi. Bunun üzerine İshak: Gerek bundan önce geçip giden kavimlerden ve gerek bundan sonra geleceklerden herhangi bir kulun sana ortak katmazsa, onu cennetli eylemeni dilerim, diye Tanrıya dua etti». Bana Amr bin Ali söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Âsım, onlara da Zeyd bin Eslem' den naklen Süfyan söylemiş, o, Abdullah bin Ubeyd bin Umeyr'den, o da babasından şunu rivayet eder: «Musa: Ey Rabbim! kişiler: İbrahim' in Rabbisi, İshak ile Yakub'un Rabbisidir, derler, bunun sebebi nedir? diye sordu. Tanrı ona şöyle dedi: İbrahim, hiçbir şeyi bana denk kılmadı, her hususta beni tercih edip, beni seçti: İshak'a gelince, benim yolumda kurban kesilmek üzere kendisini feda etmek suretiyle cömertlik gösterdiğim belâ ve cefalar arttıkça, bana olan güveni kuvvetleniyordu». Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Mü'emmil söylemiş, o, Süfyan' dan, o, Zeyd bin Eslem'den, o, Abdullah bin Ubeyd bin Umeyr'den, o da babasından. «Musa: Ey Rabbim! İbrahim, İshak ve Yakub'a lûtfettiğin bu şeref ve faziletleri neyin karşılığı olarak verdin?» hadîsini, Mü'emmil'den alarak sonuna kadar rivayet eder. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan'dan naklen İbn

Yeman söylemiş, o, Ebu Sinan Şeybanî'den, o, İbni Ebi Hüzeyl'den, İbrahim'in kurban kesilen oğlunun İshak olduğunu rivayet eder. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan bin Ukbe söylemiş, o, Hamza Ez Zeyyad'dan, o, Ebu İshak'tan, o da Ebu Meyre'den şunu rivayet eder: «Yusuf, hükümdarın yüzüne karşı şöyle demiştir: Sen benimle birlikte yemek yemek istiyorsun, Tanrı adına and içerek teyit ederim ki, ben Tanrı peygamberi Yakub'un oğluyum, o ise Tanrı yolunda kurban kesilen İshak'ın, o da Tanrı dostu İbrahim'in oğludur.» Bana Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan'dan naklen Veki söyledi o, Ebu Sinan'dan, o da İbn Ebi el-Hüzeyl'den, Yusuf'un hükümdara söylediği sözleri aynı şekilde nakleder. Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad söylemiş, o, Esbat'tan, o da Süddî'nin Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'dan ve Mürre Hemadani, yoliyle de İbn Mesud ile Tanrı elçisinin sahabelerinden bir gruptan rivayet ettiği haberleri arasında şunu da nakletmiştir: «İbrahim'e (A. m.) rüyasında: Sen. Sara'dan bir oğlan olduğu takdirde onu Tanrıya kurban kesileceğini nezretmiştin, bu nezrini yerine getir» denildi. Bana Yakub söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüşeym, onlara da Zekerıya ile Şu'be söylemiş, o, Ebu İshak yoliyle Mesruk'un: «Biz ona oğlu bedeline büyük bir koç verdik» ayetindeki oğuldan maksat İshak'tır, diye açıkladığını rivayet eder.

İbrahim'in kurban kesilen oğlunun İsmail olduğunu söyliyen raviler şunlardır: Bize Ebu Küreyb ile İshak bin İbrahim bin Habib eş-Şehid söyledi, onlara da İsrail'den naklen Yahya bin Yeman söylemiş, o, Süveyr'den, o da Mücahid yoliyle İbn Ömer'den, İbrahim'in kurban kesilen oğlunun İsmail olduğunu rivayet eder. Bize ibn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan, onlara da Beyyan söylemiş, o, Şabî yoliyle İbn Abbas'ın: «Biz ona oğlunun bedeli olarak büyük bir koç verdik» ayetinde anılan oğlu sözünden maksat İsmail'dir, diye açıklamış olduğunu rivayet eder. Bize İbn Humeyd söyledik, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Vazıh. onlara da Ebu Hamza Muhammed bin Maymun Sükkerî söylemiş, o, Âta bin Sa'ib'den o da Said bin Cübeyr yoliyle İbn Abbas'tan, İbrahim'e kurban kesmesi emredilen oğlunun İsmail olduğunu rivayet eder. Bana Yakub söyledi, ona ve arkadaşlarına Ali bin Zeyd'den naklen Hüşeym oğullarının azatlısı olan Ammar'dan ve Yusuf bin Mihran yoliyle da İbn Abbas'tan İbrahim'e kurban kesilmesi emredilen oğlunun İsmail olduğunu rivayet eder. Bana ikinci defa olarak Yakub söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Uleyye söylemiş, o, Davud bin Ebi Hind'den: İbrahim'e iki oğlundan hangisinin kurban kesilmesi emredildi? diye sorulduğu vakit, Şabî'nin, İbn Abbas'tan naklen: İsmail, diye cevap vermiş olduğunu zikreder. Bana Yunus bin Abdulalâ söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb söylemiş, o, Ömer bin Kays'tan, o, Âta bin

Ebi Ribah'tan, o da İbn Abbas'tan, kendisine bedel olarak büyük bir koç verilen zatın İsmail olduğunu rivayet eder. Yahudiler ise, İbrahim'e kurban olarak kesilmesi emredilen çocuğunun İshak olduğunu iddia edip yalan söylemişlerdir. Bana Muhammed bin Sinan el-Kazzar söylemiş, ona ve arkadaşlarına Mübarek'ten naklen Ebu Âsım söylemiş, o, Ali bin Zeyd'den, o da Mihran yoliyle İbn Abbas'tan, yüce Tanrı tarafından kendisine bedel olarak büyük koç gönderilen zatın İsmail olduğunu rivayet eder. Bana Muhammed bin Sinan söyledi, ona ve arkadaşlarına Hammad'dan naklen Haccac söylemiş, o, Ebu Âsım Ganevî'den, o da Ebu Tufayl yoliyle İbn Abbas'tan aynı sözleri nakleder. Buna İshak bin Şahin söyledi, ona Davud'dan naklen Halid bin Abdullah söylemiş, o Amr'den, İbrahim'e kurban olarak kesilmesi emredilen oğlunun İsmail olduğunu rivayet eder. Bize İbn Müsenna söyledi, ona Abdulalâ, onlara da Davud söylemiş, o Amr'den: «Biz onun oğluna bedel olarak büyük bir koç verdik» ayetinde anılan oğlun İsmail olduğunu rivayet eder ve: Bu koçların boynuzu Kâbe duvarlarına asılı idi, der. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Yeman söylemiş, o, İsrail'den, o da Cabir yoliyle Şabî'den, İbrahim'in kurban kesilen oğlunun İsmail olduğunu rivayet eder. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona İsrail'den naklen Cabir söyledi, der: Şabî onlara: Ben bu koçların boynuzunu Kâbe'de gördüm, demiştir. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına

İbn Yeman, onlara da İbn Ebi Nüceyh'ten naklen Süfyan söylemiş, o da Mücahid'den. kurban kesilen çocuğun İsmail olduğunu rivayet etmiştir. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan şunu nakleder: ben, Muhammed bin Kâ'b el-Kurazî'nin şunu söylediğini işittim: «Yüce Tanrının İbrahim'e kurban kesmesini emrettiği zat İsmail'dir. Kurban kesilen oğlunun İsmail olduğu Kur'an'nın ifadesinden de anlaşılmaktadır. Çünkü Kur'anda, İbrahim'e iki sinden birini kurban kesmesi emredilen oğlunun İsmail olduğu anlatıldıktan ve İbrahim'in iki oğlundan birinin kurban kesilmesiyle ilgili olan ciheti hikâye edildikten sonra: Biz İbrahim'e salih kullarımızdan peygamber olarak göndereceğimiz İshak'ın doğacağını müjdeledik ve: Sara'ya da İshak'ın ve onun arkasından Yakub'un doğacağını müjdeledik denilmektedir. Yani Sara hem oğul, hem torunla müjdelenmiştir. Bundan anlaşıldığına göre İbrahim'e, yüce Tanrı tarafından, neslinin türemesi ve bereketli olması hakkında gönderilen emrin yerine gelmesi için bir vasıta olan oğlunu kurban etmesi yolunda Tanrı tarafından emredilmiş olması mümkün değildir. Bundan dolayı İbrahim'in. Tanrı tarafından kurban kesilmesi emredilen oğlunun İsmail olması icabeder.» Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, onlara da Muhammed bin İshak söylemiş, o, Büreyde bin Süfyan bin Ferve el-Eslemi'den, o da Muhammed bin Kâ'b el-Kurazi'den, kendilerine şunların söylenmiş olduğunu rivayet eder: Ömer bin

Abdülaziz, halife iken Şam'da bulunduğu zaman, Büreyde de onun yanında bulunuyordu. Bu mecliste Ömer bin Abdülaziz, İbrahim'in kurban kesilmesi emredilen oğlu İsmail'di, diye söylendiğini duyduğu zaman: ben bu mesleyi bugüne kadar iyice düşünmedim, bununla beraber senin söylediğin gibi olacaktır, demiştir. Yahudilerden biri İslâmiyeti kabul edip iyi bir müslüman olmuştu. Ömer onu Yahudi bilginlerinden biri diye bilirdi. (Bir gün) onu huzuruna çağırttı ve katında Muhammed bin Kâ'b bulunduğu zaman Yahudi bilgininden: İbrahim'in iki oğlundan hangisini kurban kesmesi emredilmişti? diye sordu. Yahudi: Ey mümınler emirî! Kurban kesilmesi emredilenin İsmail olduğunu Yahudiler de biliyorlar, fakat ey Arap kavmi! Onlar bu meziyeti sizin atanıza vermek istemiyorlar ve bunu sizden kıskanıyorlar, İsmail'in sabır ve fedakârlığından dolayı, Tanrının ona ihsan ettiği bu nimeti inkâr ederek, İbrahim'in kurban kesilen oğlunun, kendi ataları İshak olduğunu iddia ederler, diye cevap verdi.» Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan, o, Hasan bin Dinar ile Amr bin Ubeyd' den, o da Hasan bin Ebi Hasan Basrî'den: İbrahim'in kurban kesilmesi emredilen oğlunun İsmail olduğu şüphe götürmez bir gerçektir, diye söylediğini rivayet eder. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, Muhammed bin İshak'tan rivayet eder; Muhammed: Muhammed bin Kâ'b el-Kurazî, İbrahim'in

kurban kesilmesi emredilen oğlunun İsmail olduğunu sık sık söylerdi, der.

Ebu Cafer (Taberî) diyor ki: Yukarda anlattığımız gibi, Kur'anın ifadesi, kurban edilenin İshak olduğu hakkındaki rivayetin daha doğru olduğunu gösterir. Çünkü, yüce Tanrının dostu İbrahim eşi Sara ile birlikte kaviminden ayrılarak Tanrı rızası için göçmenliği seçmek suretiyle Şam'a gittiği vakit: «Ben Rabbimin emrettiği yere gidiyorum, o beni doğru yola götürür, dedi. Sonra: Ey Rabbim! Bana hayırlı bir evlâd ihsan eyle, dedi, biz ona halim bir oğul müjdeledik» (Saffat: 99) diye dua etmiş olması ve Tanrının müjdelemesi bunu gösterir. O, bu duayı Hacer'i bilmeden ve Hacer de İsmail'i doğurmadan önce okumuştu. Bundan sonraki ayetlerde, onun duası kabul edilerek kendisine halim tabiatlı bir oğul müjdelendiği anlatılmakta ve daha sonraki ayetlerde de, oğlu koşup yürüyecek bir hale geldiği vakit, rüyasında onu kurban keseceğini gördüğü hikâye edilmektedir. Yüce Tanrının kitabında ona İshak'tan başka bir oğlu olacağı müjdelenmiş değildir ve şöyle denilmektedir: «Eşi ayakta durarak hizmet ediyordu, güldü, biz ona İshak'ı, İshak'tan sonra da Yakub'u müjdeledik; (bundan önceki ayette ise:) Misafirlerin yemeğe el uzatmadıklarını görünce, bunu hoş karşılamadı, onların bu hareketinden dolayı kalbine korku düştü. Onlar: Korkma, biz Lût kavmine gönderilen melekleriz, dediler ve İbrahim'e bilgin bir oğlu olacağını müjdelediler. Eşi buna

taaccup ederek yüzünü avuçları içine aldı; ben kısır ve ihtiyar kadınım, nasıl çocuk doğurabilirim» dedi. İbrahim'e eşinden bir oğlu olacağı müjdelenirken, Kur'anın her yerinde bunun ancak Sara'dan doğacağı haber verilmiştir. Bu açıklamadan anlaşıldığına göre, Kur'anda anılan halim tabiatlı oğlu diğer sure ve âyetlerde anılan bu çocuk olup, Sara'dan doğacağı müjdelenmiştir. Biri meydana çıkıp da: Yüce Tanrı İshak'ı kurban etmekle nasıl emreder ki, (İbrahim ve Sara) daha çocukları olmadan önce İshak'ın ve ondan sonra Yakub'un doğacağiyle müjdelenmişlerdi, diye itiraz edemez, çünkü bu sözler dâvasının doğruluğunu meydana koyamaz. Yüce Tanrı İbrahim'e ancak İshak'ın koşarak yürüyecek kadar büyümesinden sonra kurban kesilmesi emredilmeden önce, Yakub'un doğmuş olması mümkündür. Bundan başka, koçlar boynuzunun Kâbe'de asılı olmasını görmekle, İbrahim'in kurban kesilen oğlunun İsmail olduğu ispat edilemez. Çünkü, koçlar boynuzunun Şam'dan getirilerek Kâbe'ye asılmış olması da mümkündür.

Esirgiyen Tanrı dostu İbrahim'in hareket halinin tasnifi, oğlunu kurban kesmeye memur edilmesi.

Oğlunu kurban kesme keyfiyeti. Rivayete göre İbrahim'in oğlunu kurban kesmeye memur edilmesinin sebebi şudur: O, dinini korumak ve yaymak maksadiyle Rabbisinin rızası için kavminden kaçarak Irak topraklarından kalkıp Şam'a gitmek üzere yola çıktığında Tanrıya dua ederek, hayırlı bir oğul ihsan etmesini dilemişti.

Tanrının kitabında haber verildiği gibi «İbrahim ateşten sağ salim kurtulduktan sonra: Ben Rabbimin emrettiği yere gidiyorum, o beni doğru yola götürür ve: Ey Rabbim! Bana hayırlı bir evlât ihsan et, demişti. Biz ona, halim bir evlâdı olacağını müjdeledik» (Saffat: 99-100) denmiştir. Lût kavminden Mu'tefike'leri imha etmek üzere gönderilmiş meleklerden olan konuklar onun evine indiklerinde, Tanrı meleklere, yukardaki ayette anıldığı gibi, ona halim bir oğul ihsan edeceğini müjdelemelerini emretti. İbrahim bu müjdeyi işittiğinde: O halde bu çocuk Tanrı rızası için kurban kesilecektir, dedi. Oğlu doğduktan ve koşarak gezecek bir hale geldikten sonra İbrahim'e: Tanrı rızası için kesmeyi nezretmiş olduğun kurbanını kes, Tanrının emrini yerine getir, denildi. Bu haberi rivayet edenler şunlardır:

Bana Musa bin Harun söyledi, ona Amr bin Hammad, ona ve arkadaşlarına Esbat söylemiş, o, Süddî'nin, Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle İbni Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoliyle Abdullah'tan ve Tanrı elçisinin sahabelerinden bir gruptan rivayet etmiş olduğu haberleri sırasında şunu da nakletmiş olduğunu zikreder: Cebrail (A. m.) Sara'ya: Önce İshak'ın ve onun arkasından da Yakub'un doğacağından dolayı sevin, diye hitap ettiğinde. Sara hayretle alnına vurdu ve yüzünü avuçlarının içine alarak: «Ben kısır ve ihtiyar bir kadınım, eşim de yaşlı bir ihtiyar olduğu halde, çocuk doğurabilir miyim? Bu

taaccüp edilecek bir haldir, dedi. Melekler: Tanrının kudret ve hikmetine taaccüp mü ediyorsunuz? Ey evin sahipleri! Tanrının rahmet ve bereketi sizin üzerinizdedir, yüce Tanrı hamdüsenaya ve övülmeye lâyık ve müstahaktır, dediler» (Hud: 72-73-74). Bundan sonra Sara Cebrail'den: Bunun işareti nedir? diye sorduğunda, Cebrail kurumuş bir ağacı eline alarak kıvırıp büktü, ağaç yaşardı ve titredi. İbrahim: O halde bu çocuk Tanrı rızası için kurban kesilecektir, dedi. İshak büyüdükten sonra, uykuda iken İbrahim'e: Tanrı sana Sara'dan bir erkek çocuk ihsan ederse, onu Tanrı rızası için kurban kesmeyi nezretmiştin, bu nezrini yerine getir, denildi. Bunun üzerine İbrahim oğlu İshak'a: gidelim de Tanrı rızası için kurban keserek sevap kazanalım, dedi. İbrahim eline ip ve bıçak aldıktan sonra, İshak'la birlikte kurban kesilecek yere gitti. Oğlunu dağlar arasına götürdüğünde, İshak ondan: Ey babacığım, kurbanlığın nerede? diye sordu. İbrahim: Ey oğlum, ben rüyamda seni kurban olarak boğazlıyacağımı gördüm, bak sen bana ne dersin? dedi. Oğlu: Ey babacığım! aldığın emri yerine getir, Tanrı istiyorsa beni sabırlı ve itaatli olarak göreceksin, dedi, sonra da: O halde ellerimi ve ayaklarımı bağla ki kımıldanmıyayım, elbisemi sakla ki, kanımla ıslanmasın, çünkü annem bu kanı görürse kaygulanır, ölüm zor gelmesin için bıçağı boğazımdan çabuk geçir, annemin yanına döndüğünde ona benden selâm söyle, diye babasına tavsiyelerde

bulundu. İbrahim oğluna doğru eğilerek onu öpmeye başladı. İbrahim oğlunun el ve ayaklarını bağlamış, kendisi de, İshak da ağlıyorlardı. O kadar çok ağladılar ki, göz yaşları İshak'ın yanağının alt taraflarını ıslatmıştı. Bundan sonra İbrahim bıçağı boğazın üst tarafından geçirdi ise de, bıçak kesmedi. Çünkü yüce ve kudretli Tanrı İshak'ın boğazı üzerine bakırdan bir levha geçirmişti. İbrahim bu hali gördüğünde, oğlunu alnı üzerine yere yatırarak bıçakla ensesinden kesmek istedi. Yüce Tanrı bunu şöyle anlatır: «Vakta ki ikisi de Tanrının emrine itaat edip İbrahim oğlunu alnı yere gelmek üzere yatırdı, biz ona: Ey İbrahim, rüyanda gördüğünü tamamiyle yerine getirdin, diye hitap ettik. İşte ihsan sahibi olanları böyle mükâfatlandırırız» (Saffat: 103-106). Bundan sonra İbrahim etrafına baktığında bir koç gördü, bunu yakalıyarak oğlunu serbest bıraktı, oğlunun üzerine eğilerek onu öpmeye başladı ve: Ey oğlum! bu koç bedelin olarak sana bağışlandı, dedi. Yüce Tanrı bu hâdiseyi: «Biz ona oğlu bedeline büyük bir koç verdik» (Saffat: 107) diye hikâye etmektedir. İbrahim bundan sonra Sara'nın yanına dönüp olup biteni anlattı, Sara bu haberi işitince korkarak: Ey İbrahim, bana haber vermeden oğlumu boğazlamak istemişsin, dedi. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, Muhammed bin İshak'tan şunu rivayet eder: «Rivayete göre İbrahim Hacer'in ziyaretine gittiğinde burak'a bindirilir, sabahleyin Şam'dan kalkarak gün ortasında Mekke'ye varır, Mekke'

-den kalkarak Şam'a gelir, geceyi ailesi yanında geçirirdi. İsmail'in kendisiyle çalışacak bir duruma, kendisini idareye ve Tanrıya ibadet edebilecek bir hale gelmesiyle, onun, yerine getirilmesi vacip olan amelleri yapabileceğini ümit ettiğinde, İbrahim, oğlunu kurban keseceğini rüyasında gördü. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ilim ehillerinden nakledip İbn İshak şöyle demiştir: İbrahim oğlunu kurban kesmeye memur edildiğinde ona: Ey evlâdım! İp ve bıçağı al da aileye odun temin etmek üzere şu dağa gidelim, dedi, kurban kesilmesi emredilmiş olduğuna dair ona hiçbir şey söylemedi. İbrahim ile oğlu dağa gitmek üzere yola çıktıklarında, Tanrı düşmanı İblis bir kişi kıyafetinde İbrahim'in yolunu kesti ve: ey ihtiyar nereye gidiyorsun? diye sordu. İbrahim: bazı işlerimi görmek ve gereken nesneleri temin etmek üzere şu dağa gidiyorum, diye cevap verdi. İblis ona: Zannediyorum ki, sen rüyanda şeytanı görmüşsün ve o da sana oğlunu boğazlamanı emretmiştir. Sen oğlunu boğazlamak istiyorsun, dedi. İbrahim onun İblis olduğunu anlıyarak: Ey Tanrı düşmanı, benden uzaklaş, Tanrının emrini yerine getireceğimi onun adına and içerek teyit eylerim, dedi. Tanrı düşmanı İblis İbrahim'den ümidi kesildikten sonra, İsmail'in karşısına çıktı, bu sırada İsmail elinde ip ve bıçak olduğu halde, babasının arkasından gidiyordu. İblis ondan: Ey çocuk, baban seni nereye götürüyor, biliyor musun? diye sordu. Çocuk: evimiz için şu dağdan odun

getirmeye gidiyoruz, diye cevap verdi. İblis: Tanrı adına and içerek temin ederim ki boğazlamak üzere götürmektedir, dedi. Çocuk: Babam beni niçin boğazlıyor? dediğinde, İblis: O senin boğazlanmanı Tanrı tarafından emredilmiş, diye söylüyor, dedi. Çocuk: Tanrının emrini yerine getirmelidir, ben de emri dinler ve itaat ederim, diye cevap verdi. İblis çocuktan ümidi kestikten sonra İsmail'in annesi Hacer'in yanına gitti. Hacer o zaman evinde bulunuyordu. İblis: Ey İsmail'in annesi! İbrahim İsmail'i nereye götürüyor, biliyor musun? diye sordu. Hacer: Evimiz için şu dağdan odun toplamak üzere götürdü, diye cevap verdiğinde, İblis: Hayır, oğlunu oraya boğazlamak üzere götürdü, dedi. Hacer: Hayır, o oğluna karşı çok şefkatli ve oğlunu pek seviyor, diye İblis'in sözünü kesti. İblis: O, oğlunun kurban edilmesini Tanrı emretti diye söylüyor, dediğinde, Hacer: Rabbi emretmişse, Tanrının emrini yerine getirmiş olur. dedi. Bunun üzerine Tanrı düşmanı İblis dargın bir halde İbrahim ailesinin yanından döndü, onları yoldan çıkaramadı. Onların hepsi de Tanrının emrini dinlediler ve ona itaat ettiler. İbrahim oğlu ile başbaşa kaldı. Rivayete göre bu yer Sebir dağıdır. İbrahim oğluna: Ey oğlum, rüyamda seni Tanrı rızası için kurban keseceğimi gördüm, bak sen buna ne diyeceksin? dedi. Oğlu: Ey babam, aldığın emri yerine getir, Tanrı isterse, sen benim sabırlı ve itaatli olduğumu göreceksin, dedi».

Bana İbn Humeyd söyledi, ona Seleme söylemiş, ona, bazı ilim mensuplarından naklen Muhammed bin İshak şunları anlatmıştır: «İsma-il'in kurban kesilmesi kararlaştıktan sonra, o babasına şu tavsiyelerde bulunmuştur: Beni boğazlamak istiyorsan el ve ayaklarımı sağlam olarak bağla ki, kanımdan sana bir şey isabet etmesin, aksi takdirde sevabım eksilir, ölüm hali ağır olduğu için, bıçağın kesmesini duyduğum vakit ıstırap çekebilirim, bıçağını bile ki, beni çabuk öldürsün, ben de istirahat etmiş olurum, boğazlamak için yatırdığın vakit yüzümkoyun yatır, alnım yere dokunsun, yan yatırma çünkü bu takdirde, yüzümü görünce kalbinde şefkat hissi doğar da Tanrının emrini yerine getirmekten seni alıkoyar, diye korkuyorum, gömleğimi anneme götürmeyi münasip görürsen, bu annem için bir teselli olabilir, dedi. İbrahim oğlunun bu sözlerini işittiğinde: Ey oğlum! Ulu Tanrının emrini yerine getirmek hususunda ne büyük bir yardımcısın, dedi. İbrahim bundan sonra oğlunun tavsiye ettiği gibi el ve ayaklarını bağladı, bıçağının yüzünü biledi, yüzükoyun yatırdıktan sonra bıçağı oğlunun boğazına batırarak kendine doğru çekti. O artık işi bitmiş sanıyordu, halbuki Tanrının emriyle bıçak tersine dönmüştü. İşte bu sırada Tanrı: Ey İbrahim! Rüyanda emredilmiş olan vazifeyi yerine getirdin, işte oğlunun bedeli olarak sana bir kurbanlık gönderiyorum, onu boğazla, dedi. Yüce Tanrı bunu kitabında: Vakta ki ikisi de Tanrının emrine itaat edip, İbrahim oğlunu alnı yere gelmek

üzere yere yatırdı, diye hikâye etmektedir. Halbuki hayvanlar boğazlanırken, yanaklarının bir tarafı yere gelmek üzere yatırılır. Fikrimizce, İsmail'in babasına: Beni yüzükoyun yatır, demesinin doğru ve İsmail'in sözü olduğunu Yüce Tanrının şu ayeti ispat etmektedir: Vakta ki ikisi de Tanrının emrine itaat ederek, İbrahim, oğlunu alnı yere gelmek üzere yatırdı, biz ona: Ey İbrahim! Rüyanda gördüğünü tamamiyle yerine getirdin, biz ihsan sahiplerini böyle mükâfatlandırırız, diye nida ettik. Bu, gerçekten de büyük bir sınama ve tecrübedir». (Saffat: 104-107). Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan, o, Hasan bin Dinar'dan, o, Katade bin De'ame'den, o, Cafer bin İyas'tan, o da Abdullah bin Abbastan şunu rivayet eder: «İshak'ın yerine kurban kesilmek üzere cennetten bir koç çıkarıldı, bu koç güz mevsiminde kırk yıl cennette otlamıştı. Bunun üzerine İbrahim oğlunu serbest bırakarak koçu takibe koyuldu, fakat onu Cümret-i ulâ'ya (şeytana ilk taş atılan yere) kadar (takibettiyse de) yakalıyamadı, İbrahim koça yedi tane taş attı, fakat hayvan ansızın kaçtı, yakalattırmadı. Nihayet Cümret-i vusta'ya (şeytana ikinci taş atılan yere) geldi, koç orada da yakalattırmıyarak İbrahim'i uğraştırdı. Bunun üzerine İbrahim yine ona yedi defa taş attı. Koç ansızın yine kaçtı, yine yakalattırmadı. İbrahim, Cümret-i kübra'da (şeytana büyük taş attılan yerde) koçun arkasından yetişerek ona yedi tane taş attı, fakat koç orada da uğraştırdı. Nihayet İbrahim onu bu

yerde yakalıyarak Mina'daki kurban kesilen yere götürdü. Ravi: İbn Abbas'ın başı sağlığına and içerek teyit eylerim ki, islâmiyetin ilk çağlarında koçun başı iki boynuzu ile birlikte Kâbe'ye asılı bir halde bulunuyordu, koçun başı kurumuştu, der». Bana Muhammed bin Sinan el Kazzar söyledi, ona, Hammad'dan naklen Haccac söylemiş, o, Ebu Asım Ganevî'den, o, Ebu et-Tufayl'den, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «İbrahim'e hac amellerini yerine getirmesi emredildikten sonra şeytan Mes'a'da (Safa ile Merve arasında) İbrahim'in karşısına çıkageldi. İbrahim ona yedi kere taş attı. Bunun üzerine şeytan onun üzerinden uzaklaştı. Bundan sonra Cümret-i vusta'da (ikinci taş atılan yerde) tekrar karşısına çıktı. İbrahim, yine şeytanı yedi defa taşa tuttu. Şeytan yine onun yanından uzaklaştı. Sonra İbrahim İsmail'i yüzükoyun yatırdı. O zaman İsmail beyaz bir gömlek giymişti. İsmail babasına: Ey babacığım, benim bundan başka elbisem yoktur. beni ne ile kef nle sin? Gömleğimi üzerimden çıkart da, beni bu gömlekle kefenle, dedi. Bu sırada İbrahim etrafına bakındı, büyük gözlü beyaz renkte ve boynuzlu bir koç gördü, bu koçu boğazladı. İbn Abbas: Benim bu çeşit koçları arkalarından takip ettiğimi sen de görmüşündür, der». Bana Muhammed bin Amr söyledi, ona bu haberi Ebu Asım, ona da İsa söylemiş; bu haberi bana Haris de söyledi, ona ve arkadaşlarına Hasan, onlara da Verka söylemiş. Bu ravilerin hepsi de bu haberi İbn Ebi Nüceyh

yoluyla Mücahid'den rivayet ederler. Mücahid: «Onu yüzükoyun yatırdı» ayetini: İbrahim oğlunu yüzükoyun yere yatırdı, diye açıklamıştır. Çünkü oğlu ona: Yüzüme baktığın vaziyette boğazlama, çünkü yüzüme bakınca acırsın da, boğazımı, beni öldürecek bir şekilde kesemezsin, iki elimi boynuma doğru çekerek bağla, bundan sonra beni yüzükoyun yere yatır, demiştir. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Süfyan'dan naklen İbn Yeman söylemiş, o, Cabir' den, o da Ebu et-Tufayl yoliyle rivayet ederek şöyle der: «Ali (A. m.), biz ona oğlu bedeline büyük bir koç gönderdik, âyetini açıklarken, koçun beyaz renkte, boynuzlu ve ahu gözlü olup Sebir dağında semec ağacına bağlı olduğunu söylemiştir». Bana Yunus söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb, ona da İbn Cüreyc söylemiş, o, Ata bin Ebi Ribah yoliyle rivayet ederek İbn Abbas'ın: «Ve fedeynahe bizibhin azim» âyetindeki *zibh* sözünü «teke» diye tefsir etmiş olduğunu zikreder. Ubeyd bin Umeyr ise, İbrahim'in bu koçu (Makam-i İbrahim) de, Mücahid de Mina'daki kurban yerinde (Menher'de) boğazladığını söyler. Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdurrahman, onlara da İbn Hüseym'den naklen Süfyan söylemiş, o, Sa'id bin Cübeyr yoluyle İbn Abbas'tan, İbrahim'in (A. m.) kurban kestiği tekenin, Âdem oğlu Habil tarafından kurban kesilen teke olduğunu rivayet eder. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Cafer'den naklen Yakub söylemiş,

o Sa'id bin Cübeyr'den rivayet ederek: «Biz ona oğlu bedeline büyük bir koç gönderdik» âyetinde anılan koç kırk yıl cennette otlamıştı, bu koç aklı karalı alaca renkte olup, yünü kırmızıya boyanmış yüne benzerdi, der. Bize ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Muaviye bin Hişam söylemiş, o, Süfyan'dan, o da birinden, o Ebu Salih yoluyle rivayet ederek İbn Abbas'ın: Ayette anılan büyük koç önce yerde olup sonra göğe yükselmiş olan diğer tâbirle Âdem oğlu tarafından kesilen ve Tanrı tarafından kabul edilmiş olan koçtur, diye açıklamış olduğunu zikreder. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o, Amr bin Ubeyd yoluyle Hasan'dan şunu rivayet eder: İsmail'in yerine kurban kesilen hayvan kır keçisinin tekesi olup, İbrahim'e Sebir dağından indirilmişti. Yüce Tanrının bu hayvanı *zibh* diye anması, ancak boğazlanacak hayvan olduğu içindir. Bu kurbanlık ancak İbrahim'in dinine göredir. Kurban kesmek kıyamete kadar sünnet olan bir ameldir. Ey Tanrı kulları! Biliniz ki, hayvanı boğazlamak kötü ve murdar ölümü defeder. Ümeyye bin Ebi es Salt, İbrahim'in oğlunu kurban kesmesinin sebebini açıklıyarak bir şiir söylemiştir; bu şiirdeki sözler, İbrahim'in oğlunu kurban kesmesi hâdisesinin, onun bir nezrini yerine getirmek üzere ve Tanrının emriyle olduğu hakkında Süddî'den yaptığımız rivayeti teyit eder. Şiir şudur:

Sevap ümidiyle nezrini yerine getiren İbrahim'i ve ipler yükleyip getireni hatırla. İbrahim

iğrendiği halde nezrini yerine getirecekti. Onun, oğlunu kurban etmeye sabır ve tahammülü yoktu. Oğluna: Ey oğlum! Ben seni kurban kesmeyi nezretmiştim, benim vücudum sana feda olsun, sen Tanrı yolunda kurban olmayı sabırla karşıla, dedi. (Oğlu ona:) Sen bukağuyu sağlam bağla ki, zencirlere vurulmuş esirlerin, zencirlerini yana meylettirdikleri gibi, bıçaktan korkarak boğazımı yana meylettirmiyeyim. İbrahim'in, çok keskin, hilâl gibi eğri ve ete saplanan bıçağı vardı. İbrahim kurban kesmeye hazırlanarak oğlunun donunu çıkarttığı vakit, Rabbisi ona büyük bir teke bağışlamak suretiyle bağlarını çözdü. İbrahim'e: Bu tekeyi al, oğlunu serbest bırak, ben bu yaptıklarınızdan dolayı size dargın değilim. diye hitap edildi. Tanrıdan sakınan baba ile oğul, bu güzel hitaptan dolayı sevinçlerinden uçuştular. Kalblerin, çok defa sonu hayırlı ve sevinçli olan bu gibi iş ve emirlerden de korktukları görülür.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Vazıh, onlara da Hüseyn, yani İbnı Vakid söylemiş, o, Zeyd yoluyle İkrime'den rivayet eder. İkrime, «Baba ile oğul Tanrıya itaat edip...» âyetini açıklarken şunları söylemiştir: İkisi de Tanrının emrine boyun eğdi, çocuk kurban kesilmeye, baba oğlunu kurban kesmeye razı oldu. Çocuk babasına: Ey babacığım, beni yüzükoyun yere yatır çünkü yüzümü görünce senin bana acıman, bıçağı görünce de benim korkmam mümkündür, bıçağı alt taraftan boynuma

sapla ve böylece Yaradanın emrini yerine getir, dedi. Tanrı bunu: «Vakta ki ikisi de Tanrının emrine itaat ederek İbrahim oğlunu alnı yere gelmek üzere yere yatırdı» ayetinde hikâye etmektedir. İbrahim Rabbisinin emrini yerine getirdiğinde: «Biz ona: Ey İbrahim, rüyanda gördüğünü tamamiyle yerine getirdin, işte biz ihsan sahiplerini böyle mükâfatlandırırız, diye hitap ettik» denildi. Yaradan, İbrahim'i birtakım şeylerle sınadı, meselâ: Nemrud bin Köş'ün İbrahim'i ateşe atmasıyle, kendisiyle birlikte iş görerek yüce ve kudretli Tanrıya yaklaştıran amellerde bulunmak için yardımı dokunacak bir yaşa geldikten sonra oğlunu kurban kesmesiyle, Kâbe'yi bina edip onun duvarlarını yükseltemsi ve hac amellerini yerine getirmesiyle sınaması bu cümledendir. Bundan başka. Yaratanın kitabında anıldığı gibi: Rabbisi İbrahim'i bazı kelimelerle imtihan etti, İbrahim bu kelimelerle ifade olunan emirleri tamamiyle yerine getirdi, ayetinde anılan kelime, yani emirlerle de tecrübe etti. Muhammed ümmetinden bizden önce geçip giden bilginlerin, bu kelimelerin anlamları hakkındaki fikirleri türlü türlüdür. Bazıları, bu kelimelerin otuz tane olduğunu ve İslâm şeriatinin temelini teşkil ettiğini söylerler. Buna dair haberleri rivayet edenler şunlardır: Bize Muhammed bin Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına İkrime'den naklen Davud söylemiş, o, İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: İbn Abbas, «Rabbisi İbrahim'i birtakım kelimelerle sınadı» âyetini açıklarken şöyle demiştir: Bu gibi dinî emirlerle sı-

nanmış olanlardan, İbrahim'den başkası bunları tamamiyle yerine getirmiş değildir, İbrahim birtakım kelimelerle imtihan edildi ve bunları tamamıyle yerine getirdi. Yüce Tanrı onun hakkında *Beraet* emri yazdı. Yani onun bu emirleri tamamiyle yerine getirmiş olduğunu bildirerek: «Yoksa Musa'ya ve ahde vefa eden İbrahim'e indirilen sahifelerde anılan sözlerden habersiz misin?» (Necm: 37) dedi. İbrahim'in sınandığı kelimelerden onu Ehzab, onu Beraet, onu da Müminîn suresindedir. Biri İbn Abbas'tan bu hususta sorduğunda, o: İslâmıyet otuz kısımdan ibarettir, demiştir. Bize İshak bin Şahinel-Vasitî söyledi, ona ve arkadaşlarına Halid Tahhan söylemiş, o, Davud'dan, o da İkrime yoluyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: dinî işlerle sınanmış olanlar arasında, İbrahim'den başka hiç kimse bu emirleri tamamiyle yerine getirmeye muvaffak olamamıştır. O İslâmiyetle sınandı ve onun hükümlerini tamamiyle yerine getirdi. Bunun üzerine Tanrı onun hakkında Beraet emrini yazdı ve: «Ahitlere vefa eden İbrahim» diye övdü. Bu kelimelerin on tanesi Beraet suresinde olup, burada günahlarından tövbe edenlerle ibadetle meşgul olanlar. Yaradana hamdü senada bulunanlar. oruç tutanlar, rükû ve secde edenler. hayrat ve iyiliği isteyip günahlara katlanmaktan ve kötülükten men edenler (ve nihayet) Tanrının emir ve hükümlerini muhafaza edip yerine getirenler cennetle müjdelenmişlerdir. Ehzap suresinde: «Müslüman ve müslimeler» cümlesiyle ve

müminun suresinde: «... o kimseler ki namazlarını vaktinde kılarlar» ayetiyle başlıyan ve Se'ele Salisin suresinde yine aynı ayetle başlıyan onar kelime daha vardır. Bana Abdullah bin Ahmed Mervezî söyledi, ona ve arkadaşlarına Ali bin Hasan, onlara da Harice bin Mus'ab söylemiş, o, Davud bin Ebi Hind'den, o da İkrime yoluyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: İslâmiyet otuz parçadan ibarettir. Bu din ile sınanmış olanlar arasında İbrahim'den başka hiç kimse bu emir ve hükümleri yerine getirmiş değildir. İbrahim bunları yerine getirdiği için Kur'anda: «Ahitlere vefa eden İbrahim» diye övülmektedir. Bunun bir karşılığı olmak üzere onun ateşten *Beraeti* yani muaf tutulduğu yazılmıştır. Diğer bilginler, İbrahim'in sınandığı kelimelerden, yani emirlerden beşinin başa, kalan beşinin gövdeye ait olmak üzere on hususiyetten ibaret olduğunu söylerler. Bu kanaatte olanlar şunlardır:

Bana Hasan bin Yahya söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak, onlara da Ma'mer söylemiştir. O İbn Tavus'tan, o da babası yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: «Yüce Tanrı İbrahim'i sınarken, onu taharet yani temizlikle imtihan etti ki, bunların başa ait olanları şunlardır: Bıyıkları kısaltmak, suyu ağzın içinde çalkalamak suretiyle ağzı yıkamak, buruna su almak, misvak kullanmak ve saçları taramak. Gövdeye ait olanları: Tırnakları kesmek, ayıp yerlerin kıllarını gidermek, sünnet olmak, kol-

tuk altındaki kılları yolmak, küçük ve büyük aptesten sonra malûm yerleri yıkamaktır.» Bana Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına İshak, onlara da Abdürrezzak söylemiş, o, Ma'mer'den, o, Hakem bin Eban'dan, o, Kasım bin Ebi Bezze'den, o da Ebu Abbas'tan aynı hadîsi rivayet eder. Fakat Ma'mer'in rivayetinde, küçük aptesten sonra yıkanmak anılmamıştır. Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Süleyman bin Harb, onlara da Ebu Hilâl söylemiş, o, Katade'nin: «Rabbi, İbrahim'i bazı kelimelerle sınadı» ayetini açıklarken: Sünnet olmayı, kasıktaki kılların tıraş edilmesini, küçük ve büyük aptesten sonra malûm yerlerin yıkanmasını, misvak kullanmayı, bıyıkların kısaltılmasını, tırnak kesmeyi ve koltuk altındaki kılların yolunmasını zikretmiştir. Ebu Hilâl: İbrahim'in bir sünneti daha var, ne olduğunu unuttum, der. Bana Abdan Mervezi söyledi, ona ve arkadaşlarına Ammar bin Hasan, onlara da Abdullah bin Ebi Cafer söylemiş, o, babasından, babası da Matar'dan, o, Ebu Halid'den şunu rivayet eder: İbrahim (A. m.) on şeyle sınandı, bunlar İslâmiyette de sünnet olmuştur ki, şunlardır: Suyu çalkalamak suretiyle ağzı yıkamak, buruna su çekmek, bıyıkları kısaltmak, misvak kullanmak, koltuk altındaki kılları yolmak, parmak mafsallarının müteharrik yerlerini yıkamak, sünnet olmak, kasık kıllarını almak, tırnak kesmek ve büyük ve küçük aptesten sonra malûm yerleri yıkamaktır. Diğer raviler de aynı şeyleri saymışlar, fakat bu on

sünnetten altısının gövdeye, kalan dört tanesinin de kıl biten yerlere ait olduğunu söylemişlerdir.

Bana Müsenna söyledi. ona ve arkadaşlarına İshak, onlara Muhammed bin Harb, onlara da İbn Lühey'e söylemiş, o İbn Hüreyre'den, o. Haneş'ten, o da İbn Abbas'tan rivayet eder. İbn Abbas: «Rabbisi, İbrahim'i bazı kelimelerle sınadı» ayetini açıklarken şöyle demiştir: Bu sünnetlerin altısı gövde ile ilgili olup şunlardır: Kasıktaki kılları tıraş etmek, sünnet olmak, koltuk altındaki kılları almak, tırnak kesmek, bıyıkları kısaltmak, cuma günleri bütün vücudu yıkamak (gusül etmek) tir, dördü hac amellerinden olup şunlardır: Tavaf, Safa ile Merve arasında yelmek (say etmek), şeytana taş atmak, Arafat' tan Mina'ya doğru inmektir. Diğer kimseler ise hac amellerinin: «Ben seni insanlara imam yaptım» âyetinin anlamına dahil olduğunu söylerler. Buna kani olanlar şunlardır:

Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İdris şunu söylemiştir: Ben İsmail bin Ebi Halid'den işittim, o, Ebu Salih'ten rivayet ederek: İbrahim'in sınandığı kelimelerden bir kısmı, «Ben seni insanlara imam yaptım» âyetine dahil olan imamet göreviyle ilgili olan amellerdir, demiştir. Bana Ebu Sa'ib söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İdris söylemiş, o: Ben, İbn Ebi Halid'den işittim, der, o da, Ümmü Hani' nin azatlısı olan Salih'ten rivayet ederek. Yüce Tanrının: «Vaktaki Rabbisi İbrahim'i bazı kelimelerle sınadı...» âyetinde anılan sünnet ve

amellere, «Ben seni ınsanlara ımam yaptım» âyetinde anılan ımamet göreviyle «Vaktakı İbrahim Kâbe'nin duvarlarını yükseltıyordu» ayetinde zikredilen hac amellerı de dahildir. dedı. Bana Muhammed bin Amr söyledı. ona ve arkadaşlarına Ebu Asım. ona da İsa bin Ebi Nüceyh söylemiş. o, Mücahid'den rivayet eder. Mücahid: «Vaktaki Rabbisi İbrahim'ı bazı kelimelerle sınadı, İbrahim o kelimelerı tamamiyle yerıne getirdi...» âyetinı açıklarken şöyle demiştir: Tanrı, İbrahim'e: Ben seni bir ışle sınayacak ve tecrübe edeceğim, sınayacağım bu ış nedir? dediğinde İbrahim: Biliyorum, beni insanlara imam yapmak istiyorsun. demiş ve Tanrı da: Evet. cevabında bulunmuştur. İbrahim: Benim neslimden gelecekleri de imam yap, diye nıyaz eylediğinde. Rabbisi: Zalimlere benim ahdim erişmez. dedi. İbrahim: Kâbe'yi insanlar için sevap ve emnıyet yerı kılar mısın? dediğinde. Rabbisi: Evet, dedi. İbrahim: Bizi, sana ıtaat eden Müslümanlardan kılar mısın? diye sorduğunda, Rabbisi yine: Evet. dedi. Ey Tanrım, bizim neslimizden müslüman olan bir ümmet yaratacak mısın? deyince, Rabbisi yine: Evet. dedi. İbrahim: Bize hac amellerıni öğretecek ve tövbelerimizi kabul edecek mısin? diye yalvardığında, Rabbisi yine: Evet. diyerek onun dileğinı kabul ettı. İbrahim: Ahaliden ıman edenlere meyvaları ihsan edecek mısın? dediğinde, Rabbisı: Evet. evet diye İbrahim'in bu niyazını kabul eyledi. Bana Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, ona da Haccac söyle-

miş, o, İbn Cüreyc yoliyle Mücahid'den aynı sözleri nakleder. İbn Cüreyc, bu hususta Mücahid ile İkrime'nin bir fikirde oldukları anlaşılmıştır, der. Bize İbn Veki söyledi. ona ve arkadaşlarına Veki'nin babası söylemiş, o, Süfyan'dan, o, İbn Ebi Nüceyh yoliyle Mücahid'den rivayet eder. Mücahid: «Vaktaki Rabbisi İbrahim'i bazı kelimelerle sınadı, o mezkûr kelimeleri tamamiyle yerine getirdi». ayetini açıklarken şunları söylemiştir: Ben seni insanlara imam yapacağım, ayeti de Tanrının İbrahim'i sınamış olduğu ayetler cümlesindendir. İbrahim: benim neslimden gelecekleri de imam yap, diye yalvardığında. Tanrısı: Benim ahdim zalimlere erişmez. dedi. Bana Müsenna bin İbrahim söyledi. ona ve arkadaşlarına Ebu Huzeyfe, onlara da Şibl söylemiş, o, İbn Ebi Nüceyh'ten, o da İkrime'den rivayet eder. İkrime: Ben onun bu sözlerini Mücahid'e arzettim. Mücahid bunları inkâr da red de etmedi. der. Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Süddî'den naklen Esbat şunu söylemiştir: İbrahim'in sınandığı kelimeler arasında şunlar da vardır: Rabbimiz, sana olan itaat ve ibadetimizi kabul eyle, çünkü duamızı işiten ve niyetimizi bilen ancak sensin. Ey Rabbimiz, sana olan teslimiyet ve ihlâsta bizi sabit kıl, zürriyetimizden, sana itaat edip emirlerini yerine getirecek bir millet çıkar, bize hac amellerimizi öğret, tövbelerimizi kabul eyle, sen tövbeleri kabul edici ve müminlere merhamet eyle-

yicisin. Ey Rabbimiz, onlara kendilerinden bir peygamber gönder ki, ayetlerini okusun (Bakara 128-129-130). Bana Ammar bin Hasan'dan naklen söylediler, ona ve arkadaşlarına babasından naklen Abdullah bin Ebi Cafer söylemiş, o, «Vaktaki Rabbisi İbrahim'i bazı kelimelerle sınadı» ayetini açıklarken, Rebi'nin şunları söylemiş olduğunu zikreder: «Ben seni insanlara imam yapacağım». «Biz beyti-Kâbe'yi-sevap ve emniyet yeri kılmıştık», «İbrahim'in makamını namazgâh edininiz», «Biz, İbrahim'le İsmail'e söz verdik...» ve «İbrahim Kâbe'nin duvarlarını yükseltirken...» ayetlerinin hepsi de, İbrahim'in sınanmış olduğu kelimelerdendir. Bana Muhammed bin Sa'd söyledi, ona babası, babasına amcası, amcasına da kendi babası söylemiştir; o, İbn Abbas'tan rivayet eder. İbn Abbas: «Rabbisi İbrahim'i bazı kelimelerle sınadı» âyetini açıklarken, aşağıdaki ayetlerin de yüce Tanrının, İbrahim'i sınadığı kelimeler cümlesinden olduğunu söylemiştir: «Ben seni insanlara imam yapacağım» ve: «İbrahim'le İsmail' Kâbe'nin duvarlarını yükselttikleri vakit...». Bu ayetlerle, hac amellerine, İbrahim'e tahsis edilen makama ve Kâbe civarında yaşıyanlar için nimetler ihsan etmesini dilemesine dair olan âyetler bu cümledendir. Muhammed de (ona salâvat ve selâmlar olsun), İbrahim neslinden gelen bir peygamberdir. Diğer bir grup ise: İbrahim'in sınanmış olduğu kelimeler, ancak hac amellerine mahsus olan ibadetlerdir, derler. Bu haberi rivayet edenler şunlardır:

Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Selm bin Kureybe, onlara da Amr bin Nebhan söylemiş, o, Katade yoliyle İbn Abbas'tan: İbrahim'in, Rabbisi tarafından sınanmış olduğu kelimeler, hac amellerine dair olan hükümlerdir, diye söylemiş olduğunu rivayet eder. Bize Bişr bin Mu'az söyledi, onlara da Yezid söylemiş, o, Sa'id yoliyle Katade'den rivayet eder. Katade, İbn Abbas'ın: «İbrahim'i Rabbisi bazı kelimelerle sınadı» ayetinde anılan kelimeler, hac amellerine dair âmillerdir, diye söylemiş olduğunu zikreder. Bize Ahmed bin İshak Ehvazi söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Ahmed Zübeyrî, onlara da Ebu İshak'tan, naklen İsrail söylemiş. o, Teymî yoliyle İbn Abbas'tan, Tanrının İbrahim'i sınadığı kelimelerin hac amelleriyle ilgili hükümler olduğunu rivayet eder. Bana İbn Müsenna söyledi, ona Himmanî, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Şerik söylemiş, o, Teymî yoliyle İbn Abbas'tan aynı sözleri nakleder. Bize Hüseyin bin Yahya söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak, onlara da Ma'mer söylemiş. o, Katade yoliyle İbn Abbas'tan. İbrahim'in sınandığı kelimelerin hac amelleriyle ilgili hükümler olduğunu nakleder. Diğer bilginler ise: İbrahim'in sınandığı amellerden biri de sünnet olmaktır, dediler. Buna dair haberleri nakledenler şunlardır:

Bize İbn Beşşar söyledi. ona ve arkadaşlarına Yunus bin İshak'tan naklen Selm bin Kuteybe söylemiş, o, Şabî'den, İbrahim'in sünnet

olmakla sınanmış olduğunu rivayet eder. Bize İbn Humeyd söyledi, ona Yahya bin Vazıh onlara da Yunus bin Ebi İshak söylemiş, o Şabî'den aynı sözleri nakleder. Bana Ahmed bin İshak söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Ahmed söylemiş; Ebu İshak, Şabî'den. İbrahim'in sınandığı kelimeler hakkında sorduğunda, o: Sünnet olmaktır, diye cevap vermiştir. Diğer kimseler bu kelimelerin, yıldız, ay, güneş, ateş, hicret ve sünnet olmak gibi altı nesneden ibaret olduğunu söylemişlerdir.

Bana Yakub bin İbrahim söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Reca'dan naklen İbn Uleyye söylemiş, Ebu Reca; ben Hasan'dan: «Hani İbrahim bazı kelimelerle sınanmıştı». ayetinde anılan kelimelerden maksat nedir? diye sorduğumda: Tanrısı onu yıldız ile sınadı. yıldızın ülûhiyetini reddetmesine razı olduktan sonra, ay ile sınadı, ayın da ulûhiyetini reddettikten sonra güneşle sınadı, bundan sonra onu ateşle, nihayet hicret ve sünnet olmakla sınadı, Rabbisi bu denemelerin hepsinden de razı oldu, diye cevap verdi, demiştir. Bize Bişr söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid bin Züreyı. onlara da Sa'id söylemiş, o, Katade'den, Hasan'ın şunu söylemiş olduğunu rivayet eder: Rabbisi İbrahim'i bir işle sınadı, İbrahim o işe sabır ve tahammül ettikten sonra onu yıldız, güneş ve ay ile tecrübe etti. İbrahim bu imtihanların hepsini de başarı ile tamamlıyarak Rabbin daim ve baki olduğunu anladıktan sonra, hulûsla hakiki dine iman ede-

rek yüzünü, gökleri ve yeri yaratan Tanrımısına yöneltti, ona ortak katmadı. Bundan sonra Rabbisi onu hicretle sınadı, o, emre itaat edip yurdundan ve kavmi arasından göç etti, Tanrı rızası için yurdundan hicret ederek Şam'a geldi, göç etmesinden önce de onu ateşle sınadı, ateşe sabretti, oğlunu kurban kestirmekle sınadı, bu emri de yerine getirdi. Sünnet olmakla sınandığında bu emri de yerine getirerek sünnet oldu. Bize Hasan bin Yahya söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak, onlara da Ma'mer söylemiş, o, Hasan'dan işiten birinden şunu nakleder: Hasan'dan: «Hani Rabbisi İbrahim'i bazı kelimelerle sınamıştı...» ayetinde anılan kelimelerin ne olduğu sorulduğunda, o: Yıldız, güneş ve ay ile sınandı, diye cevap vermiştir. Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme Kuteybe, onlara da Ebu Hilâl söylemiş ve Hasan'ın yukardaki âyette anılan kelimeleri yıldız, güneş ve ay, diye açıkladığını zikrettikten sonra: Rabbisi onu bu sınamaların hepsinde de sabırlı ve tahammüllü buldu, diye söylediğini anar. Bize Ahmed bin İshak söyledi, onlara Gassan bin Rebi, onlara Sevban'ın oğlu Abdurrahman söylemiş, o, Abdullah bin El-Fazl'dan, o da Abdurrahman bin A'rac yoliyle Ebu Hüreyre'den şunu rivayet eder: Tanrı elçisi (ona salâvat ve selâmlar olsun) bize şunu söyledi: İbrahim seksen yaşında iken El-Kadum'da sünnet olmuştur. Tanrı elçisinden, İbrahim'in sınandığı kelimelerin neler olduğu hakkında iki türlü haber rivayet

edilmektedir. Bu iki haberden birini bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Hasan bin Atıyye, onlara da Cafer bin Zübeyr'den naklen İsrail söylemiş, o, Kasım yoluyle Ebu Ümame' den, o da Tanrı elçisinden (ona salâvat ve selâmlar olsun) şunu rivayet eder: «Ahitlere vefa eden İbrahim'in sahifelerinde..» ayetinde anılan vefanın neden ibaret olduğunu biliyor musunuz? diye sorduğunda, katında bulunanlar: Tanrı ve elçisi bilir, cevabında bulundular. Bunun üzerine Tanrı elçisi: gündüzleri her gün dört rekât namaz kılması, diye cevap vermiştir. İbrahim'in nelerle sınanmış olduğuna dair diğer haber ise Ebu Küreyb'in Tanrı elçisine ulaşan senediyle yapılan rivayettir. Ona ve arkadaşlarına Reşid bin Sa'id, onlara da Zebban bin Fa'id söylemış, o, Sehl bin Mu'az'dan, o da babasından şunu rivayet eder: «Size, yüce Tanrının İbrahim'i neden dolayı ahitlere vefa eden dost diye anmış olduğunu haber vereyim mi? dedi ve sebebini de şöyle açıkladı: Çünkü o her sabah ve her akşam, yatsı ve sabah vakitlerinde Tanrıya hamdü senalarda bulununuz, göklerde ve yerde hamdü sena yaradana mahsustur, ikindi ve öğle zamanlarında Tanrıyı bütün eksikliklerden tenzih edip onu takdis ediniz, ona hamdü senada bulununuz, diye dua okurdu. Onun, sınanmak üzere gönderilen her türlü belâya sabrettiğini, üzerine yükletilen farz amellerin hepsini de yerine getirdiğini ve Tanrıya itaati her şeye tercih ettiğini gördüğünde, Tanrı onu kendisine dost edindi, kendisinden son-

ra gelenlere ımam yaptı, mahlûklarına kendisinin elçisi olarak seçti, nebiliği ve peygamberliği onun neslinden gelenlere tahsis etti. Yalnız onlara gökten kitaplar indirdi, son derece yüksek hikmetleri öğretti, yeryüzünün ileri gelen ulularını, rehbeı, başkan ve büyüklerini onlar arasından seçti. onların neslinden önceden geçip gidenlerin hepsi de asîl, sonradan gelenleri de. tavsif edenlerin vasıflarından daha üstün ve uludur; sonradan gelenler arasında onların güzel ad ve şöhretleri yaşamıştır.

Tanrıya ve İbrahim'e düşman olan, Tanrı tarafından İbrahim'e indirilen kitap ve emirleri yalanlıyan. cehaletinden dolayı vaız ve nasihatleri reddeden. yüce Tanrının hilm ve esirgemesinden kuvvet alarak gururlanan:

NEMRUT bin KÖŞ

Onun adı Nemrut bin Köş bin Kenan bin Ham bin Nuh'tur. O. Tanrının kendisine büyük servet ve nimetler bağışlamasına bakmadan, mağrur olarak Tanrısına karşı geldi. kâfir ve âsi oldu. İbrahim onu Tanrıya itaate. onun birliğine inana ve ilâhlarla putlardan bezmeye çağırdı ise de. o. bu daveti kabul etmiyerek Tanrısının dostunu ateşte yakmaya teşebbüs etti. Bununla beraber Yaradan, onun ceza ve azaba çarptırılmasını sonraya bıraktı, Rabbisi ona bol nimetler ihsan ettiği halde, azgınlığından ve isyandan ayrılmayınca. nihayet Tanrı onu bu dünyada cezalandırdı. Çünkü Tanrının gösterdiği ibret ve

ırşatlar ve onun aleyhinde ızhar ettiği delilleı ancak onun inad ve zagınlığını arttırmıştı. Üstelik Tanrı Nemrud'a uzun müddet hükümet sürmeyi de ihsan etmişti. Nihayet ona mahlûkların en zayıfı olan sineği musallat etmek suretiyle cezalandırdı.

Nemrut hakkında rivayet edilen haberler, yukarda anıldığı gibi onun cehaleti ve Tanrı tarafından cezalandırılması.

Bana Hasan bin Yahya söyledi. ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak, onlara da Zeyd bin Eslem'den naklen Ma'mer şunu söylemiştır: Yeryüzünde yaşamış olan ilk cebbar Nemrut'dur. Halk, hububat ve yiyecek maddelerı satın almak üzere onun katına gelirdi. Ahali onun önünden geçerken, o: Rabbiniz kimdir? diye sorardı. Halk: Rabbimiz sensin, derdi. Önünden geçtiğinde İbrahim'den de: Rabbin kimdir? diye sordu. İbrahim: Mahlûkları dirilten ve öldüren benim Rabbimdir, diye cevap verince, Nemrut: Ben de diriltiyor ve öldürüyorum, diye mukabelede bulundu. İbrahim: Tanrı güneşi doğu tarafından doğurtuyor, sözün doğru ise sen güneşi batıdan doğurt. dediğinde, kâfir olan Cebbar cevaptan âciz kalarak sustu. İbrahim'e hububat vermeden geri çevirdi. İbrahim, ailesı yanına dönüşünde, hiç çiğnenmemış olan beyaz bir kum tepesinden geçerken: Şu tepeden alıp götürsem, çuvalı görünce ilk anda hatırları hoşlanır, dedi ve oradan kum alarak ailesi yanına döndü. Getir-

diği eşyayı bir tarafa koyduktan sonra kendisi uyudu. Eşi eşyayı karıştırarak baktığında, çuvalda en iyi cinsten buğday bulunduğunu gördü. bu buğdaydan yemek yaparak İbrahim'e takdim etti. Ailesinde yiyecek nesne bulunmadığını bilen İbrahim: Bu nereden geldi? diye sorduğunda eşi: Senin getirdiğin buğdaydan yaptım. diye cevap verdi. İbrahim, kendilerine Tanrının yiyeceklerini takdir etmiş olduğunu anladı ve Tanrıya hamdü senada bulundu. Tanrı Cebbara bir melek göndererek: Bana iman edersen seni memleketinin başında bırakırım, diye söyletti. Cebbar: Benden başka Rab var mıdır ki ona inanayım. diye cevap verdi.. Melek ikinci defa onun katına gelerek imana çağırdı. Cebbar daveti kabul etmedi. Melek üçüncü defa gelerek daveti tekrarladiyse de. Cebbar yine imana gelmedi. Bunun üzerine melek ona: Üç güne kadar ordularını topla. dedi. Cebbar ordularını topladı. Bundan sonra yüce Tanrının emretmesiyle melek onların üzerine sinekleri musallat etti. Güneş doğduğu halde ahali sineklerin çokluğundan güneşi göremiyordu. Bu sinekler onların etlerini yiyerek kanlarını içti, ancak kemikleri kaldı. Fakat hükümdara bir şey olmamıştı. Sonra Tanrı ona da bir sinek musallat etti. Sinek hükümdarın burun deliğinden girdi, hükümdar, hissettiği acı ve ıstıraptan, sancılarını hafifletmek maksadiyle başına tokmaklarla vuruyordu. Cebbar böylece dörtyüz yıl ıstırap içinde yaşadı. İki elini biraraya getirerek birden onun başına vuran kimse, ona en büyük şefkat ve merhamet

göstermiş sayılırdı. O, Cebbar ve zalim olarak dörtyüz yıl hükümet sürdü. Tanrı onu tam dörtyüz yıl azap içinde yaşattı ve ondan sonra canını aldı. Göğe doğru yükselen bir saray yaptıran odur. Tanrı onun sarayını temelinden yıktı. Tanrı bunu kitabında şöyle hikâye eder: «Onlardan önce gelenler de hiyle ve gurur yoluna sapmışlardır. Yüce Tanrı onların yapılarını ta temelinden sarstı. Tavanları başları üzerine çöktü. Hiç beklemedikleri yerden gelen azap onları alıp götürdü» (Nahil: 26). Bize Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Esbat söylemiş, o, Süddî'nin Ebu Malik ve Ebu Salih yoluyle İbn Abbas'tan, Mürre'nin İbn Mesud'dan ve Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) sahabelerinden bir grup vasıtasiyle rivayet etmiş olduğu haberleri sırasında kendisine şunu da söylediğini zikreder: Tanrı hakkında İbrahim'le münakaşada bulunan kimse (Nemrut), İbrahim'in şehirden sürülmesini emretti. İbrahim şehirden çıkarıldı ve şehrin kapısında Lût'a rasgeldi. Lût, İbrahim'in kardeşinin oğludur. İbrahim onu dine davet edince. Lût ona iman etti. İbrahim ona, Tanrı rızası için ana yurdundan göç edeceğini söyledi. Nemrut, İbrahim'in ilâhını arayıp bulacağına and içti ve bu maksatla dört tane kartal yavrusu buldurdu. Onları et ve şarapla besledi. Yavrular büyüyüp kuvvetlendikten sonra bir sepet yaptırarak yanına aldığı biriyle sepetin içine girdi. Yanında bulundurduğu etin bir parçasını

yukarıya doğru fırlattığında, kartallar uçarak yükseldiler. Nemrut aşağıya bakınca, dağları karınca kadar küçülmüş gördü. Bundan sonra yine bir parça et alarak yukarıya doğru fırlattı. Kuşlar daha fazla yükseldiler. Nemrut tekrar aşağıya doğru baktığında, toprağı denizler içinde bir ağırşak gibi gördü. Biraz daha yükseldikten sonra kendisini karanlıklar içinde buldu. O, ne yukarda ve ne de aşağısında bir şey göremiyordu. Nemrut bu durum karşısında çok korktu. Bunun üzerine yanında bulundurduğu etten bir parça alarak aşağıya doğru attı. Dağlar, kuşların yere doğru süzüldüğünü görünce ve kanadlarının hışırtısını işitince, Cebbara olan nefretlerinden dolayı yerlerinden oynayacak bir hale geldiler. İbn Mesud'un okuyuşuna göre hâdise ayette böyle hikâye edilmektedir, çünkü İbn Mesud, *ve in kâne* yerine *ve in kâde* okumaktadır: «Onlar kandırma yoluna teşebbüs ile buna karar verdiler. Bu hareketleri dağları yerinden kaldırabilse dahi, bunun Tanrı katında cezası vardır» (İbrahim: 46). (İbn Mesud'un okuyuşuna göre, onların dolandırdırıcılığı az kalsın dağları koparıp atacaktı, demek olur). Kuşlar, Nemrud'un bindiği sepetle Beytül'-Makdis'ten uçmuşlardı, inince Duhan dağına kondular. Nemrut bu teşebbüsüyle bir şey becermek kudretinde olmadığını görünce, yüksek bir saray yaptırmaya başladı, yapıyı göğe kadar dayadıktan sonra, iddiasınca İbrahim'in ilâhını görmek maksadiyle sarayın ta tepesine çıktı. Yapının yüksekliğinin tesiriyle sıçtı. Hal-

bukı Nemrut sıçmazdı. Fakat yüce Tanrı onun bu sarayını ta temelinden yıktı ve hâdiseyi bir ayetinde şöyle hikâye etti: «Onlardan evvel gelenler dahi gurur ve dolandırıcılık yoluna sapmışlardı. Yüce Tanrı onların yapılarını ta temelinden yıktı, tavan, başlarının üzerine çöktü. Hiç beklemedikleri ceza onları alıp götürdü» (Nahil: 26). Sarayın yıkılmasiyle halkların dilleri karışarak birbirlerini anlamaz oldular. Bu hâdiseye kadar insanlar ancak Süryanice konuşurlardı. Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına Yakub'dan naklen Ebu Davut el-Hafrî söylemiş, Yakub, Hafs bin Humeyd'den veyahut Ebu Cafer'den, o da Said bin Cübeyr'den şunu rivayet eder: Sa'id «Dolandırıcıkları dağları yerinden kaldırabilse...» ayetini açıklarken şunu söylemiştir: kartallar sahibi Nemrut bir tabut yapılmasını emretti. Tabut hazır olunca, içerisine Nemrud'la birlikte bir kişi daha bindi. Bundan sonra kuşlar onun idaresiyle havada yükseldiler. Yükselince, Nemrut yanında bulunan adamdan: neler görüyorsun? diye sordu. O: Su ve ada, yani yeri görüyorum, diye cevap verince, Nemrud: biz gittikçe yeryüzünden uzaklaşıyoruz, haydi in (inelim) dedi. Sa'id'den başkası şunu söyler: ey âsi ve azgın, nereye gidiyorsun? diye bir ses işitildi. Dağlar kartal kanadlarının hışırtısını işittiler. Onlar bu sesi semavi bir emir sayarak az kalsın yerlerinden oynayacaklardı. Tanrının aşağıdaki ayetinin de mânası budur: «Dolandırıcılıkları dağları yerinden kaldırabilse dahi». Bize

Hasan bin Muhammed söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Ebi Ad söylemiş, o, Şube'den, o da İbn İshak'tan rivayet eder; Abdurrahman bin Danil, Ali'nin (A. m.): «Dolandırıcılıkları dağları yerinden kaldırabilse dahi...» ayetini açıklarken şunları söylemiş olduğunu zikreder: Rabbisi hakkında İbrahim'le münakaşada bulunan Nemrud küçük iki kartal yavrusu buldurdu ve onları besledi. Kuşlar büyüyüp kuvvetlendiler ve kartal olarak yetiştiler. Nemrut bundan sonra her ikisinin ayaklarını kirişle tabuta bağladı ve bir müddet aç bıraktıktan sonra bir kişi ile birlikte tabuta bindi. Bir değneğin ucuna et takarak bunu tabutun yüksek bir yerine bağladı. Kartallar havalandı. Nemrut arkadaşlarından: bak. neler görüyorsun? diye sordu. Arkadaşı: Şu. şu şeyleri ve ufak bir sinek şeklinde dünyayı görüyorum, diye cevap verdi. Bunun üzerine Nemrut: aşağıya indir, diye emretti. Aşağıya inmeye başladılar. Yüce Tanrı onun bu halini: «Onların hilesi, dağları yerinden kaldırabilse dahi...» ayetinde hikâye etmektedir. Ebu İshak. Abdullah (bin Mesud'un) ayeti *ve in kâde mekrühüm* şeklinde okuduğunu ve buna göre açıkladığını zikreder. Köş bin Kenan'la ilgili haberler işte bundan ibarettir.

Ravilerden bir grup, Nemrut bin Köş bin Kenan'ın, yeryüzünün doğu ve batı taraflarına sahip olduğunu söylerler. Fakat bu fikir, hükümdarların ve geçip giden kavimlerin tarihlerini bilen ilim mensupları tarafından reddedil-

mektedir. İlim ehilleri, İbrahim'in Zahhak bin Endermasp çağında doğduğunu red ve inkâr etmezler. Zahhak'a dair haberleri yukarda nakletmiştik. O zaman yeryüzünün doğu ve batı taraflarını idaresinde bulunduran hükümdar Zahhak'tı. Zahhak'ın yaşadığı devri ve bu devrin hâdiselerini bildikleri halde Nemrud'un halini anlayamıyan ve kendisine erişen haberleri ravisinden işiterek işin ve durumun iç yüzünü kavramıyanlardan bazıları, yeryüzüne, ikisi kâfir ve ikisi mümin olmak üzere dört hükümdarın sahip olduğunu söylerler. Ona göre bu iki hükümdardan kâfir olanı Nemrut ile Buhtunnasar, mümin olanları da Süleyman bin Davut ile Zilkarneyn'dir. Haber nakledenlerden bir grupun, İbrahim çağında hükümet sürerek yer yüzünün doğu ve batısına sahip olan Zahhak'ı Nemrut ile birleştirmelerinin ve bu Zahhak'ın Nemrut ile aynı şahıs olduğunu ileri sürmelerinin aslı ve esası yoktur. Eski kavimlerin hallerini bilen ilim ehilleri bunu iyi bilirler. Çünkü Nemrud'un Nabat ve Zahhak'ın da Acemler arasında nesepleri meşhurdur. Mazideki kavimlerin tarihlerini inceliyenler, Nemrud'un Zahhak tarafından Sevad bölgesine ve bu bölgenin sağ ve solundaki çevrelerine vali tâyin edilmiş olduğunu bilirler. Gerek Zahhak kendisi ve gerek oğulları, Nemrud'u bu görevin başında bulundurmuşlardır. Zahhak geniş memleketinde dolaşırdı. Kendisinin ve atalarının asıl memleketi, Taberistan dağlarındaki Dünbavend idi. Efridun

(Feridun) da, Zahhak'ı ele geçirdikten sonra demir bukağılara vurarak bu dağlarda hapsetmişti. Buhtunnasar'a gelince, o da Lehrasp'a tabi olan ve Ehvaz ile Dicle'nin batısındaki Rum toprakları arasında bulunan ülkelerin ispehbed'i, yani askerî valisiydi. Çünkü Lehrasp kendisi Türklerle savaş halinde olup, onların karşısında Belh'te otururdu. Rivayete göre bu şehir Lehrasp tarafından kurulmuştur. Çünkü Türklerle savaş uzun sürmüş ve bunu kurmaya ihtiyaç hissetmiştir. Bu valilerin memuriyetleri uzun sürdüğü için, bu kavimlerin tarihlerini bilmiyenler, onları mezkûr memleketlerin asıl hükümdarları sanmışlardır. Bizim bildiğimize göre, geçmişte yaşıyan kavim ve hükümdarların tarihlerini bilenlerden hiç kimse, Nabat' ların kendi başlarına bir karışlık toprak üzerinde olsa dahi bağımsız olarak hükümet sürdüğünü iddia etmemişlerdir. O halde Nabatlar'dan olan Nemrut, yeryüzünün doğusunda ve batısında nasıl hükümet sürebilir? Kitap ehline mensup geçmişte yaşamış olan ilim sahipleri ve tarih kitaplarını inceliyenler Nemrud'un, Ejdehak (Zahhak) Biyurasp tarafından Babil iklimi valiliğine tâyin edildiğini ve bu makamda 400 yıl kaldığını söylerler. Bunlara göre, Nemrut öldükten sonra onun neslinden gelen Nabat bin Ka'ud yüz yıl, ondan sonra Davud bin Nabat seksen, ondan sonra Baluş bin Davud yüzyirmi, ondan sonra da Nemrut bin Baluş bin yıl ve birkaç ay hükümet sürmüşlerdir ki, Nabat'lardan olan bu valilerin hakimiyetleri 701 yıldan fazla devam etmiştir. Bun–

ların valilikleri hep Zahhak'ın zamanında olmuştur. Efridun (Feridun) devletin idaresini eline alarak Ejdehak yani Zahhak'ı imha ettikten sonra Nemrut bin Bali'şi öldürmüş, Nabat'ları korkutarak kaçırmış, sürmüş. Biyurasp ile Nemrud'a ve onun oğullarına yardım ettikleri için pek çoğunu öldürmüştür. İlim mensuplarından bazıları ise Biyurasp'ın (Zahhak'ın), ölümünden önce Nabat'ların iş ve hareketlerini beğenmediğini ve aleyhindeki hareketlerinden dolayı onlara darıldığını söylerler.

Şimdi İbrahim (A. m.) zamanında cereyan eden hâdiselerin kalan kısmını nakledeceğiz. İbrahim sağken cereyan eden hâdiselerden biri de, Lût bin Haran vakasıdır.

Lût bin Haran ve Lût kavminden olan Sedum'lular.

Lût, İbrahim'in (her ikisine de salâvat ve selâmlar olsun) kardeşi Tareh'in oğludur. Rivayet olduğuna göre, Lût İbrahim'e iman ettikten sonra onunla birlikte Babil ülkesinden hicret etmiş ve bir göçmen olarak Şam'a gelmiştir. Nahur'un kızı Sara da onunla beraberdi. Bazılarına göre Sara Hanal bin Nahur'un kızıdır. Rivayete göre. İbrahim'in babası Tareh de. kâfirliğinde sebat ettiği ve İbrahim'in dinini kabul etmediği halde, onlarla birlikte Babil'den çıkarak Harran'a gelmiş ve orada ölmüştür. İbrahim, Lût ve Sara Şam'a geldiler, oradan da Mısır'a gittiler. Onlar geldiğinde Mısırda firavunlardan

biri hükümet sürüyordu. Bu firavunun, Sinan bin Alvan bin Ubeyd bin Uveyc bin Amlak bin Lavez bin Sam bin Nuh olduğu rivayet edilmektedir. Diğer bir rivayete göre de o zaman Mısırda hükümet süren firavun, Zahhak'ın kardeşiydi. Zahhak onu kendisinin valisi olarak Mısıra göndermişti. Firavunla İbrahim arasında olup bitenlerlerden bir kısmını yukarda anlatmıştım. İbrahim'le yanındakiler, sonradan tekrar Şam'a döndüler. Rivayete göre İbrahim Şam'a gelince Filistin'e, kardeşinin oğlu Lût da Ürdün'e inmiştir. Yüce Tanrı Lût'u kendisinin peygamberi olarak Sedum halkına gönderdi. Onlar Allahı tanımıyor, Tanrının şu ayetinde haber verildiği gibi, fuhuş ve azgınlık yoluna sapmış bulunuyorlardı: Tanrı, onlar hakkında kitabında şöyle diyor: «Onlara Lût'u da gönderdik. Lût kendi kavmine: Fahiş olan işlere katlanmaya mı cüret ediyorsunuz? Bu âlemde sizden önce kimse bu gibi azgın yola sapmamıştır. Siz, kadınlar yerine şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Siz müsrif bir kavimsiniz. Yolları kesiyor ve meclislerinizde Tanrının yasak ettiği işleri yapıyorsunuz, dedi. Kavmi ona: iddianda haklı isen, Tanrıdan bize azap göndermesini iste, diye cevap verdi» (Ankebut. Araf: 29). Rivayet edildiğine göre onlar memleketlerine gelenlerin yollarını keser, yolcuların ırzına geçerlerdi. Bununla ilgili haberleri rivayet edenler şunlardır: Bana Yunus bin Abdullah söyledi, o: bana ve arkadaşlarıma İbn Vehb söyledi, der: İbn Vehb, İbn Zeyd'in: «Siz yolları kesiyorsunuz» âyetini açık-

ıarken şunları söylediğini zikreder: âyetteki yoldan maksat, onların memleketine gelen misafirlerin geçtikleri yoldur. onlar bu misafirlerin yollarını kesmekten başka, onları şeni olan işe de zorlarlardı. Meclislerde yaptıkları kötü işlerin neler olduğu hakkında bilginlerin fikirleri muhteliftir. Bilginlerden bir kısmı bu işin, yanlarından geçip gidenleri taşa tutmaktan, diğer bir kısmı da birbiriyle cinsî münasebetlerde bulunmaktan ibaret olduğunu söylemişlerdir. Meclislerinde yaptıkları işlerin, yanlarından geçip gidenleri taşa tutmaktan ibaret olduğunu rivayet edenler şunlardır:

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Yahya bin Vazıh, onlara da Ömer bin Ebi Zai'de söylemiş. o. İkrime'den: «Meclislerinizde kötü ve yasak olan işler yapıyorsunuz» âyetini açıklarken: onlar yanlarından geçip gidenlere eziyet eder ve taşa tutarlardı. diye söylediğini işittim, der. Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkadaşlarına İmran bin Zeyd'den naklen babası söylemiş; İmran da: âyette anılan eziyetten maksat, yanlarından geçip gidenleri taşa tutmaktan ibarettir. diye açıklamıştır. Bize Musa bin Harun söyledi. ona ve arkadaşlarına Hammad bin Amr, onlara da Süddî'den naklen Esbat söylemiştir; Süddî, Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan ve Mürre Hemedanî yoliyle de İbn Mesud ile Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) sahabelerinden bir gruptan rivayet ettiği haberleri sırasında, «Siz meclislerinizde yasak edilen

kötü işler yapıyorsunuz» âyetindeki mânanın, yanlarından geçen herkesi taşa tutmaktan ibaret olduğunu söylemiştir ki, âyette anılan Münker' den maksat budur. Ayetteki münker sözünün, mecliste osurmak olduğunu rivayet edenler şunlardır:

Bana Abdurrahman El-Esved Sıfarî söyledi. ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Rebia, onlara da Rahv bin Gutayf Sakafî söylemiş, o, Amr bin Mus'ab'dan, o da Urve bin Zübeyr yoliyle Ayşe'den rivayet eder. Ayşe. ayette anılan münker sözünü «osurmak» diye açıklamıştır. Münker'in meclislerinde birbirleriyle cinsî münasebette bulundukları mânasına geldiğini anlatan haberleri rivayet edenler şunlardır: bize İbn Veki ile İbn Humeyd söyledi, onlara Mansur'dan naklen Cerir söylemiş. o da Mücahid'den: ayette anılan münker, meclislerinde birbirleriyle cinsî münasebette bulunmaktır. diye açıklamış olduğunu rivayet eder. Bize Süleyman bin Abdülcebbar söyledi, ona ve arkadaşlarına Sabin bin Muhammed Leysî, onlara da Fuzayl bin İyaz söylemiş, o. Mansur bin El-Mutemir'den. o da Mücahid'den, bu kavmin meclislerinde katlandıkları *Münker'i*, birbirleriyle cinsî münasebette bulunmaları, diye açıklamış olduğunu rivayet eder. Bize İbn Humeyd söyledi, ona Amr'dan naklen Hakkâm söylemiş, o, Mansur' dan, o da Mücahid'den aynı sözleri rivayet eder. Bize İbn Veki söyledi, o, babasından, babası Süfyan'dan, o da Mansur yoliyle Mücahid'den, Lût kavminden olan erkeklerin, meclislerinde bir-

biriyle cinsî münasebette bulunduklarını rivayet eder. Bana Muhammed bin Amı söyledi, ona Ebu Asım, onlara da İsa söylemiş, o: Bize Hasan söyledi, der. Bunların hepsine de İbn Ebi Nüceyh yoliyle Mücahid'den naklen Varka söylemiştir. Mücahid onlara, Lût kavmı erkeklerinin, meclislerinde birbirleriyle cinsî münasebette bulunduklarını açıklamıştır. Bize Bişr söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid, onlara da Katade'den naklen Sa'id söylemiş. Katade, ayette anılan münker'i, meclislerinde zina etmek, diye açıklamıştır. Bana Yunus söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb söylemiş, o, Ebu Zeyd'in, ayetteki *nadi*'yi meclis, *münker*'i de katlandıkları kötü iş, diye açıkladığını rivayet eder. Onlar, yoldan geçen süvarilerin yollarını keserek onları yakalar ve üzerlerine binerlerdi. O, ayeti: *Ete'tün el-fahişete ve entüm tabsirun* ve: *Ma sebekaküm biha min ahadin min el âlemin* şeklinde okumuştur. Bize İbn Veki söyledi, ona ve arkdaşlarına İsmail bin Uleyye söylemiş, o, İbn Ebi Nüceyh yoliyle Amı bin Dinar'dan, âyeti: Lût kavmine kadar hiç kimse erkeklere sataşmamıştır, diye açıklamış olduğunu anar. Ebu Cafer (Taberî) diyor ki: benim fikrime göre, meclislerinde katlandıkları münker'i açıklamak üzere söylenmiş olan sözlerin en doğrusu, yanlarından geçenleri taşa tutmaları ve onları tahkir etmeleridir ki, Tanrı elçisinden rivayet edilen şu hadîs de bu sözümüzün doğruluğunu ispat eder: bize bunu Ebu Küreyb ile İbn Veki söyledi, o, Hatim bin Ebi

Sagire'den, o, Simak bin Harb'den, o, Ümmü Hanî'nin azatlısı olan Ebu Salih'ten, o da Ümmü Hani yoliyle Tanrı elçisinden şunu rivayet eder: Tanrı elçisi, «Meclislerinizde münker işlere katlanıyorsunuz» ayetini açıklarken, onların yoldan geçip gidenleri taşa tuttuklarını, onlarla alay ettiklerini söylemiş ve münker'i bu şekilde açıklamıştır. Bize Ahmed bin Abd Ez-Zâbî söyledi, o: Bu haberi bana ve arkadaşlarıma Hayyan bin Süleyman söyledi, der. Süleyman, Ebu Yunus Kuseyrî'den, o, Simak bin Harb'den, Ebu Salih yoliyle Ümmü Hanı'den, o da Tanrı elçisinden rivayet ederek, «Siz meclislerinizde münker işlere katlanıyorsunuz» âyetini, onların geçip gidenleri taşa tutmaları ve onlarla alay etmeleridir diye açıklamış, olduğunu zikreder. Bize Rebi bin Süleyman söyledi, ona ve arkadaşlarına Esed bin Musa, onlara da Sa'id bin Zeyd söylemiş, o, Hatim bin Ebi Sagire'den, o, Simak bin Harb'den, o, Ebu Salih'in annesi olan Bâz'dan nakleder: Bâz, Ümmü Hani'nin azatlısı olup, Ümmü Hani'den rivayet ederek: ben Tanrı elçisinden bu âyette anılan münker'in ne olduğunu sorduğumda, o: onlar yollar üzerinde oturarak geçip gidenleri taşa tutar, onlarla alay ederlerdi, diye cevap verdi, der. Lût (A. m.) onları Tanrıya ibadete çağırır, Tanrının emriyle onları misafirlerin yollarını kesmekten, zina, fuhuş ve lûtilikten men eder, bu azgınlıklarda ısrar ettikleri takdirde, Tanrının azabiyle korkutur, tövbe etmedikleri takdirde, ağır cezalara katlanacaklarını söylerdi.

Fakat onun bu tehdidi adamlara tesir etmezdi, vaız ve irşadı, onların bu günahlara dalmalarını artırmaktan ve azabı çabuklaştırmaktan başka tesir göstermezdi. Nihayet onlar: «Sözünde sadık isen, bize Tanrının azabını getir» dediler. Onlar azgınlıklarında ısrar edip, imana çağırması uzun sürünce, Lût onlara karşı Tanrıdan yardım istedi. Tanrı, Lût'a yardımda bulunarak onları mahvetmek istediğinde, Cebrail (A. m.) ile diğer iki meleği gönderdi. Bu iki melekten biri Mika'il ve diğeri de İsrafil'di. Melekler genç adamlar kıyafetinde yayan geldiler. Bu haberı rivayet edenlerden bazıları şunlardır:

Bize Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Esbat söylemiş, o, Süddî tarafından Ebu Malik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbas'tan, Mürre Hemedanî yoliyle da İbn Mesud'dan ve Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) sahabelerinden bir gruptan rivayet edilen haberler sırasında şunu da nakleder: Yüce Tanrı Lût kavmini imha etmek üzere melekler gönderdi. Onlar genç delikanlılar kıyafetinde İbrahim'in evinde misafir oldular. Bunların durumu, yukarda anlatılan İbrahim ve Sara ile ilgili haberler sırasında naklettiğimiz gibidir. İbrahim'in kalbinde husule gelen korku zail olup meleklerden sevinçli haber ve müjdeyi öğrendikten ve onların Lût kavmini imha etmek üzere gönderilmiş olduklarını duyduktan sonra, İbrahim, Lût kavmi hakkında onlarla münakaşada bulundu ki, Tanrı bunu kita-

bında şöyle hikâye eder: «İbrahim'in kalbinde doğan korku zail olup müjdeyi öğrendikten sonra, elçilerimizle münakaşaya başladı...» (Hud: 75). İbrahim'in meleklerle münakaşası, İbn Humeyd'in bize naklettiği şekilde cereyan etmiştir. Bu haberi ona ve arkadaşlarına Yakub Kümmî, onlara da Sa'id'den naklen Ca'fer şöyle nakletmiştir: Cebrail ve onunla birlikte gelen melekler İbrahim'e: ahalisi kâfir ve zalim olduğu için biz bu köyü mahvedeceğiz, dediklerinde. İbrahim: aralarında dört yüz mümin bulunan köyü mü helâk edeceksiniz? dedi; melekler: hayır, diye cevap verdiler. İbrahim: aralarında kırk tane mümin bulunan köyü mü yok edeceksiniz? dediğinde. melekler yine: hayır, dediler. İbrahim: aralarında 14 tane mümin bulunan köyü mü? diye sorunca. melekler yine de: hayır, diye cevap verdiler. İbrahim. aradaki müminleri. Lût'un eşiyle birlikte 14 mümin diye sayardı. Bunun üzerine İbrahim sustu, kalbinde kanaat hâsıl oldu. Bize Muhammed bin Abdülalâ söyledi. ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sur söylemış, o. Ma'mer yoliyle Katade'den: «O. yani İbrahim bizimle Lût kavmi hakkında münakaşa ediyordu» ayetini açıklarken şunu söylediğini nakleder: bize erişen haberlere göre İbrahim onlardan: aralarında elli müslüman bulunduğu takdirde de Lût kavmini imha edecek mi siniz? diye sorduğunda melekler: arasında elli müslüman bulunduğu takdirde. Lût kavmini yok etmiyeceğiz, diye cevap vermişlerdir. İbrahim on-

lardan: kırk tane müslüman bulunursa ne yapacaksınız? diye sorunca, onlar: Aralarında kırk müslüman bulunursa, öldürmiyeceğiz, demişlerdir. İbrahim: aralarında otuz müslüman bulunursa? diye sorduğunda, melekler: o takdirde de, Lût kavmini yok etmiyeceğiz, demişler, İbrahim de böylece ona kadar inmiştir. Melekler bu kavmin içerisinde on tane müslüman bulunduğu takdirde de. onları cezaya çarptırmayacaklarını söylemişlerdir. İbrahim. aralarında on müslüman bile bulunmıyan bir kavimden hayır ümit edilmiyeceğini düşünerek, Tanrı elçilerinin sözlerinden Lût kavminin halini anladıktan sonra Lût'a acıyarak meleklere: o kavmin arasında Lût vardır, onun hali ne olacaktır? diye sordu. Melekler: biz o kavmin içerisinde kimlerin bulunduğunu pek iyi biliyoruz. Lût'u elbette kurtaracağız, yalnız onun karısı imha edilecek ve cezaya çarptırılacaktır, dediler (Araf: 83). Bundan sonra Tanrı elçileri Lût kavminin köyü olan Sedum tarafına gittiler. Rıvayet olunduğuna göre, köye vardıklarında tarlasında çalışmakta olan Lût'a rasgeldiler. Bir rivayete göre de melekler ırmağın kenarında Lût'un kızını görmüşlerdir. O, su getirmek maksadiyle oraya gitmiş bulunuyordu. Meleklerin Lût'a rasgeldiklerini bıldiren haberi rivayet edenler şunlardır:

Bize Mu'az bin Bişr söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid. onlara da Sa'id söylemiş, o. Katade yoliyle Huzeyfe'den şunu rivayet eder: Melekler Lût'un yanına geldiklerinde. o. tarlasında çalı-

şıyordu. Rıvayet olunduğuna göre meleklere: Lût'a sormadan ve Lût onların aleyhinde tanıklık etmeden önce, kavmini imha etmeyiniz, denilmişti. Melekler Lût'un yanına gelince: biz bu gece senin evinde misafır olacağız dediler. Lût, evine gitmek üzere onlarla birlikte yürüdü. biraz yol aldıktan sonra, onlardan. siz bu köy ahalisinin ne yapacağını biliyor musunuz? Diye sordu. Onlar: Biz yeryüzüne bundan daha habîs bir halk bulunduğunu bilmiyoruz, diye cevap verdiler. Lût onlarla birlikte biraz daha yoluna devam ettikten sonra, aynı sözleri tekrarladı. Azgın koca karı olan eşi bunları görünce, hemen köye giderek ahalisine haber vermek suretiyle onları korkuttu. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına El-Hakem bin Bişr söylemiş, ona ve arkadaşlarına Amr bin Kubeys Elmilâ'i söylemiş, o, Sa'id bın Beşir'den, o da Katade'den şunu rivayet eder: Melekler yanına geldiğinde, Lût tarlasında çalışıyordu. Yüce Tanrı meleklere: Lût onlar aleyhinde dört defa tanıklık ederse, sizi, o kavmi yok etmekle memur ettim, demişti. Melekler: Ey Lût, bu gece misafirin olarak senin evinde kalmak istiyoruz, dediler. Lût: Sizin, bu köy halkının durumundan haberiniz var mı? Deyince, onlar: Peki, onların durumu nedir? diye sordular ve: O halde, bu kavmin, iş ve amelleri bakımından yeryüzünün en azgın bir kavmi olduğunu Tanrı adına and içerek dört kere teyit eyle, diye teklifte bulundular. Lût, bu kavim aleyhinde dört kere tanıklık etti. Bundan sonra melekler onunla

birlikte evine girdiler. Tanrı elçilerinin, Sedum köyüne yaklaşırken, ilk önce Lût'un, kendisini değil de, onun kızını gördüklerini bildiren haberi rivayet edenler şunlardır:

Bana Musa bin Harun söyledi. ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad söylemiş, o, Esbat'tan rivayet eder. Esbat, Süddî'nin Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan. Mürre Hemedanî yoliyle da İbn Mesud'dan ve Tanrı elçisinin sahabelerinden bir gruptan rivayet ettiği haberleri sırasında şunları da nakletmiştir: Melekler İbrahim'in katından çıkarak Lût'un köyüne doğru ilerlediler ve öğle zamanı köye vardılar. Sedum ırmağına ulaşınca, ailesi için su almak üzere gelmiş olan Lût'un kızına rasgeldiler. Lût'un iki kızı vardı; büyüğünün adı Reyya, küçüğünün adı Uzeyya idi. Melekler ondan: Ey küçük kız, inecek bir yer bulunur mu? diye sorduklarında, kız: var, diye cevap verdi. Fakat: ben dönmeden önce köye gitmeyiniz, dedi; çünkü köy ahalisinin onlara saldırmasından korkuyordu. Kız babasının katına dönünce: Ey babacığım, şehir kapısında öyle güzel gençler gördüm ki, bugüne kadar rasladığım insanlar arasında bunlar gibi güzelini görmemiştim, kavmin bunları ele geçirirse, çirkin ve şeni fiillerde bulunurlar, dedi. Halk, Lût'un misafir kabul etmesini kesin olarak yasak etmişti. Lût, köy halkından kimseye duyurmadan onları evine getirdi. Misafirlerin geldiğini ancak ailesi biliyordu. Lût'un

karısı gidip bunu köy ahalisine bildirdi ve: Lût-tun evine öyle güzel gençler geldi ki. bugüne kadar onları gibi güzel yüzlü insanlar görmemiştim, dedi. Kadının haber vermesiyle köy halkı hemen Lût'un evine geldiler. Ravı diyor ki: köy ahalisi evinde toplanınca Lût onlara: Ey ahali. Tanrıdan sakınınız. mısafirlerime dokunarak beni rezil etmeyiniz. aranızda akıl sahibi kimse yok mu? İşte kızlarım, isterseniz onları sizinle evlendiririm, bu, sizin arzu ettiğinizden daha temiz ve daha meşru bir iş olur, diyerek onları misafirlerine dokunmaktan alıkoymak istedi. Onlar: Biz seni erkekleri misafir etmekten men etmemiş miydik? Kızlarında gözümüz olmadığını kendin de pek âlâ biliyorsun, diye Lût'un teklif ve sözlerini reddettiler. Bunun üzerine Lût; size karşı koyabilmek için kudretim veya kendilerine sığınacak bir aşiretim olsaydı, ben sizi bu işinizden alıkoyabilirdim, dedi. Melekler ona şöyle mukabelede bulundular: Ey Lût. biz yüce Tanrının elçileriyiz. senin sığnağın pek kuvvetlidir, onlar sana dokunamazlar. Gece biraz ilerleyince ailenle beraber yola çık, ailenden hiç kimse arkasına bakmasın. ancak eşin bundan hariçtir. çünkü, kavminin başına ne gibi bir belâ gelecekse. o da aynı şeye katlanacaktır: azap yarın sabah gelecektir. sabah yakın değil midir? (Hud: 80-82). Ayette anlatıldığı gibi. Lût. kavmine karşı yardımcıları veya kendisini kavminden koruyacak kuvvetli bir aşireti bulunduğu takdirde, onların misafirlerinin namus ve şerefine dokunmalarına mâni

olmak arzu ve temennisinde bulunmuştu. Bize Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına İshak bin Haccac, ona da Abdüssamed bin Ma'kil söylemiş, o, Vehb'den şunu işitmiş olduğunu zikreder: Lût kavmine: benim kendimi size karşı koruyacak kudretim, veyahut kuvvetli bir aşiretim olsaydı, sizi, misafirlerime yapmak istediğiniz çirkin ve şeni işten men ederdim, deyince, melekler ona: senin sığnağın pek kuvvetlidir, dediler. Lût, kavminin, kabul etmeleri için davet ettiği şeylerden hiçbirini kabul etmediklerini anlıyarak ve kabullerinden de ümidini keserek onlara son derece darıldıktan sonra, ayette anlatıldığı gibi, ailesiyle birlikte kavmi arasından çekilip gitmesi için emir aldı ve azabın geleceğini öğrendi. Lût, misafirlerinin Tanrı elçileri olup, kavmini yok etmek üzere gönderilmiş olduklarını anladıktan sonra, meleklere: Onları hemen şu saatte yok ediniz. dedi. Bu haberi, ilim mensuplarından birinden duyduğunu söyliyen bir zattan rivayet edenler şunlardır:

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Ca'fer'den naklen Yakub söylemiş, o, Sa'id'den şunu rivayet eder: Tanrı elçileri İbrahim'in evinden çıkarak Lût'un yanına geldiler. Misafirlerin onun yanına gelmesinden ve (yukarda naklettiğimiz) ayetlerde anılan hal ve hâdiseler cereyan ettikten sonra, Cebrail Lût'a: ey Lût, biz, zalim olan bu köy halkını mahvedeceğiz, dedi. Lût da: hemen şu saatte yok ediniz, diye tavsiyede bulundu. Cebrail ona: im-

ha, sabah vakti vadedilmiştir. sabah yakın değil midir? dedi. Lût'a bir işaret verildi; gece biraz ilerleyince ailesiyle birlikte kavmi arasından çekilip gitmesi ve karısı hariç olmak üzere. ailesinden hiç kimsenin arkasına dönüp bakmaması emredildi. Lût yola çıktı. Kavmin imha edileceği zaman gelince, Cebrail kanadlarından birini toprağın altına soktu ve oralarını yerinden koparak yukarıya kaldırdı, o derecede ki, horozların ötüşünü ve köpeklerinin havlamasını bütün gökyüzü ahalisi işitti. Cebrail onları tersine çevirerek altlarını üstlerine getirdi ve üzerlerine taş yağdırdı. Raviye göre, Lût'un karısı bu yıkıntıyı işittiğinde; vah, kavmim için ağlıyorum, diye bağırmış ve bir taş isabet ederek ölmüştür. Bize İbn Humeyd söyledi, onlara Hafs'tan naklen Yakub söylemiş, o, Şemr bin Atıyye'den şunu rivayet eder: Lût, karısından, misafirlerinin sırrını ifşa etmemesi için söz almıştı. Kadın, Cebrail ile yanındakilerin Lût'un yanına girdiklerini gördü. O, şımdiye kadar onlar gibi (yakışıklı) adamlara raslamamıştı. Sonra kalkıp halkın arasına gitti. Onların toplandığı yere gelip eliyle işaret eder etmez, adamlar telâşla sıçrayıp koşmaya başladılar. Lût'un yanına geldiklerinde, o, (yukarda nakledilen) ayetlerde anlatıldığı gibi, onların hemen cezaya çarptırılmalarını istedi. Cebrail ona: ey Lût, biz Tanrı elçileriyiz, onlar sana el uzatamazlar. dedi ve eliyle işaret ederek onları görmez bir hale getirdi. Bunun üzerine Lût'un evinden çıkmak istediler, fakat gözleri

görmediği için kapıyı bulmak üzere duvarları yoklamaya başladılar. Bize Bişr bin Mu'az söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid, onlara da Sa'id söylemiş, o da Katade yoliyle Huzeyfe'den şunu rivayet eder: Lût'un azgın karısı gelen misafirleri görünce hemen ahalinin yanına gidip: Lût'un evine öyle güzel misafirler geldi ki, ben şimdiye kadar onlar gibi güzel yüzlü adamlar görmemiştim, demiştir. Huzeyfe sözüne devam edip· benim bildiğime göre Lût'un karısı ancak: onlar gibi beyaz çehreli ve onlar derecesinde hoş kokulu insanlar görmemiştim, diye söylemiştir. der. Ahali bunu duyunca derhal Lût'un evine geldiler. Lût onlara kapıyı kapattı ise de, halk zorlamaya başladı. Bunun üzerine Cebrail. yüce ve kudretli Tanrıdan onları cezaladndırmak için müsaade istedi. Yüce Tanrı müsaade etti. Cebrail onlara kanadiyle vurmak suretiyle hepsini de kör yaptı. Onlar, bugüne kadar karşılaşmadıkları en fena bir geceyi geçirdiler. Misafirler, kendilerinin Tanrı elçileri olduklarını haber vererek, Lût'a, gecenin biraz ilerlemesinden sonra ailesiyle birlikte yola çıkmasını emrettiler. Yukarda. Lût yola çıkarken karısının da onunla birlikte hareket etmiş olduğunu söylemiştik. Karısı, köylerinin altüst olmasından gelen gürültüyü işitince o tarafa dönüp baktı. fakat yüce Tanrı onu bir taşla yok etti. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına El-Hakem bin Beşir, onlara da Amr bin Kays El-Melâ'î söylemiş, o, Sa'id bin Beşir yoliyle Katade'den şunu rivayet eder: Lût'un ka-

rısı Tanrı elçilerini gördükten sonra. halkın yanına gidip: bu gece Lût'un evine şimdiye kadar hiç görmediğim güzel yüzlü ve hoş kokulu misafirler geldi. diye haber vermesiyle. onlar derhal Lût'un evine koştular. Lût kapıda durarak onları evine sokmamak için uğraştı ve: işte kızlarım, isterseniz onları sizinle evlendiririm, dedi. Onlar: biz sana: gelen yabancıları misafir etme. demedik mi? diyerek meleklerin yanına girdiler. Fakat meleklerin kendilerine doğru el uzatmasiyle gözleri görmez oldu. Bunun üzerine onlar: Ey Lût. köyümüze sihirbazlar getirdin. bizi büyülediler, zaten kendin de bir sihirbazsın, fakat sabahleyin büyüleri zail olur, dediler. Lâkin onların hali. yüce Tanrının kitabında anlatıldığı gibi oldu. Cezalandırmakla vazifelendirilen Mikail kanadını toprağa sokarak ta yerin dibine kadar sapladı. sonra da tersine çevirdi. Gökten yağan taslar köyde bulunmıyanları araştırarak, onları bulundukları yerde yok etti. Böylece yüce Tanrı Lût kavmini helâk etti, ancak karısı hariç olmak üzere. Lût ile ailesini bu azaptan korudu. Bize Ebu Küreyb söyledi, ona ve arkadaşlarına Cabir bin Nuh. onlara da Ameş söylemiş, o, Mücahid' den şunu rivayet eder: Cebrail Lût kavmini otlaklarından ve avlularından alıp, hayvan ve eşyalariyle birlikte götürdü, o kadar yükseklere kaldırdı ki, dünya göğünün ahalisi köpeklerinin havlamasını bile işittiler. Bundan sonra (arazinin) altını üstüne çevirdi. Bize Ebu Küreyb ikinci defa olarak Mücahid'den şunu rivayet eder:

Cebrail kanadını Lût kavmi topraklarının altına geçirdi, bundan sonra sağ kanadiyle, kendilerini ve hayvanlarını otlaklarından alarak yukarıya kaldırdı. Bana Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Huzeyfe, onlara da Şibl söylemiş, o, İbn Ebi Nüceyh yoliyle Mücahid'den şunu rivayet eder: yüce Tanrı onlar hakkında kitabında: «Ceza emriniz geldiğinde. biz onların yurtlarının altını üstüne çevirdik» der. Sabahleyin Cebrail onların köyüne gelerek araziyi temelinden yardıktan sonra, kanadını toprakların altına soktu. bundan sonra kanatları arasına alarak yukarıya kaldırdı. Bize Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Huzeyfe, onlara da Şibl söylemiş; o: bana bu haberi İbrahim bin Ebi Bekir yoliyle İbn Ebi Nüceyh söyledi, der. İbn Ebı Nüceyh Mücahid'den işitmiş olup, şunu rivayet eder: Cebrail, köy ile ahaliyi nesi varsa hepsini birarada kanatlarının yelekleri arasına alarak o derece yükseklere kaldırdı ki, dünya göğünün ahalisi, Lût kavmininden olan köpeklerin havlamasını bile işittiler. Cebrail bundan sonra onların üstlerini altlarına çevirdi. İlk önce yapılarının yüksek kısımları yere düştü ki, Tanrı bunu şu âyetinde hikâye etmektedir: «Onlar için azap emrimiz gelince memleketlerinin altını üstüne çevirdik. balçıktan yapılarak birbiri üzerine konulup sertleştirilmiş taşları Tanrı katında malûmdur.» Bize Muhammed bin Abdülalâ söyledi. onlara Muhammed bin Sevr söylemiş o, Ma'mer yoliyle Katade'den şunu rivayet eder: Bize söyledik-

lerine göre, Cebrail ortadaki köyü çevresiyle birlikte o kadar yukarıya kaldırdı ki, gök ahalisi, köpeklerinin havlamasını bile işittiler. Cebrail bundan sonra birini diğerinin üzerine geçirerek altlarını üstlerine çevirdi. Sonra da taş yağdırarak arkalarından takip etti. Katade: bize erişen habere göre onların sayısı dört yüz bin idi, der. Bize Bişr bin Mu'az söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid, onlara da Sa'd söylemiş, o, Katade'den şunu rivayet eder: bize söylediklerine göre. Cebrail köyü çevresiyle birlikte o derecede yukarıya kaldırdı ki, melekler köpeklerin havlamasını bile işittiler. Bundan sonra birbirine geçirerek köylerini ve kendilerini helâk etti. Sonra etrafa dağılmış olanlar takip edilerek taşa tutulmak suretiyle yok edildiler. Lût kavmi üç köyde yaşardı ki, bunlardan biri Sedum olup, Medine ile Şam arasındadır. Katade: bize haber verildiğine göre, bu kövlerde dört yüz bin nüfus barınırdı, der. Rivayet edildiğine göre İbrahim uzaktan bakarak: Sedum bir günlük yoldadır, diye söylüyordu. Bana Musa bin Harun söyledi. ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad söylemiş, o, Esbat'tan rivayet eder, o da, yukarda zikredilen senetle Süddî'nin şunu söylemiş olduğunu zikreder: Sabahleyin Cebrail Lût kavminin köylerine gelerek yeryüzünün yedi parçasından bir parçasını kopardıktan sonra, o kadar yüksekelere kaldırdı ki, dünya göğünün ahalisi, Lût kavmine ait köpeklerin havlamasını ve horozlarının ötüşünü bile işittiler. Bundan sonra Cebrail toprağın

altını üstüne getirerek onları yok etti. Bu vaka Kur'anda: «... Lût kavminin şehirlerini yukardan aşağıya attı...» diye hikâye edilmektedir. (Necm: 54). Cebrail o bölgeyi kanadiyle yerinden koparmış ve topraklarının altını üstüne getirmişti. Üzerlerine yukardan toprak yağarken helâk olmıyanlar ve halktan ayrılarak başka yerde bulunanlar, yüce Tanrı tarafından taş yağmuruna tutulmuştur ki, bu cihet şu âyette hikâye edilmektedir: «Yurtlarının altını üstüne getirdi, üzerlerine taş yağmuru yağdırdı.» Bu gibiler sonradan araştırılarak cezalandırılmışlardır. Bazıları büyük aptestlerini bozdukları yerde imha edilmişlerdir. Ayette de: «Onların üzerine taş yağmuru yağdırdık» denilmektedir. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da İbn İshak söylemiş, o, Muhammed bin Kâ'b el-Kurazî'den şunu rivayet eder: bana haber verdiklerine göre. yüce Tanrı Mu'tefike ahalisini cezaya çarptırmak üzere Cebrail'i memur etmişti. Burası Lût'un yaşadığı köydü. Cebrail köyü kanadiyle o kadar yükseklere kaldırdı ki, dünya göğünün ahalisi köpeklerinin havlamasını ve horozlarının ötmesini bile işittiler. Cebrail bundan sonra köyün altını üstüne getirdi, yüce Tanrı onların üzerlerine taş yağmuru yağdırdı, böylece Mu'tefike ile çevresini yok etti. Bu köyler beş tane olup, adları: Sab'a, Su'ra, Umre, Duma ve Sedum idi. Bunların içerisinde en büyüğü Sedum'du. Yüce Tanrı Lût'u ve onun ailesini bu azaptan korudu, ancak Lût'un karısı halkla birlikte yok edildi.

Haran'ın kızı Sara ile İsmail'in annesi Hacer'in ölümü

İbrahim (A. m.)'in diğer eşleri ve evlâdı

İshak'ın annesi Sara'nın ne kadar yaşadığı hakkında söylenen sözleri yukarıda nakletmiştik. Arap ve Arap olmıyan kavimlere mensup bilginlerin hepsi de, onun Şam'da öldüğüne kanidirler. Ancak Şam'ın neresinde öldüğü hakkındaki rivayetler muhteliftir. Bir rivayete göre Sara, zalimler memleketi olan Ken'an topraklarındaki Habrün (aşağıda Ceyrun şeklindedir) köyünde defnedilmiştir. İbrahim Sara'yı, bu köyde satın almış olduğu bir tarla parçasına gömmüştür. Bir rivayete göre Hacer, Sara öldükten sonra bir müddet yaşamıştır. Diğer bir rivayete göre hâdise başka türlü olmuştur. Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad. onlara da Esbat söylemiştir. Esbat, Süddî'den yukarda naklettiğimiz senet ve isnatlarla rivayet etmiş olduğu şu haberi nakleder: İbrahim, oğlu İsmail'i özleyince, Sara'dan oğlunu ziyaret etmek üzere müsaade istedi. Sara, yanına dönmeden önce hiçbir yerde inmemek şartiyle müsaade etti. İbrahim buraka binerek Mekke'ye vardığında İsmail'in annesi Hacer ölmüş ve oğlu da Cürhm'lerden bir kızla evlenmişti. O zaman İbrahim'in (A. m.) mal, servet ve hayvanları çoğalmıştı. Süddî'den yukarda naklettiğimiz senetle rivayet edildiğine göre, İbrahim'in malının çoğalması aşağıda zikredilen sebepten ileri gelmişti: Bu haberi bize Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına

Amr bin Hammad söylemiş, o bu haberi Esbat yoliyle Süddî'den nakleder ki, haber şudur: yukarda İbrahim'in (A. m.) ihtiyaç içinde kaldığını anmıştık. Onun bir dostu vardı, ihtiyaç içinde kaldığı vakit ona başvurur, dostu da ona yardım ederdi. Bir gün İbrahim'le ailesi yine muhtaç bir hale düştüler. Sara ona: dostuna gidip yiyecek getirebilsen iyi olurdu, dedi. İbrahim. Sara'nın bu arzusu üzerine eşeğine binerek dostunun katına gitti. Fakat dostu ona gözükmedi. İbrahim, eli boş olarak ailesi yanına dönmekten utandı. Bir kumluktan geçerken heybesine kum doldurduktan sonra, evine dönsün diye eşeğini serbest bıraktı. Eşek eve döndüğünde, heybede iyi cinsten buğday bulunduğu görüldü. İbrahim evine dönmeden bir yerde uyumuştu. Uykusundan kalktıktan sonra ailesi yanına döndü. Onun için yemek hazırlamış olan Sara: Yemeye buyurun, dediğinde, İbrahim: Yiyecek bir şey var mı? diye sordu. Sara: dostundan alıp getirdiğin buğdaydan yemek hazırladım, deyince, İbrahim: doğru söylüyorsun, dostumdan aldım, dedi. İbrahim bu buğdayı ekti, ekin çok güzel yetişti. Ahalinin ekinleri harap olduğu halde, İbrahim'in buğdayı onun asıl sermayesini teşkil etti. Ahali ona başvurarak yiyecek ister, İbrahim de: Tanrı birdir, ondan başka mabud yoktur, diye tanıklık edenlere: gidin, alın, derdi. Tanrı birdir, diye söylemekten çekinenlere vermezdi. Bu hâdise şu ayette hikâye edilmektedir: «Onların bir kısmı Peygambere iman getirdi, bir kısmı ise yüz çevirdi. İmdi, cehennemin alevli

ateşi onları cezalandırmak için yeter» (Nisa: 84). İbrahim'in malı ve hayvanları çoğaldıktan sonra, geniş eve ve büyük otlağa ihtiyaç hissetti. Rivayete göre İbrahim'in barınağı, Medyem çölü ile Hicaz'ın Şam'a kadar uzanan kısımları arasında idi. Kardeşinin oğlu Lût da onunla birlikte bir yere inmişti. İbrahim servetini onunla paylaşarak yarısını Lût'a verdi. Kendisinin oturduğu yer hariç olmak üzere barınaklarından istediğini seçip alması hususunda onu serbest bıraktı. Lût, Ürdün bölgesini seçerek orada yerleşti. İbrahim ise bulunduğu yerde kaldı. Rivayete göre İbrahim'in burada yerleşmesi, Mekke'yi diğer yerlere tercih ederek oğlu İsmail'i, orada yerleştirmesinden ileri gelmişti. İbrahimin Şam şehrine ve bölgelerine girdiği vakitler de olmuştur. İbrahim. Haran'ın kızı eşi Sara öldükten sonra, İbn Humevd'in söylediğine göre, Kenanî'den Yaktn'ın kızı Katura ile evlenmiştir. İbn Humeyd bu haberi, Seleme yoliyle İbn İshak'tan rivayet eder. İbrahim'in bu eşinden Yaksan, Zemran, Medyan, Yasbuk. Suh ve Büsr adlarında oğulları olmuştur. İbrahim'in, İsmail ve İshak'la birlikte sekiz oğlu vardı. Arzu edilmediği halde oğullarının en büyüğü İsmail'di. İbn İshak sözüne devam ederek diyor ki: Yaksan bin İbrahim, Zemr bin Yaktn bin Luzan bin Cürhm bin Yaktn bin Abir'in kızı Ra've ile evlendi. Bundan Berber'ler ve onlarla akraba olan boylar türemiştir. Zemran bin İbrahim'in evlâdı Mezamir'ler olup, bunların halleri belli değildir. Medyan ahalisi, Medyan'ın neslinden gelmektedir.

Bunlar, peygamber Şu'ayb bın Mikail'in kavmidir. Şu'ayb kendisi de, kavmi de Medyan evlâdındandırlar. Yüce Tanrı, onları imana çağırmak üzere Şu'ayb'i göndermişti. Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sa'd onlara da Haşim Bin Muhammet bin Sa'ib söylemiş, o ise babasından şunu rivayet eder: İbrahim'in babası aslen Harran ahalisinden olup kıtlık yıllarından birinde Hürmüz Cered'e göç ettı ve İbrahim'in annesi olan Nuna'yı da kendisiyle birlikte oraya götürdü. Nuna, Erfehşed bin Sam bın Nuh evlâdından Kerina bin Kûsa'nın kızıdır. Bana Harıs söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sa'd, onlara da Muhammed bin Ömer el-Eslemi söylemiş, Muhammed bu haberi ilim ehlinden olan birkaç kişiden işitmiştir. Onun rivayetine göre İbrahim'in annesi, Efreham bin Argua bin Falig bin Abir bin Şalih bin Efrahşed bin Sam bin Nuh evlâdından olup, adı Enmuta'dır. Ravilerden bir kısmı onun Yekfur'un kızı olup, adının Enmetla olduğunu söylerler. Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sa'd, onlara da Hişam bin Muhammed söylemiş, o ise babasından şunu rivayet eder: Kûsa ırmağını, İbrahim'in annesi tarafından büyükbabası olan Kerina kazmıştır. İbrahim Hürmüz Cered'de doğdu, babası oradan Babil toprağındaki Kûsa'ya göç etti. İbrahim olgunluk çağına geldiğinde, kavmine muhalefet edip onları Tanrıya ibadete çağırdı, İbrahim'in bu halı hükümdar Nemrud'a haber verildi, Nemrud onu hapse attırdı. İbrahim'i yedi yıl hapiste tut-

tuktan sonra, onu ateşte yakmak üzere bir çukur kazdırdı ve bu çukurda pek çok odun yaktırdı. İbrahim bu ateşe atıldı, bu sırada o: Tanrının yardımı bana yeter. o ne hoş bir koruyucudur. duasını okuyordu. Ateş İbrahim'e dokunmadı, ateşten sağ ve salim çıktı. Bana Halis söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sa'd, onlara da Hişam bin Muhammed söylemiş, o Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: İbrahim Kûsa'dan kaçarken ve ateşten çıktığı zaman Süryanice konuşuyordu. Harran'da Fırat'ı geçtikten sonra Tanrı onun dilini değiştirdi. Fırat'ı geçtiği yerde İbranice konuşmaya başladı ve ona İbranı denildi. Nemrud, İbrahim'i yakalayıp getirmek üzere adamlar gönderirken, onlara: Süryanice konuşanlardan hiç kimseyi bırakmadan katıma getiriniz, diye emretmişti. Nemrud tarafından gönderilen adamlar İbrahim'e rasgeldiyseler de. İbranice konuştuğu için kendisine dokunmadılar ve dilini de anlamadılar. Bana Hâris söyledi. ona ve arkadaşlarına İbn Sa'd, onlara da Hişam söylemiş, o, babasından şunu rıvayet eder: İbrahim Babil'den Şam'a göç edince, Sara onun katına gelerek kendisini ona bağışladı, İbrahim de onunla evlendi. İbrahim onunla birlikte Şam'dan yola çıktı. O zaman 37 yaşında idi. İbrahim Harran'a geldi ve orada bir müddet kaldıktan sonra Ürdün'e gitti. Ürdün'de bir müddet kaldıktan sonra Mısıra gitti ve bir müddet sonra da Şam'a döndü. İlya (Beytünmakdis) ile Filistin arasındaki Sebi adlı yere inerek orada kuyu ve

mescid bina etti. fakat ahalisinden bir kısmı ona eziyet ettikleri için Remle ile İlya arasındaki bir mevkide yerleşti. İbrahim'in orada malı ve hademeleri çoğaldı. İlk önce misafirleri ağırlıyan, ilk önce *serid* yapan, yani ekmeği ufak parçalara ayırdıktan sonra et suyunda ıslatarak yiyen ve ilk önce saç ve sakalın kırlaştığını gören odur. İbrahim'in (A. m.) İsmail adında bir oğlu olup, bu onun büyük çocuğudur. İsmail'in annesi Hacer aslen Kıbtı'dır. Bundan sonra, anadan doğma kör olarak İshak dünyaya geldi. İshak'ın annesi Sara'nın şeceresi şöyledir: babası Batvil bin Nahur bin Saru, bin Argua bin Fagih, bin Abir bin Salih bin Erfahşed, bin Sam bin Nuh' tur. İbrahim'in, İsmail ile İshak'tan başka Medan, Medyen, Yaksan, Zemran, Yasbuk ve Suh adlı oğulları da vardı. Bu çocukların anneleri, halis Arap neslinden (Arab-ı Aribe) Maftur'un kızı Kantura'dır. Yaksan'ın evlâtları Mekke'ye geldiler, Medan ile Medyen, Medyen'de yerleştiler ve burasına mezkûr adın verilmesine sebep oldular. İbrahim'in diğer evlâtları her tarafa dağılmışlardır. Onlar İbrahim'e: ey baba, İsmail ile İshak'ı kendi yanında alıkoyarak bizi gurbette ve yabancı yerlerde yerleşmeyi emrettin, diye söylediklerinde, o: bu şekilde hareket etmek için emir aldım, diye cevap verdi. Ravi diyor ki: İbrahim, bu oğullarına kutlu ve yüce Tanrının adlarından bazılarını öğretmişti. Onlar Tanrının güzel isimleriyle yağmur diler ve yardıma nail olurlardı. İbrahim in evlâdından bir kısmı Horasan'a indi. Hazer'ler

onların yanına gelerek: size bu hayırlı isimleri öğreten kimse. yeryüzünün en hayırlı insanı veyahut yeryüzünün hükümdarı olmalıdır. dediler ve hükümdarlarına hakan unvanını verdiler. Ravilerden bazıları, İbrahim'in, Sara öldükten sonra Arap kavminden iki kadınla evlenmiş olduğunu söylerler. Bu kadınlardan biri Yaktan'ın kızı Kantura olup. ondan yukarda andığımız altı çocuk dünyaya geldi. Diğeri Erhir'in kızı Hacur olup, İbrahim'in bu eşinden Keysan. Şurah, Ramim. Lutan ve Nafis adında beş oğlu dünyaya gelmiştir.

Tanrı dostu İbrahim'in (ona salâvat ve selâmlar olsun) ölümü

Kutlu ve yüce Tanrı İbrahim'in ruhunu kabzetmek istediğinde, onun katına, çok yaşlı bir ihtiyar kıyafetinde ölüm meleğini gönderdi. Bana Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Esbat söylemiş, o Süddî'den. senetlerini yukarda naklettiğimiz haberleri sırasında şu sözleri de söylemiş olduğunu rivayet eder: İbrahim'in yiyecek maddeleri çoktu, misafirlerini ağırladı. Bir gün misafirlerine yemek yedirirken, sıcak havada bir ihtiyarın yaya olarak geldiğini gördü. İbrahim üzerine binerek yanına gelmesi için ona bir eşek gönderdi, ihtiyar da eşeğe binerek İbrahim'in yanına geldi. İbrahim ihtiyara yemek takdim etti. İhtiyar lokmayı alarak ağzına atmak istiyorsa da yanaştıramıyor, gözüne veya kulağına sokuyor ve

ancak ondan sonra ağzına alabiliyordu. Böylece zahmetle yenen yemeği hemen götünden çıkarıyordu. İbrahim, Tanrıdan, bizzat kendisi dilemeden canını almamasını rica etmişti. İbrahim ihtiyarı böyle görünce bu halin sebebini ve neden dolayı böyle hareket etmekte olduğunu sordu. İhtiyar: Ey İbrahim, bunları ihtiyarlık yaptırıyor, diye cevap verdi. Kaç yaşında olduğu sorulduğu zaman, ihtiyar, İbrahim'den iki yaş büyük olduğunu söyledi. İbrahim: seninle aramızda ancak iki yıllık yaş farkı varmış, daha iki yıl yaşarsam, ben de senin gibi mi olacağım?, diye sordu. İhtiyar: evet. diye cevap verdi. İbrahim: ey Rabbim, bu hale gelmeden önce canımı al, diye dua etti. Bunun üzerine öteki ihtiyar yerinden kalkarak İbrahim'in canını aldı. Çünkü, gelen ihtiyar ölüm meleğiydi. İbrahim öldüğü vakit 200, diğer bir rivayete göre de 175 yaşında idi. Ceyrun'da (yukarda Habrun şeklinde geçmişti) Sara'nın kabri yanına gömüldü. Yüce Tanrı İbrahim'e, sahifelerden, rivayete göre on sahife göndermişti. Bana bunu Ahmet bin Abdurrahman bin Vehb söyledi, ona amcası Abdullah bin Vehb söylemiş, o: bana bu haberi El-Mazi bin Muhammed söyledi, der, o, İbn Süleyman'dan, o, Kasım bin Muhammed'den, o, Ebu İdris Havlânî'den, o da Ebu Zerr Gifarî'den şunu rivayet eder: Ben: ey Tanrı elçisi! Tanrı kaç kitap indirmiştir? diye sorduğumda, o: 104 kitap indirdi, bunlardan on sahifesi Adem'e, elli sahifesi Şis'e, otuz sahifesi Hanuh'a (Eyüb'e).

on sahifesi İbrahim'e aitti; yüce Tanrı Tevrat'ı, İncil'i. Zebur'u ve Kur'anı indirdi, diye cevap verdi. Ben: İbrahim'e indirilen sahifelerde neler yazılıydı? diye sorduğumda, o: hep emsalden ibaretti. meselâ: ey insanlara musallat olan ve kendisini büyük görerek sınanan hükümdar! Ben seni, dünya servetini birbiri üzerine yığmak için mi hükümdar yaptım? Hayır, seni ancak mazlumun talep ve duasını bana işittirmek, yani zulmü ortadan kaldırmak için gönderdim, çünkü mazlum, kâfir olsa dahi onun talep ve duasını reddetmiyorum, gibi. İbrahim'e inen sahifelerde şu emsal de yazılı idi: Akıl sahibi olup da heves ve arzularına yenilmemiş kimsenin hayatında. ayrı ayrı saatler bulunmalıdır, bu saatlerden bir kısmı Rabbisine münacat zamanı, yani Tanrıya niyaz ve yalvarma saati, sonra Tanrının yarattığı varlıkları düşünme saati, kendisinin bundan önce yaptığı ve bundan sonra yapacağı işler hakkında nefsini sorguya çekme saati ve helâlinden yiyecek ve içeceğini temin etmiye mahsus saatleri bulunmalıdır. Aklı başında olan kimse ancak üç nesne için bir yerden diğer yere göç etmelidir ki, biri ahirete, diğeri, dünyada geçinmesine yarıyan nesneleri elde etmek maksadiyle, üçüncüsü de, yasak olmıyan nesnelerden tatmak niyetiyle olmalıdır. Aklı başında olan kimse, zamanını iyice anlamalı, hal ve işine düşkün olmalı ve dilini muhafaza etmelidir. Sözü amelden sayanın sözü az olur, o kimse, ancak kendisine faydalı olan şeyleri konuşur.

Rivayet olunduğuna göre, İbrahim'in biri Harran, diğeri de Nahur adında iki kardeşi vardı. Harran, Lût'un babasıdır. Rivayete göre Harran şehri onun tarafından kurulmuş ve bu adı ondan almıştır. Nahur. Batvil'in. Batvil de Laya'ın (Laban olacak) babasıdır. Rafka, İshak bin İbrahim'in eşi ve Yakub'un annesidir. Leyya ile Rahil, Yakub'un eşleri olup, Laya'nın kızlarıdır.

Tanrı dostu İbrahim'in oğlu İsmail'in oğullarına ait haberler

İbrahim'in, oğlu İsmail'le annesi Hacer'i Mekke'ye götürmesinin ve orada yerleştirmesinin sebebini yukarda anlatmıştık. İsmail'in, olgunluk çağına geldikten sonra Cürhm'lerden bir kızla evlendiğinden de yukarda bahsetmiştik. İsmail, sonradan babasının emriyle bu eşinden boşanmış ve yine Cürhm'lerden Es-Seyyıde adlı bir kadınla evlenmiştir. Bu bayan, Cürhm'lerden Muzaz bin Amr'ın kızıdır. İbrahim Mekke'ye geldiğinde onunla konuşmuş ve: Kocana. kapısının eşiğinden memnun kaldığımı söyle, diyerek, kendisı hakkındaki fikrini bildirmiştir. Bana İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o İbn İshak'tan şunu rivayet eder: İsmail'in on iki tane çocuğu olup, hepsinin de annesi, Cürhm'lerden Muzaz bin Amr'ın kızı Es-Seyyide'dir. Çocukların adıarı: Nabit, Kayder, İdbil, Mişa, Mesmaa, Demma, Mas, Uded, Vetur, Nefis, Tama ve Kadmar'dır. İddia edildiğine göre İsmail yüz otuz yıl yaşamıştır. Arap-

lar Nabit ile Kayder'den türemişlerdir. Yüce ve kudretli Tanrı İsmail'i peygamber olarak Amalika'ya, diğer bir rivayete göre de Yemen uruğlarına göndermiştir. İsmail oğullarının adları İbn İshak'tan rivayet edilen şekillerden farklı olarak da zaptedilmiştir. Meselâ; bazı kimseler Kayder'i Kaydar, İdbil'i İbdal, Mişa'yı Mişam şeklinde yazarlar. Diğer isimler de Vima, Misa, Hadad, Tem, Yatur, Nafis ve Kadmin şekillerinde tesbit edilmiştir. Rivayete göre İsmail 137 yıl ömür sürmüş, ölürken başkanlığı kardeşi İshak'a vasiyet etmiş ve kızkardeşini de El-İs bin İshak' la evlendirmiştir. İsmail' El-Hicr'de annesi Hacer' in kabri yanına defnedilmiştir. Bana Abde bin Abdullah Es- Safa söyledi, ona ve arkadaşlarına Halid bin Abdurrahman El-Mahzumî söylemiş. o, El-Enmat sahibi olan Mübarek bin Hasan'dan, o da Ömer bin Abdülaziz'den şunu rivayet eder: İsmail yüce ve kutlu Tanrıya Mekke'nin sıcaklığından şikâyet ettiğinde, Tanrı ona vahi yoliyle: ben sana cennetten bir kapı açacağım, sana oradan kıyamete kadar serin ve mülâyim rüzgâr esecektir. sen oraya defnedileceksin, demiştir. Şimdi İshak bin İbrahim'in haline gelelim:

İshak bin İbrahim, onun eşleri ve evlâdı.

Fars'lardan başka kavimlerin tarihleri, malûm bir düzen üzere tertip edilmiş değildir. Fars' ların, Kiyumers çağından başlıyan ve arkası kesilmeden devam edegelen hükümdarları, devletlerini idare etmişlerdir. Yukarda bu devletin,

Kiyumers'ten başlıyarak, bütün kavımler için en hayırlı bir varlık sıfatiyle ortaya çıkan Muhammed (A. m.) ümmeti tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar vukubulan hallerini anlatmıştım. Şam ve civarında ise peygamberlik, devletleri Fars ve Rumlar tarafından yıkılıncaya kadar, İsrail bin İshak oğullarına mahsus kalmıştır. Fars'larla Rumlar, İsrail devletini Yahya ve İsa (her ikisine de Tanrının selâmları olsun) zamanından sonra yıkmışlardır. İsrail oğulları devletinin yıkılma sebeplerini, Tanrı dilerse aşağıda anlatacağız.

Tarih ilmi, Fars'lardan başka kavimlerin tarihlerini öğrenmek imkânından mahrumdur, çünkü, diğer kavimlerin eski çağlarda ve geçmiş zamanlarda cereyan eden tarihî hâdiselerini birbirine bağlamak için gereken ve arkası kesilmeden hükümet süren hükümdarları bulunmamıştır, mevcut olan şahıslar da, tarihî olayları onların ömürlerine göre zaptetmek için kâfi değildir. Ancak Yakub oğulları devletinin, Fars ve Rumlar tarafından yıkılıncaya kadar olan devlesi bunun haricindedir. Her ne kadar devletlerinin yıkılmasiyle tarihleri fasılaya uğramışsa da, devletlerinin yıkılış tarihinden günümüze kadar cereyan etmiş olan hâdiseleı malûmdur. Yemen'de de birtakım devlet ve hükümdarlar bulunmuş, fakat hakimiyetleri arkası kesilmeden devam etmemiştir. Bunların hakimiyeti arasında birtakım fitret zamanları husule gelmiş olup, bilginler, lüzumu derecesinde önem verilmediği için bu de-

virleri tesbit etmemişlerdir. Arada fasılalar olageldiği için. bir hükümdarla ondan sonra hükümet sürenler arasında geçen müddet ve zamanlar meçhul kalmıştır. Uzun veya kısa müddet hükümet sürenler bulunmuş ve devam edegelmişse de bunlardan bir kısmı kendi başlarına bağımsız hükümet sürmüş olmayıp, muayyen bölgeleri ancak diğer devletlerin vassalları sıfatiyle idare etmişlerdir. Nasr bin Rabıa bin El-Hâris bin Mâlik bin Amem bin Nümare bin Lahm hanedanı bu cümledendir. Bunlar Arap sınırlarında. Hicre'den Yemen'e, Şam'a ve bunlara bitişik olan yerlerde, **uzun zaman** Fars'ların vassalları olarak hükümet sürmüşlerdir. Bu hanedan. Erdeşir Babekân devrinden, Numan bin Münzir'in, Kisra Perviz bin Hürmüz bin Nuşirevan tarafından öldürülmesine kadar devam etmiştir. Bundan sonra, Fars devletinin Arap sınırlarındaki vassallığı, aynı şekilde İyas bin Kabısa Et-Taîye intikal etmiştir. Bize İbn Humeyd söyledi, ona Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan şunu nakleder: İshak bin İbrahim. Batevil bin İlyas'ın Rafka adlı kızıyle evlendi ve bu eşinden İs bin İshak, Yakub bin İshak adlı oğulları oldu. Bunların ikiz oldukları iddia edilmektedir. İs, İshak oğullarının büyüğü idi. Bundan sonra İs bin İshak, amcası İsmail'in kızı Besme ile evlendi. Ondan Rum bin İs doğdu, Beni Asfar, yani sarışın kavimler onun evlâdından türedi. Bazıları, Üşpan'ların da onun evlâdından meydana geldiğini söylerler. Fakat, ben bunların, İsmail'in kızından mı veya başkasından mı mey-

dana gelmiş olduklarını bilmiyorum. Yakub bin İshak ki, o İsrail'dir, dayısının kızı Leyyan ile evlendi, ondan Rubil bin Yakub doğdu. Rubil, Yakub'un büyük oğludur. Bundan sonra Yakub'un, Sem'un bin Yakub, Lavi bin Yakub. Yahuza bin Yakub. Zebalun bin Yakub ve Yashr bın Yakub adlı oğullariyle. Dina adlı kızı oldu. Yashr adının Yaşer olduğu da rivayet edilmektedir. Leyyan'ın kızı Leyya öldükten sonra, Yakub. onun kızkardeşi Rahil ile evlendi. Rahil, Leyyan bin Batvil bin İlyas'ın kızı ve Yunus'un annesidir. Yakub'un aynı eşinden Benyamin doğdu. bu söz şeddad (çok şıddetli) anlamına gelir. Yakub'un bu eşinden Zelfe ve Belhe adlı iki kızı ile, Dan, Neftali, Hadir ve Aşır adlı oğulları oldu. Yakub'un on iki tane oğlu vardı. Tevrat bilginlerinden bazıları, İshak'ın eşi Refka'nın, yine İshak'ın amcası Nahir bin Azer'in kızı olduğunu ve İshak'ın ondan ikiz olarak İsa ve Yakub adında iki oğlu olduğunu söylerler. İshak, oğlu Yakub'a Kenanî'lerden hiç kız almayıp, dayısı Lebban bin Nahir'in kızlarından biriyle evlenmesini emretmişti. Yakub, babasının bu tavsiyesiyle, kızına talip olmak üzere dayısı Lebban bin Nahir'in katına gitmek üzere yola çıktı: karanlık bastıktan sonra bir taşa dayanarak uykuya daldığı zaman, rüyasında başı hizasındaki bir merdivenin göğün kapılarından birine dayanmış olduğunu ve meleklerin buna basarak inip çıkmakta olduklarını gördü. Sonra yoluna devam ederek dayısının yanına geldi ve kızı Rahil'e talip oldu. Leyyanın, bü-

yüğü Leyya, küçüğü Rahil adında iki kızı vardı. Dayısı, Yakub'a: malın varsa kızımı veririm, deyince. Yakub: Malım yoktur. fakat ücretle yanında çalışır ve kızının mihrini ödeyinciye kadar hizmetinde bulunurum, diye cevap verdi. Dayısı: Onun mihri. yedi yıl benim hizmetimde bulunmandır, dedi. Yakub: Sen beni Rahil ile evlendireceksin. bunu şart koşuyorum, mihrinin karşılığı olarak yedi yıl sana hizmet ederim, diye cevap verdi. Dayısı: Bu, seninle benim aramda bir iştir dedikten sonra, Yakub ona yedi yıl çobanlık etti. Yakub şartını yerine getirince. geceleyin kızını onun yanına sokarak teslim etti. Yakub sabahleyin şartı hilâfına hareket edildiğini anlıyarak, halkın toplantı yerinde bulunan dayısının yanına gitti. Ona: Sen beni aldattın. yedi yıllık hizmetimi helâl saydın, karımdan başkasını bana teslim ederek beni kandırdın, dediğinde dayısı ona: Ey kızkardeşimin oğlu! Sen dayına sövüp sayılacak bir iş isnat etmek istiyorsun. halbuki ben senin dayın ve babanım, sen bu kavmin, büyük kızlarından önce küçük kızlarını evlendirdiklerini gördün mü? Haydi, tekrar yedi yıl hizmet et de, küçük kızımı da al, dedi. Musa Peygamber olarak gönderilinceye kadar onlar. iki kızkardeşin birarada evlenmesini caiz görürlerdi. Tanrı Musa'yı peygamber olarak gönderdi ve ona Tevrat'ı indirdi. Yakub tekrar yedi yıl hizmet edince, dayısı ona bu sefer Rahil'i de teslim etti. Yakub'un Leyya'dan Rubil, Yahuza, Şem'an ve Lavı adlarında dört sibt'i,

yani İsrail boyunun ataları olan zatlar doğdu: Rahil'den ise Yusuf ile kardeşi Binyamin ve onların kızkardeşleri dünyaya geldi. Leban, bu iki kızını yetiştirerek Yakub ile evlendirirken onlara birer cariye de bağışlamıştı. Kızlar bu cariyeyi Yakub'a verdiler. Bu iki cariyenin her birinden, sibt'ler, yani Yahudi uruğunun üç boyu türedi. Yakub, sonra dayısı yanından ayrılarak kardeşi İsa'nın katına gitti. Bazılarının fikrine göre, Rahil'in cariyesi olan Zelfe'den, Yakub'un, Dan ve Neftali adında iki oğlu olmuştur. Rahil bu cariyeyi Yakub'a armağan etmiş ve kendisinin çocuk doğurması geç kaldığından mezkûr cariyeden çocuğu olmasını istemişti. Leyya da Rahil'le yarışarak kendi cariyesi Belha'yı Yakub'a vermiş ve ondan çocuğu olmasını dilemişti. Yakub'un bu cariyeden Cad ve Aşır adlı oğulları oldu. Çocuğu olmak ümidi kesildiği halde, Rahil, Yusuf ile Binyamin'i doğurdu. Yakub, adı geçen çocuklarını ve iki karısını yanına alarak, kardeşi El-İs'ten çok korktuğu halde, babasının Filistin'deki yurduna döndü. Fakat, korktuğu halde El-İs'in iyiliği dokundu, ondan kötülük görmedi. Rivayet edildiğine göre, El-İs amcası İsmail'in yanına gitmiş, onun kızı Besme ile evlendikten sonra eşini Şam'a götürmüştü El-İs'in ondan birçok evlâdı olmuş, ahfadı çoğaldıktan sonra Şam'da Kenanî'leri yenmişler, denize ve İskendereye taraflarına kadar ilerliyerek Rum üzerine de yürümüşlerdi. Rivayete göre El-İs esmerliğinden dolayı Âdem adını taşırdı. Sarışın oldukları

için evlâdına Asfa (sarı çehreli) denmiştir. İshak altmış yaşında iken, Batvil'in kızı Rafka'dan ikiz olarak El-İs ile Yakub doğmuştur. Fakat El-İs Yakub'udan önce doğmuştu. Rivayete göre babası İshak El-İs'i, anneleri Rafka ise Yakub'u daha çok severdi. Babaları İshak'ın yaşı ilerliyerek gözleri zayıfladıktan sonra, onun emriyle takdim ettikleri kurban meselesinde, Yakub El-İs'i aldattı. Babaları İshak, ekseriyetle Yakub'a hayır duada bulunurdu. İshak'ın bu hayır duası sayesinde, hayır ve bereket Yakub'a indi. El-İs, onun hayır duaya nail olmasını kıskanarak, kendisini öldürmekle tehdit etti. Yakub onun tehdidinden korkarak Babil'de bulunan dayısı Laban'ın yanına kaçtı. Laban ona bağışlarda bulunarak, Leyya ve Rahil adında iki kızını onunla evlendirdi. Yakub sonradan iki karısı ve İsrail oğullarından oniki uruğun ceddi olan oğulları ve kızlariyle birlikte atalarının yurdu olan Şam'a döndü. Kardeş El-İs'le dostane münasebetlerde bulundu. Kardeşi, yurdunu ona bırakarak kendisi Şam'a gitti, sonra deniz sahillerine vardı, oradan Rum memleketine geçti ve bu toprakları kendisine vatan edindi. Bu haberi rivayet edenlerin sözüne göre oğulları o memleketin hükümdarı olmuşlardır ki, bunlar Yunanlılardır. Bize Hüseyin bin Muhammed bin Amr El-Akbaî söyledi, ona ve arkadaşlarına babası Muhammed, onlara da Süddî'den naklen Esbat şunu söylemiştir: İshak bir kadınla evlendi. ondan bir batında ikiz iki oğlu oldu. Anneleri onları doğuracağı zaman,

yavrular onun karnında birbirleriyle çekiştiler, Yakub, El-İs'ten önce çıkmak istiyordu. El-İs ona: Sen benden önce çıkmak istedikçe, Tanrı adına and içerek teyid ederim ki, bu hareketine mâni olacağım ve annemi öldüreceğim, dedi. Bunun üzerine Yakub geri çekildi ve El-İs ondan önce doğdu. Yakub ise onun ökçesinden tutarak, onun peşinden annesi karnından çıktı. Annesinin karnında iken isyan edip Yakub'dan önce çıktığı için ona İs denildi. Anneleri karnında iken Yakub İs'ten büyüktü, İs'in ökçesinden tutarak çıktığı için, ona Yakub adı verildi. Her iki çocuk da büyüdü, fakat babaları İs'i daha çok sevdi. İs avcı idi. İshak ihtiyarlıyarak gözleri körleştikten sonra İs'e: Ey oğlum, bana av eti getir, sonra yanıma yaklaş da, babamın hakkımda söylediği duayı okuyarak senin için iyi dileklerde bulunacağım, dedi. İs'in vücudu kıllı, Yakub'unki kılsızdı. İs, avlanmak üzere evden ayrıldı. Yakub'u daha çok seven anneleri, İshak'ın İs'e söylediği sözleri işitmişti. O, Yakub'a: Oğlum, sürüye git de bir koyun kes, etini kebap et, koyunun postunu üzerine geçir, kebap edilmiş koyunu babana takdim ederek kendinin İs olduğunu söyle, dedi. İshak, elini Yakub'un vücuduna dokundurunca: Vücut İs'in vücududur, fakat kokusu Yakub'undur, dedi. Annesi: Yanına gelen, oğlun İs'tir, hakkında iyi dua et dedi. İshak: Önce yemeğini takdim et, diye emir verdi. Yemeği yedikten sonra oğluna: Bana yaklaş, dedi. Oğlu yanına yaklaştığında, Tanrıdan, hükümdar ve peygamberleri onun nes-

linden seçmesini diledi. Yakub babasının hayır-duasını aldıktan sonra, İs gelerek: Sana, emrettiğin avları getirdim, dedi. Babası: Ey oğlum, kardeşin senden önce yetişti. deyince, İs darıldı ve: Tanrı adına and içerek teyit eylerim ki, onu öldüreceğim, dedi. Babası: Sana da dua edeceğim, bir duam daha var, yanıma yaklaş da hakkında iyi dileklerde bulunayım, dedi. Sonra da: Neslin toprak taneleri gibi çok olsun, kavimler, senin neslinden başkasını hükümdar seçmesinler, diye dua etti. İs'in Yakub'u öldürmesinden korktuğu için annesi ona: Dayına gidip onun yanında kal, diye emretti. Yakub, dayısının yanına gitmek üzere yola çıktı, fakat İs'in arkasından yetişip öldürmesinden korktuğu için ancak geceleri yoluna devam eder, gündüzleri bir yere saklanırdı. Tanrının gece yolcusu olduğu için Yakub'a İsrail adı verildi. İs; sen, benden önce hareket ederek duayı almak hususunda beni yendiysen de, atalarım İbrahim ve İshak yanında defnolunmaktan alıkoyamazsın, dedi. Yakub (A. m.) dayısının yanına geldi ve onun iki kızından küçüğünü severek ona talip oldu. Dayısı, muayyen bir müddet koyunlarına çobanlık etmesi şartiyle, küçük kızını onunla evlendireceğini söyledi, fakat tâyin edilen müddet geçtikten sonra, Yakub dayısın büyük kızı Leyya ile zivaf oldu. Yakub dayısının bu hareketine itiraz ederek: Ben Rahil'le evlenmek istiyordum, dediğinde, dayısı: Bizim âdetimize göre küçük kız büyüğünden önce evlendirilmez, bizim koyunlara yine çobanlık et de, sana

o kızımı da veririm, dedi. Tâyin edilen müddet geçtikten sonra, dayısı onu küçük kızı ile de evlendirdi. Böylece Yakub iki kızkardeşle birarada evlenmiş oldu ki, Tanrı, kimlerle evlenmenin caiz olmadığını anlatırken: «... Ve iki hemşire ile birarada evlenmek haram edilmiştir, ancak eski çağlarda olanlar bunun haricindedir» (Nisa: 22) demekte, yani: Yakub'un, iki kızkardeş olan Leyya ve Rahil'le evlenmesi haram sayılmaz, buyurmaktadır. Leyya Yakub'dan gebe kalarak Yahuza (Yahuda), Rubil ve Şem'un'u doğurdu. Yakub'un Rahil'den Yusuf ve Binyamin adlı oğulları oldu. Fakat Rahil loğusalık çağında öldü. Yakub Beytülmakdis'e dönmek istediği zaman, dayısı sürüsünün bir kısmını ayırarak ona verdi. Göç ederken harçlıkları yoktu. Bunun üzerine Yakub'un karısı Yusuf'a: Babamın putlarından bazısını al da, parasını yolda harcarız, dedi. Onun emriyle Yusuf putlardan bazısını aldı. Yusuf ile Binyamin Yakub'un terbiyesinde bulunuyordu. Yakub, analarından yetim kaldıkları için onlara acıyor ve seviyordu. Aralarında en sevgilisi Yusuf'tu. Şam'a geldiklerinde, Yakub çobanlarından birine: Biri gelip de: siz kimsiniz? diye sorarsa, biz İs'in kölesi ve Yakub'un çobanlarıyız, dersiniz, diye emretti. İs onlara rasgelerek: Siz kimsiniz? diye sordu. Onlar da: Biz İs'in kölesi ve Yakub'un çobanlarıyız, diye cevap verdiler. İs, çobanlardan bu cevabı aldıktan sonra Yakub'a dokunmadı. Yakub Şam'da yerleşti. O, Yusuf ile kardeşine bilhassa önem veriyordu. Diğer çocukları, baba-

larına Yusuf'u fazla sevmesini kıskandılar. Yusuf, rüyasında onbir yıldız ile ay ve güneşin kendisine secde ettiklerini gördü ve bunu babasına anlattı. Babası: oğlum rüyanı kardeşlerine söyleme ki, senin mahvına sebep olacak bir hile kurmasınlar, çünkü, şeytanın insanlar için apaçık bir düşman olduğunda şüphe yoktur. (Yusuf: 6), dedi. Rivayete göre, Eyyüb, İs'in evlâdındandır.

(Birinci cildin birinci kısmının sonu)

Şark İslâm Klasikleri

37

No. 9128

TOPTAN SATIŞ
İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ ve Erzurum
Bölge Şeflikleri

PERAKENDE SATIŞ
Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 6 KDV DAHİL FİYATI : 7500 LİRA
(7075 Lira+425 Lira)